

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzat](#)át.

MAGYAR VILÁGOK

Kovács Nóra

SZÁLLÍTHATÓ ÖRÖKSÉG

Magyar identitásteremtés
Argentínában (1999–2001)

KOVÁCS NÓRA

SZÁLLÍTHATÓ

ÖRÖKSÉG

Magyar világok 4.

Sorozatszerkesztő

PAPP RICHÁRD

A sorozatban megjelent

Kovács Nóra (szerk.)

Tanulmányok a diaszpóráról

Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.)

Tanulmányok a szórványról

Bakó Boglárka – Szoták Szilvia (szerk.)

*Magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások
a Kárpát-medencében*

KOVÁCS NÓRA

SZÁLLÍTHATÓ ÖRÖKSÉG

Magyar identitásteremtés
Argentínában (1999–2001)

Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet
Budapest

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

© Kovács Nóra, 2009

© Gondolat Kiadó, 2009

© MTA Kisebbségkutató Intézet, 2009

A kiadásért felel Bácskai István és Szarka László

A szöveget gondozta Sisák Gábor

Olvasószerkesztő Szentandrás Erzsébet

Műszaki szerkesztő Pintér László

Nyomta és kötötte OOK Press Nyomda

Felelős vezető Szathmáry Attila

ISBN 978 963 693 156 8

ISSN 1786-5603

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás	7
1. Bevezetés	9
Diaszpórákutató	10
Bevándorlókutató Argentínában	14
Migráns terminológia és az etnikai identitás	19
Kutatói módszerek és a terepmunka	24
2. Az argentinai magyar bevándorlás történetének áttekintése számokban	34
A bevándorlók nyilvántartása Argentínában és a rendelkezésre álló adatokkal kapcsolatos problémák	36
Az Osztrák–Magyar Monarchia bevándorlói (1875–1919)	38
Magyar bevándorlók Argentínában a két világháború között (1920–1939)	41
A különösen problémás 1930-as évek	43
Magyar bevándorlók a második világháború után	46
3. Magyar intézmények Buenos Airesben	52
Argentínai magyar intézmények a múltban	52
A Magyar Centrum intézményi előzményei	55
Működő intézmények Buenos Airesben, 1998–2001	56
A diaszpóráintézmények életképességét befolyásoló tényezők	58
A Buenos Aires-i diaszpóráintézmények térbeli elhelyezkedése	60
Az egyéniség szerepe	63
Az ingatlanok jelentősége	71
4. A Magyar Centrum	75
Magyar–magyar viszonyok Buenos Airesben	89
A Centrum viszonya a hivatalos Magyarországhoz	98
Nem zsidó és zsidó magyarok, urak és kommunisták	105
A Centrum eseményei	111
5. Az identitás megteremtésének és megtartásának eszközei	122
A beszélt nyelvek	124
Magyarnyelv-tanulás	132

A nyelvi és etnikai szocializáció közösségi intézményei	137
Az etnikai szocializáció akadályai és a nyelvvesztés a második és a harmadik generáció között	142
Magyar néptánc és zene	145
Magyar konyha	148
Kisebbségi magyar léthelyzet és az állampolgárság kérdése	156
„Miért kell mindezt csinálni?”	158
6. A Buenos Aires-i magyar kórus: közösség és identitásteremtés	160
A magyar kórus	162
A karvezető	165
A kórus és a Magyar Centrum: a nyitás körüli feszültségek	171
Szentimentális utazás az „ígéret földjére”	172
Magyarországi találkozások, kollektív érzelmek	174
Liminális pillanat: rituális találkozás a repatriált patriótákkal	178
7. Baráti kapcsolatok hálózatában. Magyar zsidó bevándorlók első és második generációja Buenos Airesben: integrációs stratégiák és identifikáció	181
Az interjúalanyok	183
Az argentinai magyar zsidó intézmények	184
A Buenos Aires-i magyar zsidó bevándorlók csoportjának jellemvonásai	187
Láncmigráció	188
Nyelvtudás	190
Pályaválasztás, szakmai integráció	193
Párválasztás	196
Magyarság, zsidóság, amnézia	196
8. Találkozások Magyarországgal	203
9. Összegzés	214
Integráció	215
Érzelmi azonosulás Argentínával	216
A „szállítható örökség”	217
Függelék	226
Felhasznált irodalom	233
Statisztikák	240

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Nagyon sokaknak kell megköszönnöm, hogy ez a kötet létrejöhetett.

Először is maguknak az argentínai magyaroknak, mindenkinek, aki hosszabban-rövidebben hajlandó volt elbeszélgetni velem Argentínában és Magyarországon. Interjúalanyaim személyazonosságát a kötetben elrejtettem, így névtelenül köszönöm minden argentínai magyar ismerősömnek. Külön hálával tartozom a Coral Hungariának és karnagyának, hogy befogadtak, és segítségükkel nemcsak egy Buenos Aires-i magyar közösséget ismerhettem meg bensőségeiben, hanem életemben először azt is megtapasztalhattam, milyen csodálatos dolog kórusban énekelni.

Argentínában számos kolléga segített szakirodalommal, kapcsolatokkal, információval. Köszönet Daniel Bargmannak a Museo del Shoából, Tomás Várnagynak az UBA-ról, Rosana Gubernnek és Getulio Steinbachnak az IDES-ből, valamint Csúri Piroskának és Mariano Plotkinnak. Első férjem, Santiago Alvarez számtalanszor elkísért a terepmunka során, és mindig szívesen vitatta meg velem a kutatás során felmerülő szakmai kérdéseket. Köszönöm Marta és Julio Alvareznek a munkám iránti szakadatlan érdeklődést, lelkesedést, az ebéd utáni beszélgetéseket. Ők hárman kulcsszerepet játszottak abban, hogy megszerettem Argentínát.

Magyarországon köszönöm munkahelyemnek, az MTA Kisebbségkutató Intézetének, különösen Szarka Lászlónak, hogy befogadta kutatási témámat, és annyiszor volt hajlandó együtt gondolkodni az anyagról. Hasznos adatokat és ötleteket kaptam intézeti kollégáimtól, Bakó Boglárkától, Eiler Ferencről, Papp Richárdtól és Prónai Csabától, Sisák Gábornak pedig ezúton köszönöm meg, hogy gondozta a kötet szövegét.

Hálával tartozom az ELTE Európai Ethnológia Doktori Iskolájának, mindennek-előtt témavezetőmnek, Sárkány Mihálynak, akinek a hathatós segítségével ez a munka soha nem készült volna el. A doktori kéziratához fűzött megjegyzéseikért hála és köszönet illeti még néhai Boglár Lajost, Fejős Zoltánt, Mohay Tamást, valamint A. Gergely Andrást, Fábri Györgyöt, Haynalné Kesserű Zsuzsannát, Jagadics Lászlót, Juhász Gyulánét, Komjáthy Zsuzsát, Szabó Zoltánt, Szilágyi Ágneszt és Ványi Bálintot. Puskás-Vajda Zsuzsa a kötet egész kéziratán átrágtta magát, itt köszönöm meg ötleteit, tanácsait. Nagy hálával tartozom férjemnek, Makara Tamásnak türelmes támogatásáért, valamint azért, hogy időt szabadított fel a számomra, hogy a szöveggel bíbelődhessenek.

A kutatást az MTA Kisebbségkutató Intézete mellett az OKTK, valamint a Sasakawa Alapítvány is támogatta.

Családi okok miatt az 1998 és 2003 között eltelt idő nagyobb részét Argentínában töltöttem. A kötet, amelyet a kezében tart az olvasó, a Buenos Airesben megismert magyar származású személyek életének néhány éves időszakáról szóló személyes beszámoló. Hogy alább mit sikerült bemutatnom argentínai magyar ismerőseim világáról és mit nem, az elválaszthatatlan saját – végeredményében sikertelen – argentínai helykeresésem folyamatától. A műfaj természetéből is adódik, hogy egy másik kutató eltérő személyes tulajdonságainak, világlátásának találkozása az argentínai magyar világgal talán egy egészen más könyvet eredményezett volna. Remélem, az alábbiakban leírtak nem bántanak meg senkit.

1. BEVEZETÉS

A jelen kötet a Buenos Aires-i magyarok közelmúltjára, illetve mai helyzetére irányuló kutatás eredményeit mutatja be.¹ Az ezredfordulón végzett vizsgálat a Magyarországtól nagy földrajzi távolságra, olykor generációkon át is megőrzött magyar azonosságtudat és a beilleszkedés megkérdőjelezhetetlen kényszere közötti ellentmondásos viszony belső dinamikájának megértését célozta, a kulturális antropológia lágy módszereinek felhasználásával. Az alább bemutatandó kutatás némiképp személyes betekintést nyújt az argentinai magyarok világába; ezenfelül, általánosabb szinten, a diaszpórahelyzetben élő egyének és csoportok adaptációs kísérleteit és tevékeny identitásteremtési folyamatait is feltárja.

A latin-amerikai magyar diaszpóra különösen érdekes vizsgálati terepet kínál, mert ott, az 1960-as évekig, a Kárpát-medenceitől, a nyugat-európaiaktól, sőt az észak-amerikaiaktól is teljesen eltérő társadalmi viszonyok és kulturális körülmények között formálódtak ki és szűntek meg magyar közösségek. Az argentinai magyar diaszpóra e mikroszintű vizsgálata egyebek mellett arra is lehetőséget teremthet a jövőben, hogy az egyes magyar bevándorló közösségek beilleszkedésének jellegzetes különbségeit eltérő társadalmi, kulturális, politikai és gazdasági feltételek között is összehasonlíthassuk.

Vajon a latin-amerikai és az argentinai magyar bevándorlás összetételét, történeti rétegzettségét ugyanolyannak kell-e elképzelnünk, mint például az észak-amerikaiakat? Milyen szerepet játszott a befogadó társadalom – ebben az esetben Argentína – a magyar bevándorlók közösségi és egyéni identitásának alakításában? Milyen tartalmakat fed az etnikai identitás az egyes bevándorlógenerációknál? Mely elemek és miért éppen azok váltak a magyar önazonosság kapcsolódási pontjaivá Argentínában? A befogadó argentin társadalom oldaláról tekintve, vajon miként illeszkednek az argentinai magyarok körében megfigyelhető jelenségek és attitűdök az etnikus kultúrák felértékelődésének argentinai folyamatába? Miként hatottak az argentinai magyarok azonosságtudatára az 1990-es évek közép- és kelet-európai társadalmi változásai?

¹ A kötet alapjául az ELTE BTK Európai Ethnológia Doktori Iskolájában 2003-ban benyújtott PhD-dolgozat szolgált. Címe: *„Szállítható örökség”. A magyar kulturális örökség elemei a közösségi és egyéni identitásteremtés folyamatában a Buenos Aires-i magyarok között (1999–2001)*. A doktori dolgozat szerkezetét a 2005-ös doktori védést követően átalakítottam, szövegét átdolgoztam.

A kötetben bemutatott vizsgálat műfaja – az elsősorban antropológiai terepmunkán, résztvevő megfigyelésen, a közösség dokumentumain és interjúkon alapuló, mikroszintű kutatás – tulajdonképpen megszabta, hogy a fenti kérdések közül jelen munka melyekre adhatott választ. A felhasznált források és a módszertan tekintetében kivételt az argentinai magyar bevándorlás statisztikai adataira épülő második fejezet jelent. A vizsgálat, a műfaj definíciója szerint, az Argentínába vándorolt magyar származású népesség egy szeletéről kínál részletes ismereteket, és annak egyes konkrét vonatkozásaiban tárhatott fel összefüggéseket. Emellett más magyar diaszpórák közösségeiről készült mikroszintű, kulturális antropológiai terepmunkán alapuló tanulmányokkal való összevetésben komparatív vizsgálatokra is lehetőséget kínál.

A terepmunka első szakaszában szerzett tapasztalatok kétségessé tették a bevándorló kutatás szakirodalmának néhány tételét. Argentínai magyar beszélgetőtársaim időről időre etnikai identitásukat nemcsak az argentinai, hanem a globális változásokhoz is hozzáigazították. Az identitáskeresés sajátosságainak feltérképezésekor nemcsak a közösség belső viszonyaira, jellemzőire kellett összpontosítanom, hiszen csupán ezeket vizsgálva nem tűnt megragadhatónak az identitás. A csoport és a többségi társadalom viszonya, a diaszpóra és a kibocsátó ország kapcsolata, kiegészülve a belső identifikációs mintázatokkal, együttesen határozták meg a sokdimenziós identifikációs keret határait.

DIASZPÓRAKUTATÁS

Az argentinai és általában a latin-amerikai magyar diaszpóra az 1990-es évek végéig kevésbé kutatott terület volt. A nyugati magyar diaszpóráról való ismeretek gazdagításához több tudományág, így a történettudomány,² a népeségtudomány,³ a könyvtártudomány,⁴ a néprajz és a kulturális antropológia,⁵ a szociolingvisztika,⁶ sőt az utóbbi időben a szociálpszichológia⁷ járult hozzá. Emellett a nyugaton élő magyarok körében megfigyelhető annak igénye, hogy a migrációval kapcsolatos élményekre, élethelyzetekre a legkülönbözőbb műfajokon keresztül reflektáljanak. A nyugati magyarok tollából terjedelmes anyag, köztük több dokumentumgyűjtemény látott napvilágot.

² A teljesség igénye nélkül Puskás 1982, 1990, 1999, 2000; Gyáni 2002; Borbándi 1996, 1999, 2000; Szilágyi Á. J. 2003; Szántó 1984; Lilón 2000; Kunz 1997.

³ Tóth J. 1999, 2000; Thirring 1963.

⁴ Kovács I. 1990, 1991, 1995, 1997.

⁵ Boglár–Kovács K. 1999; Schuchat 1983, Papp 2004, Huseby–Darvas, 1991; Kovács N. 2000, 2001a, 2001b, 2002; Járosi 2004, Hoppál 1989a, 1989b, Hofer 1981, 1983, 1994; Niedermüller 1989; Fejős 1981, 1991a, 1991b, 1992, 1993, 2004; Melegh 1999; Kovács É.–Melegh 2000.

⁶ Bartha 1991, 1993a, 1993b, 1993c, 1995a, 1995b, 1999a, 1999b, 2002; Kontra–Vázsonyi–Dégh 1995; Fenyvesi 1995; Zelliger 1996/1997, 1998.

⁷ Kanyó 2002.

A továbbiakban olyan korábbi vizsgálatok tanulságait tekintem át, amelyek összefüggésbe hozhatók a Buenos Aires-i magyar bevándorlók csoportjainak kulturális antropológiai vizsgálata során felmerülő problématerületekkel és fogalmi nehézségekkel. Az argentinai magyar vonatkozású szakirodalom 1999-ig nem kínált jelentősebb összegző, még kevésbé problémaorientált, elemző munkákat. A tengerentúli magyar diaszpórákutatók a legutóbbi időkig főleg a jóval nagyobb létszámú magyar népességnek új otthont adó észak-amerikai kontinensre, az elemző munkák pedig elsősorban az USA-ra irányultak, és figyelmük középpontjában a tengerentúli magyar bevándorlók közösségeinek korábbi életszakaszai álltak.⁸

Az 1960-as évek új társadalomtörténetének irodalma a nemzetközi migráció egészére, illetve teljes folyamatának egyes szakaszaira irányult. Az észak-amerikai bevándorlóközösségekkel kapcsolatos kutatások irányairól és problémáiról Puskás Julianna és Fejős Zoltán munkái nyújtanak tudománytörténeti áttekintést.⁹ Mindketten rávilágítanak a bevándorlóközösségeket belülről tanulmányozó lokális, mikroszintű vizsgálatok szükségességére. Történeti forrásokat is elemző munkáikban több olyan fogalmat mutatnak be, amelyek támpontokat ígérnek a ma Buenos Airesben élő magyar származású egyének és csoportok körében megfigyelt jelenségek értelmezéséhez. A migráció irodalmának egyik központi kérdése, vajon miként gondolkodjon annak a nagyon sok elemet magában foglaló kulturális csomagnak a szerepéről, amelyet a migráns az egyik országból a másikba magával visz. Létezik-e ilyen, és ha igen, léte milyen hatást gyakorol a migránsok egyéni sorsának alakulására és a bevándorló közösségek formálódására?

Puskás Julianna utolsó kötete a szerző mikroszintű kutatási eredményeit is magában foglaló, összegző munka az USA-ba vándorolt magyarokról.¹⁰ A kötet bevezetőjében Puskás Julianna elemzi a *gyökértelenség* fogalmát, amely Oscar Handlin sokat hivatkozott, klasszikus könyve nyomán honosodott meg a bevándorlóirodalomban. A gyökértelenség az ötvenes években fölvetett és azóta sokat támadott elmélete szerint a bevándorlók hagyományos kultúrája elpusztult a migráció következtében, a hagyományos családi kötelékek megszűntek, az egyén élete széthullott. Handlin szerint, az egyén nézőpontjából tekintve a migráció története az elidegenedés és az elidegenedés következményeinek története.¹¹ Puskás Julianna szerint a gyökértelenség elméletét elvető kutatók a figyelmet a láncmigrációra, a rokoni kapcsolatok migrációban elfoglalt helyére, az etnikus intézmények közösség- és kultúraépítő szerepére irányították rá. A *transzplantáció* John Bodnartól származó elgondolása a gyökértelenséggel szemben a hangsúlyt a bevándorló közösségek

⁸ Lásd Fejős Zoltán és Puskás Julianna munkásságát, ezen belül is pl. Fejős 1993; Puskás 1982, 1987. Az előkészületek során hasznos támpontokat nyújtott Kunz Egonnak az ausztráliai magyarság történetét a kezdetektől áttekintő, színes egyéniségeportrékat izgalmasan felvillantó, ugyanakkor sokoldalú kitekintést nyújtó és tudományos szemléletet sem nélkülöző könyve (Kunz 1997).

⁹ Puskás 1982:11–24, 29–42; Puskás 2000, xii–xvii; Fejős 1993,13–21.

¹⁰ Puskás 2000, *Ties that bind, ties that divide. A hundred years of Hungarian experience in the US.*

¹¹ Puskás 2000, xiv.

kulturális kontinuitására fekteti, e csoportok kultúráját a kibocsátó országból magukkal hozottakból levezethetőnek látja.¹² Puskás Julianna kötetének ismertetésében Gyáni Gábor külön is kiemeli az empirikus, lokális, antropológiai kutatás szemszögéből kulcsfontosságú, nem statikus, adaptációs-teremtő mozzanatot: „éppen az újonnan létrehozott, nem pedig az óhazából átmentett vagy újraélesztett közösség-szervező elvek és életstratégiák tűnnek [...] valóban létfontosságúnak”.¹³

A chicagói magyarok etnikai örökségének megőrzését és változását mutatja be Fejős Zoltán *A chicagói magyarok két nemzedéke, 1890–1940* című kötetében.¹⁴ „Gyökértelenek? Átplántáltak?”, teszi fel a kérdést Fejős Zoltán a chicagói magyarok etnikai identitásának kapcsán könyvének a láncmigrációt, a rokoni és baráti kapcsolatokat, a közösségépítés jellegzetességeit, az egyházak kontinuitásában betöltött szerepét, a folklorisztikus kultúra alakulását és az etnikus szimbólumokat tárgyaló második részében. Az egyes alfejezetek témái jelzik, hogy a választ nem az egyik vagy a másik elméleti felvetés következetes alkalmazása kínálja. Fejős Zoltán az amerikai magyar kulturális identitás szerveződésének tanulmányozása során „elsősorban a kulturális kontinuitásra, az óhaza örökségének adaptációjára, változására és folyamatos átértékelésére koncentrált”.¹⁵

Újabb probléma, miként láttassuk azt az adaptációs-beilleszkedési, változási folyamatot, amelynek szereplői a migráns egyének és közösségek egymást követő generációi. Nemcsak a magyar migrációs (szak)irodalom gyakran alkalmazott fogalma az asszimiláció. Alejandro Portes és Böröcz József is megerősítik, hogy „a közelmúltig a bevándorlók letelepedésével foglalkozó tudományos munkák jóformán kizárólag az asszimiláció fogalomkörében mozogtak”.¹⁶

Az asszimiláció elgondolásának egyes konkrét csoportokra vonatkoztatott használata madártávlatból tekintve sem tűnik elégségesnek ahhoz, hogy érzékeltesse azt a számtalan helyzetet, amelyet az etnikai csoport, illetve a hozzá tartozó egyének megoldani kényszerülnek. Milton Gordon asszimilációs elmélete, annak három, az amerikai társadalom tapasztalatain nyugvó asszimilációs modellje kétségkívül attraktív és potenciálisan inspiráló fogalmi keret lehet – makroszintű megközelítések esetén.¹⁷ Ez utóbbi álláspontot képviseli egyébként Puskás Julianna a száz év amerikai magyar tapasztalatait összegző, makroelemzéseket is magában foglaló könyvében.¹⁸

Az argentinai terepmunkát megelőző szakirodalmi tájékozódás során nem találtam a latin-amerikai magyar diaszpórák közösségei etnikai identitására vonatkozó tanulmányokat, így kiindulópontként az USA és Kanada magyar közösségeiben tapasztalt és rögzített megfigyelésekre támaszkodtam. A tanulmányok alapjául szolgáló vizsgálatok egy részét antropológiai szemléletű néprajzosok végezték az

¹² Puskás 2000, xv.

¹³ Gyáni 2001, 496.

¹⁴ Fejős 1993.

¹⁵ Fejős 1993, 19.

¹⁶ Portes–Böröcz 2001, 75.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Puskás 2000, xiii.

Egyesült Államokban az 1980-as évek folyamán.¹⁹ A magyarországi és amerikai kutatók részvételével zajlott kutatási projekt az American Council of Learned Societies és a Magyar Tudományos Akadémia együttműködésének eredményeként jött létre. „A cél egy amerikai és magyar résztvevőkből álló közös team létrehozása volt, amelyik részben Magyarországon, részben az Egyesült Államokban összehangolt, azonos témájú kutatást végez falusi környezetből kilépő csoportok kulturális hagyományőrzésére, identitásának újraalakítására vonatkozóan.”²⁰

Ennek a nemzetközi együttműködésnek a részeként egy magyarországi néptánctalálkozót, valamint egy amerikai magyar társadalmi eseményt, a Verhovay Segélyegylet helyi szervezetének 75. évfordulója alkalmából rendezett estélyt elemez és hasonlít össze Hoppál Mihály.²¹ Az adatgyűjtés fő módszerei a kutatás esetében a résztvevő megfigyelés és az életútinterjúk voltak. A kutatás fókuszában pedig az etnikus identitás alakításában kulcsfontosságú szerepet betöltő etnikus szimbólumok álltak. Ugyancsak a paraszti kultúra vonatkozásában Niedermüller Péter a hagyomány szerepét, jelentőségét vizsgálta az etnikai identitás alakításában.²² A Zempléni hegyvidék falvaiban és az amerikai Calumet Region magyarjai között végzett kutatás – a fenti nemzetközi együttműködés keretében – egy újabb összehasonlításra kínált lehetőséget. A folklorisztikus kultúra továbbélését, adaptálódását, egyes elemeinek keveredését, tudatos vállalását vagy felújítását, megszüntetését és általában e változási folyamatok lehetséges megvalósulási módozatait tárgyalja Fejős Zoltán a chicagói magyarokról írott történeti monográfiájának egyik fejezetében.²³

A nemzetközi együttműködésben részt vevő kutatók figyelme a paraszti kultúra és hagyomány elemeire, illetve arra a folyamatra irányult, ahogyan ezek az elemek a tengerentúli magyar identitás fő építőköveivé váltak egyes közösségekben. Arra is felhívták a figyelmet, hogy a népi kultúra elemei és a népszokások jelenségei nemcsak a paraszti származású, hanem más, rendkívül változatos szociokulturális háttérű magyar közösségekben is meghatározóvá váltak. A tanulmányok másik közös vonása, hogy a magyar kivándorlók kultúráját a néprajzosok és folkloristák értékes, izgalmas és eddig kiaknázatlan kincsesbányának tekintették. Úgy tűnik, a nyolcvanas évek elején a paraszti kultúra elemeinek és átalakulásának vizsgálata nyitotta meg az utat a tengerentúli diaszpórakutatás politikailag is érzékeny területe felé.

A népi kultúra és ezen belül kiemelten a magyar néptánc kapcsán ugyancsak az identitás folyamatjellegére, az identitás kialakításában a tudatos, teremtő mozzanat jelentőségére irányították rá a figyelmet Boglár Lajos és Kovács Katalin Dél-Brazíliában végzett vizsgálatait.²⁴ A veszprémi sváb kivándorlók leszármazottai a magyarországi származás tudatos vállalásával és a magyar táncok elsajátításával

¹⁹ Vö. Hoppál 1989a, Fejős, 1993, Niedermüller 1989.

²⁰ Hoppál 1989b, 4.

²¹ Hoppál 1989a.

²² Niedermüller 1989.

²³ Fejős 1993, 108–124.

²⁴ Boglár–Kovács 1999. Lásd még Boglár Lajos a „Búvópatak felszínre tör” című antropológiai dokumentumfilmjét ugyanerről a témáról.

Dél-Brazília színes etnikus mozaikjában az ott élő nagyszámú német bevándorlótól eltérő, új helyet jelöltek ki maguknak. Az ebben az alfejezetben hivatkozott korábbi vizsgálatok olyan migráns népeiségekre irányultak, amelyek alapvetően paraszti környezetből származtak. Ez ugyan nem mondható el a Buenos Aires-i Magyar Centrum tagjainak többségéről, viszont az alkalmazott módszerek és a vizsgálódás irányai a jelen kötetben bemutatott kutatásra vonatkozóan is irányadónak bizonyultak.

BEVÁNDORLÁSKUTATÁS ARGENTÍNÁBAN

Argentína Ausztráliához, Kanadához, az Egyesült Államokhoz hasonlóan bevándorlóország. Az argentin társadalomtörténészek, szociológusok, antropológusok és az egyes bevándorló közösségek lelkes amatőr krónikásai nagy mennyiségű, elméleti alapfeltevések, az alkalmazott kutatási módszerek és az elért eredmények tekintetében egyaránt meglehetősen egyenetlen anyagot hoztak létre. Kutatásom előkészítésekor viszonylag kevés argentinai elemző tanulmányt találtam a bevándorló közösségekről, ugyanakkor 1998 és 2003 között egyre-másra jelentek meg az ilyen kötetek, készültek ilyen témájú szakdolgozatok és doktori disszertációk. Ennek a szakirodalomnak az áttekintését adta Arnd Schneider olasz bevándorlókról írott könyvének egyik fejezetében.²⁵ Az antropológus Schneider kötete a legnagyobb argentinai bevándorló csoportra, az olaszokra fókuszál. Vizsgálata alapvetően az első generáció élményeire és tapasztalataira összpontosít. Schneider munkájának központi kérdése, vajon az olasz bevándorlók és leszármazottaik miként élték meg a gazdaság- és politikatörténetből ismert ún. „argentin paradoxont”, más szóval „argentin rejtélyt”, vagyis azt a folyamatot, amely során Argentína a világ egyik leggazdagabb országából egy úgynevezett fejlődő, harmadik világbeli országgá vált, miközben Olaszország a világ egyik tekintélyes ipari hatalmává fejlődött.²⁶

A kibocsátó és a befogadó országok szerepeinek felcserélődésével összefüggésben tárgyalja Schneider az argentin történetírás és társadalomtudományos gondolkodás egyik alapvető kutatási paradigmájának, az angolszász szakirodalomból ismert „népek olvasztótégelye” fogalom (spanyol nyelven *crisol de razas*) használatának visszaszorulását és argentinai szakirodalmi kritikájának megjelenését. Arnd Schneider hangsúlyozza, hogy e fogalom argentin változata egyebek között abból az 1930-as évektől az 1950-es évekig eleven és népszerű elképzelésből is táplálkozott, amely egy gazdag, magabiztos Argentína nemzeti teljesítményét hangsúlyozta, elterelve a figyelmet a bevándorlók szerény származásáról. A bevándorlóknak nem kellett az európai identitást is beépítve egyéni identitást konstruálniuk, hiszen a társadalmi státusz és presztízs főként a gazdasági, a társadalmi és az oktatási mobilitáshoz kapcsolható attribútumait az argentin társadalom vívmányának tekintették, ez adta az identifikáció keretét.

²⁵ Schneider 2000.

²⁶ Uo. 27.

Az Argentínát mint a „népek olvasztótégelyét” tekintő paradigma meggyőződéssé képviselője, a szociológus Gino Germani érvelésének egyik kiindulópontja az volt, hogy egyes időszakokban, így 1890 és 1920 között Buenos Aires lakosságának közel nyolcvan százalékát külföldiek tették ki, akik jóval gyorsabban integrálódtak Argentínában, mint például azok, akik az Egyesült Államokba érkeztek. Gino Germani szerint ezek a bevándorlók nem hoztak létre etnikus jegyekkel rendelkező, hosszú életű szubkulturákat. Továbbá a bevándorlás óriási nagyságrendje, illetve a már ott lakó kreol népesség viszonylag alacsony lélekszáma miatt a kreol társadalmat és a bevándorlókat gyökeresen alakította át a migráció élménye, amely meghatározó szerepet játszott az új argentin identitás kialakulásában.²⁷

Az 1970-es évek végétől amerikai és argentin történészek egyre erőteljesebben kezdték megkérdőjelezni az olvasztótégely-paradigma alkalmazhatóságát Argentína esetében.²⁸ Minden bizonnyal a kutatók mindenkori kérdésfelvetéseire is nagy hatással volt az, hogyan változtak Argentína gazdasági, politikai és társadalmi körülményei. Álláspontjuk szerint a bevándorlók az etnikai identitást, ideértve a nyelvet, az egyesületi életben való részvételt, a társadalmi szolidaritás különféle kötelékeit, sokkal hosszabb ideig megtartották, mint ahogyan azt korábban feltételezték. Egyebek között esettanulmányokon keresztül tárták fel etnikai csoportok belső szerkezetét, az etnikai csoport elitjének szerepét az önszerveződő társulásokban, az etnikus sajtót és az etnikus alapon szerveződő üzemeket, a nyelvmegőrzést, valamint az etnikus csoporton belüli házassági szokásokat. Ez az új irányzat Argentínában a kulturális pluralizmus (*pluralismo cultural*) néven vált ismertté.

Az olvasztótégely-paradigmát és a kulturális pluralizmust mint politikai ideológiákat egyaránt elvető Sabato a kulturális pluralizmus koncepcióját kritizálva azt hangsúlyozta, hogy bár az egyes etnikai csoportokra irányuló vizsgálatok valós hiányt pótolnak, teljességgel figyelmen kívül hagyták e csoportok társadalmi beágyazódottságát, más etnikai csoportokhoz és a nemzetállamhoz fűződő viszonyát.²⁹

Schneider kiemeli, hogy bár Sabato mindkét fogalmat elvetette, nem kérdőjelezte meg a mindkét fogalom lényegi komponensét alkotó etnicitás szerepét. Ezzel szemben, állítja Schneider, Észak-Amerikára vonatkozóan Yancey már viszonylag korán amellet érvelt, hogy az asszimiláció és a pluralizmus hívei egyaránt az etnikai csoportok „kulturális eredetét” hangsúlyozták, azaz az etnicitást primordiális jelentőségűnek tekintették. Állításait arra a soha nem ellenőrzött feltételezésre alapozták, hogy a csoportok rendelkeznek olyan „szállítható örökséggel”, amelyet az egyik generáció átadhat a következőnek, amely egyik helyszínről átvihető egy másikra.

Arnd Schneider szerint a multikulturális megközelítés – főleg az antropológiai megközelítés nézőpontjából tekintve – Argentínában együtt jár azzal a problémával, hogy az etnikai identitást állandó jellemvonásnak tekinti, s bár a kö-

²⁷ Schneider 2000, 103–105.

²⁸ Schneider 2000, 28.

²⁹ Schneider 2000, 29.

rülmények változhatnak, az etnikai identitás változatlan marad. „Újabb problémát jelentett, hogy a multikulturális megközelítésű vizsgálatok az etnikai identitás funkcionális paramétereinek, például a láncmigrációnak, az etnikai csoportokon belüli házassági endogámiának vagy exogámiának a megszállottjaivá váltak. Bár ezek a fogalmak segítettek feltárni a migrációs folyamatok belső dinamikáját, alkalmatlannak bizonyultak arra, hogy segítségükkel magyarázzuk meg az etnikai identitást.” Az argentinai multikulturális vizsgálatok aránytalanul nagy figyelmet fordítottak a csoporton belüli etnikai szférára, elhanyagolva a különféle etnikai csoportok közt fennálló viszonyok dimenzióját. Schneider úgy véli, az argentinai multikulturális kutatások pontosan egy olyan problémát hagytak figyelmen kívül, amely különösen nehézé teszi az etnikai identitás kutatását Argentínában. Ez a probléma az argentinai etnicitás sok forrásból táplálkozó, rendkívül változékony, folyamatjellegű természete.³⁰

Kutatásaim során Arnd Schneider eszmefuttatása jelentős segítséget nyújtott az 1990-es évektől egyre nagyobb számúvá váló, az argentinai bevándorlók különféle etnikai csoportjait vizsgáló kutatások rendszerezése során.

Alfredo José Schwarcz gerontológus-pszichoterapeuta kötete a német zsidókról az argentinai bevándorlókutatások sorából kutatómódszertani szempontból, valamint a vizsgált közösségről bemutatott ismeretek gazdagságát tekintve emelkedik ki.³¹ Schwarcz pszichológusként került kapcsolatba a Buenos Aires-i német zsidó negyed első generációs lakóival, akik a terápia során megosztották vele élettörténeteiket. Több év tapasztalatai nyomán úgy döntött, szociológusok, antropológusok és történészek bevonásával a Belgrano negyed első generációs német zsidó közösségének szisztematikus vizsgálatába kezd. Egyéni, családi és csoportos interjúkat, a kulcsfontosságú adatközlőkkel mélyinterjúkat készített. Nemcsak az első, hanem a második generáció tagjaival is vett fel kérdőíveket, valamint strukturált interjúkat is készített velük. Emellett munkacsoportja a Belgranóban élő német zsidókra vonatkozó levéltári kutatásokat is végzett.

A német bevándorlók történeteinek kezdőpontja szinte minden esetben a nácizmus, az üldöztetés kezdete és a menekülés kényszere volt. Magyar adatközlőimhez hasonlóan beszéltek a beutazóvízum megszerzésének nehézségeiről, amelyek egyébként Argentína esetében nem voltak ismeretlenek. Argentína szárazföldi határai azonban még a legerősebb bevándorlási korlátozások idején is meglehetősen átjárhatók voltak, és az illegális bevándorlók kis idő elteltével viszonylag egyszerűen legalizálhatták argentinai tartózkodásukat. Alfredo José Schwarcz külön figyelmet fordított az adaptáció első szakaszára, a szakmai beilleszkedés folyamatára, a második generáció iskoláztatásának kérdéseire, valamint arra, milyen kapcsolatokat ápol a közösség az argentin társadalommal. Schwarcz történetei sok párhuzamot mutatnak az argentinai magyar bevándorlókkal. A magyar zsidók meneküléstörténetei hasonló elemekből épültek fel. Ahogyan a német zsidóknak, úgy a magyar zsidóknak is az egymással konfliktusban álló identitások problémáit kellett

³⁰ Schneider 2000, 30.

³¹ Schwarcz 1991.

feldolgozniuk. Az argentinai bevándorlókkal foglalkozó szakirodalomban ez volt az első olyan vizsgálat, amely egy városi környezetben, egymástól viszonylag elhatárolt területen élő bevándorló közösséget tanulmányozott a terepmunkát a legkülönbözőbb interjútechnikákkal és kérdőíves felméréssel kombináló, gazdag módszertani apparátus segítségével.

Egy argentin női szerzőpáros, Eleonora Smolensky és Vera Vigevani Jarach munkája egy speciális csoport, az 1938 és 1948 között Argentínába érkezett olasz zsidó bevándorlók élményeit dolgozta fel.³² A szerzők a fasizmus üldöztetése elől menekülő, többnyire képzett, középosztálybeli olasz zsidók élettörténetei alapján argentinai beilleszkedésük folyamatát tárják az olvasók elé. Ez a bevándorló csoport abból az Olaszországból érkezett, ahonnan a legtöbb argentinai bevándorló is. Latin nyelvet beszéltek, és olasz családnéveik voltak, ami alapján a befogadó társadalom nem a zsidó bevándorlók csoportjához sorolta őket abban az Argentínában, ahová a zsidó bevándorlók többsége Oroszországból és Lengyelországból érkezett. A szerzőpáros külön figyelmet fordított arra a befolyásra, amelyet e többségükben képzett, értelmiségi bevándorlók gyakoroltak egyes argentinai értelmiségi körökre, miközben bemutatták azt is, hogy az argentin egyetemi világ korporatív jellege kezdetben hogyan nehezítette meg e bevándorló csoport beilleszkedését.³³

Erős közös meggyőződéssel és politikai kapcsolatok szálaival szorosan egybefűzött bevándorló csoport történetét és argentinai beilleszkedését mutatja be Dora Schwarzstein kötete, amely a spanyol polgárháború republikánus menekültjeinek argentinai életét dolgozza fel.³⁴ A Buenos Aires-i Magyar Centrum vizsgálatát illetően azért volt e kötet különlegesen érdekes, mert főszereplői politikai emigránsok voltak, és ez a mozzanat összehasonlítási lehetőséget kínált arra vonatkozóan, milyen befolyással van a bevándorlók csoportjának politikai meggyőződése a bevándorlók közösségének alakulására. Dora Schwarzstein vizsgálata életútinterjúkon alapult, és minden bizonnyal a terepmunka és a résztvevő megfigyelés hiányával is magyarázható, hogy e munka végig az egyéni visszaemlékezések tartományában mozog, és nem jut el a közösség életének színteréig. A visszaemlékezések elemzésében Dora Schwarzstein külön figyelmet szentel a republikánus politikai menekültek argentinai szakmai beilleszkedésének az 1939-et követő években. E csoport tagjainak többsége viszonylag sikeresen illeszkedett be, igaz, a tudományos élet területein működők, az olasz zsidó bevándorlók visszaemlékezéseiben foglaltakhoz hasonlóan, kemény küzdelmek árán és viszonylag hosszú idő elteltével jutottak például egyetemi katedrákhoz annak ellenére, hogy anyanyelvük a spanyol volt.

María M. Bjerg 2001-ben publikált kötete az argentinai dánok történetét öleli fel 1848-tól az 1930-as évekig.³⁵ E történeti munka bemutatja az Argentína felé irányuló dán migráció hullámain. Az ukránhoz hasonlóan, a dán bevándorlás számottevő része is az argentin vidék, elsősorban Buenos Aires tartomány jó mezőgazdasági

³² Smolensky–Vigevani Jarach 1999.

³³ Smolensky–Vigevani Jarach 1999, 175–196.

³⁴ Schwarzstein 2001.

³⁵ Bjerg 2001.

feltételeket kínáló, déli térsége felé irányult. María Bjerg külön figyelmet fordít a kétfelé kötődésből, a két haza iránti szeretetből táplálkozó dilemmára és nehézségekre. Ezeket a Valdemar királyról szóló dán legenda segítségével jeleníti meg: Valdemar király egyszerre két asszonyt szeretett, ifjúkori szerelmét, Tovelille-t és Sofie-t, akit érett férfikorában vett feleségül. A történetben Sofie megöli Tovelille-t, ami María Bjerg szerint a dán bevándorlók értelmezésében egyet jelentett az új haza, Argentína iránti végleges elköteleződés elkerülhetetlenségével.³⁶

Az angolszász antropológiai iskolában nevelkedett argentin antropológus, Leopoldo Bartolomé a brazil és a paraguayi határhoz közeli Misiones tartományban végzett terepmunkát. Az Apóstoles nevű, ukrán és lengyel bevándorlók által alapított és lakott településről készült monográfiája bemutatja e település lakosságának etnikai összetételét, társadalmi rétegzettségét, a jelenlevő, főként mezőgazdasági jellegű foglalkozási ágak arányait.³⁷ Elmagyarázza a migrációt kiváltó okokat, és leírja a mezőgazdaságból élő, vegyes etnikumú népesség adaptív stratégiáit. Külön elemzés tárgyát képezik az egyes etnikai csoportok közösségen belül határai, valamint az etnicitás, amely egyszerre társadalmi stigma és gazdasági-társadalmi erőforrás is. Leopoldo Bartolomé elemzést ad az etnikai közösségeken belüli házassági mintákról, az egyes etnikumokkal kapcsolatos sztereotípiákról, a csoportok szerveződéséről, az etnikus alapon szerveződő intézményekről, valamint az Apóstolesen belül megfigyelt interetnikus kapcsolatokról. Leopoldo Bartolomé fő adatgyűjtési módszere a hosszú időszakon keresztül végzett résztvevő megfigyelés volt, munkája képet ad Észak-Kelet-Argentína multietnikus bevándorló településeinek interetnikus viszonyairól.

Az utóbbi években az argentinai magyarokról két nagyobb lélegzetű munka készült. Kurucz László *A magyarok Argentínában* című munkája nyitotta meg a – tengerentúli magyar kolóniák közül Magyarországon talán a legkevésbé ismert argentinai magyarsággal foglalkozó – hiánypótló, monografikus munkák sorát. A kötet az argentinai magyarok történetét a kezdetektől, az Argentínába elvetődő magyar világutazóktól, a jezsuita hittérítőkön át 1950-ig követi nyomon. Szerkezete kronologikus, ám az 1920-tól már évenkénti bontásban bemutatott eseményeket időről időre családtörténetek és személyiségportrék színesítik. A közel fél évszázada Argentínában élő muzikológus és publicista Kurucz László az argentinai magyar klubok belső társas életének színes eseményeit, sorsfordulóit lebilincselő mesélőerővel tárja az olvasó elé. Az argentinai magyarok 1920-tól 1950-ig terjedő három évtizedének évenkénti bontásban bemutatott hírei és eseményei sokféle és tevékenységeiben szerteágazó magyar élet körvonalait rajzolják fel. A tervezett két kötetből egyelőre csak az 1949-ig tartó időszakot felölelő első kötet készült el és adták ki Buenos Airesben 1999 végén. Kurucz László könyve nagyon sok információt közöl az argentinai magyarok múltjáról, a kötetben azonban egyetlen, a forrásokra utaló jegyzet vagy hivatkozás sem szerepel. Így a kötetet forrásmunkaként nem lehet használni.

³⁶ Uo. 11.

³⁷ Bartolomé 1990.

Némethy Kesserű Judit az argentinai magyar emigráció két évtizedének magyar intézményeiről, sajtójáról, irodalmi életéről írott, *Az argentinai magyar emigráció 1948–1968: intézmények, sajtó, irodalmi élet* című doktori értekezésében állított emléket a második világháború után Argentínába érkezett, a helyi szóhasználatban egységesen negyvennyolcasnak nevezett magyar bevándorlóknak; a szerző maga is a negyvennyolcas bevándorlók második generációjához tartozik.³⁸ Számba vette a címben megjelölt időszak argentinai magyar írott, szellemi termékeit, sajtóját, könyvkiadását. Áttekintette a magyarok intézményeit, a főbb eseményeket – hangsúlyozottan Argentínába a második világháború után, megvallottan politikai okok miatt kivándorolt, főleg keresztény felekezetekhez tartozó, magyarországi társadalmi állásukat tekintve középosztálybeli emigránsok szemszögéből. Összeállította az Argentínában kiadott magyar nyelvű könyvek, magyar vonatkozású spanyol nyelvű munkák és az argentinai magyar sajtótermékek bibliográfiáját is, valamint részletesen dokumentálta az argentinai magyar kiadók tevékenységét. A munka különleges érdeme, hogy a korábban a kutatók számára évtizedeken át hozzáférhetetlen levéltári források bemutatásán keresztül a szerző eredményesen szembesíthette a Buenos Aires-i magyarok egy közössége és a hidegháborús Magyarország által képviselt nézőpontokat. Kutatásom számára Némethy Kesserű Judit értekezése egyszerre jelentett alapvető fontosságú, az argentinai magyar írott szellemi termékek rengetegében orientáló, bibliográfiai tanulmányt, valamint – Kurucz László könyvéhez hasonlóan – elsődleges forrásként a negyvennyolcas kolónia „belső hangját”, helyi véleményt is. Kurucz László és Némethy Judit munkája történeti adatokból építkezik, egyikük sem tárgyalta az argentinai magyarság recens csoportjait, problémáit, sem az utóbbi évtized életüket, identitásukat, jövőjüket befolyásoló változásait.

MIGRÁNS TERMINOLÓGIA ÉS AZ ETNIKAI IDENTITÁS

A Magyarország, illetve a Kárpát-medence határain túl élő magyarok, egyének és csoportok megjelölésére több elnevezést használ a szakirodalom. A kifejezések használata meglehetősen fogalmi tisztázatlanságot enged sejtetni. A fogalomhasználat eltérő aszerint, hogy a kutató a historikus vagy a funkcionális megközelítést, illetve az egyes csoportok önelnevezéseit vagy szakirodalmi megnevezéseit használja-e. Az egyes kategóriák használata típusos eltéréseket mutat gyakorta attól függően is, hogy a szerző milyen személyes viszonyban áll a tárgyalt témával. Így a külföldi magyar szerzők szóhasználatja gyökeresen és következetesen eltér a kilencvenes évek előtt született magyar szakirodalométól.

Elsőként álljon itt a szakirodalomban leggyakrabban előforduló, és – főként Kárpát-medencei vonatkozásában – tudományosan a legkidolgozottabb *szórvány–diaszpóra* fogalom pár. E kifejezésekkel lépten-nyomon találkozhatunk, nemcsak tudományos ambíció ihlette munkákban, hanem a köznyelvben, a politikában is.

³⁸ Némethy 2003, vö. Borbándi 2000.

Számos esetben egymás szinonimáiként fordulnak elő, nemcsak a Kárpát-medencében élő magyarok, hanem a tengerentúli magyar közösségeket illetően is. A Kárpát-medencében a határokon túl élő magyarokra általában a szórvány, a nyugati és tengerentúli magyarságra a migrációs mozzanatot is magába sűrítő diaszpóra kifejezést alkalmazzák, de előfordul az is, hogy a Kárpát-medence területén is magyar diaszpóráról beszélnek vagy írnak, míg a tengerentúli magyarok megjelölésére is használatos a szórvány kifejezés.³⁹ A közelmúltban az MTA Migrációs és Mene-
kültügyi Kutatóközpont munkatársai több tanulmányban járták körül a diaszpóra fogalmát, alkalmazási lehetőségét a magyar etnikumra vonatkozóan.⁴⁰ A politika számára is fontos kérdés megoldására vitaanyagok is születtek a témában. Fejős Zoltán a közelmúltban a diaszpóra fogalmának az amerikai magyarokkal kapcsolatos alkalmazhatóságát is elemezte.⁴¹

Vajon érzékelhetők-e lényeges különbségek jelentéstartományaik között? A *szórvány* kifejezés a görög eredetű, „szétszóratás” jelentésű *diaszpóra* fordítása. Kezdetben használata és jelentése egyértelműen összefonódott a zsidósággal, később azonban kiterjesztették más migráns csoportokra, és ennek megfelelően beszélhetünk ír, örmény, görög, indiai, kínai és más diaszpórákról is. Éppen a migrációs mozzanatra való hivatkozással kritizálja hevesen egy jelentős tábor a diaszpóra kifejezés használatát a Kárpát-medencei magyarokra vonatkozóan. Bármilyen érzelmi töltetű és előjelű legyen is a magyar szóhasználatban a diaszpóra kifejezés, a nemzetközi társadalomtudományi és migrációs szakirodalomban egy létező, használatos és többé-kevésbé definiált tudományos fogalom. Kívül esik e disszertáció körén, hogy a diaszpóra Kárpát-medencei magyar csoportokra való alkalmazhatóságának tekintetében állást foglaljon. A tengeren túli magyarok e kötetben bemutatott vizsgálata során a diaszpóra fogalma hasznos eszköznek bizonyult.

Az etnikai identitás értelmezéséhez a kiindulópontot Frederick Barth klasszikus elgondolása adta, amely szerint az etnikai csoportokat nem egy adott kultúra hordozóiként határozzuk meg, hanem inkább azon jegyek szerint, amelyek alapján saját maguk elhatárolódnak környezetüktől, illetve amelyek alapján mások elhatárolják őket attól.⁴² Ezek a határvonalak elsősorban társadalmi jellegűek, de létezhetnek területi megfelelőik is. Epstein hívta föl a figyelmet arra, hogy Barth megközelítése nyomán a figyelem az etnikai identitás tartalmairól a csoportot körülvevő határvonalra helyeződik át.⁴³ Újabb kutatások felhívták a figyelmet az etnicitás többértelmű, változó tartalmú természetére, amely az etnikai csoportok összetételének rugalmasságában, az etnikus határok elasztikus jellegében érhetők tetten. A többértelműséget jelzi az a tény is, hogy az etnikai határvonalakat sem egy adott csoport tagjai, sem a kívülállók nem értelmezik feltétlenül egységesen. Az etnikai határvonalakról a csoporton belül folyamatos vita folyik, azt időről időre újra definiálják.

³⁹ Lásd pl. Fejős 1993.

⁴⁰ Lásd Tóth 1999, valamint Sik 2000, 157–171.

⁴¹ Fejős 2004.

⁴² Barth 1969.

⁴³ Epstein 1978, 96.

Az etnikai identitás szimbolikus reprezentációi változhatnak kor, nem, generáció, társadalmi osztály és történelmi időszak szerint is, sőt az egyén számára teljességgel el is veszíthetik a jelentőségüket. Más vizsgálatok azt bizonyították, hogy az egyénnek egy időben egyszerre több etnikai identitása is lehet.⁴⁴

Benedict Anderson felveti, hogy a száműzetés összekapcsolható a nemzeti hovatartozás gondolatának kialakulásával, illetve felerősödésével, a nagy volumenű nemzetközi migráció pedig a tömegkommunikációnak köszönhetően a távolsági nemzet fogalmával: Acton egyik aforizmája szerint „a száműzetés a nemzetiség bölcsője”.⁴⁵ Acton úgy vélte, a „nemzetiség” az emigráció alatt született, amikor az emberek már nem álmodhattak tovább arról, hogy visszatérnek szülőföldjük tápláló kebelére. A liberális történész valószínűleg kora nagy nemzeti vezéreire, Mazzinire, Garibaldi-ra és Kossuthra gondolhatott, akik közül nyilvánvaló politikai okok miatt hosszú időszakokon keresztül sokan saját *Heimat*jukon kívül éltek, és olykor ott is haltak meg.⁴⁶

A legújabb kutatások fókuszja már nem csupán az etnicitás határait, tartalmait, hanem az új kontextus hatására megjelenő újításokra is kiterjed. Puskás Julianna utolsó kötetének empirikus vizsgálatát az etnikai invenció (*ethnic invention*) fogalmára alapozta. E fogalom szerint az etnicitás fejlődése olyan folyamat, amely már létező közösségi elköteleződésekhez, kulturális jellemvonásokhoz, történelmi emlékekhez kapcsolódik, ezekhez igazodik, ezeket egészíti ki.⁴⁷ A fentiek mellett az etnikai identitás vizsgálatánál szükséges a csoportok társadalmi beágyazottságát, a más etnikai csoportokhoz és a nemzetállamhoz fűződő viszonyát is vizsgálni.⁴⁸

A rendelkezésre álló irodalom alapján lehetetlen általános megállapításokat tenni a tengerentúli magyar diaszpóra etnikai identitására vonatkozóan. A legújabb kutatások és saját vizsgálatom adatai alapján megállapítható, hogy a kulturális vagy etnikai identitásról csak émikus alapon, azaz egy adott közösség egy adott életrajzaszájának konkrét vonatkozásában lehetséges beszélni. Ahhoz, hogy a magyar diaszpóra identitásáról általánosságban is megkísérelhessünk beszélni, az egyes közösségekre vonatkozó konkrét ismereteket kell összevetnünk és értelmeznünk.

Az emigráció fogalma a külföldön íródott vagy megjelent magyar szakmunkákban és publicisztikákban gyakran előforduló, politikai jelentésű és egyértelműen körülhatárolható értéktartalmú kifejezés, amely – ha kimondatlanul is, de – összekapcsolja a Rákóczi-szabadságharc és az 1848-as forradalom külföldre kényszerült szereplőit a második világháború után külföldre vándorolt magyarok egyes hullámaival.⁴⁹ Úgy tűnik, a kivándorlás politikai motívumai önmagukban még nem indokolnák az *emigráció*-terminus önelnevezésként való használatát, hiszen az hasonló módon sem a Tanácsköztársaság bukása, sem az üldöztetések elől menekülő

⁴⁴ Schneider 2000, 32.

⁴⁵ Idézi Anderson 1998, 59.

⁴⁶ Anderson 1998

⁴⁷ Puskás 2000, xvi.

⁴⁸ Vö. Schneider 2000, 29.

⁴⁹ Kurucz könyvének számos nyomdahibája és elírása között több alkalommal szerepel az 1948-as évszám helyett az 1848-as, pl. Kurucz 1999, 305.

magyar zsidók esetében nem honosodott meg. A *régi magyarok* megjelölés Argentína esetében a második világháború után kivándorlóktól való megkülönböztetésként nyer értelmet. Az *emigráció*val szemben – számos egyéb szociokulturális eltérés mellett – a migrációt nem politikai, hanem gazdasági motiváltság jellemzi. Az *emigráció* önelnevezés általában reflektálatlanul vagy minimális indoklással szerepel az irodalomban,⁵⁰ és e fedőfogalom valójában nagyon sokféle vándorlási történetet és motívumot takar. Az *emigráció* kifejezés jelentéstartománya – legalábbis az argentinai negyvennyolcas hullám tagjainak szóhasználatában – a migráció időpontjára és egyben a kiváltó történelmi eseményekre, a háború zűrzavarának tisztázatlan jogi helyzeteire, az idegen megszállásra, a magyarországi politikai élet gyökeres változásaira, a sikertelen ötvenhatos forradalomra, valamint markáns antikommunista meggyőződésre is utal.

Előjáróban tisztázni szeretnék a kutatásom során felmerült és a jelen kötetben is szereplő néhány fogalmat. Az argentinai magyarok körében a *negyvennyolcas* kifejezés vált a magyar közösség önazonosságának sarkpontjává, utalva arra az esztendőre, amelyben az argentinai magyar bevándorlás elérte a csúcspontját. Borbándi Gyula Némethy Judit doktori értekezésének terminológiai vonatkozásaival kapcsolatban a következőket állapítja meg: „Az újabb kori magyar emigráció történetével foglalkozó hazai és külföldi magyar szerzők a második világháború utáni menekültcsoportokat a távozás évszáma alapján negyvenötösöknek, negyvenheteseknek, ötvenhatosoknak nevezik, így különítvén el az egymást követő emigrálási hullámokat. Az első csoportba azok tartoznak, akik a háborús cselekmények folytán, nem kívánván élni a szovjet megszállás alatt, a Magyarországról visszavonuló németekkel, valamint magyar katonai alakulatokkal és politikai, közigazgatási, kulturális és társadalmi intézményekkel hagyták el az ország területét. A negyvenhetesek közé azokat sorolták, akik a demokratikus kísérlet és a koalíciós kormányzás alkonya, majd bukása után, 1947 és 1949 között menekültek el. [...] Némethy Judit negyvennyolcasokat emleget a bevándorlás kezdetének éve alapján, jöllehet az ottani magyarok nagy többsége 1945-ben került el Magyarországról, tehát negyvenötös volt.”⁵¹ Az argentinai magyar bevándorlás esetében 1948 nem a bevándorlás kezdetének éve, hanem mindössze az 1946-tól 1951-ig terjedő periódus csúcspontja volt. A negyvennyolcas fogalomhasználat a csoport belső szóhasználat; amikor e csoport tagjai saját magukra utalnak, nem a szakirodalmi meghatározást tartják irányadónak, hanem az odaérkezésük időpontját emelik ki. A kétezer főnyi, 1956 után érkezett magyar menekült közül sokan visszatértek Magyarországra, vagy továbbvándoroltak Észak-Amerikába. Az Argentínában maradtak egy részét a negyvennyolcasok intézményei szippantották föl. A határon túli és a magyarországi migrációs szakirodalom, valamint az ügyükben tevékenykedő nemzetközi szervezetek terminusa az érintettek által önmegjelölésként ugyancsak használatos *menekült* kifejezés. A negyvennyolcas magyarok leszármazottai közösségükre ma-

⁵⁰ Borbándi 1996, 1999, Némethy 2003.

⁵¹ Borbándi 2000, 12.

gyar nyelven a kolónia kifejezéssel utalnak, míg spanyol nyelven a *comunidad* (magyar jelentése: közösség) elnevezéssel.

Az *argentínai magyarok* kifejezést a Magyarországon, az Osztrák–Magyar Monarchiában, illetve annak utódállamaiban született személyek mellett azokra is alkalmazom, akiknek egyik vagy mindkét szülője, illetve kettő vagy annál több nagy-szülöje magyar volt. A magyarok vonatkozásában étikus definíciót alkalmazok, beleértve azokat, akik magyarnak (is) vallják magukat, és azokat is, akik nem.⁵² Azért tűnt kézenfekvőbbnek az étikus definíció alkalmazása, mert mind az egyéni, mind a hivatalos statisztikai kategóriák használata meglehetősen önkényességet mutatott. Az ezekből fakadó bizonytalanságokról részletesebben a második fejezetben lesz szó. Már előljáróban hangsúlyozni szeretném azt a kötetben többször megfogalmazódó tapasztalatot, hogy az etnikai identitás nem esik egybe a jog határaival vagy a statisztikai definíciókkal, hanem kontextustól függően az egyes generációkkal, történelmi időszakokkal és társadalmi helyzettel változik. Így tehát előfordul, hogy egy Magyarországon született személy az argentin statisztikák számára magyarnak számít, miközben argentin állampolgár és magát argentinnak tartja. Egy másik személy pedig, aki Argentínában született, és argentinként szerepel a hivatalos nyilvántartásban, sikeresen folyamodik magyar állampolgárságért, mert egyik vagy mindkét szülője magyar volt, és magát magyarnak (is) definiálja. Egy harmadik személy román vagy csehszlovák állampolgárként érkezett, így jelenik meg az argentin bevándorlási statisztikákban, magát magyarnak tartja, miközben sem ő maga, sem leszármazottai nem igényelhetnek sikeresen magyar állampolgárságot. A helyzet tehát meglehetősen összetett.

Argentínában megismert magyar beszélgetőpartnereimmel, illetve a magyar bevándorlókkal kapcsolatban gyakran használok a *generáció* kifejezést, törekvésem szerint a beszélgetőpartner bevándorló felmenőikhez viszonyított leszármazási pozíciójának jelentésében. Első generációsnak nevezem azokat az interjúalanyaimat, akik felnőttként érkeztek Argentínába, második generációsnak, akik kisgyerekként, szüleikkel érkeztek, vagy már Argentínában születtek, harmadik generációsnak pedig azokat, akiknek egyik vagy mindkét szülője második generációs. Interjúalanyaim generációs hovatartozása kapcsán megjegyzem, hogy míg érdeklődésem középpontjában elsősorban valóban a második generációsok és közösségeik álltak, léptenyomon szembesültem az első generáció intézményteremtő tagjainak fontos szerepével a második generációsok életében és azonosságtudatának formálódásában. Ezek az első generációsok főként egyházi személyek, papok, apácák voltak.

A migrációs irodalom nagy részletességgel tárgyalja a generációk komplex problémakörét, és ehhez járul még a holokauszt második generációjának problémáit tárgyaló antropológiai és szociálpszichológia szakirodalom, a kérdés szépirodal-

⁵² Étikus, émikus megközelítés: az emberi viselkedés tanulmányozásának eltérő nézőpontjai. Az étikus megközelítés az univerzális viselkedéskategóriákra koncentrál, valamint ezek kultúrspecifikus változatainak összehasonlítására. Az émikus ezzel szemben a társadalmak egyediségére helyezi a hangsúlyt, az adott kultúra szemszögéből próbálja elemezni és értelmezni a jelenségeket.

mi megközelítéseiről nem is szólva. Azonban ezek részletes bemutatása és kritikai elemzése nem tartozott e kötet szorosabban vett céljai közé, hiszen a generáció fogalmát főként adatközlőim bemutatásakor és egyes idézett megnyilvánulásaik értelmezése során használtam, alapvetően leíró értelemben. Mint említettem, interjúalanyaim többsége a második generációhoz tartozott, de akadtak köztük harmadik és első generációsok is. Úgy véltem, az olvasó számára minden alkalommal fontos tudni, hogy az idézett beszélgetőtársam ezek közül melyikbe tartozik, hiszen ez minden esetben támpontot nyújt az olvasottak értelmezéséhez.

Itt szeretném ugyancsak előljáróban hangsúlyozni azt is, hogy bár adatközlőim bemutatása során gyakran használtam a generáció kifejezést, illetve gyakorta utalok arra, hogy felmenők között milyen arányban, mely generációhoz tartozó magyarok fordultak elő, sem az egy bizonyos generációhoz tartozás, sem a magyar felmenőkhöz viszonyított leszármazási pozíció önmagában nem meghatározó érvényű az etnikai identitás alakításában.

Itt, a bevezetőben fejtem ki a kötetben sokat használt *Magyar Centrum* elnevezést, amely nem önelnevezés, azaz nem a Buenos Airesben megismert magyarok által használt meghatározás. Némiképp önkényesen Magyar Centrumnak nevezem azon magyar intézmények együttesét,⁵³ amelyek a terepmunka idején a negyvennyolcas magyarokhoz kapcsolódtak, illetve olykor ezzel a kifejezéssel utalok a magyar származású személyek azon csoportjára, akiket a negyvennyolcas magyarok által működtetett intézmények közösségi eseményein ismertem meg. Jóllehet e csoport tagsága nagy átfedésben állt a Hungária Egyesületével, tapasztalataim szerint mégsem volt teljesen azonos azzal. A Magyar Centrum periferiája magában foglalt olyan magyar származású személyeket is, akiket főleg a Mindszentynum nevű magyar katolikus egyesületben ismertem meg, és a Hungáriának nem voltak a tagjai. A kötetben szereplő Magyar Centrum nem azonos az 1970-es évekig egy Buenos Aires-i belvárosi épületben működő Magyar Házzal, amelynek spanyol neve Centro Hungaro volt.

KUTATÁSI MÓDSZEREK ÉS A TEREPMUNKA

Az első kérdés, amely a jelen vizsgálat kapcsán felmerült, az argentinai és ezen belül a Buenos Aires-i magyar népesség méretére irányult. Kutatásom kezdetén a kibocsátó országok szerint rendszerező bevándorlási statisztikák számsorai, illetve a forrásokra nem utaló, tízezer és ötvenezer fő közé becsült számadatok álltak rendelkezésemre. De hány magyar is él ma Buenos Airesben? Hány Buenos Airesben élő személy számára adott a „magyar” mint identitásképző elem, és milyen szinten, mi-

⁵³ Hungária Egyesület, Emese Cserkészfenntartó Egyesület, Zrínyi Ifjúsági Kör, Magyar Irodalmi és Kulturtársaság, Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, Vitézi Rend Argentínai Főcsoport, Magyar Református Egyház, Krisztus Keresztje Evangélikus Gyülekezet, Platanosi Magyar Angolkisasszonyok Rendháza, valamint az akkor még Délamerikai Magyar Hírlap néven működő havilap.

ilyen mélységben? Mi alapján mérhető, hogyan vehető számba ez? Annyi magyar van, ahányat tagként tartanak nyilván az argentinai magyar szervezetek? Vagy az az irányadó, hány tételből áll a magyar követség aktualizálásra szoruló magyar címlistája? Vagy az szolgálhat kiindulópontul, hányan vesznek részt egyes nagyobb szabású rendezvényeken, például a Hungária Egyesületben évente megrendezett cserkészbálon?

Mindenekelőtt arról kell itt szólni, mely bevándorlóhullámokban, milyen kategóriákba sorolt magyar bevándorlócsoporthoz, és – mindezt a jelen pillanatra vetítve – milyen átdolgozott „szállítható örökséggel” rendelkező népességben gondolkodhatunk Argentína esetében. Az Argentína felé irányuló magyar bevándorlás részletes áttekintése, a számszerűsítés problematikus területeinek kifejtése a második fejezetben következik, előljáróban azonban röviden utalni szeretnék az argentinai magyar bevándorlás kutatásom és adatközlőim szempontjából releváns hullámaint megjelenítő grafikonokra, amelyek tartalmazzák az 1920 és 1959 közötti időszak magyar állampolgárságú bevándorlóira vonatkozó adatokat.⁵⁴ Bár korábban is érkeztek magyarok, magyar származású argentinai beszélgetőtársaim, illetve szüleik, nagyszüleik szinte kivétel nélkül 1920 után érkeztek Latin-Amerikába. Kisebbségi jobb megélhetést keresve, illetve a határon túli magyar kisebbségi helyzet elől menekülve a húszas években indult útnak.⁵⁵ A harmincas években illegális utakon, a hivatalos kimutatásokban nem szereplő magyar zsidó menekültek érkeztek Argentínába. A második világháború után, 1947 és 1951 között közel ötezren érkeztek Argentínába Magyarországról, és valószínűleg a szomszédos országokból is vándoroltak ide magyarok. Argentína nem több mint kétezer 56-os magyarjának közel fele a forradalmi események után nem sokkal visszatért Magyarországra, illetve a hatvanas évek során továbbvándorolt Észak-Amerikába. 1957-et követően az Argentínába irányuló magyar bevándorlás folyamata lelassult, megállt, sőt visszajára fordult: az 1960-as évek során több magyar állampolgár távozott, mint ahány letelepedési szándékkal odaérkezett. Ezután, Észak-Amerikától és Nyugat-Európa több országától eltérően, Argentínába nem „disszidáltak” magyarok. Az argentinai magyar közösségek tehát alapvetően a két világháború közötti és a második világháború utáni bevándorlóhullámmal érkezett személyekből és leszármazottaikból építkezettek.

A nemzetközi migrációs folyamatokba illeszkedik a remigráció társadalmi jelensége, amely a kilencvenes évek kezdete óta egyre erősödő formában figyelhető meg a tengerentúli és köztük az argentinai magyarok körében is. E kérdés magyar vonatkozásaira, jóllehet korábbi időszakok kapcsán, több magyar kutató is fölhevítta már a figyelmet.⁵⁶ Ez a jelenség – bár nagyságrendjét tekintve nem jelentős az argentinai magyarok esetében – a kutatás szemszögéből azért is figyelemreméltó,

⁵⁴ Lásd a 2. fejezet 3., 4. és 5. ábráját.

⁵⁵ Ezért is tüntettem fel a Magyarországgal szomszédos országok bevándorlóit is a 2. ábrán, hiszen az argentin hatóságok az etnikai hovatartozást nem, csupán az állampolgárságot rögzítették. E kérdés részletes tárgyalását lásd a 2. fejezetben.

⁵⁶ Lásd Puskás 2000, Borbándi 1996.

mert szereplői nemcsak első, hanem második, sőt harmadik generációs magyarok, és mert a remigrációt kiváltó okok nagyon sokfélék.

Bár a terepmunka idején a névlegesen működő argentinai magyar intézmények száma meghaladta a két tucatot, érdemi, a bevándorlók több generációját – és főként az engem leginkább foglalkoztató második generáció tagjait – involváló tevékenység egy egyesület, a Buenos Aires Olivos városrészében működő Hungária Egyesület keretei között mutatkozott. A Hungária tagságának soraiban, az egyesület rendezvényein elsősorban a közvetlenül a második világháború után érkezett, szoros közösségbe kovácsolódott bevándorlókkal és leszármazottaikkal találkoztam, és kutatásom kezdeti szakaszában a vizsgálódást rájuk összpontosítottam. Idővel azonban feltűnt, hogy e közösségi alkalmakat, az intézményekhez kapcsolódó argentinai magyar élet kizárólagos közösségi eseményeit a többi bevándorló hullám képviselőinek meglehetősen hiánya jellemezte. Emellett ahhoz, hogy értelmezni tudjam az etnikai identitásnak a Hungária Egyesületben megfigyelt jelenségeit, komoly segítséget reméltem az egyesületekbe már nem tömörülő, a harmincas években, a második világháború, valamint 1956 után érkezett argentinai magyarok első, második és harmadik generációinak képviselőitől.

Nehezen megoldható és módfelett időigényes feladatnak bizonyult megtalálni őket. Kezdetben argentin ismerőseimet kérdezgettem, ismernek-e olyan személyeket, akiről úgy tudják, magyarok. Meglepő módon élete során szinte minden argentin ismerősömnek akadt valamiféle dolga argentinai magyarral, főként a legkülönbözőbb hullámokban érkező bevándorlók második generációjának köréből. Így szerzett magyar ismeretségeim egy részének segítségével később további beszélgetőtársakra találtam.

Argentínában korábban is jártam már néhány alkalommal, és a terepmunka megkezdése előtt egyszer, 1998 áprilisában elmentem Olivosra, hogy a Hungária Egyesület színháztermében megnézzem a Zrínyi Ifjúsági Kör színelőadásait. Az előadás helyszínéről, időpontjáról a Magyar Centrum egy Argentínában született, ötvenes évei elején járó hölgytagjától értesültem, akinek a telefonját egy budapesti ismerősömtől kaptam azzal a biztatással, hogy keressem fel, ha magyarokkal szeretnék találkozni Buenos Airesben. Ottlétem során a magyar kolónia nagyszámú tagjával ismerkedtem össze, és készítettem interjút. Kezdeti tereptapasztalataim világos magyarázatot adtak arra vonatkozóan, hogy a nagy földrajzi távolság mellett melyek voltak azok az okok, melyek miatt a magyarországi szakemberek az elmúlt évtizedek során nem végeztek, végezhettek szinkron jellegű diaszpóra-kutatásokat a Buenos Aires-i magyar intézmények körében. Ugyanis a hivatalos Magyarország képviselőit a közösség egészen a legutóbbi időig fenntartással fogadta. Amint azt egy Buenos Aires-i magyar ismerősöm mesélte, az árulás gyanúja vetülhetett arra, aki akár csak belépett a Magyar Követség területére a szocialista Magyarország időszakában.

A kutatás tervét és tényét a Hungária Egyesületben tett első látogatásaimtól kezdve igyekeztem a lehető leggyakrabban megemlíteni. Ez eleinte nem feltétlenül segítette munkámat. Bár akkorra már kiterjedt argentin kapcsolathálózatra tettem szert, mégiscsak egy magyarországi magyar voltam, aki – ki tudja, milyen szándék-

kal – az Olivos környéki magyar kolónia évtizedeken át féltve őrzött közösségi életét akarta kutatni. A terepmunkát végző antropológus és egy kém tevékenysége között lényegi, de nem túlságosan látványos a különbség. A Magyarországról való tragikus, fájdalmas menekülés nagy bizalomvesztéssel járt együtt. A Magyar Centrum esetében a bizalom köre évtizedeken keresztül nem volt kiterjeszthető a csoport határain túlra. A megfigyelő „idegen” jelenléte, ez a fajta működés jó volt arra, hogy rossz emlékeket idézzon, berögzült egyéni és közösségi védekezési mechanizmusokat aktiváljon.

A Buenos Aires-i Magyar Centrumban végzett antropológiai terepmunkát több körülmény tette sajátossá. Először is, a kutatás helyszíne egy Magyarországtól sok ezer kilométerre fekvő, spanyol ajkú, latin-amerikai ország volt. Az ott megismert magyarok többségének első generációja már közel ötven éve elhagyta Magyarországot, és a magyarul beszélők, magukat magyarnak is tartók közül sokan a legutóbbi évekig soha nem jártak Európában, és kevés vagy semmiféle kapcsolatot nem ápoltak Magyarországgal. Ugyanakkor a munkát jelentős mértékben nehezítették és hátráltatták az argentinai magyarokkal és kiváltképp a Buenos Aires-i Magyar Centrumnak a második világháború után érkezett migránsokból és leszármazottaikból állók közösségével kapcsolatos saját, „otthonról hozott”, „magyarországi” előítéleteim, amelyeket bizonyos magyarázó elvként kezdetben akaratlanul is összekapcsoltam a minden terepmunka első időszakát általában jellemző kapcsolatteremtési és információbeszerzési nehézségekkel is. Ilyen módon terepmunkám hasonló nehézségekkel is szembesített, mint a saját társadalomban végzett kutatások.⁵⁷

Másodszor, bizonyos értelemben és főként az argentinai negyvennyolcas (a magyar nyelvű diaszpóra-szakirodalomban általában 1945-ösként említett)⁵⁸ emigrációs csoport esetében gyakorlatilag egy hosszúra nyúlt társadalmi kísérlet megfigyelőjének érezhettem magam: a második világháború Magyarországának és a környező országoknak néhány ezer, magát magyarnak valló lakója egy latin-amerikai országban ötven év alatt sokféle gazdasági, társadalmi és kulturális hatásnak volt kitéve, és a végeredmény nagyon sajátos összképet mutat. Ezen összkép kialakulását számos további körülmény befolyásolta: a második világháború előtti magyar migránsok, különösképpen a magyar zsidók, illetve az 1956-os magyarok csoportja, az argentin állam bevándorlás- és bevándorlópolitikája, valamint az elmúlt évtizedek nemzetközi gazdasági és politikai helyzetének változásai.

Eredetileg a Magyar Centrumnak nevezett, elsősorban a Hungária Egyesület körül tömörülő közösség és intézményei körében szándékoztam résztvevő megfigyelést végezni, illetve annak tagjaival interjúkat készíteni. A kutatás során azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a Buenos Aires-i Magyar Centrum közösségének, intézményeinek kulturális antropológiai vizsgálatát szervesen egészítenék ki az egymástól elszigetelt, többnyire az 1930-as években, illetve 1945 után érkezett második ge-

⁵⁷ A saját társadalom szociális és kulturális antropológiai vizsgálatának problémáiról lásd pl. Leach 1996, 107–111.

⁵⁸ Lásd pl. Borbándi 1996.

nerációs, magyarul már nem beszélők csoportjának tapasztalatai, akiknek magyar származása, ha a Centrum tagjaitól eltérő módon is, de egész életükre, létükre befolyást gyakorol. Az antropológus számára a tudományos elemzéshez szolgáló adatok mellett gyökeresen más személyes élményeket hozott az erős belső kohézióval és „mi” tudattal rendelkező, rokonsági, baráti szálakkal és a közös múlt tudatával egybefűzött magyar közösség, illetve a magyar származású, de magyar közösséghez már nem tartozó személyek vizsgálata. Az előbbi csoport tagjai eleinte nehezen megközelíthetőnek bizonyultak, az interjúkra való felkéréseket hárítani igyekeztek, gyakran egyéni életük személyes eseményeit mesélve is többes szám első személyben beszéltek, és kapcsolatunkat, főleg eleinte, meglehetősen távolságtartás jellemezte. A magyar származású argentinok, a magyar közösséggel kapcsolatot gyermekkoruk óta nem tartók viszont több esetben ismeretlenül kerestek fel, hogy magyar múltjukról beszélgessünk – spanyol nyelven. Ezek a találkozások és beszélgetések az utóbbi csoport tagjaiból nemritkán heves és pozitív érzelmi reakciókat váltottak ki. A vizsgálódást tehát kiterjesztettem a magyar zsidókra és leszármazottaikra, valamint azokra a magyarul már nem beszélő, magyar származású argentinokra, akiknek szülei első generációs bevándorlók voltak.

Az interjúalanyok felkutatásának hosszadalmas, többszöri egyeztetést, szervezést igénylő folyamatának szempontjából tulajdonképpen kedvezőnek bizonyult terepmunkám időbeosztása: 1998 vége és 2002 májusa között összesen húsz hónapot töltöttem kutatással Buenos Airesben: először nyolc hónapot, majd hat alkalommal két hónapot. Magyarországon pedig átmenetileg vagy tartósan itt tartózkodó argentinai magyarokkal készítettem interjúkat, és végigkísértem egy argentinai magyar kórust, a Coral Hungáriát magyarországi koncertkörútján.

A negyedik fejezetben található 4. táblázatban látható 117 beszélgetőtársam jegyzéke nemek, generációk és bevándorlóhullámok szerinti bontásban. Nem szerepel a táblázatban a nem magyar származású, de a Magyar Centrummal kapcsolatban álló argentin adatközlőim tíz főből álló csoportja. Ugyancsak hiányzik a táblázatból a kötet hetedik fejezetében bemutatott tizenhat magyar zsidó származású beszélgetőpartnerem. Összesen tehát 143 fővel folytattam több alkalommal beszélgetéseket. Kellő háttérismeret és megbízható nyilvántartás hiányában kutatásomban nem törekedhettem és nem is törekedtem egyes bevándorlóhullámok, generációk, nemek reprezentatív megjelenítésére. Terepmunka-jegyzeteim, interjúim számszerű összesítése során vettem észre például, hogy kicsit több nővel, mint férfival beszélgettem. Adatközlőim kétharmada közvetlenül a második világháború után érkezett, úgynevezett negyvennyolcas magyar, majd csökkenő sorrendben a két világháború közöttiek, a közelmúltban Argentínába költözöttek, végül az 56-osok követik őket. Adatközlőim túlnyomó többségének vándorlástörténete a második világháború után kezdődött, míg 1956 megközelítőleg kétezer argentinai magyar menekültje közül került ki beszélgetőtársaim legkevésbé népes csoportja. Ha a generációk szerinti bontást vesszük figyelembe, láthatjuk, hogy a második generációs megkérdezettek csoportja a legtekintélyesebb, az összes beszélgetőtárs több mint fele, őket követik az első generációsok, őket pedig a harmadik generáció tagjai.

Az argentinai és magyarországi terepmunkaszakaszok nyomán az argentinai, többségében az 1930 utáni bevándorló hullámokhoz tartozó második és harmadik generációs magyarok eltérő ismérvekkel leírható négy csoportja öltött határozott körvonalat számomra. Ezek az alábbiak: 1. a Magyar Centrum Hungária Klub körül tömörülő, erős belső kohézióval rendelkező, rokon szálakkal összefűzött magyar közössége; 2. a Hungária magyarul tudó, de aktív magyar közösségi életet nem élő, a közösségi alkalmakat csak olykor látogatók peremcsoportja, amelyet a már megszűnt vagy megszűnőben levő magyar klubokból lemorzsolódottak csoportja egészít ki; 3. azok a magyar származású argentin személyek, akiket magyar bevándorló szülei nem tanítottak meg magyarul, és akik (argentinai) magyarokkal kapcsolatot gyerekkoruk óta nem tartanak. Ebbe a kategóriába tartozik a Buenos Airesben megismert magyar zsidók többsége, különösen a második generáció tagjai; 4. az Argentínából Magyarországra telepedett magyarok közössége, melynek többségét a Buenos Aires-i Magyar Centrum volt tagjai alkotják.

Beszélgetőtársaim nevét megváltoztattam, illetve több helyütt név nélkül hivatkozom rájuk, személyazonosságukat az egész kötetben igyekeztem elrejtetni.

Az anyaggyűjtés körülményei meglehetősen változatosságot mutattak. A 4. táblázatban szereplő 117 személy túlnyomó többségével egynél több alkalommal találkoztam és beszélgettem. Terepmunkám kiinduló helyszínén, az olivosi Hungária Egyesület klubházában gyakran megfordultam, az egyesületi rendezvényeket rendszeresen látogattam. A magyar kórus heti próbái és előadásai ugyancsak rendszeres beszélgetésekre adtak alkalmat, az együttes magyarországi turnéjának kétheti intenzív együttléte során pedig testközelből pillanthatam be azokba a helyzetekbe, amikor a többségükben negyvennyolcas, másodgenerációs argentinai magyarok a mai Magyarországgal szembesültek.

A Magyar Centrum rendezvényeit nem látogató beszélgetőtársaimhoz argentin közvetítők útján jutottam el, az esetek többségében nyilvános helyeken, előre megbeszélt időben, első alkalommal többnyire kávéházakban találkoztunk. A magyar zsidók egy csoportjával a Buenos Aires-i Museo de la Shoá kutatói hálózatának segítségével kerültem kapcsolatba, és első találkozásaink helyszíne a Múzeum épülete volt. A további találkozók helyszínei váltakozó módon továbbra is a nyilvános terrek, illetve az esetek közel felében a megkérdezettek otthona vagy saját lakásom lettek.

Szinte minden beszélgetési helyzetben arra törekedtem, hogy a megkérdezettek – ismervén kilétemet és érdeklődési területemet – intenciói határozzák meg párbeszédünk tematikáját. Bizonyos, a saját vagy a szülők vándorlástörténetének elemeire (lásd negyedik fejezet), saját családra, argentinai magyar kapcsolatokra irányuló kérdéseket azonban mindenkinek feltettem. A narratív interjútechnikát egyébként magyar kutatók már példaértékűen alkalmazták az Erdély, Magyarország és Ausztria közt vándorló magyar migránsok kutatása során.⁵⁹

Célzott, strukturált interjúkat argentinai magyar intézmények egyes tisztségviselőivel, illetve olyan személyekkel készítettem, akikről korábban tudtam, hogy

⁵⁹ Vö. Kovács–Melegh 2000, 93–94.

egyes argentinai magyar vonatkozású kérdésekről mélyreható ismereteik vannak. A beszélgetések alatt és után jegyzeteket készítettem, néhányat hangszalagon is rögzítettem. Interjúalanyaim egy része tudatosan törekedett arra, hogy magyar nyelven beszéljünk, annak ellenére, hogy spanyol kifejezőkészségüket a magyarnál maguk is magasabb szintűnek minősítették. Éppen ezért a második generáció képviselőivel folytatott beszélgetések során gyakran váltottunk magyarról spanyolra, majd újra vissza magyarra. Ezekben a helyzetekben fontosnak láttam, hogy a beszélgetőtárs által az adott pillanatban preferált nyelv legyen a meghatározó. Interjúim egy része spanyol nyelvű. A nyelvvel kapcsolatos jelenségek részletes tárgyalása az ötödik fejezetben olvasható.

Egy utolsó bevezető megjegyzést szeretnék még tenni témám és terepem, a (főként második generációs, ám a Magyar Centrumhoz nem vagy csak lazábban kapcsolódó) argentinai magyarok etnikai identitása és Buenos Aires metropolisza egy különleges összefüggéséről. Egyes vélekedések szerint Buenos Aires New Yorkot is megelőzi a pszichoanalízis elterjedtségét és népszerűségét, valamint az egy főre eső analitikusok számát tekintve. Interjúim során – különösképpen a magyar kapcsolatoktól és főként a magyar közösségektől elszigetelt másodgenerációsok esetében – rendre szóba került, hogy egyes, a vándorláshoz, országváltáshoz, a bevándorló szülők talajvesztettségéhez kapcsolódó problémák kezelése, megoldása „hány év analízisébe is került” beszélgetőpartneremnek. Ez végül három, a kutatásomat előrelendítő felismeréshez vezetett. Először is, a saját vagy a szülők generációjának migrációja olyan, az egyén életét, mindennapjait átszövő probléma, amelynek terhet nemcsak az első és a második, hanem olykor még a harmadik generáció is a vállán cipeli, és amelynek megoldásához az argentinai magyarok egy része (más bevándorlócsoporthoz hasonlóan) a pszichoanalízis kínálta lehetőséget választotta. Másodszor, a pszichoanalízis során arra kényszerültek, hogy át- és újragondolják, szavakba öntsék a migráció és az etnikai identitás számukra hűsbavágó kérdéseit, így beszélgetéseink során már kidolgozott rend szerint, előre feldolgozva taglalták a témákat, amelyekről magam is hallani szerettem volna. Harmadszor, ráirányította figyelmemet a migráció és az etnikai identitás tartalmainak, tapasztalatainak, megélésének azokra az élesen szembeötlő különbségeire, amelyek az etnikai csoportjuktól elszigetelt, illetve az etnikai identitásukat közösségi formában is megélő személyek között megfigyelhetők.

A vizsgálat során, a kutatás elkülönülő szakaszaiban különböző anyaggyűjtési módszereket alkalmaztam. Az írott, könyvtári, illetve levéltári források feldolgozása mellett a jelen helyzetet feltáró kulturális antropológiai terepmunkát végeztem. Feljegyzéseimet folyamatosan terepmunkanaplóban rögzítettem, egyes interjúkat hangfelvételen is rögzítettem. Részt vettem a Buenos Aires-i magyar kolónia életében, ahol a résztvevő megfigyelésen túl strukturált interjúkat készítettem, és kötetlenül beszélgettem a magyar közösség tagjaival, vezetőivel, valamint a magyar közösséghez nem kapcsolódó, főként második generációs magyarokkal. 2001-ben, az argentinai magyar kórus magyarországi látogatásával kezdődött terepmunkám magyarországi szakasza. Emellett interjúkat is készítettem Magyarországra költözött argentinai magyarokkal. Buenos Airesben kiemelt figyelmet szenteltem a közössé-

gi alkalmaknak, ünnepélyeknek, megemlékezéseknek, hazafias megmozdulásoknak. A közösség életéről fényképfelvételeket készítettem, és a közösség, valamint egy magyar televíziós csatorna által készített videofelvételek is segítették kutatásomat. A kutatás során a különféle módszerekkel gyűjtött adatok konstruktív módon egészítették ki egymást.

A kötet egyes fejezeteiben a Buenos Airesben élő magyarok és leszármazottaik többféle csoportjáról esik szó tehát. A kérdőíves szociológiai felmérések eredményeihez szokott szakemberekben joggal merülhet fel a kérdés, mit is lehet így megismerni, ha egymástól ennyire és alapvetően eltérőek az egyes vizsgálati egységek és módszerek. Magam úgy vélem, hogy a vizsgált közösségek adatközlőitől és a közösséghez nem tartozóktól származó adatok, valamint a terepmunka során végzett megfigyelések mozaikjaiból összeálló kép számos, korábban mélyebben nem vizsgált jelenséget, aspektust mutat be, tesz megérthetővé; ezek közül a legfontosabb a diaszpórában élő egyének és intézmények szerepe az etnikus identitás kidolgozásában, megtartásában és alakításában. Leír és értelmez egy többgenerációs bevándorlóközösségben kialakult döntéshelyzetet és a vizsgálat idején is zajló változási folyamatot, amelyek új jövőbeli irányt szabtak a közösség létének és azonosságtudatának.

A következő fejezetekben az argentinai magyarokról szóló részek, és különösképpen a negyvennyolcas migrációs hullámhoz tartozókról szóló részek értelmezéséhez már itt a bevezetőben szükségesnek érzem, hogy bemutassam a vizsgálat egyik központi rendező elvét, amelyet a Buenos Aires-i Magyar Centrum identifikációs és integrációs paradigmájának nevezek. A paradigma felismerése nemcsak a három év során végzett terepmunka végére összegyűlt anyagot segített összerendezni, hanem már a kutatás során is új irányokat adott az anyaggyűjtéshez.

Ezt a paradigmát munkám egyik alappillérenek tekintem. A *Buenos Aires-i Magyar Centrum identifikációs és integrációs paradigmája és annak válsága* című ábrán feltüntettem a paradigma néhány összetevőjét, néhány (részben) belőle (is) levezethető következményt és az érvényességében a magyarországi rendszerváltás idején bekövetkezett változást.⁶⁰ A közvetlenül a második világháború után érkezett magyarok egy viszonylag homogén társadalmi háttérrel, valamint markáns politikai irányultsággal rendelkező csoportjára és leszármazottaik közösségére érvényesnek vélt paradigma elemeinek több tagja megegyezik a diaszpóracsoportok klasszikus ismérveivel. Ezeket Magyarországon a közelmúltban Sik Endre tekintette át.⁶¹ Az egyik meghatározás szerint a diaszpóra migráns népesség, amely etnikailag eltér a befogadó ország lakosságától, amelynek olyan kisebbségét alkotja, amelyet a kibocsátó ország iránti erős érzelmi vonzalom és/vagy aktív kapcsolat jellemez, ahová e népesség elvileg állandóan visszamenni készül, de ahová gyakorlatilag soha nem tér vissza.⁶² Anélkül, hogy a diaszpóradefiníció általános továbbfejlesztésére törekednék, megjegyzem, hogy az idézett meghatározás nem mutat ér-

⁶⁰ Az ábrát lásd az utolsó fejezetben.

⁶¹ Sik 2000.

⁶² Idézi Sik 2000, 158.

zékenységet a probléma folyamat jellege iránt. A kötetben bemutatott kutatás szempontjából kulcsfontosságú volt a migráns népesség egymást követő generációi között megfigyelhető különbségek létrejötte. A problémát statikusan, illetve egy adott időpillanatban vizsgálva a felsorolt ismérvek azonban többnyire érvényesek voltak a Buenos Aires-i Magyar Centrum közösségére, részleges kivételt ez alól csak az utolsó pont, a visszatérés tényleges megvalósítása jelentett. Különösen hangsúlyosan jelent meg az ideiglenesség és a közös sorstudat érzése. Esetünkben azonban ezt a meghatározást ki kell egészíteni egy olyan további komponenssel is, amely az itt tárgyalt identifikációs és integrációs paradigma része, és amelyet politikai komponensnek, illetve itt a bevezetőben az egyszerűség kedvéért – és a helyi szóhasználatához igazodva – antikommunizmusnak nevezek.

A diaszpóra-léthelyzet alapjaiban határozta meg a negyvennyolcas kolónia kapcsolatát Argentínával és Magyarországgal, valamint más, Argentínában élő magyarokkal. Emellett fő formálója volt a kolónia belső viszonyainak is a második világháború végétől a magyarországi rendszerváltásig terjedő időszakban. Ez az átmenetiségre épülő léthelyzet négy premissza körül szerveződik: 1) az argentinai magyarokat ugyanaz a kényszerűség vezérelte a jelenlegi lakóhelyükre, 2) Argentínában csak átmenetileg tartózkodnak, 3) egy napon visszatérnek Magyarországra, 4) ez az idő akkor következik el, amikor ott már nincsenek uralmon a kommunisták.

A negyvennyolcas bevándorlók csoportja elzárkózó magatartást tanúsított az eltérő társadalmi, kulturális és politikai jellemvonásokkal leírható argentinai magyar egyesületek és a szocialista Magyarország hivatalos képviselte irányában, a kolónián belül pedig nagyfokú intézményi koncentrációt hozott létre, és a társadalmi kapcsolatok széles spektrumának rendkívül sűrű hálózatát alakította ki. A kilencvenes évek magyarországi változásainak következtében az identifikációs és integrációs paradigma politikai összetevője a kolónia szemében érvényét veszítette, és ez saját helyzetük, Argentínával és Magyarországgal való viszonyuk újragondolására készítette őket. Az argentinai lét újraértékelésében 2001-től fontos szerepet kapott az argentin gazdasági és politikai válság, amelyet az argentin fizetőeszköz leértékelése, és az egyre növekvő mértékű munkanélküliség kísért. A negyvennyolcas közösség megszűnését előrevetíti a fokozatos nyitás, illetve egy nagyságrendjét tekintve jelentéktelen, ám a közösség méreteihez képest mégsem elhanyagolható, Magyarország felé irányuló migrációs folyamat.

Az itt vázolt paradigma egyes elemeinek, következményeinek, az egyes argentinai magyar csoportokon belüli meglétének vagy hiányának vizsgálata gyakorlatilag kijelöli a kötet egyes fejezeteinek fő irányait is. Ez a paradigma a két világháború között és a második világháború után érkezett magyar migránsok egy másik csoportjára, a magyar zsidókra nem volt érvényes, amit az Argentínához és magyarsághoz fűződő, a negyvennyolcas közösségtől eltérő viszonyuk magyaráz. Ennek bemutatása és elemzése a magyar zsidókról szóló fejezetben következik. A paradigma krízisére adott két reakciót, a negyvennyolcas kolónia látványos nyitási kísérletét megtestesítő új Buenos Aires-i magyar kórust, illetve a magyarországi remigrációs folyamatot a hatodik és a nyolcadik fejezetek tárgyalják. A harmadik fejezet az in-

tézményi koncentrációt, míg a negyedik és az ötödik a negyvennyolcas közösség belső történéseit, a társadalmi kapcsolatok sűrű szövedékét fejté fel.

Elöljáróban is szeretném hangsúlyozni, hogy az identifikációs és integrációs paradigma általam megfigyelt és közreadott mintája – bár jelentős – nem az egyetlen és nem általános az argentinai magyarok számára. Ki kell emelni azt is, hogy az argentinai magyar bevándorlók első és minden további generációi számszerű többségének az esetében a változás fő iránya a többségi társadalomba való beilleszkedés és a kultúraváltás folyamata. A kötetben bemutatott jelenségek alapvetően az argentinai magyar bevándorlók egy szűkebb csoportjára érvényesek. Az identifikációs és integrációs paradigma legfontosabb szerepét abban látom, hogy generációkkal késleltette egy adott magyar migráns csoport kultúraváltási folyamatát. A paradigma krízisének következményeként értelmezhető, hogy egy kisebb alcsoport esetében – más külső tényezőkkel együtt hatásban – visszafordította az eredeti migrációs folyamatot.

Az antropológiai terepmunkán alapuló művek a kutató személyes nézőpontjából készülnek, a benne szereplő ismeretek, adatok, történetek a terepen mozgó antropológus személyes szűrőjén keresztül fogalmazódnak meg. A rögzített interjúkban elhangzottakról is lefejtethetlen az emberi helyzet és viszonylat, amelyek közepette elkészültek. Ahogyan én fürkésztem az argentinai magyarokat, ugyanúgy méricskéltek ők is a Magyarországról érkezett személyt. Egyes emberekkel gyakran és hosszasan sikerült beszélgetnem, másokkal soha. Bizonyos szituációk, köztük például a klasszikus, előre megbeszélt, rögzített interjúzás helyzetei olykor hosszas ismeretség után is inkább nehezítették, sőt ellehetetlenítették az adatgyűjtést. Bármennyire is törekedtem, hogy elfogulatlan és teljes képet adjak, az alkalmazott vizsgálati módszer miatt az összegyűlt anyag nem lehetett annyira kiegyensúlyozott, mint azt eredetileg szerettem volna.

2. AZ ARGENTÍNAI MAGYAR BEVÁNDORLÁS TÖRTÉNETÉNEK ÁTTEKINTÉSE SZÁMOKBAN

Amikor Magyarországon az argentínai magyarok kutatásáról esett szó, a meglepetést követő érdeklődés nemritkán becslésekbe, számításokba fordult, és végül kézlegyintés kíséretében lohadt le: „Hát, nem lehetnek valami sokan...” Pedig a 20. század folyamán az argentínai magyarok egyesületeiben megtalálhatók voltak magyarországi és – náluk magasabb arányban – az utódállamokból származó magyarok, köztük magyar zsidók is. Ezért szükséges a történelmi Magyarország adataival kezdeni a statisztikát, és folyamatosan számon tartani az elcsatolt részekről Argentínába bevándorló magyarokat. És valóban: az a tény, hogy Argentínában a 20. század folyamán népes magyar közösségek szerveződtek, működtek, csak a rendszerváltozás óta került be a magyarországi köztudatba, és ekkor is más tengerentúli magyar diaszpóracsoportoknál sokkal kisebb mértékben. Ennek csak kisebb részben volt oka a Magyarországot Latin-Amerikától elválasztó földrajzi távolság. A hidegháború időszakában ennél jelentősebb szerepet játszott ebben az erőteljesen kommunistaellenes negyvennyolcas közösség bizonyos mértékben tudatos törekvése, amely minimalizálni igyekezett a Magyarországgal fenntartott hivatalos kapcsolatokat.

A világ különböző helyein élő magyarokat számba vevő összegző munkák nagyon eltérő számadatokat tartalmaznak, a népesség jelenlegi méretére vonatkozó adatok e szövegekben a források megjelölése nélkül állnak. Az, hogy kit tekintünk magyarnak Argentínában vagy bárhol másutt a világon, definíció kérdése, amelyet a jelen kutatásra vonatkozóan az előző fejezetben már érintettem. Anélkül, hogy itt különösebben elmélyednénk a meghatározás kérdéskörében, az általam ismert adatok közül az alábbiakban bemutatok néhányat.

Az argentínai magyar diaszpóra létszámát a Magyarságtudomány Kézikönyve 1969-ben 15 ezer főre, míg 1980-ban mindössze 10 ezer főre teszi.⁶³ Balázs Dénes becslése szerint Argentínában 1980-ban 15 ezer magyar anyanyelvű személy élt.⁶⁴ *Emigráció és Magyarország* című munkájában a maga is nyugati diaszpórában élő és munkálkodó Borbándi Gyula valamivel részletesebben érinti az argentínai magyarság létszámának kérdését. „Ami a magyarok számát illeti, a becslések 40 ezer körül mozognak. [...] Néhol 50-60 ezer magyarról hallani, de a 40

⁶³ Kósa 1990.

⁶⁴ Balázs 1988, 85.

ezres szám tűnik valószínűbbnek.”⁶⁵ A Magyarok Világszövetségének áttekintése, *A világ magyarsága* szintén a már említett 40 ezres számot valószínűsíti.⁶⁶ Ugyanakkor a Magyarok Világszövetségének összesített magyar adatával, a 123 ezer fővel szemben Kocsis Károly a latin-amerikai magyarság számát 100 ezer főre becsüli.⁶⁷ Ha a Magyarok Világszövetségének pontos számadatait nem is, de az egyes latin-amerikai országok magyar népességének részarányát irányadónak tekintjük, Kocsis szerint 32 520 argentinai magyarral számolhatnánk.⁶⁸ A Magyarok Világszövetsége által közölt adatok a következők: Brazília 70 ezer; Argentína 40 ezer; Venezuela 4500; Uruguay 3500; Chile 2000; Peru 1600; Costa Rica 1100; Mexikó 300.

Nincs argentinai magyar kataszter, amelynek segítségével bizonyossággal megállapíthatnánk, hány magyar él ma ebben a latin-amerikai országban.⁶⁹ A magyarokra és általában a Kelet-Közép-Európából érkező bevándorlók létszámára vonatkozó adatokkal kapcsolatban általánosan és nem csupán Argentína esetében felmerülő bizonytalanságot fokozza, hogy az Argentínába érkező magyar állampolgárokon túl az argentinai magyarok létszámát gyarapítja a magyarul beszélő, magát magyarnak tartó, magyar származásának jelentőséget tulajdonító személyek egy része is. Borbándi idézi egy argentinai magyar tollforgató, Theész János e megjegyzéssel egybeesengő, a Buenos Aires-i Magyar Hírlapban közreadott véleményét is:

„Még hozzávetőlegesen sem ismerjük a magyarság számát. Elsősorban azt kell eldöntsük, hogy ki a magyar? Csak az, aki Magyarországon született, vagy az is, aki itt született magyar szülőktől, és beszél magyarul? Vagy az is, aki itt született, nem beszél egy mukkot se magyarul, de büszkén vallja magát magyarnak. Erre megannyi megható példát láttunk az 56-os szabadságharc napjaiban. Én az utóbbinál maradok, bármennyire is igaz, hogy nyelvében él a nemzet. Számomra többet ér egy olyan magyarul nem beszélő, aki szívvel-lélekkel magyarnak vallja magát, mint egy olyan tősgyökeres magyar, aki megtagadja fajtáját.”⁷⁰

E fejezetben, a teljesség igénye nélkül, arra teszek kísérletet, hogy az egyes bevándorlási szakaszok eltérő természetű nehézségei, illetve a rendelkezésre álló adatok bemutatásával érzékeltessem a magyar etnikai csoporthoz tartozók Argentína felé irányuló vándorlásának lehetséges dimenzióit az elmúlt egy és egynegyed évszázad során. Eközben kitérek arra az argentinai gazdasági és társadalmi környezetre, amely nagymértékben befolyásolta az egyes időszakok bevándorlóinak sikerességét.

⁶⁵ Borbándi 1996, 196.

⁶⁶ Csap–Csapó–Kardos 1998.

⁶⁷ Kocsis–Kocsis–Hodosi 1998, 16.

⁶⁸ Csap–Csapó–Kardos 1998.

⁶⁹ A Buenos Aires-i Magyar Nagykövetség 2001-től egy minden korábbinál teljesebb argentinai magyar címjegyzék összeállítását kezdeményezte.

⁷⁰ Borbándi 1996, 196.

A BEVÁNDORLÓK NYILVÁNTARTÁSA ARGENTÍNÁBAN ÉS A RENDELKEZÉSRE ÁLLÓ ADATOKKAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK

Az argentin hatóságok négy évvel az argentin alkotmány életbe lépése után, 1857-től vettek fel adatokat a közvetlenül a tengerentúlról érkező, valamint az oda távozó külföldi utasok mozgásáról.⁷¹ Az adatfelvétel nem sokkal azután indult, hogy az 1853-as argentin alkotmány külön záradékban rendelkezett az európai bevándorlás előmozdításáról és támogatásáról.

A bevándorlási adatokat azonban az 1870-es évek közepéig, a 817-es számú bevándorlási törvény megszületéséig, a teljesség legkisebb igénye nélkül gyűjtötték, így ezek bevallottan esetlegesek. Az 1876-ban érvénybe lépett 817-es számú törvény, valamint a bevándorlásra vonatkozó későbbi rendelkezések normatív támogatást szabtak meg az európai bevándorlóknak, és ugyanolyan jogokat és lehetőségeket garantáltak számukra, mint az Argentínában született argentin állampolgároknak. Egyes esetekben, kiváltképp a nagy bevándorlási hullám kezdetén, részükre földet és munkaeszközöket is biztosítottak. Az európai és ezen belül az osztrák–magyar bevándorlás is az 1870-es évektől ölt már valóban tömeges méreteket Argentínában.⁷²

A jelen áttekintés alapadatait az argentin bevándorlási hivatal (Dirección Nacional de Migraciones) 1875-től 1973-ig terjedő, évenkénti és országokénti bevándorlási egyenlege szolgáltatta.⁷³ Ezt az anyagot a hivatal munkatársai a következő előszóval bocsátották közre: „Rendelkezésünkre áll egy átfogó és teljes bevándorlási statisztika, ez azonban nincs lebontva az egyes kibocsátó országok szerint a teljes tárgyalta időszakokra vonatkozóan. Egy teljes, az egyes országokra lebontott statisztika elkészítésének nehézsége abban rejlik, hogy az első időszakban csak azokat a bevándorlókat vették figyelembe az összeírók, akik a tengerentúlról, másod- vagy harmadosztályon érkeztek, és csak később azokat, akik folyami úton (Montevideóból) léptek be az országba; még később vonták be a statisztikába a szárazföldi és a légi úton érkezőket. Úgy döntöttünk, azokkal az országokénti adatokkal adjuk közre a statisztikát, amelyekkel rendelkezünk. Minden évre vonatkozóan megadjuk a teljes népmozgás adatát, utána szerepeltetjük azt a számot, amelyről rendelkezünk országokénti adatokkal is. 1944-től az országokénti statisztika teljes, és minden útvonaltípusra kiterjed. Korábban ezek valamelyike mindig hiányzott. Például 1928 és 1943 között nem szerepelt benne a folyami úton történő beutazás.”⁷⁴

Sajnálatos módon e munkaanyag magyar rovatában szereplő számadatok az elmúlt százhusz év szinte egyetlen időszakára vonatkozóan sem voltak kielégítőek. A bevándorlásra irányuló adatfelvétel során az Amerikai Egyesült Államokban lényegesen több szempontot tartottak szem előtt a hatóságok, még ha nem is az itt

⁷¹ E kérdésről lásd Ferenczi–Willcox 1929; Swiderski–Farjat 1999.

⁷² Swiderski–Farjat 1999, 91.

⁷³ Spanyol címe: *Entrada, salida y saldos de extranjeros por año, 1875–1973*. Biblioteca de la Dirección Nacional de Migraciones (az intézet könyvtára által összeállított, kiadatlan munkaanyag).

⁷⁴ Uo. 1. (ford. K. N.)

vizsgált időszak teljes egészében.⁷⁵ Argentínában azonban az Osztrák–Magyar Monarchia sokszínű etnikai arculatú kivándorlóit a hatóságok, néhány év kivételével, semmilyen szempont szerint nem különböztették meg egymástól. A magyar etnikumhoz tartozó (magyarul beszélő, magukat magyarnak valló) bevándorlók tehát az Osztrák–Magyar Monarchia időszakában a Monarchia területéről osztrák–magyarként lépték át a határt, és a Monarchiából érkező más nemzetiségű bevándorlókhoz, horvátokhoz, szerbekhez, lengyelekhez, szlovákokhoz, németekhez és ruténokhoz hasonlóan az osztrák (*austriacos*) vagy az azzal jelen vizsgálódásunk szempontjából azonos osztrák–magyar (*austro-hungaros*) kategóriákban tüntették fel.

A magyarok bevándorlási adatainak tanulmányozása szempontjából legproblemásabb időszakot az 1930-as évek jelentik az adatok nagymértékű hiánya miatt. Amint azt egyebek között Puskás Julianna is hangsúlyozza az USA-ba irányuló magyar bevándorlás kapcsán, „az 1931–1940 közötti évtized a nemzetközi migráció mélypontja”.⁷⁶ A magyar bevándorlók nem is szerepelnek önálló csoportként az 1930-as évek argentin bevándorlási adataiban. E hiány oka elvileg lehet az is, hogy magyar útlevéllel és érvényes argentin vízummal kevesebben utaztak be az országba annál a minimálisan szükséges létszámnál, amelytől már önálló országcategóriaként, nem pedig az „egyéb” kategóriába beolvasztva szerepeltek a bevándorlók az argentin bevándorlási hivatal összeírásaiban. Más források hiányában a harmincas évek tekintetében Kurucz László *A magyarok Argentínában* című munkájának⁷⁷ – sajnos pontos forrásmegjelölés nélkül szereplő – adataira, illetve becsléseire, valamint a tengerentúlra irányuló migráció szakirodalmának gyakorta hiányos adataira kell támaszkodnunk, és így csak demográfiai tendenciák felvázolása lehetséges.

A második világháború utáni időszakra vonatkozó adatokból – ekkor érkezett a mai Buenos Aires-i magyar kolónia etnikai-kulturális arculatát meghatározó politikai emigránsok java része –, a két világháború közötti adatokhoz hasonlóan, ugyancsak hiányoznak az első világháború utáni országhatáron kívül élő magyarok. A magyar kolónia mai vezető egyéniségeinek vagy szüleik közül sokaknak soha nem volt magyar útlevele. Ez a legújabb magyar bevándorlók többségének esetében a mai napig így van: a számukat tekintve ugyan teljesen jelentéktelen, ám a kolónián belül mégis fel-felbukkanó új, azaz a közép-európai változásokat követően érkező magyar bevándorlók is főként Romániából és Ukrajnából származnak.

Az Argentínában és Magyarországon végzett antropológiai terepmunka során egyértelműen körvonalazódott egy Argentínából Magyarország felé irányuló visszavándorlási folyamat is, amely főként a rendszerváltozást követő évtized jellemzője.

⁷⁵ E kérdést részletesebben lásd Puskás 1982; Puskás 1990; Fejős 1993.

⁷⁶ Puskás 1982, 164.

⁷⁷ Kurucz 1999.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA BEVÁNDORLÓI (1875–1919)

E korszak határait az erre az időre vonatkozó és rendelkezésre álló adatok közös tulajdonságai határozták meg: kezdete az értékelhető adatfelvétel első éve, vége az első világháború befejezésével, valamint az argentin hatóságok osztrák–magyar összevont kategóriájának megszűnésével esik egybe, azaz 1875-től 1919-ig tart.

A magyar bevándorlók 1919-ig az Osztrák–Magyar Monarchia polgáraiként különösebb distinkció nélkül az egymást váltogató osztrák, illetve osztrák–magyar rovatokban szerepelnek.⁷⁸ Vajon milyen megfontolások figyelembevételével, milyen számítások segítségével fejthetők ki a magyarokra vonatkozó adatok a Monarchia adattömegének egészéből? A Kárpát-medence térségének mai országaiban a tengetüli diaszpórát tanulmányozó szakemberek ugyanezzel a nehézséggel szembesülnek, amikor az egyes, főként az észak-amerikaiaknál hiányosabban dokumentált latin-amerikai bevándorlókkal kapcsolatos kérdések tanulmányozása során a Monarchia időszakának etnikai csoportokra lebontott számadatait igyekeznek megállapítani.⁷⁹

Az argentin bevándorlási hivatal adatai között különös módon kivételt képez három esztendő (1907, 1908, valamint 1909), amikor önálló magyar rovat is szerepel az osztrák mellett. 1907-ben 1220 fő, 1908-ban 934 fő, míg 1909-ben 649 fő érkezését regisztrálják. (A magyarországi kivándorlás – Argentína vonatkozásában hiányos, kontrolladatnak sem igen alkalmas – statisztikai adataiból az derül ki, hogy a kivándorlók közel fele német birodalmi kikötőkben szállt hajóra.) A Monarchia argentinai nagykövete szerint 1905-ben 2553 „magyar” és 2793 „osztrák”, míg 1906-ban 1843 „magyar” és 4227 „osztrák” bevándorló érkezett Argentínába (lásd az alábbi táblázatot).

Ezután 1919-ig újra az összesített osztrák–magyar tömbben jelennek meg a magyarok a Monarchiából érkező más nemzetiségűekkel együtt. Az egész korszakra vonatkozó feladványt itt tehát az jelenti, hogy a Monarchiából Argentínába osztrák–magyarként érkezők hányadrészt tekintünk a magyar etnikumhoz tartozónak. A korábban említett esztendők adatai ugyanezen évek osztrákként minősített bevándorlóinak létszámával összevetve, kiindulópontként szolgálhatnak a magyar etnikumú bevándorlók részarányának megállapításához.

⁷⁸ E kategóriák használata a tárgyalt időszakban a következőképpen alakult: 1875–1877-ig osztrák, 1878-ban külön osztrák és külön magyar, 1879–1902-ig osztrákok, 1902–1906-ig osztrák–magyarok, 1907–1909 között külön osztrák és külön magyar, majd 1910 és 1919 között újra az összes a Monarchiából érkező bevándorlót magában foglaló osztrák elnevezés szerepel.

⁷⁹ E problémával kapcsolatban lásd Puskás 1982, 1990.

1. táblázat

„Osztrák–magyar” bevándorlók 1905–1909-ben

	„Magyar” rovat számadatai	„Osztrák” rovat számadatai
1905	2553*	2793*
1906	1843*	4227*
1907	1220	3439
1908	934	2551
1909	649	3803

* Ezek az adatok a fenti bontásban nem szerepelnek az argentin bevándorlási hivatal összesítésében. Forrás: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien, F15, Argentinien 22, No. 94 355, 29. XI. 1909. Norbert Ritter von Schmücker, az Osztrák–Magyar Monarchia argentínai nagykövetének 1909-es beszámolója a Monarchia Argentínában élő alattvalóiról. Ezeket az adatokat Ursula Prutsch, a Monarchia kivándorlóinak osztrák szakértője volt szíves a rendelkezésemre bocsátani.

A magyarok a Monarchiából érkezőknek 1905-ben 47 százalékát, 1906-ban 30 százalékát, 1907-ben és 1908-ban 26-26 százalékát alkotják, míg 1909-ben mindössze a 14 százalékát teszik ki. Ha ezen évek átlagát vesszük alapul, az Osztrák–Magyar Monarchiából Argentínába vándorlóknak 28 százalékát, azaz valamivel több mint egynegyedét kellene a magyar etnikumhoz tartozónak tekintenünk. A fent jelzett évek magyar bevándorlóinak számadataival kapcsolatban bizonyos kétségek is felmerülhetnek, hiszen valószínű, hogy a jelzett három évben szerepeltetett magyar adatok az akkori Magyar Birodalom (Magyarország és Horvát–Szlavonország) egyes etnikai összetételű kivándorlóit fedik. A magyar statisztikai hivatal adatai szerint a Magyar Birodalomból 1907-ben az összes kivándoroltak 30 százaléka, 1908-ban 32 százaléka, 1909-ben pedig 29 százaléka volt magyar anyanyelvű. Ha a magyar birodalomból bevándorlók részarányát a Monarchián belül az öt év adatai alapján 28 százalékának és ezen belül a magyar etnikumhoz tartozók részarányát 30 százalékának vesszük, úgy átlagosan az Osztrák–Magyar Monarchia összes bevándorlójának 9-10 százalékát tekinthetjük a magyar etnikumhoz tartozónak.

Kurucz László szerint a nagy bevándorlások korszakában a magyarok részarányát nem becsülhetjük többre 8-10 százalékánál.⁸⁰ Puskás Julianna az USA magyar bevándorlóinak esetében 1861 és 1923 között 12,8 százalékkal, 1899 és 1913 között pedig 14,2 százalékkal számol.⁸¹ Ez a részarány azonban nem foglalja magában a Monarchia izraelita felekezethez tartozó bevándorlóit, akik 1861–1923 között az Osztrák–Magyar Monarchia bevándorlóinak 9,5 százalékát alkották.⁸²

Ha az Osztrák–Magyar Monarchiából érkező bevándorlók között a magyar etnikumhoz tartozók 10 százalékos részarányát tekintjük irányadónak, és e részarányt

⁸⁰ Kurucz 1999, 145.

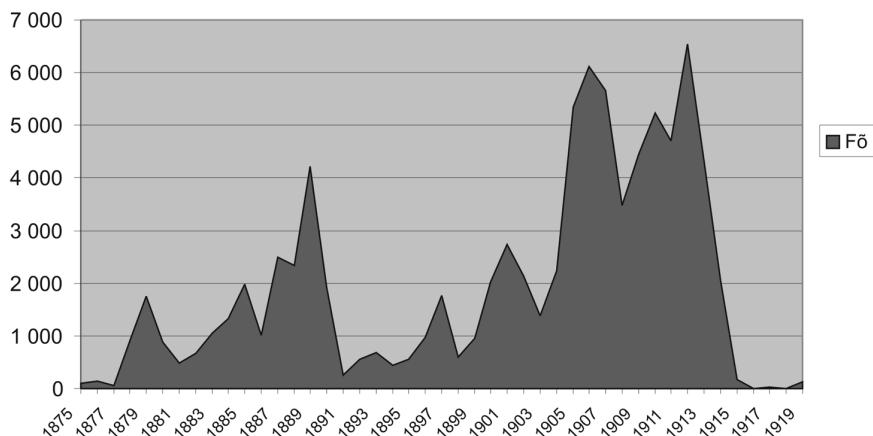
⁸¹ Puskás 1982, 162.

⁸² Az amerikai bevándorlási hivatalnak az a módszere, hogy a közép- és kelet-európai országokból bevándorolt zsidókat külön regisztrálta, nem teszi lehetővé az összes magyar bevándorló számbavételét. Puskás 1982, 169.

ezen időszak 45 esztendejére vonatkoztatjuk, akkor 8688 magyar bevándorlóval számolhatunk, hiszen a négy és fél évtized alatt adataink szerint 86 881 osztrák–magyar bevándorlót regisztráltak az argentin hatóságok. Ha Puskás Julianna Észak-Amerikára megállapított és a magyar zsidókat is magában foglaló részarányát vonatkoztatjuk az argentin adatokra, a négy és fél évtized alatt 18 907 főnyi magyar bevándorlóval számolhatunk.

1916-ig csak az országba érkezők számaival és nem az odavándorlók és az onnan elvándorlók éves egyenlegével rendelkezünk.⁸³ Puskás Julianna szerint az USA-ba vándorló magyarok 23-25 százaléka az úgynevezett vándormadár, „birds of passage”, akiket Argentína esetében a szakirodalom „golondrinának”, azaz fecskének nevez. A feltételezett, közel húszezer, Argentínába vándorolt magyar „golondrinának” nevezett bizonyos hányada idegymunkákra, családjuk nélkül érkező férfi volt, akik nem letelepedési céllal érkeztek az országba, és néhány év elteltével hazatértek. Kérdés marad, hogy ők mennyivel csökkentik a húszezret, illetve, vajon indokolt-e az Egyesült Államokra megállapított részarányt vonatkoztatni Argentína esetére is?

Amint azt az 1. ábra is mutatja, két nagy növekedési hullám figyelhető meg a tárgyalt időszakban. Az első az 1870-es évek végétől 1891-ig, az 1891-es argentin gazdasági válságig tartott. A válság hatása még négy-öt évig figyelhető meg: nemcsak az osztrák–magyar, hanem a többi európai országból érkező bevándorlás is visszaesett néhány évre. A második periódus az 1890-es évek közepétől indul, és 1914-ben éri el tetőfokát: az első világháború kirobbanásának évében közel hétezeren érkeztek az Osztrák–Magyar Monarchiából Argentínába. Ez a szám a következő évben töredékére csökken, a háború alatt a migrációs folyamat megállt, és számottevő növekedés ebben az időszakban már nem tapasztalható.

1. ábra

Bevándorlók az Osztrák–Magyar Monarchiából, 1875–1919

⁸³ 1916-tól azonban emellett feltüntetik a bevándorlók és az elvándorlók számát, valamint azok éves egyenlegét is országcategóriánként külön-külön.

1880 és 1930 között Argentína hatalmas iramban fejlődött, és a nemzetközi gazdaság porondján jelentős agrárexportőrként jelent meg. Fő kiviteli cikkei a gabonafélék és a marhahús, első számú piaca pedig Argentína legfontosabb gazdasági partnere, Nagy-Britannia volt. Brit tőke segítségével jött létre Argentínában a modernizáció két legfontosabb eszköze, a vasúthálózat és a kikötők. Ezeknek is köszönhetően ebben az időszakban jelentek meg a húsfeldolgozó üzemek, az agrárexport mellékiparágai, valamint a vasúthálózat kiszolgálóüzemei is. Ennek a gazdasági modellnek a sikerességét hirdették 1910-ben az Argentína függetlenségének százéves évfordulójáról megemlékező ünnepségek. Argentína ebben az időszakban lehetőségekben és jólétben dúskáló gazdag ország képét mutatta.

Először az ebbe a gazdasági modellbe vetett hitet az első világháború következtében kialakult helyzet rendítette meg, hiszen Argentína hatalmas mértékben támaszkodott bizonyos alapvető iparcikkek importjára. Az első világháború idején fellépő szénhiány a pampa kiterjedt erdőségeinek kiirtásához vezetett, az autók gumibroncsához szükséges kaucsuk híján pedig gyakorlatilag megszűnt az országban az autóforgalom (az autóiimportról nem is szólva). Emellett eltűnt a mindennapi élet ezernyi kelléke, szinte minden, a konyhában vagy a fürdőszobában használatos tárgy. A hiányosságok ellenére az agrárexportra épülő gazdasági modell kisebb-nagyobb módosításokkal egészen az 1930-as évekig tovább működött.

MAGYAR BEVÁNDORLÓK ARGENTÍNÁBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1920–1939)

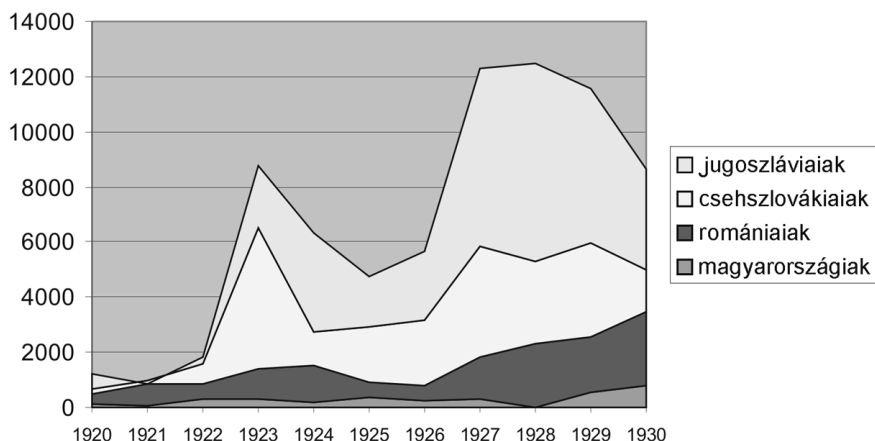
Ez a két évtized az argentínai magyar bevándorlás vizsgálatának szempontjából módszertanilag két eltérő időszakra különíthető el. 1920-tól már rendszeresen szerepelnek magyar adatok. A magyar adatok sora 1928-ban megakad, majd legközelebb 1940-ben találkozhatunk újra a „Hungaros” (magyar) kategóriával, ahol a magyar a kibocsátó országra utaló kategória. Kurucz László *Magyarok Argentínában* című kötetében azonban szerepeltet adatokat Magyarországról 1929-ben és 1930-ban érkező bevándorlókról, és melléjük állítja Jugoszlávia, Románia és Csehszlovákia 1929-es és 1930-as argentínai bevándorlási adatait is. E két évre – egyéb hozzáférhető adatok hiányában – ezeket az adatokat használtam fel az áttekintés során.⁸⁴

1920-tól az első világháború utáni Magyarország területéről magyar útlevéllel érkeznek a magyar bevándorlók Argentínába. Számuk azonban minden bizonnyal alulmúlja a szomszédos új államokban kisebbségi helyzetbe került és Argentínába vándorló magyarok létszámát, hiszen az új, a korábbihoz képest kedvezőtlenebb körülmények miatt a magyarok elvándorlása nagyobb arányú volt, mint a többségi csoporthoz tartozóké. A kérdést tárgyaló vagy érintő szerzők lényegében mind-

⁸⁴ Sajnos Kurucz László igen színes és adatban gazdag művéből hiányoznak a hivatkozások és a forrásmegjelölések, így általában inkább az ismert források adatainak hasznosítására törekedtem.

annyian egyetértenek ebben, a különbségek abban állnak, hogy a környező országok, mindenekelőtt Jugoszlávia és Csehszlovákia, valamint Románia bevándorlói közül országonként mennyit tekintenek a magyar etnikumhoz tartozónak.⁸⁵ Tehát nem elégséges abból kiindulni, hogy az adott ország összlakosságán belül ezekben az években hány százalék a magyarok részaránya.

A 2. ábrán Magyarország, valamint a számottevő magyar kisebbségekkel rendelkező szomszédos országok argentínai bevándorlási adatait jelenítettük meg. A négy ország közül a magyarországi bevándorlók aránya a legkisebb, őket követik a romániaiak, majd a csehszlovákiaiak. A vizsgált időszakban Jugoszláviából érkeztek Argentínába legnagyobb arányban: a tizenegy év jugoszláviai bevándorlásának egyenlege 33 732 fő, míg a magyarországi annak kevesebb mint egytizede, összesen 3295 fő. Ugyanebben az időszakban 23 728 csehszlovákiai és 13 684 romániai bevándorlót vettek jegyzékbe.

2. ábra

Bevándorlás Magyarországról és a szomszédos országokból, 1920–1930

Ha elfogadnánk azt a főleg az argentínai magyarság körében általános vélekedést, amelyet többek között Kurucz László is képvisel, tudniillik, hogy a trianoni egyezményt követő évtizedben a szomszédos országokból Argentínába érkező bevándorlók több mint fele a magyar etnikumhoz tartozott, igen magas számot kapnánk.⁸⁶ Az 1920 és 1930 között Csehszlovákiából, Romániából és Jugoszláviából érkezők fele 35 077 főt tesz ki, ehhez járulna a 3295 főnyi Magyarországról érkező bevándorló, összesen 38 372 személy.

⁸⁵ Lásd Kurucz 1999, 204, 212; Balázs 1988, 82–86. Lásd még Puskás 1982, 168.

⁸⁶ Kurucz 1999.

Ha azonban Puskás Julianna és Thirring Lajos számításait vesszük alapul, sokkal kevesebb magyar bevándorlóval számolhatnánk. Thirring szerint a Csehszlovákiából 1924 és 1926 között távozóknak 9,6 százaléka volt magyar nemzetiségű, és ez Argentína esetében a tizenegy év során mindössze 2220 csehszlovákiai magyar bevándorlót jelentene.⁸⁷ Ugyancsak Thirring szerint például a „Romániából 1926-ban kivándorlók 28,2 százaléka származott az erdélyi területekről, ezeknek 33,1 százaléka volt magyar nemzetiségű”.⁸⁸ Puskás Julianna maga is jelzi az e becslésekkel kapcsolatban lehetségesen felmerülő kételyeket, ugyanakkor gyakorta hangoztatott véleményük mellett számolnom kell az argentínai magyarok között szerzett ismereteimmel, amelyek lényegesen magasabb számot valószínűsítene. Egy másik, valamivel visszafogottabb vélemény az argentínai magyar Theész János által lektorált és bővített Balázs Dénes-féle Argentína-útikönyvben olvasható:

„A magyarok bevándorlása 1923 és 1927 között érte el a csúcspontját, becslések szerint 20-30 000 honfitársunk szállt partra Buenos Airesben. Bár a magyar egyesületek mindent megtettek az újonnan jött, spanyolul nem tudó honfitársak érdekében, sokan nem jutottak keresethez, vagy csak a legalantasabb munkákra fogadták fel őket. A csalódott bevándorlók egy része erre áttelepült Észak-Amerikába.”⁸⁹

A KÜLÖNÖSEN PROBLÉMÁS 1930-AS ÉVEK

Vajon miért nem szerepelnek magyar adatok az argentin bevándorlási hivatal összesítésében az 1930-as évekre vonatkozóan? Amint azt fentebb már említettük, a nemzetközi migráció ebben az időszakban az előző évtizedhez képest drámai módon visszaesett. Ez nemcsak Észak-Amerikára, hanem Dél-Amerikára is vonatkozott. Argentin hivatalos forrásból származó magyar adatokkal a vizsgált időszakra vonatkozóan nem rendelkezünk, de a visszaesést jól érzékeltetik a környező országok argentínai bevándorlási egyenlegei is: Romániáé 1931 és 1939 között 1300, Csehszlovákiáé 996, Jugoszláviáé pedig mindössze 14 fő.⁹⁰ Ezek az adatok láthatók a 3. ábrán.

A szomszédos országok kisebbségi magyarjai minden bizonnyal továbbra is új országuk polgáraiként érkeztek Argentínába, a legálisan beutazók száma azonban semmiképpen nem jelentős. A Magyarországról ekkor érvényes argentínai beutazási engedéllyel érkezők és távozók éves egyenlege sem érte el azt a mértéket, hogy a kibocsátó országuk szerint és nem az „egyéb országok” rovatban tüntették volna fel.⁹¹

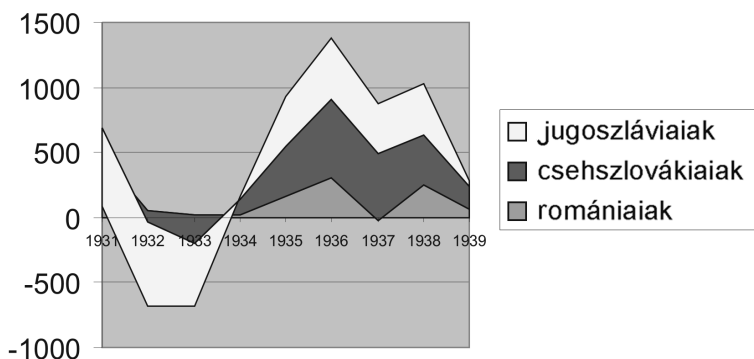
⁸⁷ Puskás 1982, 168.

⁸⁸ Lásd az előző jegyzetet.

⁸⁹ Balázs 1988, 83–84.

⁹⁰ Jugoszlávia esetében ebben az időszakban viszonylag számottevő elvándorlás figyelhető meg, 1753 fő érkezik, és 1739 fő távozik a kilenc év alatt.

⁹¹ Meg kell azonban jegyezni itt, hogy Kurucz László e kérdésben másként vélekedik: „Az egyre feszülő nemzetközi helyzetben megnőtt a bevándorlók száma. Argentína a megszorítások ellenére 40 000 embert fogadott be ebben az évben, közöttük 1578 magyart, 50

3. ábra

Jugoszláviából, Csehszlovákiából és Romániából érkezett bevándorlók Argentínában, 1931–1939

Rendkívül kevés adat áll rendelkezésre az Argentínába kiáramló magyar zsidóság létszámára vonatkozóan. Az európai politikai fejlemények következtében az 1930-as évek során nagyszámú európai zsidó vándorolt ki Argentínába. Latin-Amerikában sem kizárólag Argentína felé irányult ez a népmozgás. „A fasiszta Németországból menekülő zsidók három-négy jelentősebb térségben telepedtek meg a háború előtt. Latin-Amerika meglepően nagyszámú menekültet fogadott annak ellenére, hogy igen távol esett, és hogy több országban explicit vagy implicit módon zsidóellenes intézkedéseket léptettek életbe. A Dél- és Közép-Amerikába érkező zsidók számát 37 ezer és 84 ezer fő közt becsülik, 52 ezres átlaggal. A zsidó bevándorlás ezekben az években országonként a következőket mutatja: Argentína 20-30 ezer; Brazília 12-15 ezer; Chile 12 ezer 500; Kolumbia 5 ezer; Kuba 10-12 ezer; Ecuador 3 ezer; Uruguay 3500; Peru 600-2000; Paraguay 1000, míg a többi országra ennél kisebb számok a jellemzők.”⁹²

Kurucz László megerősíti, hogy az 1930-as évek végén, kivált a zsidótörvények életbe lépését követően, a magyar zsidóság argentínai bevándorlása is számottevő. Tekintve azonban, hogy ebben az időszakban az argentin bevándorlási politika nem támogatta sem a zsidók, sem mások bevándorlását, sőt inkább visszaszorítani igye-

százalékkal többet, mint az előző évben.” Kurucz 1999, 251. Sajnos, nem derül ki, milyen adatot használ itt Kurucz. Az argentin bevándorlási hivatal munkatársai által összeállított és a jelen áttekintés alapjául szolgáló bevándorlási adatsor ugyanakkor az 1938-as év bevándorlási egyenlegét 25 111 főben állapítja meg, amelyben a lengyelek állnak az élen (7800 fő), őket követik a franciák (6346 fő), majd az uruguayiak (3285 fő), németek (2707 fő), majd a spanyolok (1021 fő).

⁹² Rubinstein 2000, 37. (Ford. a szerző.)

kezett e folyamatot,⁹³ a beutazások sok esetben engedély nélkül történtek, és nem maradt nyomuk a bevándorlási hivatal nyilvántartásában. „Számukra a letelepedési kérelmek áradatából következtethetünk. Valójában később szinte kivétel nélkül mindegyikük helyzetét sikerült rendezni vagy eljárás (*trámites*), vagy az időről időre meghirdetett amnesztiáknak köszönhetően.”⁹⁴ Említést érdemel ennek kapcsán az a tény is, hogy a tengerentúlról első osztályon érkező utasok nem kerültek bele a bevándorlási statisztikába. A tranzitutasok, miután Argentínában kérelmüket elutasították, számos esetben engedély nélkül maradtak az országban, vagy az argentin hatóságok rendelkezéseit kijátszva a környező országokból, Chiléből, Bolíviából és Uruguayból szárazföldi úton érkeztek Argentínába.

William D. Rubinstein a holokauszt elkerülésének lehetőségeit elemző könyvében olvasható egy megjegyzés az 1930-as években Argentínába érkező európai zsidókról.⁹⁵

„Haim Avni megjegyzi, hogy az Argentínába 1933 és 1945 között bevándorló zsidók hivatalos száma 24 488 volt, amely szám nem foglalja magában az első osztályon érkezőket, kivéve az 1944-es és 1945-ös években, valamint nem foglalja magában azokat sem, akik a jobb bánásmód... reményében katolikusnak vagy protestánsnak vallották magukat. [...] Számos »katolikus« bevándorlónak volt tipikusan zsidónak számító vezetékneve.”⁹⁶

Rubinstein így folytatja: „A zsidó bevándorlók valós száma ebben az időszakban valószínűleg ennél lényegesen magasabb. 1936-ban az »argentin zsidó közösségről készített átfogó gazdasági-társadalmi felmérés« szerint 1933 óta 39 441 bevándorló érkezett, akiknek megközelítőleg 40-50 százaléka volt német ajkú zsidó, míg a többiek kelet-európaiak.”⁹⁷ 1938-ban, közvetlenül a *Kristallnacht* előtt megszorították az argentinai bevándorlást, így 1938-ban az Argentínába hivatalosan bevándorló zsidók száma 4919, míg 1939-ben csupán 1873. Avni (idézi Rubinstein) állítása szerint azonban a hivatalos számadatok nem egyeznek meg az Argentínába ekkor bevándorló zsidók teljes létszámával. Zsidó szervezetek „első értesülései szerint legalább ezer olyan zsidó turista érkezett, akik soha nem tértek vissza otthonukba. További másfél ezer zsidó lépte át a határt a szomszédos országokból, vagy maradt tranzitutasként Argentínában. Ha ezeket a számadatokat is figyelembe vesszük, a zsidó bevándorlók száma 1939-ben pontosan 4373-ra tehető.”⁹⁸ Leonardo Senkman szerint 1933 és 1946 között 57 ezer zsidó érkezett Argentínába, amelyből 28-38 ezer érkezett a második világháború alatt. Közülük mindössze 7 ezer jutott be az országba az 1940 és 1945 közötti hatéves időszakban.⁹⁹

⁹³ A bevándorlás szabályozása és megszorítása az engedély nélkül érkező bevándorlók miatt a kormány erőfeszítései ellenére sem tudott megvalósulni. Swiderski–Farjat 1999, 168.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Rubinstein 2000.

⁹⁶ Avni 1991. Idézi Rubinstein 2000, 224. (Ford. a szerző.)

⁹⁷ Uo.

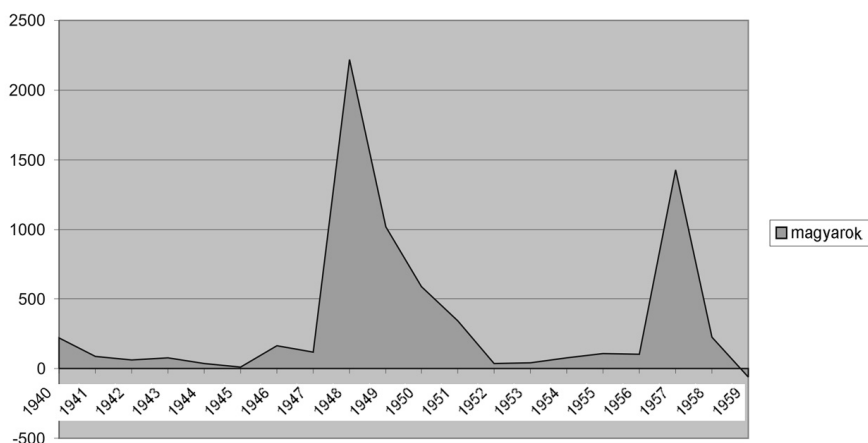
⁹⁸ Rubinstein 2000, 150.

⁹⁹ Senkman 1989.

Láthatjuk, hogy bár a második világháború előtt és alatt Argentínába áramló zsidóság problémájának irodalma számottevő, a német zsidóságtól eltekintve egyelőre hiányoznak az egyes európai országokból érkező zsidókra vonatkozó részletes statisztikai adatok. Az Argentínába vándorolt magyar zsidók a közelmúltig nagy létszámú, működő közösséget alkottak, saját egyesületük van, az elmúlt évtizedek során több folyóiratot jelentettek meg, számukról azonban sajnos egyelőre nem állnak rendelkezésre pontos adatok.¹⁰⁰

MAGYAR BEVÁNDORLÓK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN

A 4. ábrán láthatók az argentin bevándorlási hivatal adatai a Magyarországról 1940 és 1959 között érkező bevándorlókról.

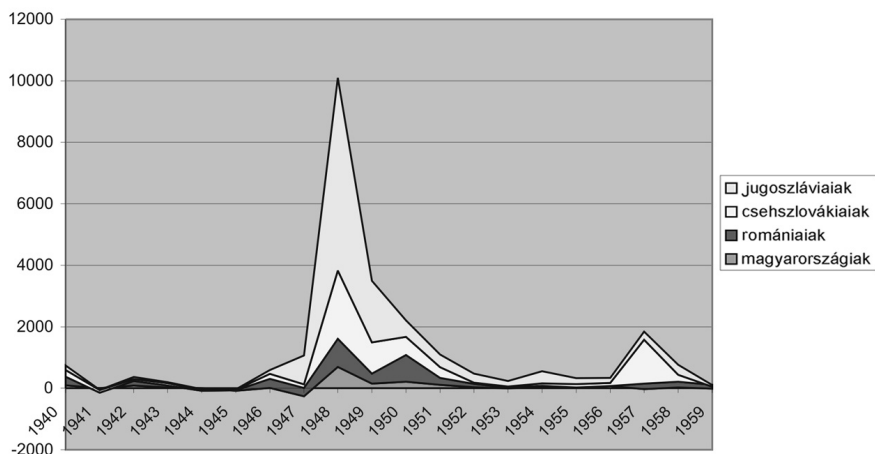
4. ábra

Bevándorlók Magyarországról, 1940–1959

Mint korábban arról már szó esett, a hivatal adatai 1944-től hiánytalanok, azaz minden útvonaltípuson (tengeri, légi, folyami, szárazföldi) történt beutazást regisztrálnak. Jelen vizsgálódás szempontjából azonban továbbra sem tökéletesek, hiszen a Magyarországgal szomszédos országokból érkező magyarok továbbra sem szerepelnek benne külön feltüntetve, tekintve, hogy az adatfelvételnél Argentínában nem az etnikai hovatartozást, hanem a kibocsátó országot vették a besorolás alapjául. Ezért az 5. ábrán Magyarország adatai mellett feltüntettem a Jugoszláviából, Romániából, Csehszlovákiából Argentínába érkező bevándorlók számadatait is. Sajnos nincsenek támpontok ahhoz, hogy megállapítsuk, hányadrészüket tekinthető a magyar etnikumhoz tartozónak. A Buenos Airesben végzett terepmunka tapasztala-

¹⁰⁰ Az argentinai magyar zsidó sajtótermékekről lásd Némethy 2003, 80–81, 84–85, 106.

taiból, az annak során körvonalazódó családtörténetekből arra következtethetünk, hogy az 1920-as évekhez hasonlóan a környező országok bevándorlói között a magyarok részaránya magasabb lehetett az adott országban jellemző százalékos részarányuknál.

5. ábra

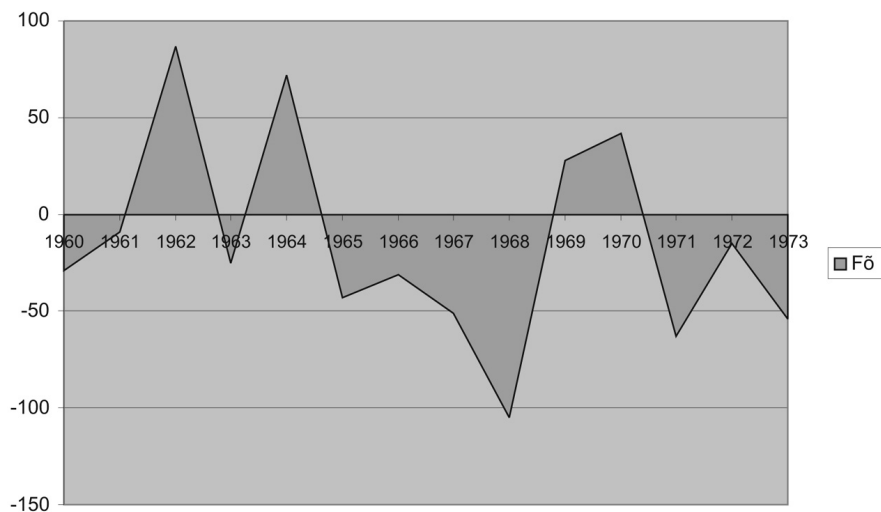
Bevándorlás Magyarországról és a környező országokból, 1940–1959

Az 5. ábrán két nagy bevándorlási hullám figyelhető meg, az egyikre közvetlenül a második világháborút követően került sor, és csúcspontját 2221 fővel 1948-ban érte el, a másik az 1956-os forradalom nyomán, 1957-ben tetőzött 1428 fővel. A húsz év alatt 6910, Magyarországról érkező bevándorlót regisztráltak.¹⁰¹ Jöttük következtében átalakult és újrarátegződött az argentínai magyar kolónia. Az 1945 előtt érkezettek a *régi magyarok* lettek, az 1946 és 1949 között érkezettek az *új magyarok*, az 56-os forradalom menekültjei a *legújabb magyarok*.¹⁰²

Az argentínai magyar bevándorlás folyamata az 1960-as évektől megtorpant, sőt elvándorlásba fordult. A 6. ábra adatai azt jelzik, hogy az utolsó években megközelítően kevesebben érkeztek, mint ahányan eltávoztak. A bevándorlási hivatal adatai 1973-ig terjed, e 14 év egyenlege mínusz 196, ugyanakkor Balázs Dénes megállapítása szerint 1959 és 1976 között 474 magyar távozott Argentínából, ám ebbe az összesítésbe minden bizonnyal csak azok kerültek bele, akik időközben nem szereztek argentin állampolgárságot.

¹⁰¹ A Balázs Dénes által közölt adatok alapján számuk 268 fővel kevesebb, Balázs forrásként ugyancsak az argentin bevándorlási hivatal adatait jelöli meg, Balázs 1988, 85.

¹⁰² Balázs 1988, 84.

6. ábra

Magyarországi bevándorlók és elvándorlók 1960–1973

Az argentínai magyarokat az egyirányú elvándorlás és az 1960-as évektől egyre nagyobb mértékű mobilizálódás jellemzi, amely eleinte Észak-Amerika felé irányult. Később a második világháború utáni politikai emigráció tagjai vagy leszármazottaik közül sokan Németországban és Ausztriában próbáltak szerencsét. Mint említettük, 1990 óta a tengerentúlról és Nyugat-Európából visszatelepődők vagy gyakorta hazalátogatók között – kisebb mértékben – megjelentek az argentínai magyarok is.

Az 1930-as évektől az ipar az argentin gazdaság kiemelt jelentőségű területévé vált. Beindult az úgynevezett „importpótló iparosítás”.¹⁰³ A harmincas évek gazdasági válsága után az állam növekvő mértékben avatkozott bele a gazdasági folyamatokba, központi bankot hozott létre, szabályozni igyekezett a gabona és a hús árát. A második világháború vége és a peronizmus kezdete egyben a nagy nemzetközi hitelek időszakának kezdete is Argentína számára. Az állam kétféle módon is támogatta az iparosítási folyamatot: egyrészt kedvező hiteleket biztosított kisebb ipari üzemeket létrehozó vállalkozásoknak, másrészt nagy állami vállalatokat, acélipari és vegyi üzemeket, autógyárakat, repülőgép- és hajógyárakat hozott létre. Az iparosítás a fejlődés motorjává vált, munkahelyeket hozott létre, és jelentős tőkét mozgatott meg. Ehhez a folyamathoz egyre több mérnökre és szakemberre volt szükség, Argentínában azonban ebben az időszakban még nem képeztek belőlük eleget. Az ilyen szakmai háttérű és felkészültségű bevándorlók abban a kedvező helyzetben találták magukat, hogy technikai tudásuk iránt nagy kereslet mutatko-

¹⁰³ Vö. Kosacoff 2003, 1.

zott, és komolyabb, az esetleges versenytársak által támasztott versennyel sem kellett szembenéznük.

Az alábbi idézetben egy Argentínában született, a vizsgálat idején ötven év körüli férfi jellemzi azt az argentínai társadalmi környezetet, amellyel a második világháború után érkezett magyar bevándorlók találkoztak. E hosszabb interjúrészlet jól tükrözi a kötetben legrészletesebben tárgyalt második generációs negyvennyolcas csoport Argentínához kapcsolódó jellemző attitűdjeit, ez indokolja a számadatok közötti szerepeltetését.

„Akik jöttek, rengeteg arisztokrata, rengeteg kulák, földművesek meg rengeteg egyetemet végzett ember meg mindenki, akik akkor hogy hívták ezt, osztályidegennek voltak tekintve. Ezek jöttek ki. Argentínába azért jött olyan sok ebből, több mint máshova a világon, százalékban, nem számban, de százalékban, mert Argentína volt az egyetlen ország, azt hiszem, az egyetlen a világon, aki nem szakította meg soha a bevándorlási lehetőségeket azoknak, akik a háború után, rögtön a háború után az amerikai elképzelés szerint rohadt nácioknak vagy mit tudom én kiknek [*számítottak*]. Akik elvesztették a háborút, azok ellenségek voltak. Amerika óriási nyomást gyakorolt minden országnak, hogy ezeket nem szabad beengedni, mert mit tudom én, el kell őket küldeni, majd az amerikaiak elintézik, elítélik, megölik, valamit csinálnak velük. Nem volt ez kimondva, hogy mi lesz velük, de mindenkit nyomott az iránt, minden országot nyomott az iránt, hogy ne engedje be őket. A Perón volt itt akkor az elnök, és a Perón az nagynak és erősnek érezte magát. Annak idején Argentína sokkal gazdagabb volt, mint most. Akkor jöttünk ki a háborúból, Argentína végig szállított mindenkinek élelmiszert meg minden francot... Szóval a világon az angolok, [...] mindenki adósa volt Argentínának abban az időben. Hát ugye, erősnek érezte magát, engem nem érdekel, és én beengedem. Pláne azért, mert ő maga is a lelke mélyén kicsit olyan fasiszta érzésű volt. Nemzeti-szociális gondolkodású. Egy ilyen nemzeti, centrálisan szervezett ország volt Argentína, ahol a kormány mond mindent, megszab mindent, hogy mit szabad, mit nem szabad, mi nemzeti érzésű. Nagyon, szóval már majdnem sovinszta érzésű határozatokkal. És elosztó. Gazdaságilag az ország bejöveteleinek elosztása iránt próbált úgy intézkedni, hogy jusson, és szociális, nagyon erős szociális mozgalmakat is fejlesztett ki ezáltal. Tehát ő hozta, mit tudom én, a munkástörvényeket, az aguinaldót,¹⁰⁴ a szabadságot, meg hogy a nők, mit tudom én, nem tudom pontosan, hogy vannak a törvények, de rengeteg jogokat, ugye. A megbiztosítást is. Ő alátámasztotta a szakszervezeteknek a megszervezését. Ő ezt honnan szedte? Mert ő 1934–35–36-ban, azokban az években, azt hiszem 2-3 évig, 4 évig ő, hát ő Perón, az, tudod, tábornok volt, azaz argentin katonatiszt volt, és ő argentin militerattasé [katonai attasé] volt Rómában. És ő látta a Mussolininek a dumáit, a szervezetét, hogy Mussolini mit csinál ott. És tetszett neki. És amikor visszajött, Argentína abban az időben nagybirtokosok tulajdona volt, akik rendelkeztek az ország javai fölött, mert praktikusán azoké voltak

¹⁰⁴ Tizenharmadik havi fizetés.

tényleg a javak, a földek és a földnek a termékei. Ezeknek óriási hatalmuk volt, és ipar nagyon kevés volt, praktikus semmi. Argentína mezőgazdasági termékeket termelt, azt exportálta. És hát Perón annak idején ugyanúgy volt, mint ahogy a Mussolini: mi mindent megcsinálunk. Perón is így szervezte a dolgot, hogy mi mindent meg fogunk csinálni. Mussolinitől utánozva a beszédei ilyen nagyon populisták voltak, és éljenez mindent, kiemelve Argentína nagyságát és a ti nagyságotokat, ti mint az argentin nép, hogy mi, mint az argentin nép. Az embereknek tetszett is. Bezárt minden olyan importot, amit Argentínában lehetett termelni. Akárki azt mondta, hogy most én elkezdem ezt a ceruzát csinálni, bezárta az importot, nem lehetett többet importálni a ceruzát. És így kifejlődött itt egy mesterségesen forszírozott, aránylag komoly ipar. Aránylag. Nem, nem akarom én... nem összehasonlítható a nagy országokkal, de itt megtermelt a végén Argentína mindent, ami kellett a közhasználatra. Mindent. A televízió, a rádiótól kezdve az autóig, minden háztartási cikket, a szerszámgepeket, mindent. Akkor voltak a túlzások, hogy mit tudom én, az atomfejlesztést is elkezdték, meg... Ez a magyaroknak jó volt, rengeteg munka volt. Csinálni kellett valamit, és az ment. Mivel Argentínában a kulturális és szellemi és technológiai fejlettség gyenge volt nagyon, a magyarok, akik jöttek, azok fejlettebbek voltak, mint az átlag argentin. Ez nemcsak a magyarokra vonatkozik, hanem a németekre is, olaszokra, spanyolokra. Bár az olaszok, a spanyolok nem annyira fejlettek. Valahogy abban az időben Magyarország, a két háború közt és előtte is, fejlettebb volt, mint Spanyolország vagy... Tehát a magyarok jöttek, azok fejlettebbek voltak, és hát aránylag könnyen, a mesterséges helyzet miatt, amit a Perón felépített, itten könnyű volt itt megélni. Nagyon könnyű volt itt megélni, és a magyarok meg jöttek, és elkezdtek csinálni dolgokat, ki-ki a saját képessége szerint. Azonkívül, hogy hozzáadjuk az argentin mítoszt, gondolom már te is aránylag érzed, hogy nagyon befogadó nép, nem? Szóval itt nem néz le senki senkit azért, mert nem tud jól spanyolul, vagy hogy külföldi, sőt, talán inkább felnéznek rá. Észak-Amerikába megy egy német, aki kulturálisan messze följebb van az amerikai átlagkultúránál, és mégis kinézik. Csak azért, mert nem amerikai. A nép itt nagyon befogadó. És hát ebből kifolyólag a magyarok jól voltak itten, szóval jól érezték magukat itten hamar, könnyű volt az élet. Emlekszek én dolgokra, amit a papa mesélt, például hogy ő megjött... A papa katonatiszt volt, tehát a szakmája nem volt jó semmire, nem? Csendőrtiszt volt, befejezte a Ludovikát, aztán jött a háború, végigcsinálta a háborút. Nem volt semmiféle szakmája, nem tudott persze spanyolul, semmit. Németül tudott körülbelül, mert hát a háború alatt a magyar katonatiszteknek körülbelül kellett tudni németül, de nem volt semmi felkészültsége. És idejött, és mesélte, hogy ő rögtön észrevette, mert intelligens ember volt, hogy ami itt történik, az lehetetlen, hogy ő, amikor elment napszámosnak, szegény munkásnak, a legelső izé, szóval söprögetni egy műhelybe, észrevette akkoriban, a mama már a felesége volt, és akkor házasodtak meg, pont mielőtt jöttek, és velük volt az én nagyanyám. Tehát az ő anyósa. És ő egy napig dolgozott mint segédmunkás, de tényleg, söprögető segédmunkás, és ebből hárman egy egész hétig tudtak enni.

Egynapi munkából. Szóval annyira irreálisan könnyű volt itt ilyen szempontból a kezdés.”

Visszatérve a legutóbbi évtizedekhez, a magyarok Argentínába vándorlását illetően a legfrissebb adatok nem állnak rendelkezésre. Valószínű, hogy ez számát tekintve jelentéktelen, annak ellenére, hogy Argentína alkotmánya a közelmúltig előnyben részesítette az európai bevándorlást, és a közép-európai bevándorlókat kiemelt csoportként kezelte. A hatvanas évektől a gazdasági növekedés üteme lelassult, és az évtized közepére az agrárexportra épülő gazdasági modell egyértelműen válságba jutott. Ennek okai között fontos szerepet játszott, hogy nagyon felduzzadt a belső piac szűkössége miatt növekedésre képtelen kisüzemek száma.¹⁰⁵

Amint láthattuk, a magyar etnikumhoz tartozó, magyarul beszélő, magát magyarnak tartó csoport létszámára vonatkozó argentínai bevándorlási adatokkal kapcsolatos nehézségek az elmúlt közel másfél évszázad során számosak és sokfélék voltak. Az Osztrák–Magyar Monarchia fennállása során az argentínai hatóságok adatfelvételének szempontjai éppen úgy megnehezítik a bevándorló magyarok számbavételét, mint ahogyan a két világháború közötti időszakban, sőt az 1948-as nagy argentínai magyar bevándorlási hullám idején is. A harmincas évek Argentínába menekült magyarjainak létszámára vonatkozó adatokat egyelőre nem sikerült elkülöníteni a Kelet-Közép-Európából kivándorló zsidóság számadataitól, ugyanakkor, ahogyan időben közeledünk a jelen pillanathoz, annál tisztábban körvonalázódnak az argentínai magyarok legújabb rétegeinek migrációs folyamatai.

¹⁰⁵ Lásd Kosacoff 2003.

3. MAGYAR INTÉZMÉNYEK BUENOS AIRESBEN

ARGENTÍNAI MAGYAR INTÉZMÉNYEK A MÚLTBAN

Kurucz László a magyar bevándorlást a koloniális múltba nyúló kezdetektől 1950-ig tárgyaló munkájában szemléletesen mutatja be, miként szerveződött az argentínai magyar intézményes¹⁰⁶ élet több tucat önálló és független kör, klub, egyesület vagy segélyegylet köré a 20. század folyamán.¹⁰⁷ Az első argentínai magyar egyesület, a Délamerikai Magyar Kör az első világháborút és az Osztrák–Magyar Monarchia megszűntét követően, 1919-ben alakult meg Buenos Airesben. 1929-ben már tucatnyi magyar szervezet és egyesület működött, többnyire a fővárosban vagy annak közvetlen vonzáskörzetében.

2. táblázat
*Az 1949-ig alapított argentínai magyar intézmények*¹⁰⁸

Alapítás éve	Intézmény neve
1919	Délamerikai Magyar Kör
1924	Dock Sud-i Magyar Egyesület Magyar Jótékonyági Egyesület (Magyar Segélyegylet „Szent István Öregotthon” jogelődje) Magyar Szó (első magyar hetilap)
1925	Magyarajkú Zsidó Egyesület
1926	Magyar Futball Klub (1931-től Rákóczi Sport Egyesület) Magyarajkú Munkások Egyesülete
1927	Magyar Érdekvédő Egyesület (több egyesület tömörülése) Első Magyar Földműves Szövetkezet Piñeirói Magyar Iskola
1928	Magyar Otthon Magyar Egyesületek Szövetsége Magyar Műszaki Egyesület (később Magyar Mérnökök és Építészek Egyesülete)

¹⁰⁶ Az intézmény kifejezést nem az antropológiai irodalomban gyakorta használatos leg-
tágabb jelentésében használom ebben a fejezetben. Jelen esetben intézményen itt a család és
a baráti hálózatok szintje fölött szerveződő, formális argentínai magyar csoportosulásokat
értem.

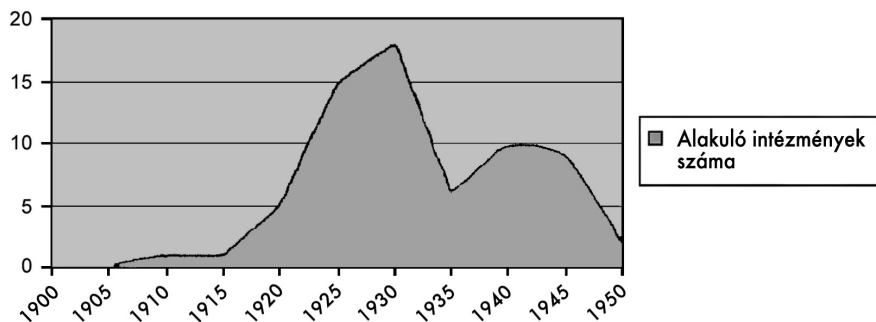
¹⁰⁷ Kurucz 1999.

¹⁰⁸ Kurucz 1999, 175–320. Az adatok az argentínai magyarok történetének kronológiájá-
ból származnak, és minden bizonnyal nem fedik az intézmények teljességét. Egyes esetek-
ben nem egyértelmű az alapítás éve sem, ott az első említés évszáma szerepel.

Alapítás éve	Intézmény neve
1929	Délamerikai Magyarság (Délamerikai Magyar Hírlap elődje) Santa Fe-i Magyar Egyesület Leguizamoni Magyar Egyesület Oberai Magyar Egyesület
1930	Magyar Evangélikus Egyház Bahia Blanca-i Magyar Egyesület Magyar Női Egyesület
1931	Hungária Dalárda Corpusi Magyar Egyesület
1932	Magyar Katolikusok Egyesülete (első említés éve) Törekvés Egyesület Hungária Sportegyesület
1933	Rosariói Magyar Társaskör Valentín Alsina-i Magyar Dalárda Deborah Női Egyesület Avellaneda és Quilmes-környéki Magyarajkú Önképzőkör Argentínából Visszatelepült Magyarok Klubja (Budapest)
1934	Katolikus Templomépítő Egyesület Szent László Legényegylet Szent Erzsébet Női Csoport Villa Angela-i Magyar Egyesület Comodoro Rivadavia-i Magyar Egyesület
1935	Magyar Sportegyesületek Szövetsége
1936	Avellaneda Magyar Egyesület (négy korábbi csoport egybeolvasásából) Ein Jakob Templomegyesület
1937	Argentínai Magyarok Szövetsége
1939	Argentínai Magyarajkú Zsidók Egyesülete (három szervezetből) Buenos Aires-i Magyar Egyesület (BAME, három szervezetből)
1940	Olivosi Magyar Kultúregyesület Argentínai Magyar Színház
1941	Magyar Önvédelmi Bizottmány Magyar Demokratikus Szövetség
1942	Evangélikus Magyar Gyülekezet (kikeresztelkedett zsidókból)
1943	Új Világ (folyóirat) Délamerikai Magyar Élet
1946	José C. Paz-i Protestáns Öregotthon
1947	Wildei Magyar Egyesület
1949	Centro Húngaro Színjátszó Társulat Mindszenty Akadémia

Amint az a táblázatból kitűnik, ezután a magyar klubok, egyesületek, szervezetek, dalárdák, óvodák és iskolák, egyesületközi bizottságok, segélykomiték, valamint a magyar nyelvű folyóiratok és rádióadások virágkora következett: Kurucz László a teljességre törekvés igénye nélkül további tizenkét vidéki és negyven fővárosi magyar klubról, körről, sportegyesületről, szakmai jellegű tömörülésről, hat magyar nyelvű folyóiratról és három rendszeres magyar nyelvű rádióműsorról tesz név sze-

rint említést.¹⁰⁹ Az időszak magyar önszerveződésének nagyságrendjét jól érzékelteti az 1. ábra, amely Kurucz László kötetének adatait jeleníti meg. Az ábra a vidéki egyesületek mellett magában foglalja a magyar sajtóorgánumok, a rendszeres rádióadások adatait is. Fontos hangsúlyoznom, hogy a megalakulás utáni időszakban az egyesületek közül több megszűnt, vagy más magyar csoportosulásba olvadt be.

1. ábra

Alakuló magyar intézmények száma Argentínában, 1900–1950 (forrás: Kurucz László: Magyarok Argentínában)

Az egyesületek magas száma nem az Argentínába irányuló magyar kivándorlás hatalmas volumenével magyarázható, hanem sokkal inkább azzal, mennyire volt rétegzett az argentinai magyar társadalom az egyes csoportokhoz tartozók származása, foglalkozása, politikai beállítottsága szerint. A századforduló magyar földművesei elsősorban az északkelet-argentinai, szubtrópusi éghajlatú Chaco, illetve Misiones tartományokban telepedtek meg. Az észak- és kelet-európai bevándorlótól népes Misionesben két településen, Oberán és Corpuson is alakult magyar egyesület, sőt a chacói Villa Angelán a harmincas évek végén néhány esztendeig magyar nyelvű óvoda és elemi iskola is működött.¹¹⁰ A főváros déli ipari elővárosaiiban erőteljesen baloldali beállítottságú magyar munkásegységek alakultak, mint például a Dock Sud-i Magyar Egyesület, míg a városközpontban és egyes északi kerületekben többnyire, de nem kizárólag, középosztálybeli magyarok hoztak létre klubokat.

Magyar zsidók a kezdetektől számos magyar egyesületben töltötték be központi szerepet, emellett zsidó szervezeteket is létrehoztak, amelyeket aztán az 1939-ben megalakított Argentínai Magyarajkú Zsidók Egyesülete, az AMZSE fogott egybe.¹¹¹

¹⁰⁹ Kovács N. 2000, 501.

¹¹⁰ A kötetben az argentinai magyar helyraghasználatot követem, amely szerint bizonyos településnevek után a -ban, -ben helyett -on, -en, -ön szerepel. Így például nem Oberában, hanem Oberán, nem Villa Angelában, hanem Villa Angelán, nem Olivóban, hanem Olivoson stb.

¹¹¹ Az argentinai magyar zsidók szervezeteiről lásd még a 7. fejezetet.

A MAGYAR CENTRUM INTÉZMÉNYI ELŐZMÉNYEI

Kurucz rámutat, hogy az argentinai magyar szervezetek rendszerét a második világháború végétől 1950-ig érkezett, közel ötezer főnyi, javarészt képzett, a korábban érkezőknél kulturális, társadalmi, sőt politikai szempontból is kevésbé heterogén összetételű magyar bevándorló népesség teljesen átalakította.

A negyvennyolcas bevándorló csoport intézményeinek sorában első volt a belvárosban elhelyezkedő Magyar Ház, spanyol nevén Centro Húngaro. Ennek létrejöttéről így számolt be Czanyó Adorján, a Délamerikai Magyar Hírlap szerkesztője: „A meglevő és már akkor virágzó magyar egyesületek mellett 1949-ben megalakult a Centro Húngaro, amelynek alapítója és lelkes szervezője Monsr. Luttor Ferenc apostoli protonotárius páratlan diplomáciai érzékkel vonta össze a két emigráció¹¹² sokszor ellentétes, de sosem ellenséges nézeteit.”¹¹³ A Cerrito 1241-es szám alatt felvirágzó Magyar Ház működésének gátat vetett, hogy a város a székházat az utca valamennyi épületével egyetemben szanálásra ítélte, és ezt az 1970-es évek elején meg is valósította. Mindenképpen új épületet kellett tehát keresni a Magyar Ház számára, méghozzá éppen abban az időszakban, amely egybeesett már a második világháború előtt működő két északi magyar egyesület, az Olivosi Magyar Kultúregyesület és a Buenos Aires-i Magyar Egyesület viszonylagos hanyatlásával, anyagi erőforrásainak fokozódó hiányával. „Az egyesület vezetősége, hála a két magyar klubbal tartott szívélyes viszonyának,¹¹⁴ felvette a kapcsolatot az északi egyesületek vezetőségével, és tárgyalásokat kezdett az egyesülés lehetőségeiről.”¹¹⁵ E tárgyalások eredményeként, valamint az Olivoson kialakult magyar negyed közösségének hatására, 1973-ban, Buenos Aires Olivos elnevezésű zöldövezeti elővárosában három egyesület egybeolvadásával létrejött a Hungária Magyar Egyesület.

Az argentinai magyar intézmények történetében nem először került sor az egyesületi fúzió valamiféle formájára az egymással szociális és kulturális affinitást mutató magyar tömörülések között. Az olivosi Hungária Egyesület létrejötté felidézi egyik alapító tagintézménye, a Buenos Aires-i Magyar Egyesület (BAME) 1939-es megalakulását. Erről Kurucz László, az argentinai magyarok történetét áttekintő művében a következőképp számol be: „Ezekben a napokban zajlott le a kolónia egyik legnagyobb eseménye, három egyesület fúziója. [...] A Rákóczi, a Hungária, a Lyra Dalkör és a Törekvés határozták el a teljes egyesülést. Mindjárt a tárgyalások leg elején a Törekvés delegátusa kijelentette, hogy csak akkor lép be, ha az AMZSÉ-t¹¹⁶ és az avellanedai Egyesületet is beveszik – ezt a többiek nem fogadták el, mert teljesen vallási különbség nélküli egyesületet akartak, amelybe a keresztény egyházat

¹¹² Azaz az első, illetve a második világháború után érkező magyar bevándorlók.

¹¹³ Czanyó 1983, 6.

¹¹⁴ Az Olivosi Magyar Kultúregyesülettel, valamint a BAME-val, lásd az 3. táblázatot.

¹¹⁵ Czanyó 1983, 8. Itt is megfigyelhető az argentinai magyar krónikák ismétlődő motívuma, a magyar összefogás szükségességének, jelentőségének és leginkább megvalósításának hangsúlyozása.

¹¹⁶ AMZSE = Argentínai Magyarajkú Zsidók Egyesülete.

sem hívták meg, bár azok nem is jelentkeztek. Másrészt: csakis fővárosi egyesületeket akartak összefogni, ami viszont az avellanedaiak elképzelésébe nem fért bele.¹¹⁷ Így végül is a Törekvés nem csatlakozott a szövetséghez, mely Buenos Aires-i Magyar Egyesület (BAME) néven alakult meg.”¹¹⁸ A Törekvés Magyar Egyesület Buenos Aires északi külvárosában helyezkedett el, és a katonai kormányzat az 1960-as években mint szélsőségesen baloldali intézményt bezáratta.¹¹⁹ A Törekvés tagságát egységesen markáns baloldali beállítottság jellemezte. Egy gyerekkora nyarait a Törekvés nyári táboraiiban töltött interjúalanyom visszaemlékezése szerint a tagság közel fele nem vallásos magyar zsidókból állt. Az egyesületi fúzió körüli vitában ez alkalommal is hiányzott a túlélés szempontjából nélkülözhetetlen összefogás, és az egyes magyar csoportok közt feszülő gazdasági, kulturális vagy politikai és ideológiai ellentétek csaptak össze. A negyvennyolcas argentinai magyarok körében gyakran hallott érvelés az intézményi elkülönülést a keresztény–szélsőbaloldali, valamint a munkás/paraszt–értelmiségi ellentétpárok szerint értelmezi. Eme kategorizáció szembeszökő sajátossága, hogy a szélsőbaloldali, kommunista, illetve zsidó kifejezéseket egymás rokon értelmű szavaiként alkalmazza.¹²⁰

MŰKÖDŐ INTÉZMÉNYEK BUENOS AIRESBEN, 1998–2001

Amikor a terepmunkámat megkezdtem Buenos Airesben, először a Délamerikai Magyar Hírlap című,¹²¹ braziliai melléklettel megjelenő argentinai magyar havilap egyes számainak utolsó oldalait tanulmányoztam át, itt ugyanis rendszeresen közöltek egy *Intézményeink* című rovatot. Ez a rovat az aktív argentinai magyar intézményeknek több mint két tucat tételből álló listáját tartalmazta, címmel, telefonnal, az intézmény elnökének nevével, egyes esetekben a félfogadási idő vagy a rendszeres összefüvetek időpontjának feltüntetésével. A 3. táblázat segíti a Buenos Aires-i magyar intézmények rendszerének, az egyes intézmények típusának, illetve azok résztvevőinek generáció szerinti áttekintését.¹²²

¹¹⁷ Avellanedai Magyar Egyesület. Avellaneda a főváros, Buenos Aires Capital Federal déli közigazgatási határát jelentő Riachuelo folyó túlsópartján elhelyezkedő, a belvárossal egybefüggő ipari negyed, ahol az 1920–1930-as években számottevő magyar közösség, sőt az 1930-as években egy, a Magyarok Világszövetsége által működtetett magyar tannyelvű általános iskola is működött. Az itt élő magyarok többsége gazdasági migráns volt, és ipari munkásként kereste a kenyerét.

¹¹⁸ Kurucz 1999, 55–56.

¹¹⁹ Lásd Kurucz 1999 és Némethy 2003.

¹²⁰ E problémakört részletesebben lásd a negyedik és a hetedik fejezetben.

¹²¹ Az újság 1929-ben indult Délamerikai Magyarország névvel, 1963-tól Argentínai Magyar Újság, 1967-től Délamerikai Magyar Újság, 1970-től Magyar Hírlap, 1996-tól Délamerikai Magyar Hírlap. 2005 márciusától Argentínai Magyar Hírlap nevű havilapként működik. 2000 júniusától 2004 végéig HungArGeNews elektronikus, havonta megjelenő kétnyelvű hírlevél formájában is létezett. Lásd még Némethy 2003, 79.

¹²² A 3. táblázat nem tünteti fel a Magyar Köztársaság képviselőit, a kereskedelmi kirendeltségeket, illetve a vidéki magyar egyesületeket. Ezek a következők voltak: A Magyar

3. táblázat

Magyar diaszpórintézmények Buenos Airesben (1998–2001)

Intézmény neve	Alapítás éve vagy évtizede	Intézmény leírása	Önálló ingatlan¹²³	Magyar bevándorlók aktív generációi
Hungária Egyesület	1973 (1948) ¹²⁴	társasági klub	van	1., 2., 3., 4.
Emese Cserkészfenntartó Egyesület	1970	a magyar cserkészlet fenntartó szervezete	van	2., 3., 4.
Zrínyi Ifjúsági Kör	1952	hétvégi magyar iskola	nincs	2., 3., 4.
Szent László Kollégium	1970-es évek	12 osztályos magyar nyelvoktató ¹²⁵ magániskola	van	–
Szent István Kör	1970-es évek	a Szent László Kollégium fenntartó testülete	van	2.
Magyar Irodalmi és Kultúrtársaság	1960-as évek	kulturális önképzőkör	nincs	1.
Magyar Harcosok Bajtársi Közössége	1950-es évek	2. világháborús katonatisztek nemzetközi szervezetének argentinai alcsoportja	nincs	1.
Vitézi Rend Argentínai Főcsoport	1950-es évek	a vitézi címet viselők nemzetközi hálózatának argentinai tagozata	nincs	1.
Magyar Református Egyház	1950-es évek	református diaszpóra egyház	van	1., (2.) ¹²⁶
Krisztus Keresztje Magyar Evangélikus Gyülekezet	1930-as évek	evangélikus diaszpóra egyház	van/ nincs ¹²⁷	1., (2.)
Mindszentynum Argentínai Katolikus Magyarok Szövetsége	1976	argentínai magyar katolikusok egyesülete	van	1., 2.
Plátanosi Magyar Angol-kisasszonyok Intézete	1950-es évek	12 osztályos egyházi iskola	van/ nincs ¹²⁸	–

Köztársaság Nagykövetsége; A Magyar Köztársaság Nagykövetségének Kereskedelmi Osztálya; A Magyar Köztársaság Konzulátusai (Rosario, Bariloche); Argentín–Magyar Kereskedelmi és Ipari Kamara; Santa Fé-i Magyarok „Szent István” Egyesülete; Santa Fé Város és Környéki Magyarok, Leszármazottaik és Barátaik Csoportja; Bariloche-i Magyar Kör; Argentínai Magyar Mérnökök és Építészek Egyesülete.

¹²³ Nem feltétlenül azonos az adott intézmény bejelentett székhelyével.

¹²⁴ Az 1973-as évszám három régebbi egyesület, köztük az 1948-ban létrehozott Centro Hungaro, intézményi fúziója eredményeként létrejött Hungária Egyesület alapítására, illetve az egyesületi székház átadásának éve utal.

¹²⁵ A magyart mint idegen nyelvet legfeljebb heti négy órában oktató, spanyol tannyelvű 12 osztályos általános- és középiskola. Tehát nem kétnyelvű és nem magyar tannyelvű.

¹²⁶ Az ebben az oszlopban zárójellel jelölt generáció a vizsgálat tapasztalatai szerint minimális létszámban képviseltette magát az intézmény életében.

¹²⁷ Ameddig létezik a magyar evangélikus gyülekezet, használhatja az ingatlan, amelynek tulajdonjoga az argentin lutheránus egyházáé.

¹²⁸ Bár él ott még néhány magyar apáca, és ritkán, de használják azt magyar közösségi célokra, az ingatlan tulajdonjoga egy német alapítvány kezébe került.

Intézmény neve	Alapítás éve vagy évtizede	Intézmény leírása	Önálló ingatlant ¹²³	Magyar bevándorlók aktív generációi
Magyar Segélyegylet – Szent István Öregotthon	(1922) ¹²⁹ 1950-es évek	magyarok által alapított és üzemeltetett idősek otthona	van	1.
Wildei Magyar Egyesület	1947	társasági klub	van	1., (2.)
Valentín Alsina-i Magyar Dalkör	1933	társasági klub	van	1., 2.

A vizsgálat időszakában az „intézményeink” rovatban nem szerepelt az akkor már évek óta létező AMISZ (Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége). Ennek oka egyebek mellett abban is kereshető, hogy amint azt az olivosi Hungária Egyesület egyik volt elnökének elbeszéléséből megtudtam, az AMISZ-t külső hatásra hívták létre, és mint önálló szervezet nem játszott jelentős szerepet az argentinai magyar intézményes életben. 1992-től a fővárosi és a vidéki magyar diaszpóra intézményeket, szám szerint tizennyolcat, egy fedőszervezet, az AMISZ, vagyis az Argentínai Magyar Intézmények Szövetsége fűzte laza szerveződésbe. Létrehozása szorosan kapcsolódott a magyarországi demokratikus változásokhoz, valamint a Magyarok Világszövetségének rendszerváltást követő átalakulásához. Az AMISZ elsődleges célja az volt, hogy az argentinai magyarság részéről egységes arculatot mutasson Magyarországra felé. Bár elméletileg minden tagegyesület delegált képviselőt a szövetségbe, az egyesületi elnök elmondása szerint közös feladatok híján a szövetség testülete ritkán ülésezett. Határai, kompetenciái nem voltak definiálva. Ez világosan kitűnt az olivosi magyar közösség egy másik központi szerepű tisztségviselőjével folytatott beszélgetés során is. Megkértem, sorolja föl az AMISZ tizennyolc tagszervezetét. Hosszan számolgatott, listát készített, mégsem sikerült a teljes jegyzéket összeállítania, és végül az AMISZ létrehozásakor jelen levő tisztségviselő-társához irányított pontosabb információkért.

A DIASZPÓRAINTÉZMÉNYEK ÉLETKÉPESSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK

Az argentinai magyar társas élet formalizált színtereinek tanulmányozása során az a kérdés foglalkoztatott, amellyel feltehetően minden olyan kutató szembesül, aki a magyar diaszpórát kutatja, éljen bárhol a világon: milyen tényezőkkel magyarázható, hogy egyes diaszpóráklubok, egyesületek viszonylag hosszú időn, évtizedeken keresztül – esetleg néhány alak- és generációváltás után is – megőrzik működőképességüket, míg mások nem?¹³⁰ Hiszen az adott intézmény életciklusai gyakran követik az intézményt kialakító vagy tartalmakkal megtöltő bevándorlócsoporthat, és a

¹²⁹ Az intézmény formailag az 1922-ben létrehozott Magyar Segélyegylet jogutódja.

¹³⁰ Eközben érdemes emlékeztetni tartanunk, hogy a társadalmi intézmények fő feladata ideális esetben éppen az, hogy túlmutasson az egyén életciklusán.

bevándorlók második generációjának társadalmi beilleszkedésével párhuzamosan, érdemi funkcióik megszűntével felmorzsolódnak.

A továbbiakban a Buenos Airesben gyűjtött anyag segítségével és néhány magyar intézmény történetének felhasználásával megpróbálom számba venni a működőképesség megőrzésében szerepet játszó tényezőket. Az eredeti kutatási célhoz és a választott anyaggyűjtési módszerhez igazodva elemzésem többnyire a vizsgálat idején működő egyesületekre fókuszál, és kisebb mértékben támaszkodok beszélgetőpartnereim visszaemlékezéseiből származó adatokra. Az anyaggyűjtés alatt elsősorban nem az összes intézmény szisztematikus megjelenítését helyeztem előtérbe, sokkal inkább foglalkoztattak azok a csoportosulások, amelyek tevékenysége az argentinai magyar bevándorlók több generációját, illetve eltérő kulturális ismeretekkel és etnikai identitással rendelkező tagjait mozgósította egy időben.

Az 1990-es évek végén aktív Buenos Aires-i magyar bevándorló intézményeket áttekintve, már a terepmunka első szakaszában feltűnt, hogy a Délamerikai Magyar Hírlap hátoldalán szereplő tételek egy része a negyvennyolcas bevándorló csoport által létrehozott olivosi Hungária Egyesület valamiféle szervezeti alegysége volt, még ha formailag nem is, gyakorlati értelemben mindenesetre. Akkoriban még az egyesület egy idős vezetőségi tagja szerkesztette és adta ki a Magyar Hírlapot, az olivosi egyesületi székház mögé épült Cserkészház adott otthont a magyar cserkész foglalkozásainak, és az egyesület épületében működött az egyetlen magyar vendéglő Buenos Airesben. A Szent László Kollégium elnevezésű, magyar alapítású magániskola a Hungária Egyesülettől egy utcányira épült, termeiben folytak a hétvégi magyar iskola és óvoda, azaz a Zrínyi Ifjúsági Kör foglalkozásai. A Szent László Kollégium tulajdonosa és fenntartója a Szent István Kör elnevezésű közhasznú civil szervezet volt. A kutatás idején a Magyar Irodalmi és Kultúrtársaság felolvasó délutánjai ugyancsak a Szent László Kollégiumban zajlottak.¹³¹

Vegyünk sorra néhány, az idő, a beilleszkedés, a kultúráváltás ellenében ható tényezőt, melyek a bevezetőben feltett – a Buenos Aires-i magyar intézmények folytonosságát, a továbbélés okait firtató – kérdés megválaszolásában irányadók lehetnek. A gyűjtött anyag alapján az alábbi szempontok merültek föl: 1. a térbeli elhelyezkedés problémája; 2. a szerepelvárásoknak megfelelni tudó, ambiciózus tisztségviselők és vezetők megléte vagy hiánya; 3. az anyagi erőforrások, valamint az ingatlanok használatával, illetve esetleges elidegenítésével kapcsolatos kikötések és korlátozások; 4. közös ügy, pl. politikai meggyőződés, küldetéstudat vagy ellátandó feladat; 5. az előző ponttal összefüggésben az ifjúságnevelés, az utánpótlás biztosítására irányuló törekvés megléte vagy hiánya; 6. a kommunikációs eszközök és az általuk teremtett lehetőségek. Ebben a fejezetben az első három pontot tárgya-

¹³¹ Kezdetben a Szent László Kollégiumot – a Hungária Egyesülethez való térbeli közelsége és a ZIK-foglalkozások befogadása miatt – a negyvennyolcas bevándorló csoport által ellenőrzött magyar intézmények közé számítottam. Később kiderült, hogy e feltevésem helytelen volt, ennek okait az egyéniség szerepéről szóló részben tárgyalom ebben a fejezetben.

lom részletesen, és e szempontok szerint mutatom be az egyes Buenos Aires-i magyar intézményeket. Az utolsó három pontban felvetett problémákat a következő három fejezet tárgyalja.

A BUENOS AIRES-I DIASZPÓRAINTÉZMÉNYEK TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSE

Elsőként a térbeli elhelyezkedés jelentőségét áttekintve, folyamatosan szem előtt kell tartanunk, hogy az Argentínába érkezett magyar bevándorlók túlnyomó többségét befogadó Buenos Aires a déli félteke egyik leghatalmasabb metropolisza. Bár az argentin közigazgatás rendszere különválasztja a hárommillió fővárost (Buenos Aires, Capital Federal) és Nagy-Buenos Airst (Gran Buenos Aires), a városközpont és a vele teljesen egybenőtt elővárosok területe negyed-magyarországnyi, lakossága meghaladja a tízmillió főt. A városi tömegközlekedés hálózata kiterjedt, öt metróvonal, tucatnyi helyiérdekű vasút és nagyszámú buszjárat, számos autópálya segíti a haladást a központból a peremkerületek irányába, ám a periféria egyes pontjai közötti közvetlen közlekedés nehézkes. Temperley, a főváros egyik déli peremkerülete például egy olyan magyar ismerősöm otthona volt, aki rendszeresen részt vett az északi olivosi Hungária Egyesület programjain. Számára az oda-vissza út rendszeresen több mint négy és fél órányi, többszöri átszállással járó, költséges tömegközlekedést jelentett.

Ha a térbeli elhelyezkedés szempontjából vesszük szemügyre a mai Buenos Aires-i magyar intézményeket, köztük pedig különösképpen az ingatlannal rendelkezőket, két csomópont és néhány magányos sziget körvonalazódik előttünk. A 3. táblázatban szereplő magyar entitások közül a Hungária Egyesület, az Emese Cserkészfenntartó Egyesület, valamint a Szent László Kollégium és a Szent István Kör egymás tőszomszédságában, az északi Olivos külvárosban helyezkednek el, az előbbi kettő egymással érintkező, összenyitott telkeken. A Szent László Kollégium a szomszéd utcában, tőlük kb. százméternyire áll. Az elsőgenerációs negyvennyolcas bevándorlókat tömörítő Magyar Harcosok Bajtársi Közössége, valamint a vitézi rend rendszeres találkozóinak, társas vacsoráinak is a Hungária Egyesület székháza, étterme szolgált helyszínül.

A három magyar templom a belváros és a zöldövezeti Olivoson sűrűsödő Magyar Centrum között félúton helyezkedik el, egymáshoz Buenos Aires-i mértékkel mérve viszonylag közel. A két magyar protestáns egyház, a magyar református gyülekezet temploma és a magyar evangélikus templom, valamint a magyar katolikusok egyesületének épülete egyaránt a belváros és Olivos között körülbelül félúton, Belgranóban és a vele határos Palermo Viejo városrészben volt található.

A Krisztus Keresztje Magyar Evangélikus Gyülekezet 1999-ben, akkori, uruguayi származású lelkészüik becslése szerint nem haladta meg a huszonnyolc-harminc főt, akik közül vasárnaponként rendszeresen legfeljebb tíz fő látogatta a templomot. Elbeszélése szerint teljes létszámban csak a nagypénteki istentiszteleten jelentek meg rendszeresen. Az óriási, gyönyörű épülettel és a terepmunka idején magyarországi lelkésszel rendelkező református gyülekezet létszáma és a templom

évközi vasárnapi látogatottsága a kilencvenes évek legvégén kevéssel haladta meg az evangélikusokét. 1999-ben egy alkalommal a magyar közösség egy időse, köztestületnek örvendő közgazdász tagja a református templomban tartott előadást az argentin gazdaság állapotáról. Az előadás és az azt követő tea harminc résztvevőjének döntő többsége a második világháború után érkezett időse, első generációs bevándorló volt. A magyar származású Kronfuss János építész által tervezett pazar szecessziós épület előterének falát díszítő cserkészfényképek arról tanúskodtak, hogy a hatvanas-hetvenes években ott intenzív ifjúsági élet zajlott, ám ennek a vizsgálat idejét megelőző évtizedekben vége szakadt.

A Mindszentynum Magyar Katolikus Egyesület mint helyszín szerepe a hozzá tartozó kápolnával több tényező kedvező együttállásnak köszönhetően a vizsgálat időszakában a magyar közösségi élet szempontjából egyre inkább felértékelődött az evangélikus és a református templomoktól eltérően. A Mindszentynum szintén Olivostól távol épült föl, és sem magyar, sem spanyol nyelvű katolikus pap nem töltött be ott állandó szolgálatot. A Mindszentynumot megálmodó és megvalósító Domonkos László páter a kilencvenes évek közepén visszatelepedett Magyarországra anélkül, hogy az utódlása problémáját megoldotta volna. Ugyanakkor a Mindszentynum a katolikus felekezetűek magyarok közötti magas arányának, a kedvező infrastrukturális adottságoknak, a gondnok család ambícióinak és törekvéseinek, a meghívott magyarországi vendég papok jelenlétének és működésének köszönhetően egyre fontosabb helyszínné vált.

Bár a táblázatban nem tüntettem fel a Magyar Köztársaság Nagykövetségét, fontos megemlíteni, hogy a követség épülete a magyar templomok és a Mindszentynum Katolikus Egyesület közelében, utóbbtól néhány saroknyira áll. A magyar nagykövetség, a hidegháborús időszakkal ellentétben, a terepmunkát megelőző nyolc évben a Magyar Centrum központi csoportjai által számon tartott és látogatott helyszínné vált. Meg kell jegyezni továbbá, hogy a vizsgálat idején legalábbis, a követségen megrendezett magyar nemzeti ünnepeken való részvétel személyre szóló meghívásokhoz kötődött, és a résztvevők összetételét a mindenkor diplomaták ismeretségei és személyes preferenciái alakították.¹³² 1999-ben az augusztus 20-ai, állófogadással záruló ünnepségen több mint száz résztvevő volt jelen.

A Buenos Airesbe vándorolt magyaroknak nem létesült saját temetője. A bevándorlók földi maradványainak sorsa, részben a temető hiányával magyarázhatóan is, sok esetben rendezetlen maradt. A Buenos Aires-i Chacarita Temető német részében azonban – a sírkövek tanúsága szerint a hetvenes évek derekáig – sok magyar bevándorlót, köztük sok magyar zsidót helyeztek örök nyugalomra hozzátartozóik. A német rész előterében emelték az Argentínába emigrált 1848-as hős, az argentin katonai akadémiát megalapító Csetz János emlékművét. Ennek közvetlen közelében tábla emlékezik meg a magyar háborúk és forradalmak, az 1848-as forradalom és szabadságharc, az első és a második világháború és az 1956-os forradalom hőseiről is. A Magyar Centrum minden év májusában megemlékezést tart a hősök tiszte-

¹³² Erről lásd még a követség és a Centrum kapcsolatáról szóló részt.

letére. Az ünnepségen minden generáció jelen van, a cserkészek is teljes létszám-ban kivonulnak a német temetőbe.

A 3. táblázat négy utolsó sora, a Plátanosi Angolkisasszonyok rendháza, a Szent István Öregotthon, valamint a Wildei Egyesület és a Valentín Alsina-i Magyar Dalkör, négy olyan magyar alapítású, a belvárostól délre elhelyezkedő intézmény, melyek a hozzájuk tartozó ingatlanokkal a két Buenos Aires-i magyar csomóponttól és egymástól ugyancsak meglehetősen távol esnek. Legmesszebb, a főváros és vele összenőtt elővárosok tömbjén túl déli irányban helyezkedik el a második világháború után érkezett családok életében – és az akkoriban általános iskolás korú gyermekeik emlékezetében – központi szerepű és rendkívüli jelentőségű iskola, a Plátanosi Magyar Angolkisasszonyok Rendháza. Ez a bentlakásos intézmény tette lehetővé sok magyar család számára, hogy mindkét szülő dolgozhasson. A rendház a vizsgálat időszakában karácsonykor játszott szerepet a Magyar Centrum életében: a Hungária Egyesület karácsonyi ünnepségét hagyományosan a Plátanosi rendház kertjében rendezték meg.

Egy másik magányos magyar sziget, a jelenleg az egyik észak-keleti külvárosban, Chilaverten elhelyezkedő Magyar Segélyegylet az egyik legrégebbi, ma is működő magyar intézmény volt Buenos Airesben. Működtetője és fenntartója volt a magyar idősök otthonának, a Szent István Öregotthonnak. 1999-ben az Öregotthon 25 lakója közül 15 volt magyar, a többi első generációs német és spanyol bevándorló. Az öregotthon mind a magyar templomoktól, mind Olivostól távol épült felt. Az ott megvalósuló programok alapvetően a bentlakóknak készültek, azonban két esetben is a Magyar Centrum tagjainak és különféle generációinak nagyobb arányú részvételével zajlottak: az öregotthon javára az annak kertjében évente megrendezett *asadón*, faszénparaszas hússütésen magyar családok gyerekestől-nagyszülőstől vettek részt, a magyar kórus pedig karácsony idején teljes létszámban énekelt az idős magyarok számára rendezett karácsonyi koncerten.

A Buenos Aires déli elővárosaiban, ipari negyedeiben a két világháború között virágzó magyar társasági élet emlékét őrzi két déli magyar klub, a megszűnés szélén álló Wildei Magyar Egyesület és a Valentín Alsina-i Magyar Dalkör, amely az 1990-es évek végén esetenként még rendezett társasági összejöveteleket. A Wildei Egyesület hatalmas székházának építése 1947-ben fejeződött be. Az intézmény egyik idős vezetője 1999-ben a következőképpen összegezte az egyesület helyzetét:

„Lenne úgy 80-100 tag, de hát öregek már mind. Abból 50 fizet tagdíjat, amiből 25 elmaradt a fizetéssel. Családi tagdíjat találtunk ki, egy személy fizet, az egész család jön. De nagyon sok a kiadásunk, és kevés a bevétel. A termet adjuk ki argentineknek haszonbérbe lagzira, ünnepekre, 15 éves születésnapokra. A klub már 51 éves, de úgy látszik, korábban *impuesto inmobiliari*ót¹³³ nem fizettek, adósságunk is van. Egyébként ez 81 pézó havonta, és háromhavonta 300 pézó meg 580 a vízdíj és fogyasztás, és nem bírjuk zsebből fizetni

¹³³ Ingatlanadó.

már. Mi már nem tudjuk megszervezni a szüreti bált, hiszen 750-800 pézo csak a zenekar, plusz a vacsora családonként, plusz a belépti díj, szóval ez már nem megy.”

A főként a második világháború előtt érkezett magyar bevándorlók által alapított déli magyar egyesületek fokozatos hanyatlásával szemben, az 1970-es évektől Olivason intenzív magyar intézményi élet zajlott. Amint azt a régi olivosi klub, az Olivosi Magyar Kulturális Egyesület egykori léte is mutatja, már a második világháború előtt is laktak középosztálybeli magyarok ebben az északi külvárosban. Arról nehéz pontos számot adni, hogy a negyvennyolcas bevándorlók és leszármazottaik, illetve a későbbi hullámokkal érkező magyar bevándorlók mekkora hányada él az olivosi Hungária Egyesület vonzáskörzetében. Adataim számszerűsítése arra a felismerésre vezetett, hogy azon személyek túlnyomó többsége, akikkel munkám során az intézményes magyar élet eseményein találkoztam, Olivason vagy más szomszédos északi városrészekben, Martínezen, Vicente Lópezen, La Lucilán laktak.

Nem egyszerűen arról van szó, hogy a kezdetben itt megtelepedett magyar bevándorlók itt rekedtek volna. Megfigyelhető egy tudatos, bár nagyságrendjében nem számottevő koncentrációs folyamat is. Buenos Aires távolabbi városrészeiből és külvárosaiból egyes magyarok a Hungária Egyesület közelébe költöztek az általam megismert esetekben többnyire a nem magyar származású házastársától való válás vagy a házastárs halála után. Terepmunkám közel négy esztendeje alatt interjúalanyaim közül hárman költöztek a Hungária Egyesület székházának – és a negyvennyolcas magyar bevándorlók közösségének – közelébe: egy hetven év körüli, negyvennyolcas, első generációs férfi, újabb házasságkötését követően, egy ötven év körüli, ugyancsak negyvennyolcas, második generációs nő megözvegyülése után és egy harmincöt év körüli, második generációs nő, argentin házastársától való válása után. A Magyarországgal szomszédos országokból a rendszerváltástól a közelmúltig Argentínába irányuló – nagyságrendjük tekintetében egyébként jelentéktelen – új magyar bevándorlók közt is akadt, akinek a Hungária környékén szereztek lakást az érkezésüket segítő Buenos Aires-i magyarok. Egy Romániából érkező bányamérnök-házaspár ennek köszönhetően a Hungária Egyesület székháza tözsomszedságában telepedett meg.

AZ EGYÉNISÉG SZEREPE

Másodikként lássuk a vezetőik, a diszpórintézmények funkcióit betöltő egyéniségek szerepét. Terepmunkám tapasztalatai azt mutatják, hogy az argentinai magyar intézményes közösségi élet kialakításában, működésében és megújításában egyaránt kulcsfontosságú szerepet játszott az egyén, a cselekvő személy. Kvalitatív módszerekkel dolgozó társadalomtudósok számos esetben irányították a figyelmet arra, hogy az egyéniség milyen mértékű szerepet tölthet be a közösségi élet és kultúra megformálásában és módosításában. Magyarországon a folklorisztikában – különösképpen a népmese kutatásban – vált meghatározó irányzattá az egyéniségkuta-

tás.¹³⁴ Már a korai kulturális antropológia alapkérdései is hangsúlyozzák az egyén autonómiájának szerepét és lehetőségeit a közösségi szabályok keretein belül.¹³⁵

Max Weber *Gazdaság és társadalom* című munkájában elemezte a karizmatikus vezető jelenségét.¹³⁶ Az argentinai magyar diaszpórintézmények nyomán követése során több karizmatikus vezetővel találkozunk, akik személyes adottságaik segítségével hozták létre és működtettek eredményesen köröket és intézményeket az argentinai magyar közösségi élet második virágkorának tekinthető, második világháború utáni három évtizedben. Terepmunkám során nem az általában már hiányzó – többnyire időskorban Magyarországra visszatelepedett – karizmatikus vezető működését figyelhettem meg, hanem azt, hogy sikerült-e neki, és ha igen, milyen mértékig és hogyan intézményesítette a személyéhez kapcsolódó karizmát. Tehát azt, hogy különféle szabályok és övintézkedések segítségével át tudta-e adni, örökíteni azt, hogy munkatársai akkor is továbbvigyék az intézmények ügyeit, amikor a személyes jelenlétéből fakadó irányító, összetartó erő már megszűnt.

A Buenos Aires-i magyarokkal az egyes intézményekről folytatott beszélgetések során rendszeresen az intézmények meghatározó személyiségeire fordult a szó. Többségük olyan egyházi személy, protestáns lelkész és katolikus pap, illetve apáca volt, akik fő tevékenységüket valamilyen világi intézmény keretein belül fejtették ki. Ezeket az intézményeket is többnyire ők maguk hozták létre a bevándorlók segítségével. A Magyar Centrumban legendássá vált Zrínyi Ifjúsági Kör egy magyar apáca, Juhász Mária alapította. Adatközlőim elmesélték, hogy Mátyás Juhász a háború végén végzett az egyetemen. Nyert egy ösztöndíjat a Sorbonne-ra, ahonnan nem tért haza, hanem Argentínában kötött ki. Nyolcadik magyar apácaként került az angolkisasszonyokhoz Plátanosra, és hétvégenként a Hungária Egyesület jogelődjében, a Magyar Házban magyar irodalomról és magyar történelemről beszélgetett a középiskolás korosztállyal. Ez a beszélgetés önképzőkörre nőtte ki magát, és a Zrínyi Ifjúsági Kör formájában intézményesült. A cél akkoriban az volt, hogy elsajátítsák a magyar érettségi tárgyak anyagát, történelmet, földrajzot, irodalmat. A Zrínyi Ifjúsági Kör saját történetéről a következőképpen ad számot 1994-ben:

„1952-ben, az Argentínába frissen érkezett Angolkisasszonyok közül Mátyás Juhász Mária az év augusztus hónapjában kezdte szervezni azt, ami később (és a mai napig) a Zrínyi Ifjúsági Kör néven virágzott és fejlődött. Egy magyar tánciskola fiatal növendékeit toborozta össze, mondván, hogy a tánc nem elég! Tessék irodalmat, földrajzot, történelmet és nyelvtant tanulni. [...] Nem létezett magyar iskola, nem volt hol gyarapítani a magyar ismereteket. Komoly feladata és létjogosultsága volt egy ifjúsági mozgalomnak, mely a magyartanítást írta zászlajára. Hordereje nagyobb lett. Az angolkisasszonyokkal együtt még otthon képesített tanárok és egyetemi tanárok foglalkoztak a fiatalsággal. [...] Akkoriban a magyar alapismereteket (a nyelvet) nem kellett még tanítani. Hiszen nem rég voltunk emigránsok. Gyakorlatilag 3-4 órás

¹³⁴ Ortutay 1978.

¹³⁵ Malinowski 1926.

¹³⁶ Weber 1992.

összejöveteleken zajlottak le az órák. Idővel szaporodtak a csoportok: juniorok és szeniorok voltak. [...] 1957-ben megalakult az egyetemisták köre, melyben a kulturális tevékenységeken kívül világnézeti vitaesték, magyar problémák stb. hangoztak el. [...] 1960-ban voltak először Argentínában magyar érettségi vizsgák! Azóta, bár esetenként más-más körülmények között, több mint 140 személy vizsgázott az említett tárgyakból. Két nem kötelező tárgy, a zene és a művészettörténelem is szerepel az érettségik listáján.”¹³⁷

Egy egyesületi vacsora desszertje mellett két negyvennyolcas, második generációs nő egymás szavába vágva idézte fel saját ifjúságát és azt, Máter Juhász miként környékezte meg a negyvennyolcasok magyar fiataljait a belvárosi Magyar Házban:

„Hihetetlen, hogy ezt mind ő szervezte meg. Nagyon ügyes volt. Csak eljött a klubba a vasárnap délutáni teákra, és csak üldögélt a sarokban, és várta, amíg elkezdene felé közelíteni. Aztán mondta, hogy ő tulajdonképpen földrajz-történelem szakos tanárnő,¹³⁸ és hogy itt van egy vers, esetleg érdekel-e valakit, és hát persze hogy érdekelt, meg itt egy színdarab, nem lenne-e esetleg kedvetek előadni? És hát persze hogy volt. A szülők örültek neki. És hányszor kiküldött a Máter, mert a barátnőmmel röhögünk!”

Hasonlóan zajlott az argentinai magyar cserkészlet megteremtése is: a fiúcserkészetet 1953-ban Leskő Béla, a leánycserkészetet két évvel később az ugyancsak a plátanosi rendházban tevékenykedő Bodolay Margit máter kezdeményezte és vezette.¹³⁹

A Magyar Centrum közösségének és általában véve a Buenos Aires-i magyarok intézményes létezésének szempontjából figyelemre méltó szerepet játszott Pesti József katolikus pap, jezsuita szerzetes, a Szent László Kollégium megteremtője. Pesti József az iskola alapjait a hatvanas években rakta le. Maga gyűjtötte össze a magyar közösség tagjaitól az építkezéshez szükséges anyagi erőforrásokat is. A terveket egy argentinai magyar építészmérnök készítette, a munka kivitelezésében a Buenos Aires-i magyarok fizikailag is részt vettek. A kutatásom idején a negyven-ötvenévesek közül többen mesélték, hogy a „páter lelkesítésére mentünk falat húzni, a két kezünkkel magunk építettük fel a kollégiumot”. A Szent László Kollégium épületét a magyar bevándorlók első és második generációi tehát a hatvanas években saját erőből, a szó legszorosabb értelmében a saját kezükkel építették fel a magyar közösség számára. A Szent László Kollégium sikeres *colegio de barrio*, azaz egy adott negyed iskolája lett, amely a zöldövezeti Olivos városrész középosztálybeli lakóinak gyermekeiből verbuválja diákjait. A kilencvenes évek végén prosperáló, gazdasági vállalkozásként is sikeres magániskolát fenntartó testülete, a Szent István Kör adminisztrálta. A Szent István Kör egy olyan második generációs magyarokból álló csoport, amely az iskolát a testület saját tulajdonának tekintette,

¹³⁷ Zrínyi Ifjúsági Kör (ismertető). Készítette a Zrínyi Ifjúsági Kör, Buenos Aires, 1994, 2. lap.

¹³⁸ Máter Juhász a magyar irodalom segítségével közelítette meg a Buenos Aires-i magyar fiatalokat, eredetileg azonban angol–francia szakot végzett az egyetemen (lásd www.hhrf.org/dmh/0106/laphtm)

¹³⁹ Tábornót, 1983, 2–3.

és nem, vagy csak megszorításokkal állította azt a Magyar Centrum közösségi céljainak szolgálatába. Erre az iskola alapító okirata lehetőséget adott, és ezzel a lehetőséggel élt is az iskolát adminisztráló csoport. Ezzel együtt a Szent László Kollégium helyszínt biztosított bizonyos magyar vonatkozású programoknak, így a már említett szombat délelőtti Zrínyi Ifjúsági Körös tanóráknak is. A Hungária Egyesület székházától néhány háztömbnyire elhelyezkedő Szent László Kollégiumnak a Magyar Centrum életében betöltött szerepe, pontosabban e szerep szükségessége talányt jelentett számomra a vizsgálat során.

A Szent László Kollégium sohasem vált a magyar kolónia gyermekeinek iskolájává. A magyar származású családok közül többen gyermekeiket hagyományosan német iskolákba, anyagi lehetőségeiknek megfelelően a drágább Goethébe vagy az alacsonyabb tandíjat számlázó Ballesterbe küldték. Az iskola nem magyar tannyelvű, a magyart csupán mint idegen nyelvet tanulhatják az argentin gyerekek – ha óhajtják. A spanyol nyelvű tananyagban kiemelt terület volt Magyarország és a magyar kultúra. Az iskola jelvényei között, az egyenruhán magyar szimbólumok, a címer és a zászló is szerepeltek. Meg kell jegyezni, hogy a magas tandíjak, valamint az állami támogatás miatt Argentínában egy alap-, illetve középfokú oktatási intézmény működtetése nem csupán kulturális misszió, hanem kifizetődő gazdasági vállalkozás is lehet. Miért nem állt ez az erőforrás, egy magyar katolikus pap és a bevándorlók által létrehozott oktatási intézmény a Magyar Centrum és negyvennyolcasokból álló közössége céljainak szolgálatában a vizsgálat időszakában? A válasz megítélésem szerint egyrészt Pesti József személyiségében, másrészt az általa képviselt ideákban keresendő. A jezsuita szerzetes 1956 után került Argentínába, majd a hetvenes évek végén az USA-ba költözött. A rendszerváltozás után visszatelepült Magyarországra, a halál azonban Buenos Airesben érte, amikor 1997-ben visszalátogatott a Szent László Kollégiumba. Az iskola jubileumi ünnepségének alkalmából a Délamerikai Magyar Hírlap 2001-ben az alábbi módon emlékezett meg Pesti József személyéről és tevékenységéről:

„Május 7-én szombaton délután rendezte meg a Szent László-iskola az ünnepélyes megemlékezést 35 éves fennállása alkalmából. Ezt a kört Pesti atya és lelkes támogatói azért alapították, hogy – a plátanosi példán okulva – ne kelljen az iskolát valamilyen más egyházi v. argentin állami intézmény nevének futtatni, ill. megszervezni, mert ez előbb-utóbb – a lelkes alapító nemzedék kiöregedése után – oda vezet, hogy a magyar kolónia erőfeszítéséből felépített objektum más csoportok kezébe vándorol, más célokra lesz felhasználva, elvész számunkra. Pesti Páter pályafutására fogunk itt kitérni. Bár e sorok szerzője nem tartozott abba a körbe, akik működését szorosan támogatták (az atya igen keményfejű, aszkéta természetű ember volt, sajátos és sokszor rendhagyó elképzelésekkel, akivel nem volt könnyű dolog együttműködni), mégis ott állt a sorban az ásóval, mikor 1965-ben kiásták a mai iskola első két tantermének alapjait. [...] Utóbbiakban sokat olvastunk különféle magyar helytörténeti munkákban a Buenos Aires-i magyar iskolákról, de senki sem tért ki érdemben arra a kezdeményezésre, amit Pesti atya szervezett és személyes munkájával működtetett legalább egy évtizeden át. [...] Ő nem csak a

kolóniában akkor vezető szerepet játszó 48-as emigráció vagy a jól megszervezett Valentín Alsina-i Magyar Dalkör gyermekeivel foglalkozott. Ő nem válogatott: felkereste azokat a magyarokat is, akikről Mons. Luttor Ferenc talán nem is hallott, akiket sohasem láttunk sem a Dalkörben, sem Plátanoson, sem a Magyar Házban, akik más emigrációs hullámokkal érkeztek, vagy a város más vidékein laktak, más társadalmi körökben mozogtak stb., és ezeket is igyekezett bevonni, bekapcsolni a helyi magyar életbe és az egyház kötelékébe. Ahogy kutatunk az emlékek között, felmerül sok olyan gyerek neve, akiket sem előtte, sem azóta nem láttunk köreinkben. Ezek azért jártak a magyar iskolába, mert az atya minden szombaton korán reggel elindult – vonaton, autóbuszon, gyalog – a városon keresztül, és egyenkint szedte össze őket otthonaikban, hogy elhozza Olivosra (a karmelita nővérek „Niño Jesús de Praga” intézetébe) vagy Floridára (az iskolatestvérek „San José” kollégiumába), ahol éppen helyet kapott iskolája működtetésére. Hittan mellett magyar írást-olvasást, történelmet, földrajzot tanultak itt a növendékek. Általában 20 és 50 gyerek között volt a létszáma ennek a hétvégi magyar iskolának, amely azután az épülő Szent László-iskolába költözött. [...] E gyerekek nagy része sohasem csatlakozott az akkor remekül működő Zrínyi Ifjúsági Körhöz, mert annak akkori vezetői, tanárai (M. Juhász Mária hazatelepédése után) nem voltak valami jó kapcsolatban a harcias, alkalmazkodó együttműködésre igen kevés hajlammal rendelkező Pesti atyával, és általában nem is ismerték azokat az embereket, akik gyerekeiket ide járatták. Ezt a kis történelmi vargabetűt csak azért tettük, hogy szerény emléket állítsunk egy tetterre kész, szorgalmas embernek, egy lelkiismeretes lelkipásztornak, aki emellett nemigen törődött avval, hogy ki mit gondol a munkájáról. Szilárdan meg volt győződve arról, hogy amit csinál, az helyes és hasznos, és dolgozott tovább, saját módszereivel, saját belátása szerint. A Szent László-iskola az ő munkájának eredménye.”¹⁴⁰

A Szent László Kollégiumot birtokló és működtető Szent István Kör vezetősége a páter távozása után a Centrumtól független önálló úton vezette tovább az oktatási intézményt. A Magyar Centrum belső köreiben a kutatás idején több vezető tisztségviselő fájlalta, hogy a Buenos Aires-i magyarok által épített iskola „nem áll a magyar közösség szolgálatában”. A Magyar Centrumon belül zajló változási folyamat, a közösségi életben résztvevők számának fokozatos csökkenése, a dilemma, hogy megnyissák-e az egyesületet, és ha igen, milyen mértékig azok számára, akik nem magyar származásúak, vagy magyarul már nem beszélnek, különösen aktuálissá tették a Szent László Kollégium lehetséges közösségi szerepének kérdését. Jól mutatja ezt egyébként az a beszélgetés, amelyet az iskola harmincöt éves jubileumának alkalmából a Centrum lapjának, a Délamerikai Magyar Hírlapnak a szerkesztője és egyik állandó munkatársa, a magyar közösség bennfentes tagjai készítettek az iskola második generációs magyar származású igazgatónőjével.¹⁴¹

¹⁴⁰ Délamerikai Magyar Hírlap, 72. szám, 2001. május.

¹⁴¹ Lásd a függelékben: Jubileumi beszélgetés Valentinné Redl Erzsébet igazgatóval. *Délamerikai Magyar Hírlap*, 72. szám, 2001. május.

A kérdezők egyebek mellett arról faggatták az igazgatónőt, miként válhat valaki tagjává az iskolát fenntartó Szent István Körnek, ami az én értelmezésem szerint egyenlő azzal, hogy ki és milyen módon kapcsolódhat be az iskola ügyeinek intézésébe és esetleges átformálásába; emellett azt is firtatták, milyen lehetséges módon szolgálhatná az iskola a Centrum utánpótlás-nevelését.

Az Argentínai Katolikus Magyarok Szövetsége, a Mindszentynum alapítójának, Domonkos László katolikus lelképásztornak az egyesület életében betöltött szerepe szintén példát kínál az egyes személy lehetséges jelentőségére egy intézmény életében. A Mindszentynum esetén azt is nyomon követhetjük, mi történik az adott diaszpórintézménnyel a különleges személyes erővel és varázssal rendelkező vezető távozása után.

Mint az épület egykori gondnokától megtudtam, akkor dőlt el végül, hogy a Mindszentynumnak a városközpontban, Belgranóban lesz a helye, amikor kiderült, hogy a Magyar Ház a belvárosi Cerrito utcából az északi elővárosba, Olivosra költözik majd. E döntés a városban szerteszét szóródva élő magyarok miatt született, akiknek Olivos már végképp messze esett. Egy magyar építésmérnök készítette a terveket, és Domonkos atya vezényelte a kivitelezést. A Mindszentynum épületének mérete vetekszik a Hungária olivosi székházáéval. A földszinten kialakítottak egy kápolnát, valamint egy garzonlakást a mindenkori katolikus pap részére. A földszint hátsó, fallal övezett kert felőli részét egy hatalmas konyha és egy nagy közösségi étkező foglalta el. A következő szint nagyobbik részét egy százötven fő befogadására is alkalmas közösségi rendezvényterem tölti be, az utcai fronton tágas könyvtárat alakítottak ki. A harmadik emeleten a gondnoki lakás helyiségei, a legfelső szinten egy kolumbárium voltak találhatóak.¹⁴²

Beszélgetőtársaim közül többen hangsúlyozták, hogy Domonkos páter „nagyon jó volt *relaciones publicas*ban [kapcsolatépítésben]”, ő szerezte meg a pénzt is egy német katolikus alaptól az épülethez. A Mindszentynum nyitóünnepségét Buenos Aires püspöke, Aramburu bíboros is megtisztelte jelenlétével. A páter a világi hatóságokkal is nagyon gyümölcsöző kapcsolatokat épített ki. Engedélyt szerzett arra, hogy a Mindszentynum épületének legfelső szintjén magyar kolumbárium létesüljön. Állítólag a Mindszentynum e jogosítványa teljesen egyedülálló. A temetők létesítését Buenos Aires városában (Capital Federal) nagyon szigorú szabályok korlátozzák, lakónegyedekben, belvárosban gyakorlatilag már a hetvenes években is szinte a lehetetlennel volt egyenlő új temető kialakítására engedélyt szerezni.

A Mindszentynum egyik mise utáni ebédjén találkoztam azzal a hölgygel, aki az egyesület korábbi gondnoknője volt, az indulástól Domonkos páter hazatelepédéséig, 1976 és 1996 között.

„Láttam ezt itt, amikor még csak a téglák álltak. Amikor a páter Domonkos hazament, úgy döntöttem, én is lemondok. Nézd, ezt az abroszt itt mind én varrtam a saját két kezemmel. Ezeket az edényeket meg (amelyekből a kávékat szolgálták fel) én könyörögtem össze a gyártól, volt, amit ingyen odaadtak,

¹⁴² A magyar bevándorlók földi maradványainak elhelyezéséről lásd még a 8. fejezetet.

volt, amiért kellett fizetni valamennyit. [...] Négy évvel ezelőtt (1996-ban) harminchatezer *pézo* egyenleggel zártunk. Abból már-már semmi sincs, és panaszkodnak, hogy nem tudják fenntartani az épületet. [...] Nekem nem tetszett, hogy az elnök a saját testvérét tette ide be gondnoknak. Persze négy gyerekük van, mind tanul, azt kívánom, boldoguljanak.”

Amikor 1998 végén megkezdtem a terepmunkát, Buenos Airesben – és a Mindszentynumban – Domonkos páter 1996-os repatriálása óta nem működött magyar katolikus pap, és a magyar katolikusok egyesületében a közösségi élet és a közösségi vallásgyakorlat lényegében teljesen megállt. Nagyobb egyházi ünnepek vagy a közösség számára fontos jeles napok alkalmából, virágvasárnap, húsvét vasárnap, Szent Erzsébet vagy Szent István napján a Mindszentynumban külön az alkalomra rendszeresen meghívott két katolikus pap valamelyike tartott istentiszteletet. Egyikük lengyel származású, és e tényt az egyesület gondnoksága egyértelműen pozitívan értékelte. A másik pap a szomszédos Uruguay fővárosából, Montevideóból érkezett az egyes ünnepnapokra. Az utóbbi lelkipásztor néhány évet Magyarországon tanult, és ennek köszönhetően, ha prédikálni nem is tudott magyarul, a szentmise állandó részeit meglehetősen meggyőző magyar kiejtéssel olvasta fel. Sem a lengyelek iránt táplált szimpátia, sem a magyarországi diákmúlt nem bizonyult elégnek ahhoz, hogy a katolikus egyházi ünnepeken megtöltse a Mindszentynum legalább 150 fő befogadására alkalmas kápolnáját. Ezeken az eseményeken a hattagú magyar gondnokcsalád és az egyesület elnökének és feleségének mindenkori jelenlétével együtt sem emelkedett 20-25 fő fölé a jelenlevő magyar hívek serege. Ami a gyülekezet összetételét illeti, a második és harmadik generációs negyvennyolcasokból álló bentlakó gondnoki család, és az ugyancsak másodgenerációs elnök mellett többnyire az első generáció idős képviselői vettek részt ezeken az alkalmakon.

A negyvennyolcas kolónia legnagyobb felekezeti csoportját alkotó katolikusok ebben az időszakban gyakran említették, mennyire fájlalják egy magyar anyanyelvű katolikus lelkipásztor hiányát. A Centrum Magyarországgal fenntartott hivatalos kapcsolatainak javulásával, intenzívvé válásával és egy magas rangú magyar állami tisztségviselő látogatásának köszönhetően a negyvennyolcas magyarok közössége saját maga igyekezett kijárni, hogy Magyarországról küldjenek számukra papot. A lobbizás kezdetét egyik ismerősöm a következőképpen mesélte el:

„Amikor utazott haza a tag Argentínából,¹⁴³ hát pont akkor ment a budapesti magyar világtalálkozóra X. és Z. is. És hát X. és Z. a repülön két oldalról maguk közé vették T-t, és két oldalról egész úton Budapestig sulykolták neki a témát.”

1999-ben megérkezett a Mindszentynumba tizenegy hónapos kiküldetésbe egy magyarországi pap. 1999. július 18-án, vasárnap a Mindszentynum kápolnája zsúfolásig megtelt az atya első miséjére, több mint kilencvenen voltak jelen a Magyar Centrum második és harmadik generációs tagjai közül. Ez azért is volt feltűnő, mert az utcáról közvetlenül nem megközelíthető kápolnát a vizsgálat idején csak magyar bevándorlók látogatták. Hatalmas kontrasztot jelentett ez az esemény ugyanannak

¹⁴³ A magas rangú magyar állami tisztségviselő.

az évnek húsvét vasárnapi miséjéhez képest, amikor csupán tucatnyi idős ember jött el. A misét ebéd követte, amely során a Centrum tagjainak lehetőségük nyílt arra, hogy személyesen is megismerkedjenek az új lelkipásztorral. A magyarországi pap prédikációi igen magas szintű szakmai és intellektuális felkészültségről tanúskodtak, a papnak azonban a Centrum tagjaival láthatóan nem sikerült megtalálnia a közös hangot. Szerintük a diaszpóragyülekezetek lelki gondozásában, a szorosabb értelemben vett szakmai munkán túl kulcsfontosságú szerepet játszik, hogy a pap részt vesz-e a közösség mindennapjaiban, beszélget-e velük, részévé válik-e gyülekezetének, felismeri-e azok szükségleteit és a személyével kapcsolatos elvárásait. A kommunikációs nehézségek ellenére a vendég lelkész bekapcsolódott a negyvennyolcas magyarok közössége által legfontosabbnak tartott tevékenységbe, az ifjúságnevelésbe, és a cserkészek, valamint az ifjúság számára magyar misét is tartott szombat esténként az olivosi Cserkészházban. A magasan képzett pap azonban mosolytalan volt, és emellett a helyiek megítélése szerint sem közvetlen, sem készséges nem volt, sőt egyenesen barátságtalanul viselkedett. Nem beszélgetett, nem énekelt együtt velük, nem játszott a gyerekekkel. Tartózkodását a Magyar Centrum részéről meglehetősen csalódottság, távozását a Mindszentynum gondnoksága oldaláról némi megkönnyebbülés kísérte.

Mindezzel együtt a pap érkezését követő kezdeti lelkesedés viszonylag hosszan kitartott, főként a magyar nyelvhez vallásgyakorlatukban is elválaszthatatlanabbul kötődő első generációs, idős magyar bevándorlók körében. A Mindszentynum egykori gondnoka, Domonkos páter segítője mesélte: „Amikor tavaly itt volt a magyarországi pap, nem volt miben szállítsa az ostyát, ezt-azt, és én kértem rá, és összegyűjtöttem 340 *pézót*, és megvettük neki, ami kellett. Amikor én kérek pénzt valami célra, nekem mindig adnak. Tudják itt, ha én kérek, érdemes adni, és adnak. A saját lakásomban rendeztem ebédet, és mindenkit megkértem, adjanak tíz-tizenöt *pézót*, és így is gyűjtöttem a magyarországi pap fizetésére.”

A Buenos Aires-i negyvennyolcas magyarok közössége elvárásainak – éppen csoportjuk különleges jellemvonásai és tudatos közösségépítési gyakorlata miatt – igen nehéz feladat volt lelkipásztorként megfelelni. E megfelelést több tényező nehezítette és nehezíti ma is. A Magyarországról érkezőket – főleg akik már a rendszerváltás előtt felnőttek voltak – a kommunizmus által elkerülhetetlenül befolyásolt magyarországi értékvilág képviselőinek tekintették. Az elődök által rájuk hagyományozott kulturális tudás, amelyet átadnak a közösség újabb generációinak is, tehát a több generáció által is vállalt magyar kulturális értékek – bizonyos történelmi események, irodalmi művek és zenedarabok – aktív ismeretét elvárták az anyaországból érkezőktől. Jól szervezett és olajozottan működő közösségi életük, nevelési rutinjuk részletes, szinte minden helyzetre kidolgozott rendszere az egyébként társasági élethez és közösségi munkához szokott magyarországi látogatók számára is meglepő volt.

A Buenos Aires-i magyar kórus első magyarországi útja során, 2001-ben egy budapesti katolikus plébános segítségét és vendégszeretetét élvezhette. A lelkipásztor és a kórus tagsága szinte az első pillanattól fogva egy nyelvet beszélt, és tökéletes összhangban tevékenykedett. E kapcsolat szemléletes ellenpontját kínálta a Bu-

enos Airesben egy-másfél évvel korábban megfigyelt viszonyoknak a magyarországi pap és az argentinai magyarok csoportja között. A jó kedélyű, kommunikatív, nótázásra mindig kapható és fejében az irodalmi memoriterek kimeríthetetlen tárárt őrző pappal történt első találkozás másnapján a kórus a Magyar Centrumban is aktív magja megállapította, hogy „pontosan erre az atyára lenne szükség a Mindszentynumban Buenos Airesben”. A májusi budapesti találkozó után, ugyanazon év novemberére meghívták őt Argentínába.¹⁴⁴

A vizsgálat időszakában a Krisztus Keresztje magyar evangélikus gyülekezetben egy uruguayi származású, spanyol anyanyelvű pap töltötte be a lelkészi állást. Munkáját spanyol nyelven végezte. Szolgálatát kezdetén magyar nyelvtanulásba kezdett, ez – bár jó szándéka és igyekezete jelének tekintette a gyülekezet – évekkel később sem lett elég ahhoz, hogy anyanyelvükön beszélgesse magyar híveivel, vagy hogy magyar nyelven prédikáljon.¹⁴⁵ A lelkész felesége első generációs, az 1950-es években érkező szlovák bevándorlók Argentínában született gyermeke volt. Evangélikus vallású édesanyja Szlovákia magyarok lakta vidékéről származott, saját bevallása szerint ugyanolyan jól beszélt magyarul, mint szlovákul, és magyar evangélikusokkal került kapcsolatba Argentínában. Amikor a második világháború után megkezdődött a Krisztus Keresztje gyülekezet szervezése, jó ideig nem jutottak magyar nyelvű evangélikus liturgiához. A magyar evangélikusok által kezdetben használt szöveget az uruguayi lelkész szlovák feleségének anyja saját emlékezetéből vetette papírra.

AZ INGATLANOK JELENTŐSÉGE

A vizsgálat idején működő tizenöt Buenos Aires-i magyar bevándorló intézményt áttekintő 3. táblázat szerint tíz magyar ingatlannal számolhatunk (a Szent László Kollégium és a Szent István Kör épülete egy és ugyanaz). A táblázat első nyolc intézményében folyó közösségi élet egy pár száz méter sugarú körön belül zajlik.

A Szent László Kollégium fenntartója és felügyelő szervezete a Szent István Kör. A Pesti József jezsuita páter által megfogalmazott eredeti alapító okirat értelmében az intézmény a magyar közösségtől el nem idegeníthető.¹⁴⁶ Az iskolafelügyelő bizottság ugyanakkor azt követően, hogy Pesti visszaköltözött Magyarországra, módosította e kitételeket, nagyobb mozgásteret engedve saját magának. A Centrum néhány vezető tisztségviselőjével folytatott beszélgetésből kitűnik, hogy a magyar közösségen belül morális feszültséget eredményezett, hogy az egy-

¹⁴⁴ A budapesti plébános és a magyar kórus kapcsolatának részletes leírása a magyar kórusról szóló fejezetben szerepel.

¹⁴⁵ Megbízatása lejártá után nem választotta őt újra a presbiterek gyülekezete. Értesülésem szerint utódja egy második generációs argentinai magyar evangélikus lelkész lett.

¹⁴⁶ Korábbi elrettentő példával a páter és az egész magyar közösség számára a Plátanos Magyar Angolkisasszonyok Intézete szolgált, amely hasonló kitételek hiánya miatt egy katolikus német rend kezére került, a Buenos Aires-i magyarok számára – mint vagyontárgy – gyakorlatilag elveszett.

kor magyar pénzből létrehozott iskola egyfelől anyagi értelemben igen sikeres vállalkozásként működött, másfelől viszont a magyar tőke teremtette nyereség igen csekély mértékben jutott vissza a közösséghez, fordítódott annak javára.

A három magyar diaszpóraegyház mindegyike rendelkezett ingatlannal, amelyek jogállása azonban nem volt azonos. A magyar református egyház pazar szecessziós épülete a gyülekezet tulajdonát képezte, felette a fenntartói jogokat a gyülekezet előljárói testülete gyakorolta. Az épületet a gyülekezet egyik volt presbiterének köszönhetik a Buenos Aires-i magyar reformátusok.¹⁴⁷

A magyarországi felekezeti arányoknak megfelelően az evangélikusok számára nyoma volt a legalacsonyabb az Argentínába érkező magyar bevándorlók között.¹⁴⁸ A második világháború után alakult „Krisztus Keresztje” Magyar Evangélikus Gyülekezet istentiszteletei a magyar evangélikusok által a hetvenes években emelt templomban folytak.¹⁴⁹ A modern stílusú, szép építészeti részletekben bővelkedő templom oltára mögött alakították ki a magyar hívek kolumbáriumát.¹⁵⁰ Az evangélikusok helyzete az ingatlan tekintetében eltér a reformátusokétól. A templom és a gyülekezet jogállása, hovatartozása egyaránt különleges, ami az evangélikus egyház szervezeti felépítésének, belső hierarchiájának sajátosságaiból fakad. A római katolikus egyházzal szemben az evangélikus egyházak nemzeti egyházak, a Krisztus Keresztje magyar evangélikus gyülekezet a Rio de la Plata-i püspökség fennhatósága alá tartozik. A templom építéséhez a támogatást a svéd egyháztól kapták. Az ingatlan jogi értelemben nem a magyar közösség, illetve a magyar gyülekezet, hanem az argentin lutheránus egyház tulajdona, tehát például nem adhatják el azt. Amíg azonban a magyar gyülekezet fennáll, a templom használatához, a lelkész kiválasztásához joga van.

¹⁴⁷ Legalább egy lábjegyzet erejéig ki kell térnem az épület szépségeire. A pazar villát egy magyar származású kereskedőtől vásárolták meg 1959-ben. A szép, szecessziós részletekben bővelkedő épület két reprezentatív közösségi helyiségének egyikét sötét faburkolat borítja, gyönyörű vitrók találhatók a belső ajtók üvegében, a belső termet selyemmel tapétázták ki, a mennyezetről óriási kerek szecessziós csillár lóg, benne nyolc ágaskodó szarvas, a hátsó ablakon magyar virágmotívumok az ólomüveg ablakokon. A ház belső díszével együtt az Argentínában nagy nevet szerzett építész, Kronfuss János tehetségét és művészi érzékét dicséri.

¹⁴⁸ Ezt a feltételezést egy beszélgetés során az evangélikus gyülekezet lelkésze is megerősítette 1999-ben.

¹⁴⁹ Korábban is találtam utalást magyar evangélikus közösségekre. Ezek között minden bizonnyal a legspeciálisabb a kikeresztelkedett magyar zsidókból létrejött magyar evangélikus gyülekezet volt. Erről Kurucz így számolt be: „1942 áprilisában volt hallható hír először Lichtenstein Emánuelről, aki Svédországból kalandos úton érkezett Argentínába. Nagypja zsidó rabbi volt, ő maga evangélikus lelkész. Előzőleg már más országokban is teljesített misszionárius szolgálatot. Rövidesen megalakította az Evangélikus Magyar Gyülekezetet, melynek tagjai kizárólag kikeresztelkedett zsidók voltak. E különös egyházi egyesület két évtizedig állt fenn, majd Lichtenstein halála után beolvadt egy másik magyar gyülekezetbe” (Kurucz 1999, 272–273).

¹⁵⁰ E részletek közül egy világítástechnikai megoldást emelnék itt ki. A templom almennyezetébe süllyesztett világítótestek a Göncölszekér csillagképének alakzatát követik, az egyes égőket sötét vonalak kötik össze, így téve egyértelművé a képzettársítást. Ez a megoldás funkcióján túl azt is figyelembe veszi, hogy az épület az északi féltekéről a délre érkező magyar evangélikus bevándorlók lelki otthonának készült.

Az Argentínai Katolikus Magyarok Egyesületének, a Mindszentynumnak az épülete az egyesület tulajdonát képezi. Az épülethez szükséges engedélyeket és anyagi erőforrásokat megszerző, az építkezést és a berendezkedést levezénylő Domonkos László páter olyan záradékot helyezett el az alapító okirat szövegében, hogy ha az egyesület közössége megszűnne, az ingatlan a Buenos Aires-i püspökségre száll.

Erre a záradékra Mindszentynum vezető testülete annál is jobban ügyel, hiszen a Magyar Centrum vezetőinek és tagjainak is lelki szemei előtt lebeg a negyvennyolcas magyarok közösségének egykori legendás helyszíne, a Plátanosi Magyar Angolkisasszonyok rendháza és az általuk működtetett magyar bentlakásos iskola épületének sorsa. Bár tevékenykedik még az iskolában három magyar apáca, a magyar alapítású intézmény megfelelő közösségi együttműködés és kellő védelmi intézkedések hiányában egy német alapítvány tulajdonába került, és így értékes ingatlanával együtt elvesztett a magyar közösség számára.

A sok évtizedes múltra visszatekintő Magyar Segélyegylet Szent István Öregotthonának épületét az egyet állami segítséggel, valamint adományokból működteti. Ahogyan az intézmény, úgy az épület is a bentlakók céljait szolgálja, az ingatlan fellett a Segélyegylet rendelkezik.

Wilde és Valentín Alsina egyesületi klubházai magyar, de egy másik Buenos Aires-i magyar közösség tulajdonát képezik. Így az aktív, többgenerációs közösségi életet élő Buenos Aires-i magyarok diaszpóraitézményeinek fennmaradását nem szolgálják egyrészt a meglehetősen térbeli elszigeteltség következtében, másrészt az őket létrehozó magyar közösségek különbségei okán. Ugyanakkor, amint azt fentebb a Wilde-i egyesület példáján láthattuk, az óriási ingatlanok pusztá fenntartása is meghaladja a maradék közösség anyagi erejét.

A vizsgálat idején működő tizenöt Buenos Aires-i magyar intézmény példáján tekintettük át, milyen szerepet játszanak a földrajzi elhelyezkedés, a vezető egyéniségek, valamint az intézmények ingatlanjai ezen entitások továbbélésében. A 3. táblázatban szereplő első nyolc intézménynél – főként a több generációt mozgósítóknál – az utóbbi három évtizedben e három tényező egymást erősítve hatott ezen intézmények fennmaradására: a közösségi események térben egymáshoz közeli helyszíneken, a negyvennyolcas magyarok egy számottevő csoportjának lakóhelyétől nem túlságosan távol, magyar tulajdonú ingatlanokban zajlottak. Az ifjúságnevelés intézményes kereteit kialakító vezető egyéniségeknek köszönhetően kiképzett másod- és harmadgenerációs tisztségviselők irányításával már a bevándorlók negyedik generációját igyekeznek bekapcsolni a Magyar Centrum közösségi életébe. Máter Juhász a Zrínyi Kör vezetői között felosztotta a munkát, és személyes karizmáját intézményesített formában adta tovább. Domonkos páter törekvéseinek a közösségépítés nem volt központi, tudatos eleme. Ugyanakkor biztosította az ingatlan megóvását, gondozta a híveket, és temetőt hozott létre a magyaroknak. A két magyar protestáns diaszpóráközösség, a „Krisztus Keresztje” Magyar Evangélikus Gyülekezet, illetve az Argentínai Magyar Református Egyház intézményes fennmaradása ellenében egymást erősítve több tényező hat egyszerre. A protestánsok számaránya jóval alacsonyabb volt a katolikusokénál. A vallás mint magyarság-

megtartó erő nem bizonyult elég erős faktornak a döntően katolikus Argentínában. Lelkészeik szerint a magyar protestánsok vegyes házasságban katolizálnak, vagy más, nem magyar protestáns közösségekhez csatlakoznak. A Magyar Centrum tagjai gyakran hangoztatták, hogy a vallás a magyarok vonatkozásában megoszt, a magyar identitás kialakításának nem meghatározó tényezője.¹⁵¹ A személyiség és az egyházak etnikai identitást megőrző szerepét illetően egységes mintázat körvonalazódik: míg az egyházak önmagukban nem tűnnek kulcsfontosságúnak a magyarság megtartásában, az e fejezetben említett elsőgenerációs egyéniségek szinte mindegyike egyházi háttérű volt. Ugyanúgy, mint általában a háború előtti Magyarországon, a kulturális, önképző társulásokat az egyház mellett, egyházi személyek szervezik. Erre az szolgálhat magyarázattal, hogy a különböző templomok lelkészei olyan értelmiségiek voltak, akik birtokában voltak a közösség által ismert kulturális tudásnak, határozott szervezeti tudatuk volt, és képesek voltak felülemelkedni a személyi ellentéteken.

¹⁵¹ Az oroszok esetében például az ortodox egyház rendelkezik ilyen erővel.

4. A MAGYAR CENTRUM

Ez a fejezet az olivosi Hungária Egyesület körül koncentrálódó Buenos Aires-i Magyar Centrum¹⁵² szerveződésének rendjét és tartalmát vizsgálja a terepen végzett megfigyelések és interjúk, valamint helyi dokumentumok elemzésének segítségével. Ezen adatok részletes feltárása bepillantást nyújt abba a folyamatba, amelyen keresztül a nyugati magyar diaszpóracsoportok között is speciális jellemzőkkel leírható Buenos Aires-i magyar közösség és annak kulturális identitása kialakult, formálódott. Korábban többször utaltam a társadalmi kapcsolatok sűrű hálózatára, amely a Centrum körül tevékenykedő első, második, harmadik és negyedik generációs negyvennyolcas argentinai magyar bevándorlók egy csoportját szorosan egybefűzi. Az alábbiakban e hálózat fő szálait, a rokonság kapcsolatait, a közös múlt és a hasonló élethelyzetek teremtette szolidaritás alapján szövődött viszonyokat próbálom meg azonosítani és összerendezni.

A hálózat vizsgálata előtt bemutatom a hálózatba kapcsolt személyeket, érintve az első generáció anyaországi társadalmi és kulturális hátterét, migrációs motivált-ságának természetét, a befogadó országban alkalmazott integrációs stratégiáit. A magyar közösség centrumához fűződő viszonyuk szerint sorra veszem azokat az általam megismert Argentínában élő magyarokat is, akik a Centrumhoz csak nagyon lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódtak: a magyar külképviseleteken dolgozókat, a Magyarországgal szomszédos országokból a közelmúltban érkezett magyar migránsokat, valamint a Magyarországról rövid látogatásra érkező művészeket, politikusokat.

A Magyar Centrum szereplőinek többségével elsősorban terepmunkám fő helyszínén, a Hungária Egyesület klubházában találkozhattam rendszeresen. A Magyar Centrum központi helyszíne a Hungária Egyesület épülete, amely a Nagy-Buenos Aires északi részén elhelyezkedő Olivos zöldövezeti negyedében található. A Hungária Egyesület Pasaje Juncal utcában felépült székháza a meglévő egyesületi tőke mellett adományokból, közadakozásból, a közösség munkájának segítségével jött létre, és 1977-ben nyerte el végső formáját. A kétszintes klubépületben több közösségi programra alkalmas teret, termet alakítottak ki. Emeletén kapott helyet a kilencvenes évek végén már több mint ötezer magyar nyelvű és vonatkozású könyv-

¹⁵² A Magyar Centrum kifejezést nem a Buenos Aires-i magyar szóhasználatból kölcsönöztem, bár a Hungária Egyesület jogelődei között létezett egy spanyol nevén Centro Húngaroként emlegetett klub a belvárosi Cerrito utcában.

vel rendelkező és egyre gyarapodó állományú könyvtár, a Hungária Könyvbarátok Köre, heti két nyitvatartási nappal. Ha a látogató nem volt tagja a Hungária Egyesületnek, 1999-ben havi 2 pézó 50-et kellett fizetnie a könyvtári tagságért.¹⁵³ A székház földszintjén az egyesületi étellel szoros szimbiózisban, ám önálló vállalkozásként működött a Hungária Egyesület magyar vendéglője. Az éttermet teljes felszerelésével együtt havi díjért, 500 argentin pézóért bérelte az argentin vendéglős, aki korábban konyhai segítőként sajátította el a magyar ételekkel, konyhával kapcsolatos ismereteit ugyanitt. Az étterem vevőköre nem csupán a Magyar Centrum tagjaiból tevődött össze, bár a Magyar Centrum eseményei és rendezvényei mindig elsőbbséget élveztek a helybéli argentin vevőkörrel szemben. A klubépület hátsó udvarán betonozott sportpályát építettek a pálya mellé, a szomszéd utcáról nyíló telekre pedig egy külön épületet emeltek a jelenleg működő két cserkészcsapat számára. A klubház és a Cserkészház egybenyitott udvara péntektől vasárnap estig a klubtagság gyermekeitől és unokáitól, a harmadik és negyedik generációtól volt hangos.

A tengerentúli magyar diaszpóracsoportok identitásőrző és identitásteremtő tevékenységei között fontos szerepet töltött és tölt be a magyar népi tánc oktatása, ismerete. Az olivosi magyar közösség tinédzserkorú és húszas éveik elején járó fiataljaiból álló Regös Néptánc Együttes ugyancsak a Hungária székházának helyiségeiben tartotta a próbáit. A Regös Együttes az ötvenes évek végén alakult. Ekkorra a negyvennyolcas bevándorlócsoporthoz megerősödött, és tagságukat növelte az 1956 után érkezettek egy része is.¹⁵⁴ A Hungária a vizsgálat idején kulcsszerepet betöltő kórusa, a Coral Hungária az egyesület székházában próbált hetente két alkalommal.

1992-ben a hétvégi magyar iskolában tanuló gyerekekre várakozó szülőkből toborozta az énekkart a harmadik generációs karnagy, akinek szülei gyerekként érkeztek a harmincas években. A karnagnő egy budapesti zeneakadémiai ösztöndíjról visszatérve lépett kapcsolatba az olivosi magyar egyesülettel. A kórus összetételét, működését, a magyar közösségen belül betöltött szerepét külön fejezet mutatja be. A kilencvenes évek végén az egyesület újraindította a hatvanas és hetvenes években a magyarok körében tömegesen, ráadásul kiemelkedően eredményesen művelt vívósportot.¹⁵⁵ Az edzéseket az egyesület nagytermében tartották, és

¹⁵³ Argentín peso. Argentínai magyar kiejtése – pézó – az argentinai magyar írásmódot követi. Árfolyama 2001 decemberéig megegyezett az amerikai dollárral.

¹⁵⁴ A Délamerikai Magyar Hírlap szerkesztője a Hungária Egyesület tízéves évfordulóján, 1983-ban az alábbiakat írta: „Amit vívóink a magyar sport külföldi hírnevének érdekében tesznek, azt Regöseink ugyanolyan lelkesedéssel és eredménnyel teszik a magyar dal és népi táncművelés népszerűsítése érdekében. [...] A befogadó ország is nagyon szép és jellegzetes folklór-hagyományokkal rendelkezik, és talán ezért érdeklődéssel látogatja az emigráns tánc- és dalcsoportok sokszor egzotikusan szép szerepléseit. Regöseink szoros együttműködésben a társemigrációk hasonló téren működő egyesületeivel, közös programban az elmúlt huszonöt év alatt több száz előadáson arattak sikert, és kedveltették meg magukat nemcsak színpadokon, vidéken, sőt külföldön, de a televízió képernyőjén is sokszor szerepeltek” (Czanyó 1983, 20–21).

¹⁵⁵ „A Hungária Vívószakosztályának története 1962-re nyúlik vissza. Ebben az évben rendezték meg ugyanis Buenos Airesben a Vívó Világ bajnokságot, és ennek hatására

nemcsak a magyar kolónia gyerekei, hanem a klub szomszédságának argentin környezetében is számottevő érdeklődést váltott ki.

A tagfelvétélről az egyesület elnöke 1999-ben ezt mesélte:

„A Hungáriának 420 tagja van, és ez körülbelül 350 családot jelent. Az egyesületi tagság öt pézó havonta, és a családi csomag vezérelv van érvényben, tehát egy család egy tagdíjat fizet létszámától függetlenül. Taggá úgy válhat valaki, hogy a tagságból vagy vezetőségből ketten támogatják a belépésüket. Itt ugyanaz a helyzet, mint más klubokban Argentínában.¹⁵⁶ Ha valaki akár egy *bolilla negrát* kap,¹⁵⁷ az megvétőzza a felvételt. Úgyhogy elvben a Hungáriában is ki lehet szűrni a nemkívánatos személyek felvételét.”

Az egyesület argentin tagokat is felvehetett a soraiba, a magyarul nem tudó tagok jogállása azonban más volt, mint a magyarul beszélőké. Az egyesület egyik második generációs tisztségviselője a magyarok argentin baráti kapcsolatairól szólva ezt ekként összegezte:

„Mindnyájunknak megvan az argentin baráti köre, többé-kevésbé kiépülve és ápolva, és sokan közülünk ezeket előszeretettel hívjuk meg a klubba, főleg a nagyobb eseményekre. A Hungáriában külön tagkategória van, a „P”, vagyis pártoló, spanyolul *socio participante*, azok részére, akik nem tudnak magyarul, és ezért, alapszabály szerint, nem választhatók be a Választmányba, de jönnek vívni, vagy egyéb tevékenységre. Ha nem így lenne, akkor kevés időn belül a klub átváltozhatna egy *club de barrio*-vá (a lakónegyed klubjává), és a környező lakosság járna oda mint teljes jogú tag. Mindazonáltal, ha megtanulnak magyarul, akkor ezek a „P” tagok átváltozhatnak „A” vagy „B” (házastárs, felét fizeti) tagokká.”

A terepen összegyűjtött anyag rendezése, áttekintése során komoly feladatot jelentett, miként lehet adatközlőim megismert mozaikja alapján megjeleníteni a Buenos Aires-i magyar közösségi élet színterein rendszeresen megforduló személyeket. Hiszen ehhez nem a szociális és kulturális meghatározottságokra irányuló széles körű és felmérés jellegű adatgyűjtés, sokkal inkább a magyar intézményes élet társas alkalmainak spontán beszélgetései szolgáltatották az alapanyagot, amelyek során egyes témakörök külön rákérdezés nélkül kerültek rendszeresen szóba, különösen a Hungária Egyesület éttermében, valamint a katolikus egyesület, a Mindszentynum tár-

Gorondi Imre, volt Ludovikai Akadémiai vívómester és Majerszki Marcell, volt m. kir. katonatiszt kezdeményezésére megalakították a Centro Húngaro Vívószakosztályát. A helyiséget kezdetben a BAME bocsátotta rendelkezésre, később 1968-ban áttelepültek a központi fekvés és a szervezéshez szükséges legális követelmények miatt a Centro Húngaróba. [...] Szakosztályaink közül büszke öntudattal állapíthatjuk meg, hogy vívóink sikeres nemzeti és nemzetközi szerepléseikkel a legtöbb dicsőséget és hírnevet szerezték a Hungáriának. Húsz év leforgása alatt több száz versenyen szerepeltek, és minden esetben magyarosan megállták a helyüket. [...] A fáradhatatlan munka eredménye lett, hogy 1968 óta vívóink egyre nagyobb százalékban nyerték a nemzeti rangadókat, és így ezzel bekerültek az argentin válogatott keretbe” (Czanyó 1983, 22–23).

¹⁵⁶ Az argentinai klubrendszerről lásd még a 7. fejezet intézményekről szóló részét.

¹⁵⁷ Szó szerint fekete golyót, azaz ellenszavazatot.

sas ebédjein és vacsoráin. Kombinálva ezeket az adatokat a célzott interjúk idekapcsolódó adataival, a továbbiakban megpróbálom fölvázolni a főbb típusokat és jellemvonásaikat, és utalok a közösségen belüli arányukra is.

4. táblázat

A negyedik fejezethez felhasznált anyag magyar származású adatközlői nemek, bevándorlóhullámok, bevándorló generációk szerint

	Két világháború között		1945 után		1956 után		Közel-múltban		Összesen		Mind-össze-sen
	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	Nő	Férfi	
1. generáció			5	7	3	1	7	9	15	17	32
2. generáció	8	5	26	19	1	2	1		36	26	62
3. generáció	3	1	9	8					12	9	21
4. generáció	1	1							1	1	2
Összesen	12	7	40	34	4	3	8	9	64	53	117

A 4. táblázatban szerepelnek magyar származású adatközlőim nemek, bevándorlóhullámok és generációk szerint. Nemek szerinti megoszlásuk viszonylag kiegyensúlyozott, ami erre irányuló törekvésem mellett annak is köszönhető, hogy a Magyar Centrum rendezvényeit kisebb mértékben látogatták az egyedülálló személyek, mint a házaspárok, családok.¹⁵⁸ Szembeötlő, hogy adatközlőim döntő többségét az 1945 után érkező bevándorlók és leszármazottaik és e csoporton belül is elsősorban a második generációhoz tartozók alkották. E táblázat adatai nem tartalmazzák azokat a nem magyar származású argentinai személyeket, akik – többnyire magyar származású személyek házastársaként – részt vettek a Magyar Centrum életének működtetésében, továbbalakításában, és akik közül tíz személlyel ugyancsak rendszeresen beszélgettem. A 4. táblázat számadatai között nem jelenik meg az 1945 után érkezett hullám negyedik generációja. Ezek többnyire óvodás, általános iskolás korú gyerekek, akik részt vesznek az intézményes formában működő magyar ifjúságnevelésben, és akiről többnyire indirekt formában gyűltek az adataim, így őket nem számoltam bele az adatközlők csoportjába. A vizsgálat idején közel hatvan 6-18 éves fiatal vett részt a hétvégi magyar képzésben. A gyerekeken kívül nem szerepelnek a magyar személyek nem magyar származású házastársai, illetve a Magyar Centrum színterein kívül megismert magyar származású személyek sem. Ebben a táblázatban csak a Magyar Centrum színterein megismert személyeket veszem számba, a Magyar Centrumon kívül megismert magyar származású személyekről a következő fejezetekben fogok értekezni.

¹⁵⁸ Három elvált, illetve megözvegyült női beszélgetőtársam is utalt arra, milyen nehéz az egyedülálló nőknek részt venni a klub életében, hiszen egyedül az ő vállukon nyugszik a család eltartásának terhe, és ezért több idejüket töltik munkával. Megemlítették azt is, hogy a családok nők nem feltétlenül nézik jó szemmel az egyedülálló nőket az esti társasági rendezvényeken.

Mint arról az előző fejezetekben már esett szó, a Magyar Centrum olivosi közösségének bázisát a közvetlenül a második világháború után érkezett bevándorlók alkották. Kurucz László az alábbi bekezdéssel írta le azt a csoportot.

„A mai napig negyvennyolcasoknak nevezett emigrációs réteg demográfiai és társadalmi összetétele, műveltségi foka és politikai beállítottsága teljesen más volt, mint az előző bevándoroltaké. Nagyonbár családostól, néha sok gyermekkel léptek partra, ami egyáltalán nem könnyítette meg az új társadalomba való beilleszkedést. [...] A negyvennyolcasok óriási többsége szellemi foglalkozású volt, és korban nagyonbár nem is fiatalok, mint az előző bevándorlók. Általában politikusok, köztisztviselők, katonatisztek, orvosok, ügyvédek, kereskedők, arisztokraták és csak igen kis számban munkások vagy földművesek. [...] Az argentin statisztikai hivatal szerint az 1848-ban (sic)¹⁵⁹ bevándorolt magyarok foglalkozása a következőképp oszlott meg: hét színházi művész, 71 mérnök, technikus vagy egyéb főiskolát végzett, 12 orvos, 6 pap, 15 asztalos, 80 különböző (amely valószínűleg az egykori köztisztviselőket és ügyvédeket, katonatiszteket vagy egyéb értelmiségit foglalt magába), 51 kereskedő, 61 könyvelő és tisztségviselő, 86 mechanikus és villanyszerelő, 49 varrónő, 82 földműves, amely valószínűleg legalább 60 volt földbirtokost jelent. [...] A gyermekek száma igen magas volt: 114 tizenhárom éven aluli fiú és 151 leány; 304 tizennégy évesnél nagyobb, de kiskorú fiú és 556 leány.”¹⁶⁰

Amint azt a 4. táblázat is érzékelteti, terepmunkám idején az egyesület székházában zajló közösségi eseményeken a bevándorlók első, második, harmadik, illetve negyedik nemzedékével egyaránt találkoztam. Az egyes nemzedékek és korosztályok azonban nem azonos arányban vettek részt az egyes alkalmakon. Ez részben a rendezvények jellegéből, céljából fakadt: a vitézi rend argentinai tagozata vacsoráinak kisszámú törzsközsége alapvetően az első, míg a hétvégi magyar óvoda és iskola tanóráinak résztvevői a harmadik és a negyedik nemzedék tagjaiból szerveződtek. Az egyesület vezetői testületének munkájában, a közfunkciók és közösségi feladatok ellátásában pedig a most 40 és 60 év közti második generáció tagjai, azaz a kisgyerekként érkezők és a nem sokkal a bevándorlás után születettek vettek részt legnagyobb számban és legmagasabb arányban. Ennek első és legfontosabb magyarázata az, hogy e korosztály gyerekei azok, akik részt vettek az argentinai magyar ifjúsági nevelésben, a hétvégi magyar tanórákon, a kilencvenes években kialakított magyarországi ösztöndíjprogramban, a magyar cserkészletben és a nyári cserkész táborokban a legfontosabb és legnagyobb tömegeket megmozgató eseménynek számító éves cserkészbálon. E tevékenységek keretét, anyagi fedezetét, technikai lebonyolítását a szülők közössége szervezte, argentinai magyar szemé-

¹⁵⁹ Véletlen elírás az eredeti szövegben. A lapszus azonban itt újra ráirányítja a figyelmet arra a párhuzamra, amelyet az 1948-ban érkezett, Borbándi meghatározása szerint azonban valójában negyvenötös magyar bevándorlók vonnak saját maguk és az 1848-as forradalom emigránsai között.

¹⁶⁰ Kurucz 1999, 306–307.

lyek és intézmények váltakozó mértékű anyagi támogatásával. Egy közös ügy érdekében végzett nagyfokú és szervezett együttműködés egyik legjobb példáját a később részletesen is tárgyalt éves cserkészszál körüli összehangolt szervezőmunka kínálta.

A bevándorlók első nemzedékének korosztályi megoszlása kulcsfontosságú mozzanat volt a második világháború után kialakult argentinai magyar bevándorló-közösség egyesületi életének formálódásában. A felvirágzó magyar kulturális és egyesületi élet vonatkozásában az argentinai negyvennyolcasok általános jellemzésének állandó jelzői: a „középosztálybeli”, „magasan iskolázott” elterelik a figyelmet arról, hogy a bevándorlók túlnyomó többsége húszas-harmincas éveiben járt, amikor Argentínába érkezett. Az argentinai magyar közösségi életet az ötvenes és hatvanas években a fiatalok nagyszámú jelenléte igen erőteljesen befolyásolta. Amikor terepmunkám ideje alatt az egyes társas eseményeken a korábbi és a mai állapotot hasonlították össze a Magyar Centrum tagjai, végül gyakran jegyezték meg a klubokat, műkedvelő színjátszó köröket, bálakat, jótékonyági esteket és iskolákat megszervező első nemzedék kapcsán: „Hát persze, akkor még fiatalok voltak mind, és szórakozni akartak.”

A spontán beszédtemák többsége szorosan kapcsolódott a vizsgálat fő irányához, az argentinai magyarok identitásához és annak változásaihoz, és egyben azt is jelezte, hogy ezek a helyi magyar közösség gondolkodásának fő témái, amelyekkel a közösség tagjai együtt és egyenként is reflexív viszonyban álltak, bár eltérő mértékben. E témák közé tartozott a nyelvtudás és a nyelvhasználat, a kétnyelvűség, a többnyelvűség, a nyelvi hibák, a magyar történelem eseményei, a helyi magyar közösségek történetének epizódjai és személyiségei, a kisebbségi és bevándorlói helyzettel kapcsolatos reflexiók, különösen a Kárpát-medencei magyar kisebbségek összefüggésében, valamint Argentína és Magyarország helyzetének és rendszerének összehasonlítása a közelmúlt politikai változásainak tükrében.

A külön kérdés nélkül előbukkanó témák közt leggyakrabban a család vándorlástörténete került elő. Ezek a vándorlástörténetek, migráns narratívák többsége az egyedi mozzanatok mellett általában számos közös motívumból építkezett, amelyek a narratíván belül többé-kevésbé azonos sorrendben követték egymást.¹⁶¹ Kiderül belőlük, hogy a kivándorlók mikor, miért és hogyan indultak útnak, hogy miért pont Argentínába jutottak, milyen útvonalon és milyen közlekedési eszközzel érkeztek, mely napon léptek az országba, milyen helyzet és milyen lehetőségek fogadták őket itt. A záró elem általában az Argentínában töltött időszak tömör értékelése volt. Gyakran elhangzottak spontán módon, rövid változatukat a második generáció képviselői magyarul és spanyolul egyaránt meglehetősen gördülékenyen és igényes nyelvi megformáltsággal, a részletek sokszori, ismételt átgondolását tükröző megjegyzések kíséretében adták elő. Az alábbi rövid családi vándorlástörténet bizonyos szempontból nem a legjellemzőbb a Magyar Centrum szereplőire, hiszen az 1948-ban, tizenhárom éves korában Argentínába érkezett beszélgetőtársnőm szülei és

¹⁶¹ Vö. Melegh–Kovács 2000, 93–155.

testvére néhány évvel később továbbvándoroltak az Egyesült Államokba. Az itt idézett részlet egy rögzített interjú részeként hangzott el, a vándorlástörténet elemei azonban megegyeznek a Buenos Aires-i magyarok vándorlástörténetével:

„Negyvenkilencben érkeztünk ide, jöttünk Ausztriából, azaz Bécsből. Ott már voltunk, ugye, három évig a háború után. Negyvenötben ott éltük át, szóval a háború befejeződését. Apuka nem akart a kommunizmus alatt otthon maradni, és valamiképpen ki akart akkor már vándorolni, szóval mikor a bombázások voltak még és a háborús mit tudom én, akkor kimentünk először Sopronba, aztán Ausztriába, ahol a Nemzeti Banknak volt a vonatja, ahova a koronát vitték. Abba a csoportba kerültünk bele, mert édesanyámnak bankigazgató volt a papája. És édesapám akkor nem akart visszamenni, szóval egy, az oroszok által elfoglalt országba, és akkor próbáltunk volna Észak-Amerikába menni, oda nehéz volt bemenni, és akkor inkább jöttünk ide, mert ez a Perón idejében volt, és akkor ők beengedték a többieket. Úgyhogy aztán hát, ugye, érkeztünk, és akkor mind a ketten, anyuka és apuka kezdtek dolgozni gyárban. Apuka hét nyelvet beszélt. Magyar, német, angol, francia, spanyol, portugálul tudott valamennyire, ja, és az olasz. Külkereskedelmi hivatalban dolgozott Budapesten, és sokáig volt Olaszországban előzőleg. Hát akkor kijöttünk ide, és én a hajón megtanultam valamennyire spanyolul. Az apám egy könyvet nyomott a kezembe, hogy nézd, ezt tanuld meg. Harmincötben születtem, úgyhogy akkor voltam tizenhárom éves. És akkor hát azt tanulgattam a hajón. Apám a nyelveknek fanatikus művelője volt. És akkor utána testvéremmel jöttünk ide, szóval van egy három évvel fiatalabb húgom, és hát mondom, akkor aztán sok évig itt küszködtek a szüleink. Még akkor is, mikor már hivatali munkát kapott édesapám, akkor is tudta, hogy itten nem tud nyugdíjba menni. Mert nem volt egy saját házunk, a fizetés kevés, és mikor a nyugdíj, hát abból meg se tudsz élni jóformán. És pláne ilyen kevés év után. Úgyhogy akkor ő gondolta, hogy elmegy Észak-Amerikába. És ott voltak barátok, satöbbi, és akkor én már ittmaradtam, mert én már itt tanítottam, és már volt nekem néhány barátom, minden idefűzött. A húgom az még fiatalabb volt, úgyhogy akkor ők hatvanban, mikor édesapám már hatvannégy éves volt, akkor új életet kezdett Kaliforniában, San Franciscóban, ahol megint elkezdett ablakokat mosni, pincérkedni, satöbbi, és édesanyám úgyszintén. Elmentek ilyen nagy villákba, és föl vállalták, hogy megtisztítják az ablakokat, meg mit tudom én. És hát ezzel keresték először a pénzt, és utána aztán egy svájci emberhez elszegődött. Többféle munkát csinált, de főleg mindig nyelveket, szóval levelezést több nyelven. És akkor dolgozott ott kicsit több mint tíz évig, 12 évig. És akkor már mind a ketten nyugdíjba mentek, és akkor mi aztán lehoztuk őket a férjemmel ide.”

A rövid vándorlástörténetek többségét a bevándorlók második generációjának képviselőitől hallottam, azoktól tehát, akik a migráció idején még nem éltek, vagy kicsi gyerekek voltak. Szinte minden történetben szerepelt az ok vagy körülmény, amely interjúalanyaim szüleit migrációra indította. Az egyik leggyakrabban említett ok az „oroszok bejövetele” volt. A Magyar Centrum életében aktívan részt vevő családok

első generációjának férfi tagjai között magas arányban fordultak elő műszaki értelmiségiek, többnyire mérnökök, akik közül sokan a magyar hadseregben szolgáltak, amint azt többen hangsúlyozták, hadimérnöki minőségben. A szülők politikai állásfoglalása ebben a szövegösszefüggésben nem került szóba, a háború pusztításaira, a zsidóüldözésre, a deportálásokra reflektáló beszámolókat nem hallottam. Mindössze egyetlen alkalommal voltam fültanúja annak, hogy a Hungária Egyesület körül kialakult Magyar Centrumban aktívan részt vevő második generációsok egyike önként reflektált arra a róluk mint csoportról a rajtuk kívül álló magyar világban, így például az argentinai magyar zsidók körében, a Centrumtól eltávolodott nem zsidó származású második generációs magyarok, illetve a magyarországi magyarok között is elterjedt sztereotip meggyőződésre. A klub egyik volt vezetője szerint „akadnak, akik azt gondolják rólunk, hogy az olivosi magyar klub náci klub, de ezek nem ismernek minket”.¹⁶²

A szülők kényszerű migrációja és annak említett okai fontos konstitutív elemeit alkották a Centrum magyar közösségi identitásának. Ugyanakkor a migrációs narratívák szinte kivétel nélkül tartalmaztak olyan apró mozzanatokat, amelyek igyekeztek árnyalni egyes tényeket, például azt, hogy az apa a második világháborúban a Németországgal szövetséges magyar hadsereg tisztjeként szolgált.¹⁶³ Olykor maga e tény is értelmező kontextusba beágyazottan hangzott el. Íme néhány változat:

„Mi negyvennyolcban jöttünk. Apám hét nyelven beszélt, mérnök volt. Kértek argentin és új-zélandi vízumot. Amelyik előbb megjön, oda megyünk. Ekkor már kezdődött a hidegháború, és apám katona volt a második világháborúban. Ezt nem akarta még egyszer, ezt ő nekünk nem akarta, és ezért akart eljönni Európából.”

Egy másik történet a katonai szolgálat időtartamát hangsúlyozta:

„A szüleink Sopronból, Sopron környékéről jöttek. Apu katona volt, de szinte a háború végétől fogva csak.”

¹⁶² Egy neves magyarországi klasszikus zenekar tagja mesélte például, hogy argentinai körútjuk alkalmával meghívást kaptak, látogassanak el ebédre a Hungária Egyesületbe. A zenekar tagjainak közel fele már idehaza úgy döntött, hogy hasonló megfontolásból nem fogadja el a meghívást.

¹⁶³ Természetesen az a tény, hogy valaki tisztként szolgált a második világháború során, önmagában nem jelenti azt, hogy az illető háborús bűnös. Kutatásom során leginkább a második generáció tapasztalatai és megnyilvánulásai foglalkoztattak. Mindössze hét 1945 után érkezett, első generációs férfival beszélgettem személyesen is néhány alkalommal. Fontos idéznem Uki Goñi argentin holokauszt-történész egy Kelet-Európával kapcsolatos megállapítását, amely szerint az 1945 után érkezett magyarokkal ellentétben, az ugyanebben az időben érkezett horvátok között számos háborús bűnös is bevándorolt Argentínába (Goñi 2003). Ezzel bizonyos mértékig egybecseng Némethy Kesserű Judit megállapítása a magyar bevándorlók csoportján belüli politikai viszonyokról. „Teljesen megalapozatlan az a Magyarországon elterjedt felfogás, miszerint az 1948-as argentinai magyar emigráció életében a nyilasoknak lett volna meghatározó szerepük. [...] Ennek egyik eklatáns megnyilvánulása volt, hogy 1953-ban kitétek a Magyar Házból a szélsőjobbboldaliakat és a nyilasokat, ami egyben világos bizonyítéka az argentinai magyarság velük kapcsolatos álláspontjának” (Némethy 2003, 17–18).

Egy harmadik történet mesélőjének apja csendőr volt a kivándorlás előtt. Ebben az esetben a migráns narratíva egy hosszabb, az apa élettörténetének a csendőri pálya felé vezető elemeit, árvaságát, kiszolgáltatottságát, a nevelőszülők apja sérelmére elkövetett méltánytalanságait hangsúlyozta. Láthatóan a fegyveres testületben való részvétel ténye – közvetlen formában – háttérbe szorítottan jelent meg.

Általánosságban elmondható, hogy második generációs interjúalanyaim szülei-nek egy jelentős hányada – és főként a terepmunkám idején legaktívabb és a Centrum életéhez legtöbb szállal kapcsolódó, második világháború utáni bevándorló hullám férfi tagjai – többnyire a műszaki értelmiség soraiból került ki, villamos-, gépész-, textil-, kohó-, illetve építészmérnök volt. Egy másik, jelentősebb csoport-jukat diplomával nem rendelkező fiatal férfiak alkották, akik a háborúban katonaként szolgáltak. Előfordult közöttük néhány közhivatalnok, illetve jogi végzettségű személy is.

A Buenos Aires-i Hungária Egyesületben és a hozzá kapcsolódó magyar intézményekben megismert magyar bevándorló közösség működésében meghatározó szerepet töltött be a mechanikus szolidaritás. A mechanikus szolidaritás Durkheim által bevezetett fogalma arra utal, hogy a társadalmi interakciók mögött meghúzódó különféle emberi kapcsolatok, a barátság, a rokonság, egymással összefonódva nemcsak a közösség társadalmi életére vannak befolyással, hanem az intézményi döntéshozatal folyamataira és hatalmi viszonyaira is.¹⁶⁴ Valójában az antropológiai terepmunka egyik legizgalmasabb részének az bizonyult, ahogyan lassanként sikerült azonosítani a Magyar Centrumot sűrűn átszövő hálózat néhány szálát.

Az 1999 és 2001 között végzett kutatás egyik fontos tapasztalata volt, hogy az olivosi Hungária Egyesület körül kialakult Magyar Centrum tagjait egybekapcsoló hálózat kulcsfontosságú alkotóelemei voltak a vérségi rokonság és az azonos politikai nézetek szálai. A közösségben kulcspozíciót betöltő személyek általában a rokoni és baráti szálak hálózatának központjában álltak. A legtöbb szállal kapcsolódó, a hálózat központjában elhelyezkedő személyek többsége kiváltságos társadalmi pozíciót töltött be a közösségen belül. Fontos szerepet játszottak a különféle magyar intézmények tevékenységeiben, társadalmi életük javát azon a közösségen belül élték, amelynek rokonaik jelentős csoportja is részét képezte. A Centrum olyan helyet jelentett számukra, ahol rendszeresen találkozhattak rokonaikkal és gyerekkori barátaikkal, korcsoportjuk tagjaival vagy cserkész társaikkal. A Magyar Centrumot átszövő kapcsolathálózatnak a kutatás során feltáruló rokoni kapcsolatai – az együtt érkező nukleáris családok belső viszonyainak kivételével – a diaszpórácsoporton belül létrejött házasságoknak köszönhetően fél évszázad alatt jöttek létre.

Ez a jelenség értelemszerűen nem választható el a vizsgálat időpontjától, attól a körülménytől, hogy a vizsgált személyek egy Argentínába ötven évvel korábban érkezett bevándorlóhullám második és harmadik generációs leszármazottai voltak. A második és harmadik generáció tagjainak körében végzett megfigyelések arra utalnak, hogy a rokoni szálak létrejötté fontos szerepet játszott a Buenos Aires-i ma-

¹⁶⁴ Durkheim 1893.

gyar közösség etnikai identitásának alakításában és még fontosabb módon annak fenntartásában a bevándorlók második, harmadik és negyedik nemzedékeinek körében.¹⁶⁵ Amint az alábbiakban látni fogjuk, az egyre összefüggő magyar közösségen belül a magyar azonosságtudat megőrzésében annál számottevőbb a magyar származású rokoni hálózat jelentősége, minél későbbi generációk tagjait vizsgáljuk.

Az 1978-ban született harmadik generációs nő, Hédi és három testvére szülei második generációs argentinai magyar bevándorlók. Hédi apai nagyszülei a második világháború után érkeztek Magyarországról. Anyai nagyszülei Budapestről vándoroltak ki a második világháború után, és kétéves nyugat-európai várakozást követően, 1948-ban érkeztek először Uruguayba, majd onnan Argentínába. Hédi anyai nagyanyja négy gyerekkel indult útnak Budapestről. Édesanyja, aki az ötödik gyerek volt, már Nyugat-Európában született, az őt a sorban követő testvér pedig Uruguayban. Anyai nagyapja az észak-argentínai Misiones tartományban, a második világháború után érkező magyar bevándorlók többségét felszippantó Buenos Aires-től kétezer kilométerre kapott állást egy faipari vállalatnál, a három legkisebb testvér ott jött a világra. A család földrajzi elszigeteltségből adódóan a gyerekek nem vettek részt a Buenos Aires-i magyar fiatalság életében. Néhányuk fiatal felnőtt korában, egyetemi tanulmányok miatt vagy munkalehetőséget keresve költözött a fővárosba, és ekkor ismerkedett meg a magyar bevándorlóintézményekben zajló kulturális élettel, annak résztvevőivel és tartalmaival. Hédi anyai nagyszüleinek családja évtizedekkel korábban Hédi édesanyján és két bátyján, azaz azon a három gyermekén keresztül csatlakozott be a negyvennyolcasok közösségébe, akik a Buenos Aires-i magyarok életében aktívan részt vevő másodgenerációs magyarokkal kötöttek házasságot.

Hédi egyik anyai nagybátyja feleségének mindkét nővére a közösség életében rendkívül aktívan részt vevő másodgenerációs magyar személyhez ment feleségül. E nővérek egyike az argentinai magyar cserkészlet vezetője volt, akinek gyerekei Hédihez és testvéreihez hasonlóan kivétel nélkül a Buenos Aires-i magyar ifjúságnevelés kortárs tisztségviselőivé váltak.

Hédi szülei, a Magyar Centrumhoz szorosan kapcsolódó egyik magyar diaszpórintézmény gondnoki feladatait látták el. Az egyik anyai nagybátyja az intézmény vezető testületének elnöke volt. Másik anyai nagybátyja és felesége a Magyar Centrum legbelső köréhez tartozó személyeknek számítottak. Egyik gyerekük a rendszerváltás utáni első magyar nagykövet gyermekével lépett házasságra.

A vizsgálat idején egyetemista Hédi testvéreivel együtt gyerekkora óta vett részt a Zrínyi Ifjúsági Kör, azaz a szombati magyar iskola, valamint a magyar cserkészlet foglalkozásain, ahol már évek óta vezetőként tevékenykedett. Barátja szintén magyar származású volt, ugyancsak harmadik generációs és cserkészvezető. A magyar kórusban énekeltek Hédi szülei, valamint egyik nagybátyjának felesége és annak egyik nővére is. Abban a magyar intézményben szervezett magyar kulturális rendezvényeken, ahol szülei látták el a gondnoki feladatokat, megesett, hogy a

¹⁶⁵ Erről lásd még a 6. fejezetnek *A magyar kórus* című alfejezetét.

nagyszülei, a szülei és saját generációjából közel húsz első fokú vér szerinti rokon, illetve e rokonok további rokoni kapcsolatait is figyelembe véve, kiterjedt magyar származású rokoni hálózat tagjai voltak jelen. A harmadik generációs Hédi fentebb bemutatott rokonsági viszonyai a több tízezer magyar bevándorló leszármazottai között korántsem általánosak. Ragaszkodása etnikus gyökereihez, kétnyelvűsége, a magyar közösségen belüli aktív részvétele egyenes következménye volt a jelen vizsgálatban Buenos Aires-i Magyar Centrumnak nevezett bevándorló csoport mértékadó tagjai által képviselt nyelvi és politikai ideológiáknak, valamint szülei, főként apja purista nyelvfelfogásának és autoritatív¹⁶⁶ nyelvi stratégiájának.

A magyar bevándorló közösségen belüli kapcsolatháló sűrűségét alakító tényezők között az egyik legfontosabb a házastárs kiválasztásának gyakorlata. A második világháború után érkezett bevándorlóhullám második generációjának tagjaival beszélgetve kiderült, hogy az endogámia, azaz a csoporton belüli házasság kívánalma általánosságban nem jelent meg explicit normaként a magyar bevándorló családok körében. Az első, majd évtizedekkel később a második generáció komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy megteremtse a bevándorlók utánuk következő generációja számára azokat a rendszeres közösségi alkalmakat, intézményeket, amelyek indirekt módon elősegítették a magyar–magyar párkapcsolatok létrejöttét.

A 4. táblázatban szereplő harminckét elsőgenerációs interjúalanyom közül az 1945 és az 1956 után érkezettek két kivétellel valamennyien magyar házastársat választottak.¹⁶⁷ Többségük fiatal házasként érkezett Argentínába. A kivételt jelentő mindkét férfi német nőt vett el feleségül. A közelmúltban érkezett tizenhat elsőgenerációs személy között tüntettem fel két katolikus és egy református papot, valamint a munkájuk miatt Argentínában tartózkodó családokat is. Négy fiatal magyar nő argentin házastársát követte Buenos Airesbe.

A hatvankét, második generációhoz tartozó – és itt újra az argentinai magyarok és leszármazottaik több tízezres csoportjában kivételt jelentő, a magyar egyesületi életben a vizsgálat idején részt vevő bevándorló népességre utalok – között ugyancsak magas a magyar házasságok aránya. A két világháború közti bevándorlóhullám képviselőinek gyerekei közül (e vizsgálatban szám szerint tizenhárman) heten házasodtak magyar személlyel, hatuk párválasztásában pedig nem érvényesült ez a szempont. Az 1945 utáni hetvennégy személy közül mindössze tizenegyen házasodtak nem magyar származásúval, a három második generációs ötvenhatos közül pedig csupán egyvalaki.

A két világháború közötti magyar bevándorlóhullám harmadik és negyedik generációjának tagjai között senki sem házasodott magyar származású személlyel. Az 1945 utániak harmadik generációjához tartozó tizenhét fő közül heten még párvá-

¹⁶⁶ A nyelvi stratégiákról lásd az 5. fejezet bevezetését.

¹⁶⁷ Itt újra meg kell jegyezni, hogy a beszélgetőpartnerek között azért ilyen magas a magyar házastárssal rendelkezők aránya, mert ők a Magyar Centrum életében sokkal magasabb arányban vettek részt.

lasztás előtt állnak, a fennmaradó tíz személy közül csupán egy fiatal nő házasodott nem magyar származásával.

Vajon milyen tényezőkkel magyarázható a magyar–magyar házasságok viszonylagos gyakorisága az 1945 után érkezettek második generációjának esetében? Vajon az együtt töltött gyerekkor, a cserkészlet és a hétvégi iskola milyen szerepet játszott ebben? Antropológiai vizsgálatok tanúsága szerint az együtt nevelkedő gyerekek kamasz- és felnőttkorukban kisebb eséllyel létesítenek egymással párkapcsolatot, vagy kötnek házasságot. Az incesztus tilalmának könyvtárnyi antropológiai és biológiai irodalmában a világ legkülönbözőbb pontjairól és kultúráiból, Kínából és Izraelből származó vizsgálati eredmények egybehangzóan azt erősítik, hogy a kiskorukban együtt nevelkedő gyerekek ritkán lépnek egymással házasságra. Adam Kuper az incesztus tilalmának humánspecifikus természetét vitatva idézi Yonina Talmon izraeli szociológusnő kibucban végzett kutatásának idevágó eredményeit. „Mindkét nemhez tartozó gyerekek együtt éltek, játszottak és fürödtek. A fiúk és lányok között a barátság kiterjed számai szövődtek. Mégis ritka volt, hogy a kisgyermekkoruktól efféle körülmények között nevelkedett gyerekek között szexuális kapcsolatok alakultak volna ki a pubertás korban. [...] Yonina Talmon utalt arra, hogy a kibuc tagjai támogatták a belső házasságok gyakorlatát, hiszen szereték volna megőrizni nagy gonddal nevelt tagjaikat. Amikor azonban felnőttek a kibuc gyerekei, nem mutattak erre hajlandóságot.”¹⁶⁸ A Magyar Centrum közössége által fiataloknak szervezett tevékenységek, a közös élmények a hétvégékre és a nyári táborozás idejére sűrűsödtek. A csoporton belüli kapcsolatok potenciális „semlegességére” egy harmadik generációs magyar párral folytatott beszélgetés hívta fel a figyelmemet. A magyar csoporton belüli párkapcsolatokat potenciálisan befolyásoló, alakító dinamikáról beszéltek, amely egykori rivális cserkészközösségek kamaszkorú tagjai között a közös nyári táborozás ritka alkalmai során volt észlelhető. A házaspár egyik tagja páter Pesti József, a másik páter Domonkos László cserkészcsapatához tartozott, és egy közös nyári program során ismerkedtek meg, és szerettek egymásba. Elmondásuk szerint nem ők lettek az egyetlen ilyen pár, mert „sokkal izgalmasabb volt az ismeretlen vetélytársakkal megismerkedni”.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Idézi Kuper 1994, 161. Ez a motívum egyébként egy a második világháború utáni hullámmal érkező második generációs argentinai magyar zsidó ismerősöm egy történetében is felbukkant. Itt előljáróban jegyzem meg, hogy a hetedik fejezetben bemutatott argentinai magyar zsidóság nem intézmények, hanem informális módon működő baráti körök köré szerveződött. Az egyes körökhöz tartozó családok együtt béreltek hétvégi házat, illetve a nyári időszakra nyaralót. Második generációs ismerősöm válása után egy e körből való gyerekkori barátjával kialakult párkapcsolatát így kommentálta: „Es, yo te digo, una cosa casi incestuosa. El es mi amigo de la infancia, mi amigo íntimo de toda la vida.” Magyarul: „Mondom neked, ez már szinte incesztus jellegű dolog. Ő [az illető férfi] gyerekkori barátom, egész életem során bensőséges barátom volt.”

¹⁶⁹ Jelen vizsgálat idejére az argentinai magyar cserkészlet egy központi épülettel és vezetéssel és fenntartó szervezettel rendelkezett. Az 1960-as és az 1970-es években azonban még több cserkészcsapat működött párhuzamosan, köztük a két karizmatikus vezető egyéniség, Domonkos páter, illetve Pesti páter körül szerveződött, egymással vetélkedő magyar cserkészközösség.

A párválasztás területén a Magyar Centrum tagjainak esetében mind a magyar, mind a nem magyar házastársak körül előfordultak figyelemre méltó jelenségek. A terepmunka idején nyolcvan év körüli, első generációs negyvennyolcas férfi, a közösség életének egyik kulcsfigurája, elmesélte, hogy ő Németországból „hozatta” a feleségét, aki, amikor Argentínába érkezett, csak németül tudott. Itt azonban majd két évig „tisztán magyar környezetben megtanult magyarul meg aztán persze spanyolul is”. Beszélgetőpartneremnek négy gyereke született, mindannyiuk megszerezte a magyar és a német állampolgárságot is az argentin mellett. Egy másik első generációs, ugyancsak negyvennyolcas férfi először egy első, aztán egy második generációs német nőt vett feleségül. Az első feleség „nagyon eltávolította őt a magyar közösségtől”. Évtizedeken át nem ápolt kapcsolatot a magyar egyesülettel, és a gyerekkori magyar barátokkal sem. A nyelvet nem értő első felesége nem szerette, ha magyarul beszélt. A magyarul nem tudó és a magyar nyelvű helyzetekből kiszoruló házastárs tudatos visszafogó, hátráltató szerepe az etnikai gyökerek ápolásában gyakran felbukkanó mozzanat volt, főként az első és jóval kisebb mértékben a második generációsok esetében.¹⁷⁰ Meghatározónak itt nem annyira az egyes generációkhoz való tartozás, sokkal inkább az adott időszak tűnik: míg a háború utáni évtizedek vegyes házasságaiban erre számos példát hallottam, a jelen vizsgálat idejéhez közeledve – részben az etnikus gyökerek globális felértékelődésének, illetve a kétnyelvűségnek köszönhetően – pontosan ennek az ellenkezője tapasztalható, a második és a harmadik generációnál ugyanúgy, mint a közelmúltban feleségként érkező első generációs fiatal nők esetében.

A Magyar Centrumban a többnyire negyvennyolcas szülőktől származó második generáció tagjai ugyancsak többen választottak második generációs argentinai német vagy osztrák házastársat – legalábbis első alkalommal. Egy hatvan év körüli férfi egy klubesten mesélte, hogy első felesége „elosztrákosodott” argentin nő volt, aki szüleivel élt Ausztriában gyermekkorában. Két lányuk született, akik sosem tanultak meg magyarul. A házasság a második gyerek megszületésével véget ért, a feleség Ausztriába költözött a lányokkal. Másodszorra e férfiú a magyar intézményes közösségi életben aktívan részt vevő másodgenerációs magyar hölgyet választott. A potenciális házastársak etnikai prioritáslistáját illetően úgy tűnt, hogy a német nyelvterületről származók iránti látens preferencia nem vált a közösség önmagáról való gondolkodásának reflexív elemévé: amikor erre rákérdeztem, azt válaszolták, hogy „tényleg, igen, nekünk fel sem tűnik, ami neked igen”.

Egy második generációs negyvennyolcas nő ugyancsak második generációs, saját etnikus hagyományaihoz hasonlóan erős szálakkal kötődő argentinai örmény férfihoz ment feleségül. Ez a házaspár mind a magyar, mind az örmény közösség életében kulcsfontosságú pozíciót töltött be, a magyar fél megtanult örményül, és munkahelye is az örmény közösséghez fűzte őt. Gyerekeik örmény iskolába jártak, szabad idejüket, hétvégeiket azonban a magyar közösség ifjúságával töltötték. Amikor tizenöt éves gyereküket megkérdezték, minek érzi magát, azt válaszolta:

¹⁷⁰ A leggyakrabban említett indok a nem magyar származású házastárs – általában a feleség – féltékenysége volt.

„Negyvenkilenc százalékban magyarnak, negyvenkilenc százalékban örménynek és két százalékban argentinnak.”

Az argentin (többnyire spanyol, olasz vagy katalán származású) házastársak közül néhányan nem jelentős számban, ám hasonló mértékben integrálódtak a Hungária Egyesületbe, és személyes baráti kapcsolataik szerint aktív résztvevői, alakítói lettek az egyesületi élet eseményeinek. A klub egyik elnökének – a helyben született, azaz argentin szinonimájaként használt – *criollo* felesége például nélkülözhetetlen tagja lett a magyar barátnőiből álló cserkészbálszervező munkacsoportnak.¹⁷¹

Az etnikai csoporton belüli endogámia fentebb említett jelenségei túlnyúlnak az argentinai magyarok közösségén. Több esetben brazíliai, észak-amerikai, németországi magyarokkal léptek házasságra elsősorban a második és néhány esetben a harmadik generáció tagjai. Utóbbiak körében a magyarországi magyarokkal kötött házasságok fordultak elő leggyakrabban. Egy negyvennyolcas, harmadik generációs, ugyancsak argentinai magyar férfival házasodott fiatal nő hívta fel a figyelmemet arra, hogy az észak-amerikai, illetve németországi vegyes házaspárok az Egyesült Államokban, illetve Németországban, az argentinai magyar–magyarországi magyar házaspárok pedig végül mind Magyarországon telepedtek meg. Az argentinai magyar–brazíliai magyar párok viszont mind Argentínát választották.

A párválasztás sajátosságait az alábbiakban három rövid példával érzékeltetem, melyek hozzávetőleges képet adnak az intézményes magyar életben részt vevő családok gyerekeinek házastársválasztásáról. Mindhárom esetben csak a második generáció tagjaival beszéltem, ebből azonban kiderült, hogy az első és a harmadik család esetében, amely családok egyébként a fővárosban éltek, a szülők autoritatív stratégiával igyekeztek gyerekeik magyar nyelvi készségeit kialakítani és megőrizni. A második család a bevándorlást követő első években vidéken, a magyar környezettől elzárva élt, és a szülők az interakció-központú stratégiát alkalmazták.¹⁷² Egy 1948-ban bevándorolt fiatal házaspár mindhárom lánya a magyar kolónia tagjai közül választott férjet, sőt egyikük válása után másodszor is egy második generációs magyarhoz ment feleségül. A most ötvenes éveikben járó nővérek közül kettő kulcsszerepet tölt be a Magyar Centrum életének működtetésében. A második, ugyancsak negyvennyolcas, Budapestről érkezett családban kilenc gyerek született, három még Magyarországon, kettő útközben, négy Argentínában. Az egyik gyerek kiskorában meghalt. A nyolc gyerek közül hárman házasodtak magyar származású személlyel. Az öt, nem magyarral házasodó testvér közül viszont csak egy házasodott *criollo*-val, a többiek második generációs lengyelekkel, németekkel, oroszokkal léptek házasságra. A harmadik esetben az első világháború után gyerekként Argentínába érkezett, Argentínában egybekelt egy keresztény házaspárnak három lány-

¹⁷¹ A *criollo* kifejezés használata az argentinai magyarok körében szövegkörnyezettől függően utalhat a már generációk óta Argentínában élő személyekre, ugyanakkor spanyol nyelven beszélve az első generáció gyermekekkel érkező tagjai is e szó kicsinyítőképzős alakjával különböztetik meg a már Argentínában született gyermekeiket az Európában vagy a vándorlás során születettektől.

¹⁷² A nyelvi stratégiákról lásd még az 5. fejezetet az etnikai szocializációról.

gyermek született. A lányok már a harmadik generációhoz tartoztak, hiszen szülei is gyerekként érkeztek Argentínába a nagyszülőkkel. A gazdaságilag igen sikeres család vezető szerepet töltött be a két háború közti magyar koloniális életben, és a második világháború után érkezettek közül formálódó új magyar közösségbe is igen gyorsan integrálódtak. Egyikük elmondása szerint azonban a lányok nem tudtak közösséget vállalni az e csoport által vallott értékekkel és előítéletekkel. Ketten kelet-európai származású első, illetve második generációs zsidó férfihoz mentek férjhez, csak a legkisebb nővér házasodott *criolló*val.

Korábban már utaltam arra, hogy a Buenos Aires-i Magyar Centrum intézményeinek rendezvényein többnyire házaspárok, családok vettek részt, és csak jóval kisebb arányban egyedülálló, elvált vagy özvegy személyek. Egy második generációs negyvennyolcas szociálpszichológus megfogalmazása szerint „elvált nők lenni a kolónián belül nem könnyű, mert vannak ezek a merev gondolkodású magyarok, és ott a nők azt gondolják, hogy egy nőnek férje kell legyen, csak akkor ember. Egy válás után az ember teljesen elszigetelődhet saját közegén belül, hiszen közös a társaság gyerekkoruk óta.”

MAGYAR–MAGYAR VISZONYOK BUENOS AIRESBEN

A Magyar Centrum működését, körvonalait a vizsgálat során számomra legjobban azok a helyzetek érzékeltették, amelyekben a közösség, annak kisebb csoportjai vagy egyes tagjai interakcióba léptek a Magyarországról vagy a szomszédos országokból nemrégén érkezettekkel. E személyek között Romániából, Ukrajnából, valamint Magyarországról érkezett gazdasági migránsok, a magyar állam hivatalos kiküldöttei, magyar feleségek, magyar papok, magyarországi vendégművészek szerepeltek. Néhányan közülük csak hónapokra, egy-két évre érkeztek Argentínába, és akadtak olyanok is, akik ott készültek letelepedni.¹⁷³ E viszonylatok, konfliktusok, egyezések szerint finoman kitapinthatókká váltak a közösség egyes jellemvonásai, amelyek máskülönben rejtve maradtak volna. Az alább bemutatandó anyag a terepmunka során megfigyelt epizódok, szituációk, elkapott megjegyzések, apró terepmunkanapló-bejegyzések mozaikjából tevődött össze. Hogy összefüggének, az a gyűjtött anyag összerendezése, illetve a terepmunkanaplók egybeolvasása után vált számomra nyilvánvalóvá.

Álljon itt az első példa. Főszereplője egy országhatárokat átlépő romániai magyar mérnök. Kisebbségi magyar élethelyzetből családjával érkezett Argentínába. Az új életkezdéshez elmondása szerint a Magyar Református Világszövetség tengereken átnyúló kapcsolathálóján keresztül Buenos Aires-i magyaroktól kapott segítséget. Története azért szerepel itt, mert Buenos Airesben végzett antropológiai

¹⁷³ 2001-ig Argentína vonzó migrációs célpont volt nemcsak a szomszédos latin-amerikai országok, hanem egyes kelet-európai országok migránsainak körében is. Az argentin alkotmány egyébként 2000-ig pozitív diszkriminációval igyekezett elősegíteni az Európából érkező bevándorlást.

terepmunkám során tanúja voltam annak, hogy az argentinai magyarok közti pozíciókeresés során miként konfrontálódtak saját, kisebbségi magyar élethelyzetéből magával hozott normái és kulturális tudása az argentinai magyarok között érvényes normarendszerrel és kulturális tudással. Azt is láthattam, az ütközést követően milyen életvezetési döntéseket hozott, milyen életstratégiát alakított ki maga és családja számára Argentínában.

Fontos itt felidézni, hogy a Centrum közössége azonosságtudatának központi elemei közé tartozott az antikommunizmus, a két világháború közti Magyarország értékrendjének számos összetevője, így a Magyarországtól elszakadt magyar közösségekkel való szolidaritás, a Kárpát-medencével kapcsolatos minden magyar vonatkozású ismeret, a magyar nyelv használatának és továbbadásának küldetés-tudata. Az etnikai szocializáció kereteit a család mellett a hétvégi magyar iskola és a magyar cserkészlet együttesen adták. Olyan magyar kultúra és értékek letéteményesének tekintették közösségüket, amelyet semmilyen mértékben nem befolyásoltak a kommunizmus eszméi és napi gyakorlata. Úgy tűnik, ez a mozzanat azonosságtudatuk részévé vált, és önmaguk számára közösségük presztízsét is megnövelte. Mindehhez képest egy volt szocialista országból érkezett magyar – amilyen e sorok szerzője, valamint a jelen rész szereplője is voltak – e többségükben második és harmadik generációs csoporttagok számára egyidejűleg képviselte a helyes magyar nyelv kútforrását, valamint a kommunista rendszer által befolyásolt magyar értékvilágot.

A férjével és kiskamasz lányával Argentínába vándorolt, negyven év körüli asszony történetét, a Magyar Centrummal formálódó kapcsolatát néhány hónappal a család érkezése után, 1998 végétől kísértem figyelemmel. A romániai magyar asszonyt az egyszerűség kedvéért Ildinek nevezem, a valóságban persze máshogy hívták. Első alkalommal egy magyar egyesületi rendezvényen véletlenül ültem le mellé. Megtudtam, hogy férjével és tizenegy éves lányukkal 1998 áprilisában érkeztek Argentínába. Férje is, maga is bányamérnöknek tanultak, és 1997 szeptemberéig a romániai Zsil-völgyében dolgoztak a saját szakmájukban. Elmesélte, hogy felszín alatti munkánál dolgozott felelős beosztásban, ahol hatszáz embert vezetett, és a férjénél lényegesen többet keresett. Érdekes, hogy rögtön ezt hangsúlyozta: „Láttuk az argentin állam hirdetését az egyetemen, hogy bányamérnököknek adnak vízumot gond nélkül, munka pedig feltehetően van.” Májusban tájékozódásképpen megérdeklődtek a részleteket a romániai argentin nagykövetségen. Szeptemberben elbocsátották őket a munkahelyükről, pontosabban arra kényszerítették mindkettőjüket, hogy önszántukból mondjanak fel. Erre azért volt szükség, mert mindkettőjük állását felszámolták. Így novemberben beadták a vízumigénylő papírokat, és áprilisban megérkeztek Argentínába. Kiemelem, hogy Ildi vezetői képességei és ambíciói nemcsak szakmai tapasztalataival kapcsolatos történeteiben jelentek meg. Úgy tűnt, hogy háromtagú családjuk argentinai ügyeinek, kapcsolatainak alakításában is az ő törekvései játszották a meghatározó szerepet.

Számos alkalommal találkoztunk 1999 és 2001 között, és többnyire olyan problémákról beszélgettünk, amelyek őt éppen foglalkoztatták. Eleinte a család felekezeti hovatartozása, erdélyi származása és romániai magyar kapcsolathálója, a Bue-

nos Aires-i Magyar Centrum viselkedési normái, értékválasztásai, étkezési szokásai kerültek szóba, valamint Ildinek és lányának beilleszkedési próbálkozásai a Magyar Centrum intézményeinek életébe. Férjével jóval ritkábban találkoztam a Centrum rendezvényein. Később Ildi szakmai karrierjének és lánya tanulmányi előmenetelének alakulása vált hangsúlyossá. Egymást egyes esetekben több hónapos időkülönbséggel követő beszélgetéseink bepillantást engedtek abba a folyamatba, amelynek során újra- és újraértékelte a meghozott migrációs döntést, amely következképpen új irányokat szabott további mozgásának és döntéseinek. A család életének általa elmesélt apró epizódjaiból kirajzolódott az is, miként próbált beilleszkedni, helyet találni, kedvező társadalmi pozíciót szerezni magának Argentínában.

Az egyik kultúrából a másikba vándorlás, a kultúraváltás és adaptáció tanulási folyamata során a migráns gyakran eltávolodik saját közösségének normáitól is, bizonyos elemeket elhagy, újakat épít be az életébe. Az idő előrehaladtával változtak azok a témák, amelyeket ő kezdeményezett beszélgetéseink során. Az érkezést követő időszakban többször elhangzott a családi migrációs narratíva, kivándorlásuk fentebb összegzett története. A migrációs narratívában és helyzetük általános értékelésében eleinte központi szerepet kapott az a tény, hogy a romániai magyar asszony és családja református vallásúak. A család felekezeti hovatartozásán túl Ildi eleinte gyakran hangsúlyozta, hogy apósa és sógora egyaránt református lelkészek, és mindannyian jó kapcsolatokat ápolnak a Magyar Református Világszövetséggel és Tőkés László Királyhágó-melléki református püspökkel is. Ebben az időszakban egyébként a Magyar Centrum rendezvényein rendszeresen köröztek olyan aláírásgyűjtő íveket, amelyeknek segítségével Tőkés Lászlót Nobel-békedíjra kívánták felterjeszteni.¹⁷⁴ Ildi a Református Világszövetségen keresztül lépett kapcsolatba azzal a második generációs negyvennyolcas magyar házaspárral, akik előkészítették a család érkezését, kedvező feltételekkel bérlakást szereztek nekik, és számos egyéb módon is segítették argentinai életük indulását. Többször említette, hogy családja rokoni kapcsolatokat ápolt a kutatás idején még élő Szabó Magda írónővel, valamint a tizenhárom aradi vértanú egyikéhez is rokoni szálak kötötték őket. Fontos, hogy identitását e személyekhez kötötte. Az 1848-as forradalom szereplői, eseménytörténete az 1956-os forradalomhoz hasonlóan a Magyar Centrum aktív szereplői számára nagyon fontosak.

Az asszony nem sokkal érkezésük után konfliktusba került a Magyarországról néhány évvel korábban érkezett református lelkésszel, aki megítélése szerint nem fogadta őket jóindulattal és segítőkészséggel. Ehhez kapcsolódó története szerint egy alkalommal Ildi a lányával elment a református templomba a lelkész által tartott vasárnapi istentiszteletre. „Az megkérdezte tőlünk, hogy minek jöttetek? Hogy minek? Hát imádkozni, vasárnap van.” Fontosnak tartotta pontosítani, hogy az Erdélyben is gyakori vezetéknév lelkész nem erdélyi, hanem magyarországi származású. A magyarországi lelkész 1993-ban, hatvannyolc évesen került az argentinai magyar református gyülekezetbe. A kutatás során úgy tűnt, hogy bár gyülekezete

¹⁷⁴ Az aláírásgyűjtés nem Ildiék helyi kezdeményezésére indult meg.

elfogadta és megbecsülte a lelkészt, megítélése a Magyar Centrum közösségén belül mégsem volt teljesen egyértelmű. Az Ildi és a lelkész közti személyes rokonszenv hiánya mellett a konfliktusuk kialakulásában szerepet játszhatott az is, hogy a pap magáévá tette egyes Centrum-tagok véleményét, miszerint a gazdasági indíttatás nem lehet legitim oka a szülőföld, Erdély elhagyásának.

Ildi szerint a lelkész azt állította magáról, hogy ő volt az utolsó, aki az 56-os forradalom idején a rádióban beszélt. Levélben kérdezte meg az apósától, hogy ez így történt-e. Apósa azt válaszolta, hogy „a lelkész hazudik”, és megküldött számára egy eseménymenetet, amely szerint Nagy Imre és a reformátusság részéről Ravasz László intézett szót a néphez.

A felekezeti csoportba való betagozódásának újabb kudarcaként értékelte azt a hírt, amelyet Európából kapott:

„Most volt a magyar református világtalálkozó otthon. És hallottam, hogy az argentinai magyar reformátusok segítséget kértek az észak-amerikaiaktól az új magyar emigráció megsegítésére. Ha egyszer visszakerülök, ezt kitálalom a Tőkés Lászlónak. Hiszen ki lenne az új magyar emigráció? Én. Meg van még három fiú, akik a református templom épületében laknak. A kért pénzt meg szépen elosztják maguk között.”

Azt tapasztalta, az argentinai magyar református közösség tisztviselői nem örülnek közeledésének, jelenlétének. A benne róluk kialakult képet pedig negatívan befolyásolta, hogy elmondása szerint személyére való hivatkozással próbálják saját magukat anyagi előnyökhöz juttatni.

Egy délután hosszan beszélgettünk Ildiék otthonában. Ez a találkozó argentinai tartózkodásuk egyéves évfordulója körül jött létre. Ekkor elmondta, hogy nem leli helyét a Magyar Centrum társaságában.

„Sokat isznak, rögtön ledöntenek egy-két üveg bort, én meg nem szeretem, mi nem iszunk egyáltalán. Ráadásul a klubban esznek, és nem egymást hívják meg vacsorára a saját otthonukba. Én nem tudom így költeni a pénzt.”

Terepmunkám során a Centrum tagjaitól nem hallottam, hogy az odalátogatóknak, a hozzájuk egyes rendezvényeken kapcsolódóknak megfogalmazott elvárásként támasztanak, hogy velük együtt borozzanak a klubház éttermében. Ugyanakkor rendszeresen megtapasztaltam, hogy a közös vacsorákat követő borozás alatti beszélgetések fontos alkalmai annak, hogy az odalátogató idegent egyre inkább megismerje és elfogadja a Centrum közössége. Az a tény, hogy Ildi és családja nem kapcsolódtak be ezekbe a borozásokba, növelte a távolságot az új bevándorlók és a helyiek közössége között.

A Romániából érkezett nő hangsúlyozta, hogy nem tetszik neki az az – ahogy fogalmazott – az „igénytelenség”, amellyel a helyi magyarok étkeznek. Példaként említette, hogy nem esznek levest, és azt is, hogy rendelt pizzával vendégelte meg otthonában egy második generációs magyar hölgy.

Ildinek volt egy meg nem nevezett barátnője az egyesületből, akivel egy ideig rendszeresen találkoztak. Amikor azonban megtudta, hogy Ildi egy nigériai diplomatafeleséggel barátkozik, szoros kapcsolatban állnak, összejárnak, érthetetlen hirtelenséggel szakította meg az eleinte egyre szorosabbra fűződő barátságot. A re-

formátus lelkésszel kialakult konfliktus után nem járt többé templomba a Buenos Aires-i magyar református gyülekezetbe. „Amúgy a magyar református templomnak a közelébe sem megyek.” Nigériai barátnőjével vasárnaponként a lakóhelyétől nem messze található anglikán templom istentiszteleteit kezdte el látogatni. Meg kell jegyeznem, hogy nem magyar származású argentin ismerőseim között szerzett tapasztalataim azt mutatták, hogy az argentin társadalom meglehetősen nyitott a kulturális és a børszínbeli másságra. Ebben szerepet játszhat például az is, hogy a Rio de La Plata vidéki afrikai rabszolgák leszármazottainak kultúrája beépült a Buenos Aires arculatát meghatározó tangókultúrába is.

Közvetett módon azt is a tudomásomra hozta, hogy olykor úgy érezte, a magyar egyesületben romániai magyar volta miatt a bizalmatlanág légköre övezte. Ez a bizalmatlanság tapasztalataim szerint bárki személyével kapcsolatban felmerülhetett, aki volt szocialista országból érkezett, hiszen potenciálisan beszervezett besúgó múltja lehetett. Tőle is hallottam a beteg édesanyja miatt a hatvanas években hazatelepedő apáca történetének egy változatát, amelyet a Magyar Centrum belső körének tagjai többnyire nem minden célzatosság nélkül meséltek. A történet szerint a magyar hatóságok Magyarországon kivallatták Máter Juhászt, azt a magyar apácát, aki létrehozta a magyar utánpótlás-nevelésben alapvető fontosságú hétvégi magyar iskolát, a Zrínyi Ifjúsági Kört. A vallatók hangfelvételeket játszottak le neki azokról a Buenos Aires-i Zrínyi Körös foglalkozásokról, amelyeket ő tartott. „Nekik [azaz az argentinai Magyar Centrum kemény magjának] is megvoltak a maguk besúgóinak idején”, vélekedett Ildi. „Máskülönben honnan lennének a hangfelvételek máter Juhász Máriáról?”

Az asszony kezdetben váltakozva hol az őket ért csodálatos élményeket, hol az elutasítás, szeretetlenség és bizalmatlanság tapasztalatait mesélte többé-kevésbé ugyanazzal az intenzitással, ám később e beszámolókból túlnyomó többségbe kerültek a negatívumok. Végül ezek a témák eltűntek, egy-két fanyar megjegyzéssé redukálódtak. Ebben számára kellemetlen apró epizódok egész sora is szerepet játszott. Így például az is, amely ahhoz kapcsolódik, hogy 1999-ben Ildi helyettesítette azt a negyvennyolcas második generációs magyar hölgyet, aki egy magyar alapítású, de sem formálisan, sem informálisan nem a Magyar Centrum intézményeinek irányítása alatt álló iskolában, a spanyol tannyelvű Szent László Kollégiumban magyart tanított. Elmondása szerint jól mentek az órák, a gyerekek megszerették, köszönni és beszélgetni tanította őket, és arra is volt példa, hogy felhívták otthon telefonon. Még nem ért véget a helyettesítés időszaka, amikor Ildi szerint a helyettesített tanárnő azt kezdte el terjesztetni, hogy ő, Ildi, nem is tud rendesen magyarul. Meg kell jegyezni, hogy Ildi kétségkívül nem a magyar nyelv Buenos Aires-i kontaktusváltozatát beszélte, de anyanyelve és a családjában használatos nyelv a magyar volt, amelyen nem érződött erőteljesen, hogy tájnyelv lett volna.

Az asszony tizenkét éves lányát a Szent László Kollégium nevű magyar alapítású iskolába íratta be. A kislány eljárt a hétvégi magyar cserkészfoglalkozásokra is. A Szent Lászlóban magyar származású, magyar nevű, magyarul tudó diákok a kutatás időszakában csak elvétve fordultak elő, így a kislány érkezése napján nem ma-

gyarul, hanem angolul tudott beszélgetni az iskolatársaival. Anyja elmondása szerint kezdetben teljes ösztöndíjat kapott a Szent László Kollégiumban, mert két hónap alatt osztályelső lett, és sikeresen indult több matematikai olimpián is. De amikor kiderült, hogy Ildi rendes állást szerzett, csak fél ösztöndíjat adtak meg neki a második tanévre annak ellenére, hogy lánya éltanuló volt, és megnyerte a matematikai olimpiákat. „Nem a pénzről, arról a havi plusz hatvan pénzről van szó, hanem az emberi viszonyokról.”¹⁷⁵

Egy másik, a Magyar Centrumon belül befolyásos, idősebb elsőgenerációs hölgyről két olyan történetet mesélt el, amelynek ő szenvedő alanya volt. Külön felkérést kapott a Zrínyi Ifjúsági Kör vezetésétől, hogy tartson foglalkozásokat a gyerekeknek Erdélyről, hiszen onnan érkezett. Amint elmesélte, Erdély története mellett az akkori erdélyi hétköznapiakról is mesélt a gyerekeknek. Ebben az időben az egyik egyesületi vacsorán egy asztalnál ült az egyesület elnökével, valamint az említett elsőgenerációs hölgygel, aki Ildi elbeszélése szerint az alábbi szavakat intézte az elnökhöz:

„Mi az, hogy ez itt tanít, mit tanít ez a *mi* gyerekeinknek? Az elnök erre – rendes ember egyébként – ötlött-hatolt, hümmögött, gondolom, senkivel sem akart ellenkezni vagy összetűzésbe kerülni. [...] Itt nekem azt mondják a magyarok, hogy román vagyok, és hogy miért jöttem? A cserkész földrajz- vagy történelemórán a képzetlen valaki, aki Erdélyt tanítja, azt kérdezi a lányomtól: És mi lesz most Erdélyből, hogy ti eljöttetek onnan? Miért hagyátok cserben?”

A romániai magyar asszony ezeken a megjegyzéseken nagyon felháborodott. Igazságtalannak érezte ezt a megjegyzést, elmondása szerint a munkanélküliség, a megélhetés teljes kilátástalansága elől menekülve döntöttek úgy, hogy kivándorolnak Argentínába. Véleménye szerint a Centrum tagjainak szülei, nagyszülei sem tettek másként, amikor elhagyták (többük esetében erdélyi, felvidéki) szülőföldjüket. Másik története a Magyar Centrum gyerekeivel együtt cserkészkedő lányáról szól. A cserkésztagdíjat ugyancsak a fentebb említett elsőgenerációs hölgy szedte abban az időszakban. Ildi megkérdezte tőle, mennyit adjon, és azt a választ kapta, hogy 85 pénz, az általa vártnál lényegesen többet kellett fizetnie.

„Leesett állal leperkáltam a pénzt. De ezt én minden hónapban nem tudom, és szóvá is tettem az ifjúsági kör egyik vezetőjének, aki ugyancsak megdöbben, mert 85 pénz az egész éves tagdíj volt, amelyet havi részletekben szoktak beszedni.”

A történethez hozzátartozik, hogy az ifjúsági kör egyik vezetője valamennyi idő elteltével csekken a teljes összeget visszaadta Ildinek.

¹⁷⁵ Feltételezésem szerint a romániai magyar asszony előtt nem volt világos a Magyar Centrum és a Szent László Kollégium vezetőségének harmadik fejezetben, az egyéniség szerepét taglaló részben leírt problémás viszonya, a Szent László Kollégiumot is a Centrummal azonosította, és az őt a Kollégium részéről ért sérelmet (az ösztöndíj lecsökkentését) ekkor a Centrum közösségének rótta fel.

A férj a fővárostól kétszáz kilométerre fekvő városban kapott ideiglenesen munkát. Felesége és lánya azonban nem követték őt oda, mert az asszony nyelvórák, betegfelvigyázás és matematika korrepetálás után 1999 szeptemberétől „egy spanyol cégnél kapott egy szuper állást”,¹⁷⁶ ahol rengeteget kellett utaznia Európába és az Egyesült Államokba is. Valójában egy brazil cégnek dolgozott, műanyagformázó gépeket árultak Argentínában és szerte Latin-Amerikában. Munkája során beutazta az egész kontinenst. Sokat dolgozott, munkaidőn túl is rengeteget. A munkáltatói társaság akarták fogadni. Egy idő után már csak egyedül ő dolgozott a családban, mert a férjét elbocsátották, illetve a cége áttelepült Brazíliába, Minas Gerais államba. Ám később, mint mesélte, a férje összeállt néhány munkatársával, ipari tárgoncákat hoztak helyre és értékesítettek.

„A munkahelyemen a pénzt utalják, a lányom sok mindent megtanult, én még angolul is tanulok a nigériai barátnőmtől. Tangózni is tanulunk a lányommal a plébánián, ahol vannak ingyenes órák. Tanulom a Powerpointot is. Én csak nyerek azazal, hogy itt vagyok, már a befektetett pénzünknel vagyunk. A klubba nem járok, kapcsolatot a hungáriás magyarokkal nem tartok.”¹⁷⁷

Egy-két év elteltével az asszony azt kezdte el tervezgetni, hogy amint megkapják az argentin állampolgárságot, Magyarországon, Debrecenben telepszenek le. Megpróbálja megszerezni mostani cége magyarországi képviselőt, mivel úgy véli, hogy: „Míg ötszáz pézó itt semmi, az azzal egyenértékű ötszáz dollár Magyarországon jó fizetés. Még néhány cég képviselője, és úri módon élhetünk ott.” A romániai magyar nő megnyilvánulásai szituációfüggően eltérőek voltak. Egyik utolsó találkozásunkkor Ildi panaszosan indította a beszélgetést, keserűen beszélt a befogadó társadalom fogyasztási szokásairól.

„Nem tudok megszokni itt. Nem szeretek. Mindenki csak a pénzt tartja fontosnak, azért bármire képes, mindenhol, a supermercadoiban¹⁷⁸, a taxiban, csak becsapni akarják az embert. Én egy ilyen rohadt országban nem tudok és nem is akarok élni. Neked is azt tanácsolom, igyekezzetek inkább Magyarországon megtelepedni, valamilyen munka csak akad, végtére a spanyol is világnyelv már az angol mellett.”

Pár perccel később spanyol nyelven, argentin társaságban már képes volt a vídám oldalát is látni annak, hogy sokat utazott, hogy végtére is megélnék, tapasztalatot szereznek. Mindehhez járul, hogy munkájában sikeres lett, az öltözködése megváltozott, sportosan csinos lett, lefogyott. Az alábbi táblázatban kronologikus rendbe összegyűjtve szerepelnek azok a pozitív és negatív élmények és vélemények, amelyeket a friss migráns Ildi beszélgetéseink során rendszeresen említett.

¹⁷⁶ A spanyol kifejezés ebben a szövegösszefüggésben azt jelentette, hogy nem magyar.

¹⁷⁷ A Magyar Centrum központját jelentő Hungária Egyesületbe járó magyarokra utalt.

¹⁷⁸ Bevásárlóközpont (sp.).

5. táblázat

Egy romániai magyar bevándorló asszony által hangsúlyozott témák áttekintése a migrációt követő első négy évből

1998. április	A háromtagú család megérkezik Argentínába.	–	+
1998. november	Ildi gyakran elmeséli kivándorlásuk történetét. Rendszeresen részt vesz a Coral Hungária próbáin. Gyakran említi reformátusságát.	Negatív eleme a romániai helyzet, amely megfosztotta a családot a megélhetéstől, és vándorlásra kényszerítette. Reformátusság negatív oldala, hogy az argentinai gyülekezet magyarországi lelkipásztora barátságtalanul fogadja.	Pozitív eleme az argentinai magyaroktól kapott segítség az induláshoz. Reformátusság pozitív oldala, hogy nagy erdélyi magyar református kapcsolathálóval rendelkezik.
1999. március	Ildi továbbra is rendszeresen részt vesz a Coral Hungária próbáin. Ildi gyakran emlegeti egyik felmenőjét, aki a magyar történelem a Centrumban tisztelt személyisége, valamint Tőkés Lászlót, aki a család barátja.		Pozitívumként meséli, hogy lánya két hónapig ingyen tanult, majd ösztöndíjat nyert el a Szent László Kollégiumban. Ildi helyettesítőként magyart tanít a Szent László Kollégiumban.
április	Ildi egyre ritkábban jár a Coral Hungária próbáira. Argentín barátnőt hoz magával a kórusba.	Ildi Szent Lászlóban tartott magyaróráinak negatív visszhangja a Magyar Centrumban	
július	Sem a Magyar Centrum eseményeit, sem a kórus próbáit nem látogatja.	Férje kapott munkát, de a családjától távol, vidéken dolgozik. Negatív élménye: éltanuló kislánya idáig teljes ösztöndíjat kapott, ekkortól azonban csak fél ösztöndíjat adtak neki, mert Ildi új állást kapott.	Ildi pozitívumként említi, hogy „szuper” állásajánlatot kapott. Kislánya matematika-versenyeket nyer. Angol nyelvet és argentin tangót tanul. „Tulajdonképpen pénzünknel vagyunk.”
2000. november	Ildi formálisan is kilép a kórusból, mert nincs ideje a munkája miatt.	„Nem tudok megszokni itt.” „Itt csak a pénz számít mindenkinek, az argentinai magyarokat is beleértve.” Negatív megjegyzése: az argentinai magyar reformátusok segítséget kértek az észak-amerikaiaktól a friss magyar bevándorlók megsegítésére. „Mert ki más lenne az új magyar bevándorló, mint én?” „A református templomnak közelébe sem megyek.” A klubban azt kérdik tőlük: „Román vagy, miért jöttél? Mi lesz most Erdélyből, hogy ti eljöttetek onnan?”	Pozitívan és sokat beszél a munkájáról, amellyel elégedett. Munkáltatói társsá akarják fogadni. Argentín környezetben képes nyereségeiket is meglátni és örülni annak. Pozitív: Lefogyott, külseje is kedvezően alakult át.

		–	+
2001. április		Nem panaszkodik.	Munkája miatt sokat utazik, bejárja a világot, utalják a pénzt a számlájára. Lányát amerikai iskolába íratta át, ahol nagy ösztöndíjat kapott, és talán majd az Egyesült Államokban tanulhat tovább.

Összegezve, a Buenos Airesbe érkezett romániai magyar asszony segítségkérését a Magyar Centrum közössége kliensi kérekként értékelte, és támogató fogadtatásban részesítette. A családot bérlakáshoz, az asszonyt apróbb munkákhoz, gyermeküket kedvezményes tanulási lehetőséghez juttatták. A Centrum központi magja már megérkezésük előtt készségesen segített a romániai magyar családnak. Ebben minden bizonnyal fontos szerepet játszott, hogy Ildi családja kisebbségi magyar élet-helyzetből érkezett. Ha egészen más etnikai viszonyok közepette is, a Centrum közössége maga is kisebbségi helyzetben élt Argentínában, de a velük vállalt szolidaritást még inkább serkenthette, hogy többük szülei, nagyszülei maguk is a Trianon után Magyarországtól elválasztott területekről érkeztek Argentínába. Hogy a kérés a Magyar Református Világszövetség kapcsolathálóján keresztül érkezett, ugyancsak számított Buenos Airesben. Írásomban megpróbáltam nyomon követni, hogyan próbált meg a romániai magyar bevándorló asszony beilleszkedni, és meghatározó szerepre szert tenni egy, a sajátjától meglehetősen különböző kulturális kontextusban. Stratégiája azon az implicit meggyőződésen alapult, hogy Erdélyből magával hozott kulturális tudása rendkívül autentikus, és ezt a Magyar Centrum közösségének is érvényes normaként kellene elfogadnia. Konfliktusba került a Centrum által elfogadott református tiszteletessel, kettejük küzdelmének tárgya a pap szavahihetősége mellett az is volt, melyikük rendelkezik érvényesebb tudással a Centrum számára központi jelentőségű 1956-os forradalommal kapcsolatban. Az erdélyi magyar református kapcsolatháló, az egyébként a Centrumon belül is népszerű Tőkés László barátsága, valamint a jeles történelmi rokonsági kapcsolatok nem biztosítottak elegendő presztízst Ildi számára. Helyes magyar nyelvtudását a közösség egyik befolyásos tagja nyilvánosan megkérdőjelezte. Személyével és migrációs döntésével kapcsolatban morális kétségek is felvetődtek a Centrum közösségén belül, hiszen a munkanélküliség – szemben a kommunista diktatúra előli meneküléssel – számukra nem lehetett elégséges ok a szülőföld elhagyására. A problémák tehát akkor merültek fel, amikor Ildi arra kezdett törekedni, hogy az általa képviselt magyarságfelfogást érvényesíthesse a közösségen belül, és ezen keresztül maga is a Magyar Centrumon belül meghatározó központi szerep megszerzésére törekedett. A terepmunka időszakában Argentínába érkezett asszonynak azzal kellett szembesülnie, hogy a magyarság közösségen belül érvényes definíciója már kidolgozott, meghatározott volt. Másfelől ugyancsak egyértelműen rögzültek a közösség magja és periferiája közötti viszonyok is. A beilleszkedést nehezített-

te, hogy az argentinai magyarok között megtapasztalt étkezési, fogyasztási, társas szokásokat értetlen és idegenkedő távolságtartással figyelte. Argentínába érkezése után egy évvel felismerte, hogy beilleszkedési stratégiája a Magyar Centrum közösségébe és kulturális kontextusába nem volt sikeres. Stratégiát váltott, az argentinai magyar intézményektől családjával együtt eltávolodott, maga kilépett a magyar kórusból, lányát amerikai iskolába íratta át, és nem küldte a magyar cserkészlet foglalkozásaira. Vasárnaponként a magyar református templom helyett afrikai barátnőjével anglikán istentiszteletre járt, szakmai pályafutásában kiteljesedett, a magyar közösségen belüli presztízs megszerzése helyett teljesen új kulturális tudáselemeket kezdett elsajátítani. Életstratégiái és az a folyamat, amelynek során ezeket az Argentínába érkezése utáni években módosította, fontos szerepet játszottak egy értelmes élet kialakítása iránti törekvéseiben is.

A CENTRUM VISZONYA A HIVATALOS MAGYARORSZÁGHOZ

A Buenos Aires-i Magyar Centrumnak a magyar nagykövetséggel ápolta formális és informális kapcsolatai csak igen szűk tartományban lennének értelmezhetők az argentinai magyar közösségek és a mindenkor Magyarországot hivatalos külképviselete között kialakult viszonyrendszer történeti dimenzióinak érintése nélkül. Magyar követség már közel tíz évvel a második világháború kitörése előtt működött Argentínában.¹⁷⁹ A követség és a vizsgált bevándorlóközösség viszonyában a hidegháború kezdete jelentette a fordulópontot. A vizsgálat szempontjából főként a második világháborútól a napjainkig terjedő időszak releváns. Minthogy a 20. század első felében érkezett magyar bevándorlók a magyar klubok és egyesületek igen heterogén rendszerét alakították ki Argentínában, azaz voltak városi és vidéki, baloldali és jobboldali, zsidó és nem zsidó intézmények, így a mindenkor magyar külképviseletek mindig kiválaszthatták azt az intézményt, amellyel legolajozottabb módon működhetek együtt. Ennek következtében időről időre változott, hogy melyik argentinai magyar közösség jeleníti meg az argentinai magyarságot Magyarországra felé. A példák azt mutatják, hogy az ideológiai meghatározottságokon túl a személyes szimpátia is fontos szerepet játszott a kapcsolatok alakulásában.

A vizsgálat időszakában a Hungária Egyesületbe, illetve ritkábban az e dolgozatban a Magyar Centrum részeként definiált Mindszentynum Magyar Katolikusok Egyesületébe irányították a magyar helyek iránt érdeklődő látogatókat a Buenos Aires-i magyar nagykövetségen, és a nagykövet is ezt a helyet tisztelte meg leggyakrabban a jelenlétével. Ez azonban korántsem volt mindig így. A magyarországi rendszerváltást megelőző években a követség a Valentín Alsina-i Magyar Dalkör elnevezésű, a két világháború között megalakított, baloldali érzelmű tagsággal rendelkező klubbal ápolta közeli kapcsolatokat. Egy nagykövet, aki a nyolcvanas évek második felében képviselte Magyarországot Argentínában, elmesélte, hogy neki

¹⁷⁹ Kurucz 1999, Némethy 2003, 18–19, 67–77.

személy szerint legintenzívebb kapcsolata a jelen vizsgálat idején csak évi egy-két közös étkezés formájában működő, a Magyar Centrum szóhasználatában „kihalófélben levő” Valentín Alsina-i Magyar Dalkörrel alakult ki. A rendszerváltás előtt ők voltak a „hivatalos” magyarok, az argentin állami fogadásokon ők képviselték a magyar bevándorlók közösségét. A nagykövet úr beszámolt arról, is hogy a Valentín Alsina-i Magyar Dalkör tagjai közt számos volt AMZSE-taggal, köztük egykori vezető tagokkal is találkozott.¹⁸⁰ A Hungária Egyesület azon kevés tagjában, akit személy szerint is megismert, a Don-kanyar tábornokait, horthysta tiszteket és azok leszármazottait látta, akiket általában szélsőjobboldali beállítottságúnak tartott. Ő maga egyébként nem lépte át az egyesület székházának küszöbét. Az akkori egyesületi elnökkel először egy kávéházban találkozott, és úgy gondolta, „hogy vele viszonylag korrekt kapcsolatot lehetett fenntartani”. Kiküldetésének négyéves időszakában több magyar ellenzéki személyiség érkezett Buenos Airesbe a Hungária Egyesület meghívására. A nagykövet úr visszaemlékezett arra, hogy Csurka István vele kizárólag az egyesület elnökének lakásán volt hajlandó találkozni. Csoóri Sándor érkezéséről például nem értesült, nem is találkozott. De az eljutott hozzá, hogy Csoóri úgy vélte, ha ő egy külföldi országba utazik látogatóba, a magyar követ ki szokott menni a fogadására.

A magyar követség és a Hungária Egyesület viszonyában a magyarországi rendszerváltás radikális fordulat kezdetét jelentette. Bár a magyar követség a megelőző évtizedekben is kereste volna az együttműködést, a Hungária Egyesület hivatalosan egészen a rendszerváltásig következetesen elzárkózott ettől. Ekkor azonban maguk, hivatalos formában keresték fel a követséget. Az egyes személyekben munkálkodó belső ellenállást ugyanakkor nem volt könnyű egyik napról a másikra felszámolni. Egy második generációs, a negyvennyolcas kolónián belül tisztelt és befolyásos hölgyismerősöm említette egy alkalommal, hogy testvére, aki egy időben az Egyesület elnöke és a közösség meghatározó figurája volt, milyen demonstráció- és gesztuskampány segítségével érte el azt, hogy az egyesület tagjai megbirkózzanak a magyarországi fordulat utáni első nagykövet személyével és funkciójával kapcsolatos, mélyen gyökerező ellenérzéseikkel. E hölgyismerősöm konkrétan két mozzanatot említett. Egyfelől testvére a Magyar Centrum közösségi rendezvényein látványosan a követtel együtt jelent meg, és az ő társaságában tartózkodott. Másfelől a Hungária Egyesület éttermében – amely egyébként nyilvános vendéglátóipari egységként működött, ám ennek ellenére a megelőző évtizedekben tilalmi zóna volt a magyar diplomaták számára – nagy mennyiségű alkoholt, whiskyt és bort fogyasztottak el kettesben a tagság kisebb-nagyobb csoportjainak szeme láttára. Az új alapokra helyezett viszonyt egy házasság erősítette meg: a nagykövet fia feleségül vette a kolónián belül befolyásos család harmadik generációs lányát.

A magyarországi fordulatot megelőző időszak argentinai magyar–magyarországi magyar, hidegháborúsnak jellemezhető viszonyai, politikai manőverei, az információ megszerzésének, illetve blokkolásának különféle módozatai nem tartoztak a gyakori társalgási témák közé. Egy ötvenhatos, kiskamaszként érkezett adatközlőm

¹⁸⁰ Argentínai Magyarajkú Zsidók Egyesülete.

ugyanakkor egy kávéházi beszélgetés során és több mint egyéves ismeretségünket követően, a követségen rendezett márciusi 15-ei megemlékezés kapcsán hirtelen arról kezdett el mesélni, hogy régebben mit jelentett bemenni a követségre.

„Beléptél, néztek jobbról-balról, bevezettek egy helyiségbe, mondták, várj, kimentek a helységből, és kulcsra zárták maguk után az ajtót. És mindig megszerezték maguknak az információt, ki tudja, mennyit költöttek besúgókra. A Németh-kormány alatt kezdett javulni a helyzet, de 1988-ban még volt egy incidens, amikor a követségről eljöttek valami ünnepi rendezvényünkre... augusztusban vagy márciusban? És ki kellett tessékelní őket.”¹⁸¹

A magyar állam és a negyvennyolcas argentinai magyar közösség közötti, a világháború és a rendszerváltás időszakában kialakult viszonyrendszert a közösség szemszögéből igen szemléletesen, dokumentumok, levéltári források, diplomáciai iratok segítségével mutatja be a második generációs Némethy Kesserű Judit doktori értekezése.¹⁸²

Az alábbi hosszabb interjúrészletben egy második világháború után Argentínában született második generációs férfi, a Centrum egyik meghatározó személyisége ad képet a Magyar Centrum negyvennyolcas közösségének véleményét, nézeteit, álláspontját alakító tényezőkről a magyar nagykövetség és általában a hivatalos Magyarország egykori és jelenlegi képviselőinek irányában.

„Nem volt semmi kapcsolat Magyarországgal, mert hát az óceánon átmenni a háború alatt nem volt akkor könnyű. Itt annak idején Semsey volt a magyar nagykövet. Utána itt is maradt, nem ment vissza. Aztán vége lett a világháborúnak, és jöttek a kommunisták. A Semsey átadta a kommunistáknak a követtséget. Itt a magyarságnak a nagy zöme, mert tényleg óriási százaléka, azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy kilencvenöt százaléka az volt a gondolata és az érzése és a lelkiülete, hogy ez a magyar kormány, ami... szóval a kommunista, annak idején a Rákosi-féle magyar kormány, az nem a magyar népnek és Magyarországnak az érdekeit védi, hanem az orosz hadseregnek, Oroszországnak az érdekeit védi, és Oroszországot képviseli inkább, mint a magyarokat. Ebből kifolyólag így teljesen megszakadt a viszony a magyar követtséggel és ezáltal Magyarországgal is. Rosszul is volt nézve társadalmilag, akik mentek egyáltalán Magyarországra, mert... Nagyon kevesen voltak, nagyon-nagyon kevesen. Rögtön a háború után kezdődött az érzés, ez az utálat, a kommunizmusellenes lélek, mert alapvetőleg az volt a gondolat, hogy mi azért vagyunk itt, mert ti, a kommunisták, elfoglaltátok az országot. Ez volt nagy vonalakban a gondolat. És hát senki se szeretett itt lenni, mert hát mindenki úgy érezte, hogy a hazájából kiűzték, és ez így nem jó. Nem mai gondolatokkal kell ezt értelmezni, hanem akkoriakkal, nem? És hát ezzel a gondolattal, hogy nem volt semmi kapcsolat a magyarokkal, ezért, amit az előbb mondtam, de mégis a magyar megtartási erő nagyon nagy volt, és itten

¹⁸¹ Azért kellett kitessekelní őket, mert az egyesület döntése volt, hogy nem tart kapcsolatot a kommunista Magyarország hivatalos képviselőivel.

¹⁸² Némethy 2003, 29–112.

elkezdtek dolgozni rengeteg emberek a magyar kolóniában a magyarság fenntartásáért. Így született például a Zrínyi Kör, ami valamikor '50-51-ben, valahogy így született. A Centro Húgaróban annak idején, amikor a negyvennyolcas bevándorlók, a háború utáni bevándorlók, azok bent a városban béreltek egy nagy ingatlant a Cerrito utcán, amit most már ledöntöttek, mert most ott Nueve de Julio van. [...] És ezek a negyvennyolcas magyarok, akik jöttek, óriási segítséget kaptak az első időkben a régebbi magyaroktól. [...] De aztán mindenkinek meg kellett találni a helyét, és megállni a helyét ebben az új társadalomban, és ez a bevándorlás, a negyvennyolcasok, talán a legmagasabb intellektuel rétege lett a magyar bevándorlóknak. Mert hát a kommunizmus az nagyon... a klasszist, rétegződéséből kifolyólag mindig a magasabb rétegeket utálta ki vagy ölte meg, vagy űzte el. [...] Kifejlődött ezáltal itten Argentínában egy... Argentínában abszolút úgy volt, hogy nem volt semmiféle kapcsolatunk Magyarországgal, praktikusán semmi volt körülbelül '70-ig. Körülbelül.

– És senkinek? Vagy csak a Centro Húgarónak nem volt?

– Nem, hát a zömének nem. Mindig van, aki nem, mindig van, persze hogy van. De mondjuk, azt mondanám, és azt hiszem, nem tévednék, hogy olyan kilencvenöt százaléka. Akkoriban a magyar követség, a kommunista évek magyar követsége, ezek nagyon próbáltak befészkelődni, tudni, hogy mi van itt a magyarokkal, és teljes elzárkózást találtak mindenhol.

– Alsinán tudtak, Alsinán nem volt nehéz. Ez miért volt?

– Mit tudom én. Az alsinai magyarság, az más volt. Az alsinai magyarság az... régi magyarok voltak. Azok, akik jöttek az I. világháború után, azok nem éltek át a két háború közti magyar történetet Magyarországon, és pláne nem éltek át a II. világháborút, és nem éltek át azt, hogy jön az orosz hadsereg, és elfoglalja az országot. Ezt ők nem éltek át. Őnekik ez a kommunizmus elleni érzés kifejlődése, ez nem volt bennük olyan erősen, mint a negyvennyolcasokban. És mivel a magyar követség a követeken keresztül mindig próbált, és... Akkoriban a magyar követség sokkal nagyobb volt, mint ma, sokkal nagyobb.

– Több diplomata volt?

– Persze, hogy több diplomata volt, több... A diplomáciája Magyarországnak az olyan részlegális volt, mi úgy éreztük. Az egy részlege volt a nemzetközi, nagy moszkvai nemzetközi politikának. Tehát mi volt a nagy céljuk? A kommunista befolyást növelni és terjesztetni a világon. Erre dolgozott a magyar követség is. Ez volt ott a cél, ez volt. Itt mindenki le volt káderezve, mindent tudtak rólunk, hogy ki mi, nem tudom, honnan, de utánanézték. Könnyű volt utánajárni, nem titkolt senki semmit. Hogy ki mit csinál, ki volt, mi volt. Ebből kifolyólag még nem volt semmiféle kapcsolatunk. Le volt nézve. Le volt nézve társadalmilag, és majdnem olyan is volt, hogy amikor megtudta a társadalom, hogy valaki mégis bejött, befészkelődött közénk, vagy meghajlott a követségnek a nyomására, akkor direkt nem fogadták be utána a társadalomba. Sőt, voltak határozatok is. Például ha magyar cserkész, ha a külföldi ma-

gyar cserkészszövetség, ami akkoriban nem a külföldi volt, hanem a magyar cserkészszövetség volt, mert Magyarországon meg volt tiltva a cserkészlet, az megtiltotta a tagjainak, tehát az összes cserkésznek, hogy például a magyarok, az akkori Magyarok Világszövetsége az mindig szervezett ilyen magyarságtáborokat, ami Magyarországra meghív, és nyomta, hívta, hogy menjünk, menjünk, menjünk. Anyagi alátámasztást hozott, pénzt költöttek arra, hogy befolyásuk legyen az itteni magyarok között, és nem sikerült nekik. Volt is eset, ami például... aki elment. A cserkészlet kitoloncolta maguk közül. Ez egy lány volt, azóta meghalt rákban, a szerencsétlen, ő elment, és így, mondjuk, ki is lett toloncolva a cserkészletből. Nem jött vissza, nem jöhetett. Ez a '60-as években volt. Tehát a Világszövetséggel semmi kapcsolat, aztán jött a rendszerváltás, kinevezik a Csoórit mint elnöke a Magyarok Világszövetségének, Csoóri elkezd átstrukturálni a Világszövetséget más célokká. Mert akkoriban a Világszövetségnek az volt a célja, hogy a kommunizmust terjessze. Ez volt a cél. A különböző módszereken keresztül. Minekünk nem voltak itten magyar könyveink se, Magyarországról jött magyar könyveink se, mert az volt akkoriban a gondolat, hogy minden olyan könyvet, amit a kommunista érában adnak ki, ott mindenben benne van a kommunizmus... [...] Amikor [a rendszerváltozás után] jött ez a kérelem [az argentinai magyar intézmények csúcsszervezetének létrehozására], hát akkor beálltunk a sorba, hát ezt kéri, ezt kell csinálni. Megváltozott teljesen akkor a gondolat... persze ez sok beszéd és sok belső vita meg mi... Hogy most tulajdonképpen el kell fogadjuk azt, a követséget is, mert hát ez is szabadon választott kormánynak a követe, tehát azt a kormányt képviseli, akit a magyar nép megválasztott. [...] Tehát amikor volt a választás, akkor már javában itt volt.

Ő itt volt, és mi nem... nem volt vele viszonyunk. Ha megválasztották, akkor jött az Antall. Nagy lépés volt az egész koloniális életben. Na, most mi? Tele volt, mindenki eljött. Mindenki borzasztó kíváncsi volt, vagy dühös volt, mindenkiben más érzelmet váltott ki, de mindenki, mindenki eljött. Akkor ez a magyar követ, egy állati intelligens ember... Ismered? Nem? Egy állati intelligens ember, állati intelligens ember, remek diplomata. És vagy a követségnek az előzékkáderezéséből kifolyólag vagy mert valaki megmondta valahogy, ő pillanatok alatt kiérezte, hogy itt mi a helyzet. Tehát hogy a Hungáriában mi a gond. És így megfordult ő.

– De mi volt a helyzetetek? Ez a dilemma vagy ez a... Milyen helyzetben voltak?

– Az, hogy a... Ez a minden, amit elmondtam. Hát ez az abszolút antikommunizmus az oroszok felé, ami körülbelül az egész beszélgetésből kiderül, nem akarom újra elmondani. Ez az erős gondolat, tehát nem úgy, mint Alsínában. Szóval, nem meghajló emberek, kemények, izék. Igazuk van, vagy nem, vagy mennyire? A túlzások mindig rosszak az életben, de voltak túlzások itt is. Ő ezt pillanatok alatt átérezte, s akkor tartott egy olyan beszédet, ami a végén mindenkinek nagyon tetszett. Mert ő mindenféle olyan dolgokat emelt ki a beszédében... A beszéd persze úgy kezdődik ilyenkor, hogy a saját élettör-

ténetét elmondja. Nem azt, hogy hazudott, de biztos úgy festette a dolgokat, hogy... ahogy ő érezte, hogy nekünk, az itteni társadalomnak tetszeni fog. És ez sikerült neki. Mert kiemelt mindenféle, hogy ő hogy' szenvedett a kommunizmus alatt, meg minden, pedig nagykövet volt. Irreális dolgok, de hát... mert egy... Akkor hozott anekdotákat a gyerekkoráról, mit tudom én, nem emlékszem a *detájokra* [részlet, sp.], de hát ez volt a lényeg. És attól kezdve kezdődött a folyamatos jó viszony a magyar követséggel, a magyar diplomácia és a magyar külüggyel. Azóta rengeteg ember jött, jönnek, mindenki, mindig, kapcsolatban vagyunk. Akárki jön, a követ szól nekünk, hogy jön, ez jön, az jön, ez mit csinál ott. Nagy vonalakban megkezdődött a folyamatos jó viszony a magyar követséggel és a magyar kormánnyal."

Formálisan a vizsgálat időszakára megváltozott a követség és a Hungária Egyesület viszonya. A viszony járulékos tartalmait 1990 óta a kiküldött diplomaták személyes törekvései és értékválasztásai alakították. Amennyiben ezek harmonikusan illeszkedtek a Magyar Centrum által vállalt értékekhez és szokásokhoz, a követség és a Centrum együttműködése nagyon sok helyzetre és tevékenységre kiterjedt, és meglehetősen intenzívvé vált. Ennek hiányában az együttműködés lazult, és a kötelező minimumot kevés további program egészítette ki.

A Magyar Centrum és a magyarországi kiküldöttek közti értékazonosság, illetve -különbözőség szembesülését érzékeltető alábbi példa a magyarországi balliberális koalíció által delegált nagykövet időszakából való. Az argentinai magyar lap akkori szerkesztőjével és az egyesület akkori elnökével a Hungária klubházában futottam össze. Mindketten igen elegáns öltözetet, öltönyt, nyakkendőt viseltek, és mint kiderült, a magyar követség március 15-ei megemlékezéséről érkeztek, amelyre mindketten hivatalosak voltak. Az elnök elégedetlenül számolt be a rendezvényről. Mint elmondta, megérkeztek a vendégek a követségre, beszélgettek, volt egy kis állófogadás, aztán a követ az egyik szoba sarkába félrevonulva, de úgy, hogy a társaság egy része észre sem vette, elkezdett beszélni, röviden, két percnél nem tovább; és miután befejezte, halkán, mintegy háttérzeneként felhangzott a magyar Himnusz, de már vagy a felénél járt, mire az egybegyűlteknél feltűnt, hogy ez a Himnusz. „Szóval semmilyen sem volt. És a követ azt ígérte, hogy majd vasárnap a Hungáriában bővebben fog beszélni."

Ugyanebből az időszakból származnak az alábbi, a követség, illetve a magyarországi hivatalos szervek működését minősítő kommentárok is. Az argentinai magyar kórus egyik tagja egy próba előtti kávézás során hangsúlyozta, hogy a kórus curriculumja szempontjából mennyire fontos, hogy fellépjenek Buenos Aires operaházában, a Colón Színházban.

„A magyar követség két ízben is küldött levelet a Colónba, hogy a magyar kórust figyelmükbe ajánlja. Semmi visszajelzést nem kaptak. *No les dieron bolilla, ádemász áblán kásztezsánó ászí.*¹⁸³ De az argentin alkalmazottra, Olimpiára mégsem bízhatnak ilyen feladatot. Ebben az országban a titulus sokat számít, ha telefonálok én, X. Y. építész, rám rögtön odafigyelnek."

¹⁸³ Rájuk se fűtyültek, ásztán még így beszélük á spányol nyélvét.

Egy argentinai magyarokról készült munka első generációs, hetvenes éveiben járó szerzője így fakadt ki egyik találkozásunk alkalmával: „Nem vagyok a legjobb véleményvel a magyarországiakról. A Lakitelek Kiadó éveken át azzal hitegetett, hogy a nyertes pályázati munkámat, az argentinai magyarok történetét könyv formájában kiadja Magyarországon. Ez nem történt meg. Egy magyarországi intézmény meg, nevére nem emlékszem, szervezett egy konferenciát a külföldön élő magyar művészekről. Szalay Lajosról, tekintve, hogy egymás legjobb barátai voltunk, senki nem tud többet nálam. Küldtek is nekem egy meghívót, de azután adták fel postán, hogy lejárt az előadás-tervezetek leadásának határideje, hogy ne is lehessen elküldeni a tervezetet. Írtam nekik erre, protestáltam, de választ persze nem kaptam soha. Megvolt a kongresszus Pesten, végül láttam az előadók jegyzékét: hát, csak magyarországiak voltak közöttük. Pedig biztos sok emigráns szakértő is van, aki esetleg többet tudhat a határon túli művészekről. De a magyarországiak nem akarják, hogy mi részt vegyünk.”

Az alábbi epizód, amely az 1998 decemberében, Chilében megrendezett nemzetközi cserkész világtalálkozóhoz kapcsolódik (néhány argentinai magyar cserkész szülő beszélgetése erről a találkozóról), egy újabb aspektusát villantja fel az argentinai és a magyarországi magyarok viszonyának, a köztük fennálló kulturális különbségeknek. A beszélgetésnek terepmunkám lelegején voltam fültanúja, a beszélők és a szereplők többségét még nem ismertem. Mint megtudtam, a nemzetközi cserkésztalálkozók történetében az argentinai magyar cserkészek a magyarországi cserkészküldöttség alegységeként, mintegy annak alárendelve jelentek meg. A beszélgetés apropóját a Délamerikai Magyar Hírlapban megjelent egyik cikk szolgáltatta, amelynek szerzője a „szeleburdi” és a „haszontalan” jelzőkkel illetve az argentinai magyar cserkészek viselkedését egy chilei *jamboree*-n. Az argentinai magyar cserkészek vezetője egy huszonkét éves fiú volt. Édesanyja elmondása szerint a magyarországi magyaroknak vaskalapos fegyelemben kellett élniük, az idea az elzárkózás és nem a részvétel, a kapcsolatteremtés volt. A magyarországi gyerekeknek este fél tizenegykor le kellett feküdniük, és emiatt az argentinai magyar gyerekeknek is, holott az összes csoport akkor rendezte a buliját, amelyekre így az argentinai magyar gyerekek (14-16 évesek) sem mehettek. A magyarországi gyerekek szóvá tették, zavarta őket, hogy az argentinai magyar gyerekek a chileiekkel spanyolul barátkoztak. Ráadásul a tábortűz alkalmával kiderült, hogy az argentinai magyar gyerekek sokkal több magyar dalt, nótát tudnak, mint a magyarországiak, ami az argentinaiak számára nagy csalódást jelentett, mint ahogyan a merev, elzárkózó, katonás légkör is. Az argentinai magyar cserkészanyukák a gyerekeknek adtak igazat, és felháborodtak a viselkedésüket ért kifogásokon. Ez a történet egy kis részterületen szemléletesen jeleníti meg a Buenos Aires-i Magyar Centrum tagjainak Magyarországgal és a magyarországiakkal kapcsolatos ideáljainak szembesülését a valós különbségekkel.

A hivatalos Magyarországhoz fűződő viszonyt érzékeltette a Határon Túli Magyarok Hivatala vezetőjének Buenos Aires-i látogatása. Szabó Tibor a Hungária Egyesületben is tartott egy előadást a HTMH és a határon túli magyarok kapcsolatáról. A HTMH vezetője korábban a napot a Zrínyi Ifjúsági Körrel, valamint a Hungária Egyesület tagságával töltötte.

Szombaton, március 27-én

Szabó Tibor, a Határontúli Magyarok Hivatalának új főnöke
egész nap a Hungáriában tartózkodik.

Délelőtt bakapcsolódik a Z.I.K munkájába.

Délben az érdeklődőkkel, a kíváncsiakkal ebédel.

Délután a cserkészek összejövetelén vesz részt.

20 órakor munkaköréről és a nyugati magyarokkal kiépítésre váró
kapcsolatokról tart előadást.

Esti jó szokás a **vacsora**; ezt is velünk fogja elfogyasztani.

Téged is szeretettel várunk és hívunk!

Meghívó a HTMH vezetőjének Hungária Egyesületben tartott előadására (1999)

Az előadó mellett a Hungária Egyesület elnöke és az AMISZ elnöke ültek még a közönséggel szemben. A nők nagyon elegánsan felöltöztek erre az alkalomra, az idősebb férfiak öltönyben jelentek meg. Közel száz fő lehetett a teremben. A kérdések nagy többsége az útlevélhez, a nemzethez, illetve az államhoz való tartozáshoz kapcsolódott, és ezek kapcsán kavarogtak leginkább az indulatok, hiszen az argentinai magyarok szülei, nagyszülei közül nagyon sokan a mai Magyarország határain kívül, a történeti Magyarország területén születtek, és ezért nem jogosultak a magyar útlevélre, illetve állampolgárságra. Úgy tűnt, a Magyar Centrum szereplői számára ez volt az egyik legérzékenyebb kérdés. Néhányan szégyenkeztek társaik heves vérmérsékletű, olykor inkább indulatos, mint tényszerű kérdésein. A Centrum egyes tagjai érthetőnek találták, hogy a magyar állam azt szeretné, hogy a szomszédos országok magyarjai maradjanak a szülőföldjükön, mások viszont ezen felháborodtak. A HTMH vezetője a hivatalos Magyarországot mutatta be, az előadásához kapcsolódó kérdéseknek köszönhetően látható volt, hogy az útlevél, az állampolgárság, a határon túli magyarság problémaköre mennyire intenzíven foglalkoztatják a Magyar Centrum közösséget.

NEM ZSIDÓ ÉS ZSIDÓ MAGYAROK, URAK ÉS KOMMUNISTÁK

A továbbiakban néhány olyan kérdést érintek, amelyekről a Buenos Aires-i Magyar Centrum belső köreiből, a rendszeresen ismétlődő események résztvevői között spontán módon ritkán esett szó. A Buenos Aires-i magyar–magyar viszonyokat nagymértékben befolyásolták, mondhatni meghatározták a zsidósággal, a kommunistákkal, a különféle társadalmi rétegekből való származással kapcsolatos elképzelések. Ugyanakkor e problémák rendre szóba kerültek az azokkal a személyekkel folytatott beszélgetéseim során, akik az ügyekben és eseményekben megfigyelt involváltságuk alapján a Centrum körül kialakult legtávolabbi gyűrűbe sorolhatók be, valamint az olyan, ugyancsak a második világháború utáni hullámmal érkezett, második generációs személyekkel folytatott beszélgetéseim során is, akiknek családi háttere más volt, mint a Magyar Centrumon belül érvényes értékeket képviselő tár-

sadalmi-kulturális csoport családi háttere, és akiknek a vizsgálat idején is folyamatosan küzdeniük kellett a Centrumon belül elfoglalt pozícióik javításáért.

Az első kérdés a magyar zsidókkal kapcsolatos vélemények köre, amely nyilvános, társasági formában többnyire elhallgatásokban, visszafogott hangerejű rövid megjegyzésekben, közvetett kérdések megfogalmazásában érhető tetten; ezek az utalások a Buenos Aires-i Magyar Centrum belseje felé haladva egyre sűrűsödnek. A gyerekkorukban a Centrumban szocializálódott, ám attól már eltávolodott, sőt a Hungária Egyesület látogatásától éveken át tartózkodó második generációsok közül többen az első helyen említették az antiszemitizmust azok között az okok között, amelyek miatt úgy érezték, a kulturális gyökereik ápolásának belső igénye ellenére is távolságot kell tartaniuk az egyetlen működő és a külvilág felé többé-kevésbé nyitott magyar intézménytől, a Hungária Egyesülettől.

A kutatás során az említett vélemény egyik legszemléletesebb példájával egy negyvennyolcas, második generációs magyar politikatudós, egyetemi oktató által a Buenos Aires-i Egyetem (UBA) Társadalomtudományi Karán megszervezett előadás-sorozat második alkalmával találkoztam. Az előadás-sorozat Kelet-Európával, az említett előadás, amelynek előadója a jugoszláv követség egyik diplomatája volt, a boszniai háború témájával foglalkozott. Mint az előadás végén kiderült, az előadóteremben szép számban gyűltek össze – főként másodgenerációs – magyarok is. Az előadás végén öten mentünk el vacsorázni: az előadást szervező professzor, gyerekkori barátja, a Hungária Egyesület akkori elnöke, egy negyvennyolcas második generációs hölgy és egy harmincas években érkezett család harmadik generációs leszármazottja, valamint e sorok írója.

A beszélgetés elején nyilvánvalóvá vált, hogy a hölgyek és az egyesületi elnök korábban nem ismerték egymást, vagy ha gyerekkorukban találkoztak is a magyar klubban, nem emlékeztek egymásra. A harmadik generációs nő hosszabb monológba kezdett a Magyar Centrumhoz fűződő viszonyáról, szüleiről, akik a húszas, illetve harmincas években érkeztek Argentínába, és akiket minden vonatkozásban rendkívül konzervatívnak tartott. „A mi házukban szexről, drogról, zsidókról és kommunistákról szót ejteni nem lehetett.” „A kolónia antiszemita, reakciók. Hallottam, hogy valaki legutóbb kilépett a klubból azért, mert zsidó származású vendéget vitt magával, és a jelenlevő klubtagok közül néhányan erre megjegyzéseket tettek.” Véleménye szerint a szülei, akik a magyar kolónia élvonalbeli és reprezentáns képviselői voltak, antiszemitizmusukkal ideológiai szempontból tökéletesen példázták az argentinai magyarságot.

„Gyakran vitatkozom anyámmal, aki most visszamenőleg nagyon megváltoztatja a múlt történéseihez való viszonyt. Amikor én szembesíttem őket ezzel, kész a veszekedés. Én határozottan emlékszem – és ki emlékezne jobban a gyerekeknél –, hogy a szüleim a háború alatt egyértelműen Németországot támogatták, és a fasiszták győzelmét akarták. A papám a General Motorsnál dolgozott, ahonnan elbocsátották, mert nem rejtette véka alá a nézeteit, sőt hangoztatta azokat. Aztán a háború után már másként beszélt.”

Ezért szakított a kolóniával. A hölgy akkor még nem tudta, hogy pont a Hungária Egyesület aktuális elnökének méltatja az általa vezetett intézmény tagságának szel-

lemiségét, ideológiai beállítottságát. Az egyesületi elnök némi tehetetlen mosolygás után arról beszélt, hogy tényleg vannak antiszemita felhangok a klubban, de azt is hozzátette, hogy ez egy kis csoport, amely többségében idősebbekből, első generációs személyekből áll. A hölgy többször külön hangsúlyozta, hogy a magyar programok területén alapvetően az asztalnál jelenlevő egyetemi tanár személye jelenti számára a minőségi garanciát.

A negyvennyolcasok második generációja egy részének tudatos, részleges vagy teljes elhatárolódása az első generáció által képviselt értékektől viszonylag széles körben megfigyelhető – és egyben a Magyar Centrumtól eltávolító hatású – jelenségnek tűnt. Az előadássorozatot szervező második generációs férfi által gyakorolt stratégia elemei ennek az álláspontnak a legszélsőségesebb, legkevésbé szokványos megnyilvánulásai voltak, amelyeknek argentin társaságban voltam többször fültanúja. Új társaságban bemutatkozás helyett gyakran kérdés nélkül elmondta, hogy ő magyar és három apja volt, egy, akitől a nevét kapta, egy második, aki a vér szerinti apja, és a harmadik, aki felnevelte. Aztán emelt hangon így folytatatta: „Az apám, a nevelőapám náci volt, ahogy a klub többi tagjai is azok.” Láthatóan úgy próbált megbirkózni nem szokványos élettapasztalatával, hogy argentinai emberek különféle csoportjainak, főként baráti társas együttlétek során időről időre kérdés nélkül és túlzó formában reflektált nehezen feldolgozható problémájára.

A tizenhét éves koráig a negyvennyolcas magyarok egyesületi életében nevelődő, aztán azzal hirtelen szakító férfival beszélgetve rendszeresen terelődött a szó az argentinai magyarok zsidókkal kapcsolatos nézeteire.

„Az én generációmat úgy nevelték, hogy antiszemita legyen. Két-három éve találkoztam egy volt cserkész társammal, aki ma taxis, és aki az ország nehéz helyzetét azzal magyarázta, hogy Alfonsín elnök zsidó volt – mellel nem az –, és zsidók vették körül, akik rossz tanácsokat adtak neki. [...] Az apám meg 1973-ban azt mondta, hogy az akkori belügyminiszter, a nagyfülű, nagyorrú és kopasz fejű, katalán származású, katalán születésű Arturo Mar Raig zsidó bűnös, és ő felelős az ország demokratizálódásáért.”

Egyes második generációs negyvennyolcasok szóhasználatát az tükrözte, hogy a magyar zsidó származású személyeket nem sorolják a magyarok közé.¹⁸⁴ A Buenos Aires-i magyar kórus Dél-Argentínában vendégszerepelt egy fesztiválon. Egyik délután hajókirándulást tettek, amelynek során találkoztak egy argentinai magyar asszonnyal, aki négyéves unokájával utazott. Szóba elegyedtek, és a kórus a kislány nagy meglepetésére elénekelt neki azt a dalt, amelyet nagyanyja szokott külön az ő szórakoztatására neki énekelni. Erről a találkozásról a véletlennek köszönhetően egymástól függetlenül mindkét fél beszámolójából értesültem, először a hetedik fejezetben szereplő egyik második generációs magyar zsidó interjúalanyomtól, az unokájával utazó asszonytól, aki számára e találkozás központi mozzanata a kislány óriási meglepetése volt. Később a magyar énekkar egyik tagjánál rákérdeztem erre az epizódra, arra, hogy is esett meg a találkozás a hajón a magyar hölgygel. Az illető

¹⁸⁴ A magyar zsidók körében végzett vizsgálódás tapasztalatai azt mutatták, hogy ők az argentinai magyar zsidó származású személyekre utaltak magyarként.

először értetlenül nézett rám egy pillanatig, aztán visszakérdezett: „Magyar? Nem volt magyar. Zsidó lehetett.”

Amint az alábbi két példa mutatja, a fejekben levő képzetek és közösségi gyakorlat e tekintetben nem ellentmondásmentesek. A Magyar Centrum egyik második generációs, szakmailag is sikeres, aktív tagja osztrák nőtt vett feleségül. A hatvan év körüli házaspárral magam is rendszeresen találkoztam az egyesület különféle programjain. A hölgyről azt is megtudtam, hogy az egyesület egyik tagjához járt akkoriban magyarórákra. Egyik magyar zsidó interjúalanyommal beszélgetve a Hungária Egyesületről, a zsidó és nem zsidó argentinai magyarok közti hideg viszonyra, a negyvennyolcasok antiszemitizmusára terelődött a szó. Mint kiderült, beszélgetőpartnerem régről jól ismerte a házaspár osztrák tagját, nevezzük itt most Hettinek, aki egy tekintélyes zsidó család leánya volt. „Nem értem a Hettit, igazán nem értem, hogy bírja ezt gyomorral, azokkal ott abban a klubban” – mondta visszafojtott indulattal a második generációs interjúalanyom.

A hétvégi magyar iskolában korábban aktívan részt vevő, ötven év körüli férfi mesélte, hogy a Zrínyi Ifjúsági Kör komoly profilváltáson ment keresztül, amikor egy korábbi vezető évtizedekkel azelőtt behozta a klubba Istvánt. Elmondása szerint István apja híres budapesti orvos, anyja pedig gazdag zsidó textiltereskedő család lánya volt. A mama elvált első férjétől, és még a háború kitörése előtt hozzámert egy arisztokrata származású magyar diplomatához, akivel kivándoroltak Argentínába. István és családja egyértelműen vezető, meghatározó szerephez jutottak a Magyar Centrumon belül, és annak a közösségen belüli kisebb csoportnak is a meghatározó magját alkották, akik terepmunkám idején a legmarkánsabban álltak ellen a Magyar Centrum megnyitásának.

Az argentinai magyar személyek és közösségek közötti leginkább egyértelmű válaszfalat a kommunizmushoz fűződő viszony emelte. Ez a kérdéskör a kötet több fejezetében felbukkan. A probléma megértését segíti annak pontosítása, hogy bizonyos helyzetekben és szövegkörnyezetekben a „kommunista” a „zsidó” szinonimájaként szerepelt, illetve a két fogalom szinte teljességgel egybemosódott. A „kommunista” kifejezés azonban nemcsak a negyvennyolcas bevándorlók és leszármazottaik, hanem számos magyar – köztük magyar zsidó – bevándorló közösség körében is már a két világháború közötti évtizedekben is a legnegatívabb tartalmakat hordozta. E kommunistaellenes attitűd egyik szemléletes példája Kurucz Lászlónak, a *Magyarok Argentínában* című kötet szerzőjének az adata: egyik beszélgetésünk alkalmával szó esett a szabadkőművesség argentinai jelenlétéről és jelentőségéről. Mint Kurucz László szóbeli közléséből megtudtam, Argentínában léteztek magyar szabadkőműves páholyok, sőt magyar zsidó szabadkőműves páholyok is. „Kommunistagyanús zsidót azonban még a zsidó páholyokba sem vettek föl. E tekintetben zsidók és keresztények között egység volt.”

A Buenos Aires-i Magyar Centrum tagságán belüli dinamika meghatározó eleme volt a szereplők magyarországi társadalmi származása. A Centrum összezsugorodásával, az újabb és újabb generációk szerepvállalásával, valamint az argentinai gazdasági helyzet mindenkit egyformán sújtó romlásával párhuzamosan ugyanakkor ez fokozatosan veszített meghatározó, a közösségen belül alapvetően pozicio-

náló jelentőségéből. Ez persze nem jelenti azt, hogy e problémát időről időre ne vetették volna fel beszélgetőpartnereim, elsősorban azok, akik úgy vélték, hogy családjuk magyarországi származása, társadalmi állása és anyagi helyzete befolyásolta kedvezőtlenül a Magyar Centrumon belüli ambícióik megvalósulását, társadalmi megbecsültségüket. A társadalmi származás és vagyoni helyzet presztízsképző szerepét értékelve, ötvenhatos másodgenerációs beszélgetőtársam a fentebb említett István családjával kapcsolatban több alkalommal hangsúlyozta, hogy

„ők nem egy szál gatyában érkeztek, *con una mano adelante y otra atrás*,¹⁸⁵ mint mi, hanem szőnyegestől, zongorástól, csillárostól és pénzestől átköltöztek. Én tíz évig tanítottam a Zrínyi Ifjúsági Körben [...], de aztán a munka mellett nem bírtam. És attól fogva, hogy lemondtam, a többiek lámpaoszlopnak néztek, mintha ott sem lettem volna.”

Karcsi, egy másik, ötven év körüli, második generációs, negyvennyolcas férfi, aki a legutóbbi években, harmadik generációs és a magyar ifjúsági életben és ifjúságnevelésben aktív gyermekein keresztül kezdett el a Centrum egyik számon tartott, emelkedő presztízsszerű figurájává válni, így vélekedett:

„Sokan azért szigetelődtek el a kolónián belül, mert nem tartoztak az előkelőségekhez, mert nem hoztak magukkal elég pénzt, vagy nem ment nekik olyan jól. És amikor volt valami közösségi alkalom vagy összejövétel, bizony megnézték, kin milyen bunda van. A grófokra egyébként ez nem volt jellemző. Aki gazdagságban nőtt fel, azt úgy tudta viselni, hogy azzal soha senkit nem sértett meg. Akik frissen szereztek gazdagságot, azok sokkal jobban ügyeltek az ilyesmire. Jöttek a két világháború közötti, második világháború utáni Magyarországról, és magukkal hozták azt az osztálytudatot allűrökkel együtt, amit itt újrateremtettek. A rákövetkező, már argentin generációk számára ezeknek a különbségeknek már jóval kisebb jelentősége volt, és ma, ebben az általános össznépi lerongyolódásban, ami itt van, ma már egyáltalán nem számítanak.”

Azt is a Buenos Aires-i Egyetem magyar származású professzora mesélte, hogy néhány éve rendeztek egy nagy cserkészbált, amelyre az összes egykori cserkészt és minden egykori tagot elhívtak. Három másodgenerációs, negyvenöt-ötven év körüli negyvennyolcas férfi és egyetemi oktató ismerősöm beszélgettek együtt. Mint elmesélte: felvetődött a kérdés, hogy *Cual es el verdadero rostro húngaro?*, azaz hogy „milyen az igazi magyar arc”? Így került a szó Karcsira, akiről azt tartották, nincsen igazi magyar arca. „Hát persze, hogy nincs, mert paraszt. Nekünk sokan, a Valentín Alsina-iak, wildeiek parasztok, alsóbbrendűek voltak, akiktől tiszteletet, behódolást vártak volna.”

A társadalmi származás és az ideológiai meggyőződés fentebb említett kérdéseinek centrumbeli jelentőségét érzékelteti egy neves kortárs magyarországi író látogatása a Hungária Egyesületben, aki spanyol kiadója meghívására érkezett Argentínába 2000 novemberében. Fontos megemlíteni, hogy az író egy régi magyar történelmi család leszármazottja. Az irodalmi rendezvény, amelyre érkezett, nem

¹⁸⁵ Egyik kezük elöl, a másik hátul (sp.).

Buenos Airesben, hanem La Plata városban zajlott le. Bár félhivatalosan hónapokkal korábban értesültek az író érkezéséről, és az argentin napilapokban is számos cikk méltatta munkásságát, sem a magyar nagykövetség, sem a Hungária Egyesület nem szervezett számára olyan alkalmat, ahol az érdeklődő magyarok találkozhattak volna vele Buenos Airesben. Az utolsó pillanatban, a Hungária Egyesület meghívására a klubházban mégis létrejött egy találkozó a Magyar Centrum egy tucatnyi, a legbelső körhöz tartozó személyisége és a magyarországi író között. Kutatásom szempontjából azért volt figyelemre méltó ez a találkozás, mert így egy alkalommal, sűrített módon, spontán interakciók során belülről figyelhettem meg, milyen szempontok szerint tapogatnak le és igyekeznek bemérni egy Magyarországról érkező neves – bár számukra ismeretlen és az elmúlt évtizedek magyarországi sikeressége miatt potenciálisan kommunistagyanús – személyiséget, aki nem a magyar állam hivatalos kiküldöttjeként látogatott el hozzájuk.

Fontos megemlíteni, hogy a magyar irodalom klasszikusait a Magyar Centrum tagjai nagy becsben tartották, és különösen az ifjúságnevelés területén a magyar irodalom számos klasszikus műve került elő rendszeresen. A Magyar Centrum Tagjai között volt két olyan férfi is, akik kiskamasz korban érkeztek Argentínába, néhány évet Magyarországon is jártak iskolába, és hatalmas magyar irodalmi memoritertudással rendelkeztek, amelyet folyamatosan bővítettek, és amelyből az egyesületi étterem vacsoraasztalánál ülve vagy ünnepségek alkalmával rendszeresen elő is adtak a jelenlevőknek. Az ismert és becsült irodalmi művek – többnyire Arany, Petőfi, Kölcsey, Vörösmarty, Ady tollából – szinte kizárólag a második világháború előtt íródtak, vagy a háború utáni emigrációban keletkeztek. Nagy tiszteletnek és helyi ismertségnek örvendett például Kerecsendi Kiss Márton, aki a második világháború után Argentínában is élt, és akit a negyvennyolcas magyar bevándorlók és leszármazottaik saját írójuknak tekintenek.¹⁸⁶ A háború utáni magyar irodalom ismeretének viszonylagos hiánya – kivételt jelentettek ez alól például Weöres Sándor gyermekversei – a kommunista Magyarország szellemi termékeitől való idegenkedésen túl egyre fokozódó mértékben a második generáció magyar nyelvi ismereteinek, magyar olvasáskészségének csökkenésével magyarázhatók. A találkozón jelenlevők tehát semmit nem olvastak az író tollából, nálam volt azonban új könyve, amelybe így többen belelapozhattak.

A találkozón a Centrum meghatározó szereplői által feltett kérdések, valamint a magyarországi író mellett az előző napon tolmácsként dolgozó második generációs egyesületi tag megjegyzései több, a Magyar Centrum által képviselt értéket és álláspontot is láthatóvá tettek, azok ezen esemény kapcsán egy kívülálló számára is megragadhatóvá váltak.

Az első problémát, amely még a találkozó előtt jelentkezett, és amelyről az érintettek elmondásából az egyesület folyosóján álldogálva értesültem, a Centrumon belül igen magas presztízsű arisztokrata származás és a némelyek által „nagyon zsidósnak” vélt küllem közötti ellentmondás, valamint a vendég eleinte igen tartózkodó, visszafogott, „áthatolhatatlan” viselkedése jelentette. Az egyesület egyik központi személyisége, aki évekkel korábban látta már valahol a vendéget, ezt vetette fel:

¹⁸⁶ Vö. Némethy 2003, 179–283.

„De nem zsidó ez valójában? Én úgy hallottam, mintha zsidó lett volna, és magyarosított volna. És a kinézete? Apró szemüvege van és nagy, loboncos fekete haja. Már fekete haja volt, amikor utoljára láttam.”

Ezt követően a másodgenerációs tolmács némi huncutsággal a hangjában ezt mesélte:

„Ezért, hogy a nyulat kiugrassam a bokorból, megkérdeztem tőle, hogy ez a név, ez ugye felvett név? Ez azért egy kicsit látszott, hogy kizökkentette, és azt mondta, hogy ezt a nevet nem lehet felvenni, ez egy védett név. Erre én mondtam neki, hogy lehet, hogy védettek ezek a nevek, de például a Teleki nevet is többen felvették. Erre az író azt mondja, hogy miért, maga mit gondol, korábban mi volt a nevem, Eichman?”

Láthatóan a vendég származása komoly szerepet játszott abban, hogy kezdetben milyen fogadtatásban részesült a Magyar Centrum tagjai részéről, és eleinte erre irányult a legtöbb kérdés és kommentár. Többen elmesélték, hogy családjukat milyen vérségi, társadalmi vagy munkakapcsolat fűzte a nagynevű család egyes ágaihoz. Aztán egyebek között ezek a kérdések záporoztak az író felé, a második generációs Buenos Aires-i magyarok között általánosan használt tegező formában: „Kérlek, meséld el nekünk saját személyes történetedet! A kommunista rezsim és a kitelepítés hogy hatott a családod életére? Te 1976 óta minden évben publikálsz egy könyvet. Hogy tudtad ezt megtenni a kommunizmus éveiben? Mit gondolsz, mi lesz majd az erdélyi és a szlovákiai magyarság sorsa? Mit gondolsz Csukáról? Mit gondolsz a Magyarok Világszövetségének működéséről és munkájáról? Szerinted mit kell továbbadni a következő nemzedékeknek?” A vendég értekezett a Magyarok Világszövetségéről, a Kárpát-medence magyarjainak sorsáról, az EU-csatlakozásról, és gyakran olyan viccekkel tűzdelte meg a mondandóját, melyeket a jelenlevők nem értettek. Így például az erdélyi autonómiáról azt tartotta, hogy azt gazdasági oldalról kellene megközelíteni: „Autonómiáról beszélni ezeknek [a románoknak] értelmetlen. Egyszerűen meg kell őket venni, tokkal-vonóval.” Ekkor ketten is odahajoltak hozzám, és megkérdezték, mit is mondott a beszélő.

A magyarországi író finom részleteiben kidolgozott, kis egységekből rakta össze egy árnyalt, nem fekete-fehér Magyarország képét. A Buenos Aires-i Magyar Centrumban kidolgozott és ott érvényes magyarságkép, Magyarország-kép az író válasszai nyomán kibontakozó képpel szemben elnagyoltan megmunkált, nagy tömbökből összerótt, statikus alkotásnak tűnt, amelynek elemei lényegében évtizedek óta változatlanok voltak.

A CENTRUM ESEMÉNYEI

Az alábbiakban a Magyar Centrum helyszínein – azaz elsősorban a Hungária Egyesület székházában és a Mindszentynum Katolikus Egyesület magyar katolikus templomot is magában foglaló épületében és ritkábban a Szent László Kollégiumban, a magyar evangélikus és református templomokban – a terepmunka időszakában lezajlott események áttekintő táblázatai szerepelnek. A függelékben szereplő 6.

és a 7. táblázat éves és heti bontásban mutatja be a terepmunka első teljes évéből, 1999-ből származó adatokat. Ez volt az az év, amikor intenzíven és szisztematikusabban látogattam a Centrum eseményeit. Az 1999-es évből hiányzó hónapok eseményjegyzékét interjúalanyaim beszámolóiból, valamint a Délamerikai Magyar Hírlap megfelelő számaiból egészítettem ki.

Heti és éves bontásban egyaránt a Hungária Egyesület székházában, illetve kisebb mértékben a Mindszentynum Katolikus Egyesület épületében szerveztek leg-sűrűbben rendszeres magyar programokat. A vizsgálat legelején a két intézmény között sokkal nagyobb volt a különbség ebben a vonatkozásban, 1999 második fel-étől azonban a Mindszentynum épületében élő gondnoki család ambícióinak és a magyarországi katolikus pap érkezésének köszönhetően a belváros és Olivos között félúton elhelyezkedő Mindszentynumban folyó közösségi élet eseményei egyre rendszeresebbé és gyakoribbá váltak. A táblázatban a Hungária Egyesület alatt tűn- tettem fel azokat az eseményeket is, amelyek a Hungáriával egybenyíló telken épült cserkészházban folytak. A terepmunka során megfigyeltek a Hungária rend- szeresen, többé-kevésbé azonos időpontokban ismétlődő heti és éves programsorát körvonalazták. A heti programok jól mutatják, hogy a Magyar Centrum rendszeres összejövetelei a csütörtök estétől szombat estéig terjedő időszakra összpontosul- nak. Ez idő alatt több, különböző generációkat megszólító program folyt egymással párhuzamosan. A rendszeres programokon kívüli, alkalmi rendezvények és elő- adások is ebben, esetenként a vasárnapkal kiegészülő időszakban kaptak helyet. Míg a Hungária székházában és környezetében zajló programok többségükben közvetett (pénzgyűjtő rendezvény) vagy közvetlen (cserkészbál) módon a gyere- kek és fiatalok magyar nevelését támogatták, és évente rendszeresen ismétlődtek, a Mindszentynum-beli események között domináltak az alkalmi programok, ame- lyek közül több sem közvetve, sem közvetlenül nem a legfiatalabb generációkat cé- lozta meg.

A terepmunka tapasztalatai nyomán a Centrum által szervezett programok céljai közül kettő volt alkalmas arra, hogy nagyarányú közösségi részvételre mozgósít- son: ez a két cél elsődlegesen az ifjúság, a harmadik-negyedik generáció megtartá- sa, képzése, illetve másodlagosan a magyar bevándorlóközösség argentin környe- zetben való megjelenítése volt.

A Buenos Aires-i Magyar Centrum tagságát a függelékben szereplő 6. és a 7. táblázatban feltüntetett eseményeken gyakrabban vagy ritkábban részt vevő szemé- lyek alkotják. A vizsgálat ideje alatt számuk a legnépesebb rendezvényen, az éves cserkészbálon sem haladta meg az ötszáz főt. A közösségi események a résztvevők számának és összetételének tekintetében nagyon heterogén halmazt alkotnak. A lá- togotottság mértéke és az egyes magyar bevándorló generációk, illetve a nem ma- gyar származásúak részvételének aránya szoros összefüggést mutat a közösségi esemény céljával. Az egyes rendezvények látogatottságának mértéke szorosan összefügg a táblázatban feltüntetett hellyel is.

7. táblázat

A heti rendszerességgel ismétlődő magyar közösségi események összesített áttekintő táblázata a Magyar Centrum által használt helyszíneken 1999-ben

	Hungária klubház és Cserkészház	Mindszen- tynum	Evangelikus templom	Református templom	Szent László Kollégium
Hétfő	Vendéglő				
Kedd	Vendéglő Kóruspróba	Magyar nyelvkurzus felnőtteknek			
Szerda	Vendéglő				
Csütörtök	Vendéglő „Csütörtökös vacsorák”	Magyar nyelvkurzus felnőtteknek			
Péntek	Vendéglő Könyvtár Regös Együttes próbája	Vacsora			
Szombat	Vendéglő Könyvtár Kóruspróba Vívóedzés Cserkészfoglalkozások Esti ifjúsági mise Magyarországi hivata- los vendégek fogadása, előadás és vacsora	Vacsora			ZIK foglal- kozások Magyar Iro- dalmi Kör előadásai
Vasárnap	Vendéglő	(Magyar) mise	(Magyar) is- tentisztelet	Magyar is- tentisztelet	

Az alább leírt közösségi események bepillantást nyújtanak a Magyar Centrum világába, és képet adnak annak néhány jellemző forgatókönyvéről, az ott megjelent tartalmakról és arról, hogyan, milyen jellemző közösségi alkalmakon él meg magyar kötődéseiket a Centrum tagjai. A terepmunka időszakából bemutatott közösségi alkalmakat úgy választottam ki, hogy azok között szerepeljen hazafias megemlékezés (március tizenötödike), a Magyar Centrum tagjai közül legtöbbeket megmozgató közösségi akciók (cserkészbál, műsoros est), kötött program nélküli, nagyszámú argentin résztvevőt is involváló rendezvény (karácsonyi vásár).

A Magyar Centrum március 15-ei ünnepségét 1999-ben, a Hungária Egyesület székházának nagytermében az argentin himnusz nyitotta. Az ünnepély előtt a székház portásfülkéjének ablakában, kis kosárkában gombostűvel átszúrt nemzetiszínű szalagsíkcokskákat helyeztek el. Aki bejött, ha akart, kokárdát tűzhetett. A Himnusz után az egyesület elnöke mondott beszédet, akadozva, elfogódottan. Úgy tűnt, az alkalom olyan felfokozott érzelmi állapotot idézett elő az egyébként már Argentínában született férfinál, amely visszafogta egyébként kiemelkedő magyar nyelvi kifejezőképességét. Köszöntőbeszéde után az egyik elsőgenerációs negyvennyolcas férfi teátrális gesztusokkal kísérve előadta a Nemzeti Dalt. Ezután a magyar nagykövet mondott beszédet, háromoldalnyi gépelt összeállítást olvasott föl 1848 kapcsán a magyar történelemről. Ezután a kórus műsora következett. Az egyik idős, elsőgenerációs asszony mesélte néhány nappal március 15-e után, hogy az előző

évben a Zrínyi Ifjúsági Kör szervezte a március 15-ei ünnepséget. Az idős hölgy és férje egy magyarországi vendégüket elvitték az ünnepségre, ahol egy kis szöke, kékszemű negyedik generációs negyvennyolcas fiúcska szavalta a Nemzeti dalt. A vendég azt állította, az volt élete legfelemelőbb március 15-éje. Mindez annak kapcsán került szóba, hogy az 1999-es megemlékezést a Hungária Egyesület szervezte, és hogy ennek keretében a nagykövet is beszélt, „de az egész beszéd rövid volt és velős”. A baloldali magyar kormány delegálta nagykövet valóban röviden szólt, és beszédét nem speciálisan az argentinai magyar közönséghez igazította, ami a jelenlevők közül többekben csalódást keltett. Amikor véget ért az ünnepség, megkezdődött a vacsora az egyesületi székház földszinti éttermében. Az ünnepély maga fél hat-hatkor kezdődött, a vacsora fél nyolckor. Az étterem asztalait nagy nyomtatott E alakban tölték össze, és az E szárát középen, hosszanti irányban tenyérnyi széles nemzetiszínű szalaggal díszítették. Az E középső száránál foglalt helyet a magyar nagykövet és felesége, a konzul és családja, a Hungária Egyesület elnöke és felesége, egy korábbi egyesületi elnök és felesége, valamint az Argentinai Magyar Intézmények Szövetségének elnöke.¹⁸⁷ Sokan jöttek el, ám közel sem annyian, mint 1998-ban, első odalátogatásom alkalmával, amikor a Zrínyi Ifjúsági Kör fiataljai három egyfelvonásos darabot adtak elő a 30-as évek Magyarországnak repertoárjából. Akkor a Hungária előadótermét a szülők, barátok, rokonok zsúfolásig megtöltötték, ez alkalommal talán háromnegyed ház volt. Fontos hangsúlyozni, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc az egyik legfontosabb magyar hazafias ünnep a Magyar Centrum tagjai számára. Az argentin himnusz elhangzása jól példázta, hogy a Magyar Centrum tagjai egy mégannyira magyar ünnep során is képesek integrálni a kétfelé, Argentína és Magyarország felé való tartozást.

Terepmunkám során úgy tűnt, a Cserkészbál a Magyar Centrum eseményei közül a legfontosabb, és szervezése során a legtöbb személyt megmozgató, legnagyobb szabású esemény, egyben hatalmas logisztikai feladat. A vizsgálat hároméves időszakában egy többé-kevésbé állandó összetételű, alapvetően nőkből, köztük több, egymással szoros barátságot ápoló hölgyből álló kis csoport vitte a szervezési ügyek többségét. Ezeknek az asszonyoknak a gyerekei érintettek voltak a Cserkészbál egyes kiemelt eseményeiben, főként az elsőbálosok táncában, illetve a fejedelmi táncban. Többször említették, hogy pénzzel nem tudnak segíteni a bál szervezésében és a gyerekek magyarországi ösztöndíjának előteremtésében, de a munkájukkal igen. E grandiózus, négy hónapon át zajló feladatot beszélgetőpartnereim elmondása szerint az első felvetés-felkérés után minden évben igyekeztek elhárítani – a terepmunka időszakában sikertelenül.

A bált megelőző hetek a szervezés munkálatai mellett a táncpróbák jegyében zajlottak. Az elsőbálos lányok apjukkal táncolt keringőjének próbájában egyszerre két generáció is érintett volt vasárnap esténként. A fiatalok táncpróbáját hat-hét második generációs felnőtt felügyelte. A keringő mellett palotást és fejedelmi táncot tanultak be. Egy hetven körüli első generációs férfi mesélte, hogy az első palotást egy első generációs anyuka tanította be a negyvennyolcasok fiataljainak.

¹⁸⁷ Az argentinai magyar intézményeket a magyarországi magyarok felé képviselő, a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére létrejött ernyőszervezet.

A cserkészbál este kilenckor kezdődött a palotással, amit az előző évi elsőbálók táncoltak, és hajnali négy körül zárult egy jelképes, cserkészliliom alakban lera-kott gyertyából gyújtott cserkésztabortűzzel. Az egyik harmadik generációs fiatal nő mesélte, hogy tizenhét éves kora óta minden évben díszmagyarban táncolt, és ez alkalommal jött először nagyesztélyiben, mert elsőbálos lánya kapta meg erre az alkalomra a ruhát. Az évtizedes cserkészbáli hagyományokat követve az est során az elsőbálos lányok egy fejedelmi táncot is eljártak a náluk néhány évvel idősebb fiúk soraiból kikerülő „gavallérjaikkal”.

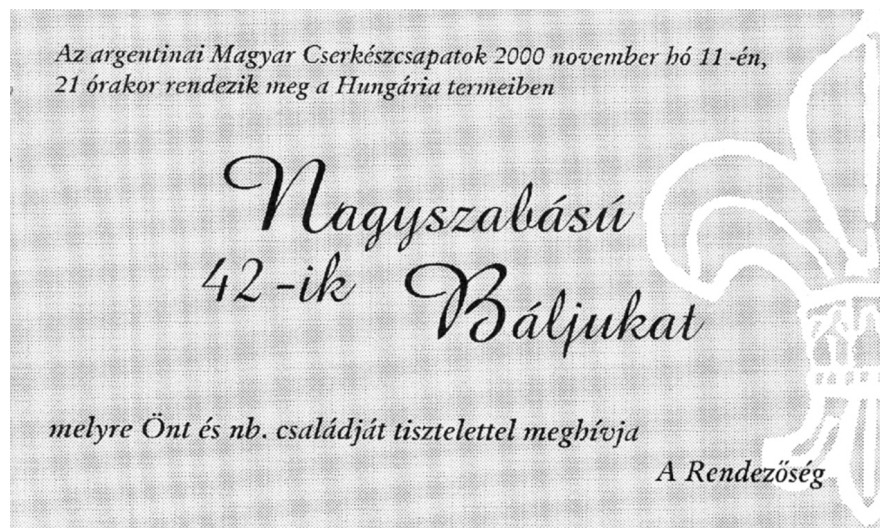
A cserkészbált a palotás nyitotta, melyet 18-20 év körüli fiatal párok táncoltak. Utána a színpadról egyesével vonultak le a Magyar Centrum tizenötödik életévüket betöltő leányai, szám szerint kilencen. Hosszú fehér báli ruhát viseltek, és előre kiválasztott „gavallérjaik” egyesével segítették le őket a színpadról a lépcsőn, és egy szál rózsát ajándékoztak nekik. A műsorvezetőnő jelentette be a kislányok nevét, akiket a közönség lelkesen megtapsolt. Köztük volt a Romániából érkező magyar család tizennégy éves lánya is, akinek cserkésztszárai abban az évben töltötték be a tizenötöt. Miután levonultak a színpadról, a lányok apjukkal táncolták el az első keringőt. Éjfél után 17. századi zenére néhány, előző években elsőbálos gyerek eljárt a fejedelmi táncot, amint az a műsorvezető tolmácsolásában ismételten, először magyarul, majd spanyolul is elhangzott. Az est folyamán egyébként minden esemény bekonferálása ezt a rendet követte. A felnőtt hölgyek közül többen díszmagyarban vettek részt a bálon. A díszmagyar műszálcspike blúzból, színes gyöngyökkel hímzett, aranszalaggal szegett, az elején zsinórokkal összehúzott bársonymellénykéből, és a mellény színének pasztell árnyalatában hosszú, bő selyemdamaszt szoknyából állt. A fejedelmi tánc után, éjjel egy óraker következett az elsőbálos lányok megkoszorúzása, amit a „gavallérok” végeztek el. Ezután jött az elsőbálos lányok első keringője az általuk választott gavallérokkal. A keringő után csárdások következtek, amelybe gyerekek és felnőttek egyaránt bekapcsolódtak.

A vacsorát is tartalmazó belépőjegyet a belvárosban is át lehetett venni az egyik család üzletében. A jegy átvételekor megtudtam, hogy ezer meghívót küldtek ki a bálra, 220-an vacsoráznak és kb. 350-400 vendégre számítanak. A cserkészbál vacsorájának ülésrendjét napokkal az esemény előtt elkészítették. A szervezők előre elmondták, ki kivel ül majd egy asztalnál. A bálózók közül kétszázhuszan az étteremben vacsoráztak, ahol az étterem argentin bérleljének főztjét fogyasztották. A többi vendég az emeleten, a Csárda elnevezésű büfében vacsorázott azokból az ételekből, melyeket a cserkészgyerekek szülei készítettek külön erre az alkalomra. A büfé bevételét teljes egészében a cserkészcsapat működtetésére fordították. A Hungária Egyesület székházát erre az alkalomra teljesen átalakították. Az előadótermet és az éttermet a hátsó udvart szinte teljesen beborító műanyag rendezvényátorral egészítették ki. Minden terembe bőséges és professzionális virágdíszítés (a magyar kolónia egyik virágos tagjának hozzájárulása) került, a sátor egy sarkában ernyőre kivetítve lehetett figyelemmel kísérni az előadóteremben táncolókat. A sátort belül piros plüss padlószőnyeggel borították, a rendre fülhallgatós biztonsági őrök ügyeltek, a nők többsége estélyit, a férfiak öltönyt, szmokingot viseltek. A vendéglő vezetője, a vacsorát főző argentin Emir is szmokingot viselt.

A vendéglőben és a sátorban huszonhat asztalt terítettek. A vacsorát is tartalmazó, viszonylag drága belépőjegy miatt sokan nem voltak ott például a kórustagok közül sem. Általában elmondható, hogy azok számára volt a legfontosabb a részvétel, akiknek a gyerekei a szereplők korosztályához tartoztak.

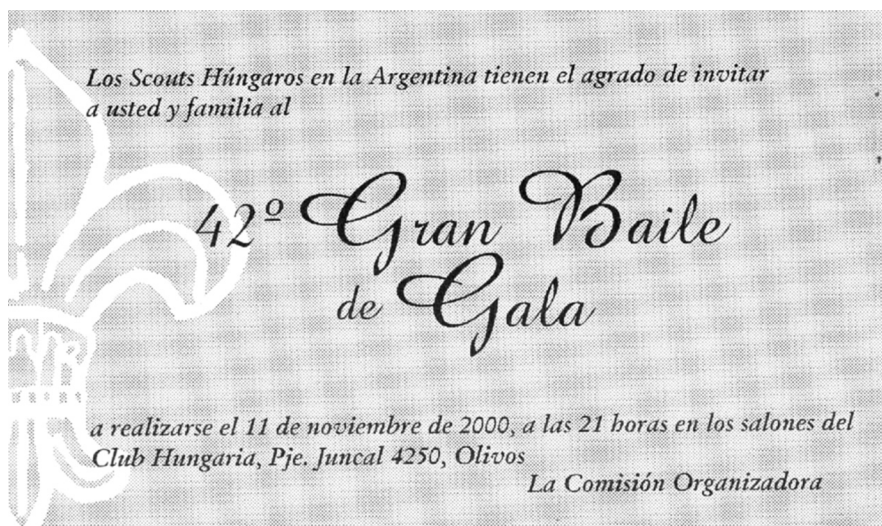
A cserkészbált a jelképes tábortűz zárta, amelyet körbeültek, és úgy énekeltek körülötte, mintha az tábortűz lenne. Az egyik második generációs nő mesélte néhány nappal a bál után: „Ez mindig nagyon szép szokott lenni. Nekem nem cserkészbál a cserkészbál a tábortűz nélkül.” Hajnalban a cserkészbálról hazafelé menet Patival, egy tizenhárom éves, negyedik generációs kislánnyal beszélgettem, akinek nagyszülei gyerekként érkeztek az 1930-as években. Pati a Zrínyi Ifjúsági Kör diákja volt, és cserkészkedett is. Elmesélte, hogy az ő korcsoportjában mindössze csak heten lesznek elsőbálos lányok két év múlva, 2002 novemberében, 14 évesen. A közösség demográfiai adottságainak következtében az argentinai magyar cserkészbálok történetében páratlan módon elkövetkezett egy olyan esztendő, amikor nem voltak tizenöt éves lányok. A romániai magyar család lánya azért lett elsőbálos, mert a magyar cserkészlányoknál hiányzott az 1986-ban született korosztály. Egy évvel később a cserkészbál szervezői számára komoly problémát jelentett, hogy nem volt elsőbálos lány, amire az argentinai magyar cserkészbálok történetében még nem volt példa. A szervezők azon tanakodtak, milyen produkcióval és pluszprogramokkal tudnák helyettesíteni az elsőbálosok táncát.

Megítélésem szerint a cserkészbál az átmenet legfontosabb rítusa a Magyar Centrum közössége számára. A tizenöt éves lányok és fiúk itt váltak formálisan is a felnőtt közösség tagjaivá. A belépés minden részletében előre megkoreografált pillanatának lehettek szemtanúi a bálon résztvevők. A felkészülés során megtanították őket táncolni és a közösség normái szerint viselkedni. A kívülállók számára nehe-

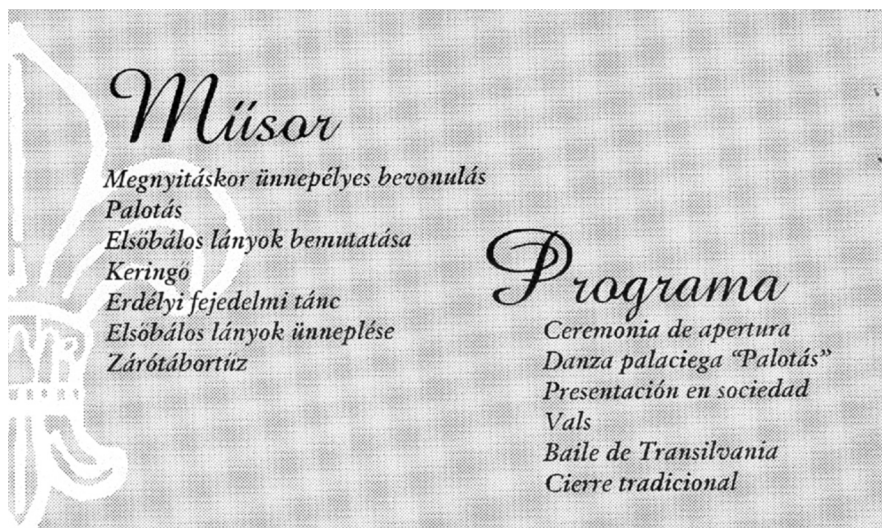

Részlet a 2000-es cserkészbál kétnyelvű meghívójából

zen értelmezhetők az este történései, egy kívülálló argentin résztvevő elmondása szerint „mintha egy régi filmben mai, valós emberek mozognának, akik a lehető legkomolyabban vesznek részt az eseményekben”.

Meghívó. Részlet a cserkészbál programfüzetéből (2000)

A cserkészbál kétnyelvű programja. Részlet a cserkészbál programfüzetéből (2000)

Ottlétem ideje alatt a Mindszentynumban a legtöbb embert mozgósító rendezvény minden kétséget kizáróan a chilaverti Magyar Öregotthon javára megrendezett magyar műsoros est volt. A programban a Coral Hungária elnevezésű magyar kórus és a Regös Együttes mellett a magyar kórus karnagyának szakmai köréből argentin vendégelőadók is felléptek. A belépőjegyek árát az Öregotthon támogatására szánták. A műsort követő vacsorán is több mint százhusz vendég vett részt.

Hungária Magyar Egyesület

A magyar ifjusági munkát önzetlenül támogatja
Beszélj magyarul !

Pje. Juncal 4250 - Olivos 4799-8437

FIZESSEN elő a

MAGYAR HIRLAP.

A cserkészbál két támogatójának hirdetése. Részlet a cserkészbál programfüzetéből (2000)

Magyar és argentin néptáncest-vacsora

Június 19.-én 21:00 órakor

-a-

Mindszentynumban
(Araoz 1857 – Cap. Fed.)

Asztal foglalás:

Benkő család: 4864-7570 vagy
Lévay család: 4794-8990.

Szeretettel várunk!

CONJUNTO

REGÖS

Noche de folklore

Argentino y húngaro

(cena incluida)

19 de junio a las 21:00 hs.

-en-

Araoz 1857 – Cap. Fed.
(Mindszentynum)

Reservas:

Familia Benkő : 4864-7570
Familia Lévay : 4794-8990.

Los esperamos

A Mindszentynumban a magyar idősök otthona javára megrendezett argentin–magyar folklórest szórólapja (1999)

Étlap - Menü

FŐ ÉTELEK – PLATOS PRINCIPALES:

-TÖLTÖTT KÁPOSZTA	\$5
(REPOLLO RELLENO CON COSTILLA DE CERDO AHUMADA Y CHUCRUT)	
-PÖRKÖLT GALUSKÁVAL.....	\$5
(GULASCH CON ÑOQUIS)	
-PAPRIKÁS CSIRKE GALUSKÁVAL.....	\$4
(POLLO CON ÑOQUIS A LA HÚNGARA)	
-RAKOTT KRUMPLI.....	\$3
(PAPAS A LA HÚNGARA)	
-ÜBORKA / CSALAMÁDÉ.....	\$1
(PORCIÓN DE PEPINOS O ENSALADA, AL VINAGRE)	

SÜTEMÉNYEK – TORTAS:

-RIGÓ JANCSI.....	\$2
(TORTA DE CHOCOLATE)	
-DOBOS.....	\$2
(TORTA CON CREMA MOCA)	
-ALMÁS RÉTES.....	\$2
(STRUDEL DE MANZANA)	

*Jó étvágyat!!
¡Buen provecho!*

Comidas para llevar y entrega a domicilio.

Comuníquese al 4864-7570 ***Sra. Aranka Horváth***

Se organizan:

Cenas, cumpleaños, bautismos, casamientos u otros eventos.

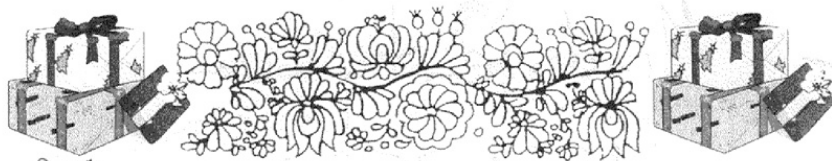
A magyar Idősek Otthona támogatására rendezett este vacsorájának menüje a Mindszentynumban (1999)

A Magyar Centrum programjaitól eltérően itt igen sok olyan magyar származású vendég volt, akik a Magyar Centrum eseményeit ritkán látogatták, és akik argentin barátokat hoztak el magukkal erre az alkalomra. Az est vége felé, a desszert mellett a magyar résztvevők magyarnótázásba kezdtek. Ezután argentin vendégek egy kisebb csoportja olasz és francia operaáriákkal folytatta. Ezt követően – a Magyar Centrum rendezvényein első alkalommal – egy argentin színész spontán előadásában elhangzott két argentin tangó is, amit a jelenlevők kitörő tapsviharral és üdvölgással fogadtak.

A karácsonyi vásár a Magyar Centrum egyik legkevésbé megkoreografált közösségi eseménye volt. Három napot kötetlen formában töltöttek együtt a Magyar Centrumhoz kapcsolódó személyek a Hungária Egyesület székházában felállított standok között. Sok argentin érdeklődő is megfordult ebben az időszakban a Hungária Egyesület épületében. A karácsonyi vásár lehetőséget adott arra is, hogy a Centrum tagjai bizonyos magyar dolgokat beszerezzenek. A vásárban például a nagyteremben felállítottak egy dzsemes-befőttes-savanyúságos standot, ahol felírtos címkével ellátott dzsemeket, befőtteket árusítottak: *Los Montes, Elaboracion aretesanal desde 1964, Mermelada de frambuesa, 1636 Olivos, Tel: 761-8863, Industria Argentina*. A Los Montes márkájú finomságokat készítő harmadik generációs negyvennyolcas testvérpár együtt dolgozott, és volt egy üzletük is Olivoson. Egy könyves standon másodkézből való magyarországi kiadású könyveket, köztük több általános iskolai kötelező olvasmányt kínáltak. Volt a standon egy nyomtatott jegyzék is, amelyből válogatni lehetett. A kórus egyik tagja a kórus két addig megjelent CD-jét árulta. A kórus egyébként a vásár előtti héten szerepelt az argentin rádióban magyar karácsonyi dalokkal. Több, magyar kézimunkákat árusító pultot is felállítottak. A textilek között akadtak kalocsai hímzések, egy-két legújabb stílusú kalotaszegi hímzés, írásos terítők és párnák is. Megvételre kínáltak két tarkabarka, de nagyon igényesen kivitelezett abroszt, szalvétákkal. Az egyiket pipacsokkal, a másikat apró, karika alakú virágokkal hímezték ki, és elég borsos áron, darabonként 280 pénzért árulták. Az erdélyi hímzéseket Magyarországról hozták, míg a többi kisebb kézimunkát a közösség tagjai bocsátották áruba – és az abból befolyt összeget az ifjúságnevelés céljaira tervezték fordítani. A cserkészek külön standot állítottak fel. Mint minden évben, ebben az esztendőben is összeállítottak egy Cserkész Fali-naptárt, amelyet a cserkészek maguk illusztráltak rajzokkal és magyar költők verseivel. Egy argentin hölgy diós és mákos bejglit árult, rudanként 16, illetve 20 pénzért, meg karácsonyi kalácsot, afféle gyümölcskenyeret. Ha valaki vásárolt valamit, egy kis blokkot (*boleto*) kapott, amivel az emeleten, a kasszában kellett fizetnie. A kasszát és a hozzá tartozó számítógépet az egyesület egyik volt elnöke, egy, a közösségen belül befolyásos család feje kezelte.

A karácsonyi vásár központi programpontja a Hungária Mikulás érkezése volt. Az ajándékozáshoz a szülők előre felírathatják gyermekeiket, ugyanakkor a Zrínyi Ifjúsági Kör és a cserkészlet évente külön Mikulás-ünnepséget rendezett tagjainak. A gyerekek megajándékozásakor az egyik ifjúsági vezető és a mamája sugták a gyerekek neveit a Mikulásnak, aki egyenként kihívta, és megkísérelte legalább néhány szóra rábírni őket, mielőtt a zsákjából előhúzott volna a számukra

egy aranyzacskós csomagot. „Ser Mikulás – San Nicolás – Santa Claus – Papa Noel (ezek a nevek ilyen vagy olyan nyelven mind elhangzottak a délután folyamán) es una carga pública.” Mikulásnak lenni közfeladat. Vagyis kötelezettség. De nem töltheti be akárki ezt a feladatot, mert ismernie kell a gyerekeket, és tudnia kell azt is, melyik gyerekhez milyen nyelven szólhat. A Mikulás nagyjából minden gyerekről tudta, hogy milyen nyelven kell vagy érdemes kérdezzetni. Ahol elbizonytalanodott, ott az oldalán segítségként ülő hétvégi iskolai vezető „súgott” neki.

EL CLUB "HUNGÁRIA"

INVITA A SU TRADICIONAL

FERIA DE NAVIDAD Y ARTESANIAS

DICIEMBRE 2000

Viernes 8 de 18 a 23 hs.

Sábado 9 de 15 a 23 hs.

Domingo 10 de 15 a 21 hs.

Bordados Húngaros, Blusas, Mantelería

Blanquería Antigua, Telas Pintadas

Lencería, Trajes de Baño

Porcelanas, Muñecas de Porcelana,

Cerámicas, Vitreaux, Maderas Talladas

Artículos de Cuero, Herrería Artística, Cestería

Repostería Artesanal, Mermeladas, Encurtidos

Regalos, Bijouteries, Tómbola, Sorteos

y MUCHO MAS.

Pasaje Juncal 4250 - Olivos - Tel.: 4799-8437

(Altura Av. Maipú 4200)

Almuerce o Cene en el Restaurante del Club.

Organizada por la Asociación Cultural EMESE

A Hungária Egyesület karácsonyi vásárának szórólapja (2000)

5. AZ IDENTITÁS MEGTEREMTÉSÉNEK ÉS MEGTARTÁSÁNAK ESZKÖZEI

A Buenos Aires-i magyarok kutatásához a kiindulópontot számomra a kulturális antropológiai megközelítés – és ezen belül is az antropológiai terepmunka – jelentette. E módszer a probléma vizsgálatát a csoport saját, émiikus kategóriáin keresztül teszi lehetővé. A magyarok nemzetközi migrációjára vonatkozó szakirodalom számos tudományterület felől közelítette meg a magyar népesség migrációjának kérdését. A magyarországi kutatások jelentős részét a közelmúltig a történeti szemléletmód jellemezte, e munkák figyelmének fókuszában kezdetben a migráció nagyságrendje, irányai, kiváltó okai álltak. Az új kérdésfelvetéseket erőteljesen kondicionálták a hatvanas évek új társadalomtörténeti vizsgálódásainak irányai, amelyek Puskás Julianna és Fejős Zoltán az észak-amerikai magyarokról írott munkáiban is tetten érhetők. A néprajzosok e témában végzett vizsgálódásai a magyar diaszpóra-kultúrának a népi kultúrához tartozó elemeire is ráirányították a figyelmet. Az argentinai magyarok eddigi vizsgálatait történeti és dokumentációs ambíciók vezérelték. A terepmunkám során gyűjtött adatok, az interjúk és a megfigyelések-ből készített jegyzetek értelmezéséhez rendkívül hasznos támpontokat nyújtottak a tengerentúli magyar nyelv területeit behatóan vizsgáló szociolingvisták kérdésfelvetései és eredményei.

A Kárpát-medencén kívül élő magyarok kutatásának legtöbb rendszerezett ismeretet felmutató tudományterülete a szociolingvisztika. Abban, hogy ez így alakult, minden bizonnyal kulcsfontosságú szerepet játszott egyebek között Bakó Elemér, Dégh Linda és Vázsonyi Endre, valamint Kontra Miklós és tanítványi körének főként az észak-amerikai magyarok közt végzett munkássága. A nyugati magyar diaszpóra szociolingvisztikai vizsgálataiban a terepen gyűjtött élőnyelvi anyag szakszerű, kidolgozott eszközkészlet segítségével elvégzett nyelvészeti elemzései segítik az etnikus identitás alakulásának megértését. A jelen kutatás adatai többnyire beszélgetőpartnereim élőnyelvi megnyilvánulásaiából származnak. A megfigyelések összerendezésében és azok értelmezésében a szociolingvisták munkái fontos támpontokat nyújtottak.

A szociolingvisztikai elemzések a diaszpórahelyzetben élő magyar egyének és közösségek életében, azonosságtudatában bekövetkező változási folyamatok megértését segítik, és a nyelvvel, a nyelvváltozással, a nyelvhasználattal és a nyelvcserevel kapcsolatos kulcsfontosságú mozzanatokra irányulnak. Ezek a finoman kidolgozott részterületek akkor értelmezhetők szélesebb kontextusban, ha antropológiai terepmunkával egészülnek ki. Amint arra Bartha Csilla rávilágított, például „a

nyelvcserefolyamatban megjelenő nyelvi változások a nyelven kívüli faktorok figyelembevétele nélkül csak részlegesen értelmezhetők”.¹⁸⁸

Az alábbiakban – főként Bartha Csilla munkáira támaszkodva – bemutatok néhány olyan, a szociolingvisztikában használatos fogalmat, amelyek segítették a terepen gyűjtött anyag nyelvi szempontú értelmezését. Azért is tartom különösen fontosnak, hogy ezekre kitérjek, mert a nyelv és a vele kapcsolatos kérdések a Buenos Aires-i magyar etnikai identitás olyan alapproblémái, amelyeknek – amint ebből a fejezetből kiderül – maguk a Magyar Centrum-beli magyarok is különleges jelentőséget tulajdonítottak.

A diaszpóracsoportok nyelvhasználatának elemzésekor az első hasznos eszköz a kontaktusváltozat fogalma. „Ha a magyar nyelv változatait próbáljuk meg valamilyen módon rendszerezni, a területi és társadalmi változatok mellett helyet kell kapniuk a kontaktusváltozatok csoportjának is, amely amellett, hogy területi és társadalmi jegyei mentén tovább osztályozható, a kontaktushelyzetből adódóan rendelkezik olyan sajátosságokkal, amely megkülönbözteti a magyar nyelv egynyelvű változataitól.”¹⁸⁹ A kontaktusváltozat kategóriájának, a kontaktológiai univerzálék nyelvi jelenségeinek segítségével az argentinai magyar diaszpóra nyelvhasználata az egynyelvű beszélők normatív elvárásainak való meg nem felelés helyett a nyelvcseré hol hosszabb, hol rövidebb idő alatt lezajló folyamatába beágyazottan mutatható be.

A nyelvcseré fogalma arra a folyamatra utal, amely során kétnyelvű helyzetben élő beszélők megszokott nyelvük használatáról végérvényesen egy másik nyelv használatára térnek át.¹⁹⁰ „Amint e folyamatnak számos típusa, megvalósulási formája létezik, úgy a befolyásoló tényezők hatása különféle lehet. A nyelvcseré-folyamatoknak tehát vannak általános, illetőleg helyzetspecifikus vonásai. Ez utóbbiakat a nyelven kívüli és a nyelvi aspektusok interakciójának vizsgálatával, a nyelvökológia, a nyelvhasználati szabályok, valamint az egyéni nyelvi produkciók szintjén lehetséges meggyőzően feltárni.”¹⁹¹

A nyelvmegtartás egy, a nyelvcseré ellenében ható tendencia. „A nyelvmegtartás arra a helyzetre utal, amikor egy közösség tagjai megpróbálják megtartani azokat a nyelveket, amelyeket eddig használtak, és megőrizni azokat a nyelvválasztási mintákat, amelyek eddig jellemezték a közösség nyelvhasználatát. Nyelvmegtartásról mint közösségi aktivitások, nyelvhasználati szokások és normák, illetőleg ideológiák összességéről valójában mindig azokban az esetekben beszélhetünk, amikor egy beszélőközösség nyelvcseréhelyzetben, tehát a többségi nyelv használatának kedvező társadalmi, gazdasági, jogi, politikai stb. kényszerítő körülmények ellenére is tovább használja saját nyelvét.”¹⁹² Bartha itt hivatkozott tanulmányának számos felvetése inspirálta az általam a terepen gyűjtött adatok továbbgondolását. Egyes állításait az argentinai magyarok között megfigyelt jelenségek nem feltétlenül iga-

¹⁸⁸ Bartha 2002, 130.

¹⁸⁹ Bartha 2002, 111.

¹⁹⁰ Vö. Bartha 2002.

¹⁹¹ Bartha 2002, 119.

¹⁹² Uo. 120.

zolták. Bartha szerint a szisztematikus emigráns kétnyelvűségi vizsgálatok azt támasztják alá, hogy a nyelvcsere három generáció alatt zajlik le. A negyedik fejezetben bemutatott Buenos Aires-i Magyar Centrum központi magjában egy több családból álló szűkebb csoport esetében nem következett be nyelvcsere a harmadik generáció szintjén sem.

New Brunswick-i magyar anyagának és a vártnál lassabban zajló nyelvcsere folyamatának tanulságait összegezve, Bartha megállapítja, hogy a vizsgált csoport nyelvmegőrzésében központi szerepet játszott a purizmus nyelvi ideológiája. Ezen az, a közösség tagjai részéről egymás és főként az ifjabb nemzedékek felé megfogalmazott norma- és elvárásrendszer értendő, amelyek szerint a közösség tagjainak egymással mindig magyarul kell beszélniük, még abban az esetben is, ha a többségi nyelven jobban ki tudják fejteni magukat.

Ugyancsak a New Brunswick-i anyag alapján állapítja meg Bartha, hogy a szülői attitűdök és a kialakított stratégiák családonként eltérő módon erősíthetik, illetőleg ellensúlyozhatják a nyelvcsere folyamatát.¹⁹³ A szerző a gyerekek nyelvválasztását befolyásoló három szülői modellt ismertet, amelyek megmagyarázzák a gyerekek eltérő típusú kétnyelvűségét, sőt közösségi kapcsolathálóik különbözőségét is. E modellek a következők: 1. A szülő gyermekével magyarul és angolul egyaránt beszél, gyakran alkalmazkodva a gyermek által választott nyelvhez (interakcióközpontú stratégia); 2. Az otthoni nyelvhasználat nyelve kizárólag az angol (integratív stratégia); 3. A szülők következetesen megőrzik családi nyelvként a magyart (autoritatív stratégia).¹⁹⁴ A purizmus ideológiája és ezzel összefüggésben a New Brunswickon alkalmazott autoritatív szülői stratégia Bartha szerint közvetlen összefüggést mutatnak a nyelvcsere folyamatának viszonylagos lassúságával.

A következő rész a Buenos Aires-i Magyar Centrum színterein megfigyelt identitás tartalmait mutatja be és értelmezi. Amint azt látni fogjuk, az azonosságtudat egyes kulcsfontosságú alkotóelemeit, ezek között kiemelkedő módon a magyar nyelv kérdéskörét is érinti a Buenos Airesben, a Magyar Centrumon belül az utóbbi másfél évtizedben lezajló változási folyamat. Az identitás egyes elemei kiestek, és újak vették át a helyüket, megfigyelhetők a hangsúlyeltolódások.

A BESZÉLT NYELVEK

Az etnikai identitás egyik legtöbb vitát kiváltó eleme a migráns közösség nyelve, nyelvtudása és nyelvhasználat. Elválaszthatatlan része-e a magyar nyelvtudás a magyar identitásnak? A nyelv vonatkozásában maguk a migráns közösségek, jelen esetben a Buenos Aires-i Magyar Centrumhoz szorosabban vagy lazábban kapcsolódók is két különböző álláspontot képviseltek. Az egyik nézet képviselői – akik többnyire a közösség centrumában helyezkednek el, és életük során szabad idejük egészét a magyar intézmények és főként az ifjúságnevelés intézményeinek kialakí-

¹⁹³ Uo. 125.

¹⁹⁴ Lásd az előző jegyzetet.

tásával és működtetésével töltötték – szerint nincs etnikai identitás az adott csoport nyelvének ismerete nélkül. Úgy vélekedtek, ha valaki nem tud magyarul, akkor jobb, ha nem jár a közösségbe, hiszen jelenléte a többségi nyelv használatára kényszeríti azokat, akik elsősorban magyar identitásuk megélése és ennek részeként magyar nyelvtudásuk karbantartása végett járnak magyar rendezvényekre. A másik álláspont képviselői szerint, az ember az, aminek vallja, érzi magát, függetlenül attól, hogy beszéli-e az adott közösség nyelvét, és azonosságtudatát a többségi nyelven, az etnikai identitás más elemeinek mozgósításával szintén megélheti.

Az egész kutatás egyik fontos általános tanulsága az volt, hogy a bevándorlók és leszármazottaik számára nem konstans, nem változatlan a magyarsághoz való viszony és hozzáállás. A nyelvre ez a megállapítás ugyanúgy érvényes: a nyelv mint identitáspillér nem folyamatosan ugyanolyan intenzitással jelenik meg az egyén egyes életszakaszai során. Vajon mi magyarázza az ezzel kapcsolatos változásokat? Miért van az, hogy egy család számára hirtelen fontos lesz a magyar nyelv, holott korábban nem volt az? És mivel magyarázható, hogy változik a magyar nyelv szerepe és jelentősége egy egész bevándorlóközösség, jelen esetben a Buenos Aires-i Magyar Centrumban résztvevők számára is?

A Buenos Aires-i Magyar Centrum magyar nyelvi szigete az argentin társadalom spanyol nyelvi kontextusába beágyazódottan működött. A magyarországi látogatók kivételével mindenki beszélt spanyolul, aki a Centrum rendezvényein megfordult. A többség valamilyen szinten beszélt magyarul is, attól függően, mikor érkezett, illetve, milyen nyelvi stratégiával élő családban, környezetben nevelkedett. A kutatás tehát többnyelvű környezetben zajlott. A nyelvi probléma komplexitását egy második és harmadik generációs tagokból álló család négy tagjával folytatott beszélgetés részletén keresztül mutatom be. Az alábbi interjúrészlet több mint másfél éves ismeretség után készült. Külön azért kértem beszélgetést a Mama névvel szereplő, a második világháború utáni vándorlás során született, a Centrumon belül elismert főzőtudású ötven év körüli asszonytól, hogy az argentinai magyar konyháról meséljen nekem otthonuk konyhájában. A beszélgetés előrehaladtával ugyancsak második generációs férje (Papa), valamint négy gyerekük közül a húsz év körüli legidősebb (Nagylány) és a tizenhat év körüli harmadik (Kislány) is megjelentek a konyhában, és először rövid megjegyzésekkel bekapcsolódtak az ételekről folytatott beszélgetésbe, majd az általuk fontosnak tartott téma – a magyar nyelv és a többnyelvűség – felvezetése után átvették a szót, és új irányt szabtak a beszélgetésnek. E négy családtag közt lefolyt beszélgetés illusztrálja, hogy a nyelvtudás és a nyelvhasználat problémaköre mennyire központi eleme és kimeríthetetlen témaköre a Magyar Centrum kötelékében élőknek. Az interjúrészlet érzékelteti, hogy a Magyar Centrum belső körének tagjai milyen érzékenyek a nyelvvel, használatával és elsajátításával kapcsolatos kérdésekre, valamint azt is, hogy a csoport nemcsak a magyar, hanem a spanyol nyelvet is számon kéri a tagjain. Láthatjuk, hogy Argentínában a külföldi akcentus nem akadályozta, hanem inkább segítette a bevándorló társadalmi sikerességét, és azt is, hogy a Magyar Centrumban széles körben megfigyelhető autoritatív nyelvi stratégia bizonyos vonatkozásokban, helyzetekben a spanyol nyelvre is érvényes.

Ezen interjú beszélgetőtársai magyar negyvennyolcas bevándorlók második és harmadik generációs leszármazottai voltak. A második generációs szülők adminisztratív munkakört töltöttek be a Magyar Centrum egyik intézményében, valamint énekeltek a magyar kórusban, gyermekeik részt vettek a ZIK foglalkozásain, cserkészvezetők és tagjai a magyar néptáncsoportnak is. A beszélgetéskor az egyik gyerek a Zrínyi Ifjúsági Kör ösztöndíjával tartózkodott Magyarországon. E család esetében a szülők által alkalmazott autoritatív nyelvi stratégia markáns példájával találkozunk. Jól megfigyelhetjük, hogy e stratégia – a purizmus nyelvi ideológiájával kiegészülve – miként ellensúlyozhatja a nyelvcsere irányába ható tényezőket. Az idézett rész előtt a cserkész táborokról, a tábori főzésről, majd a cserkészcsapatok nemek és korok szerinti összetételéről folyt a szó:

NAGYLÁNY: Az én korosztályomban csak én voltam lány és tíz fiú. Egy lány és tíz fiú. És ez meglátszik, mert most csak én vagyok vezető és a többi fiú. A kisebbik húgom korosztálya, ott van kilenc lány és három fiú. Az biztos, hogy amikor azok lesznek vezetők, akkor lesz egy csomó lány vezető és semmi fiú. Tehát ez ilyen, attól függ, hogy hogy születnek. Van, amikor több lány születik, és van, amikor több fiú.

KÉRDÉS: *És a kicsik például tudnak magyarul?*

MAMA: Igen, hogyne. A picik mind tudnak magyarul.

KÉRDÉS: *De hogy lehet?*

MAMA: Mert otthon beszélnek magyarul.

KÉRDÉS: *Tehát ott, ahol mind a két szülő magyar?*

NAGYLÁNY, MAMA: Nem, nem mind a kettő.

KÉRDÉS: *De akkor hogy tanul meg a gyerek magyarul?*

NAGYLÁNY: Például a fiú csapatparancsnoknak csak az anyja magyar.

MAMA: Mer az anyája elhatározta, hogy átadja a nyelvet. Csak úgy. És sokszor a mama nem tud magyarul. Pl. a Sárdi Jani...

NAGYLÁNY: A barátom... A mamája német és csak a papája magyar. A mamája nem tud magyarul.

MAMA: A Jani viszont tud németül, magyarul és spanyolul.

PAPA: Na jó. A T. G.¹⁹⁵ mamája sem tudott magyarul...

NAGYLÁNY: Mert például a Sárdiéknál két nyelv volt, ott a mama csak németül beszélt hozzájuk, és a papa csak magyarul.

MAMA: De a mama nem tud magyarul.

KÉRDÉS: *És nem volt káosz a családban?*

NAGYLÁNY: Ez attól függ, hogy te mennyire akarod megcsinálni.

KÉRDÉS: *Nem dadog ettől egy gyerek?*

MAMA: Áááá... Ez egy hülyeség.

NAGYLÁNY: Hülyeség. És azt mondják, ájjj, mert a gyerek nem tudja megtanulni...

¹⁹⁵ A Centrumon belül igen magas presztízsű és kapcsolati tőkéjű negyvennyolcas család harmadik generációs tagja, az intézményes magyar ifjúsági élet egyik fő szervezője a kutatás időszakában.

PAPA: Az olyan dolog, hogy az ember mond olyasmit, amiről semmi fogalma nincs, és mégis állítja, akkor az mi? Arra sok jelző van, de egyik sem elég.

NAGYLÁNY: Tudom, mi van általában? Hát állítják sokszor ilyen szikológusok meg mittudomén, hogy olyan szikológus állítja, gyerekről, aki ilyen családban nőtt fel, hogy... és mi az? Csak feltevés. És nálunk egy csomó olyan gyerek van, akinek csak egy szülője magyar. Vagy az anyja, vagy az apja. És megtanultak magyarul, és nem dadognak.

KISLÁNY: És van egy lány az örsömben, akinek a mamája és a papája magyar, és nem tudja a nyelvet.

PAPA: Az rengeteg van, sajnos nagyon sok van.

MAMA: De attól függ, hogy te elhatároztál, mint anya, hogy át fogod neki adni az anyanyelvet, vagy nem fogod neki átadni. Például, ha te elhatározod, hogy maradsz, és elhatározod, hogy át fogod neki adni, akkor az a bébi perfektül fog beszélni.

PAPA: Nézd, azt meg lehet tanulni, nekem van egy nagynéném, aki német, német ajkú, és valami huszonöt-huszonhat éves volt, amikor megismerte nagybátyámat, aki magyar volt. Akkor ő egy szót sem tudott még magyarul, csak németül, és úgy megtanult magyarul, hogy magyar ajkú lett, és jobban beszéli a magyart, mint a németet. A magyar kolóniában, akit ismersz, a T. G. mamája, a T. J. a felesége, az sem tudott gyerekkorában egy mukkot sem magyarul, és ő vezette sok éven keresztül a Zrínyi Kör. És vezette három évig a csapatot.

MAMA: És parancsnok volt.

KÉRDÉS: *De nem hallatszík rajta, hogy akcentusa lenne.*

MAMA: Figyeld, figyeld, hogy raccsol. A németek, azok úgy rrrr...

NAGYLÁNY: Én azt gondolom, hogy amikor az egyik nem beszél egy nyelvet, szerintem akkor még jobban tiszteletreméltóbb, hogy összebeszéljen a pár, hogy maradjon... Mert most én a Jani családjánál láttam például, hogy egy csomó gondot okoz. Mert a gyerek visszaérkezik a táborból, és akkor mind a két szülő megkérdezi a saját nyelvén, hogy na, mesélj a táborról, és akkor a gyerek elmesél mindent magyarul, aztán elmesél mindent németül, érted? Kell legyen egy... egy egészséges hozzáállás a két szülőhöz, hogy nem sértődjön meg, ha a gyerek először magyarul mondja, vagy először németül.

KÉRDÉS: *A papa ért németül?*

NAGYLÁNY: A Jani papája tud németül? Annyira, hogy megkérdezzen egy utcát, de annyira, hogy folyékony beszédet... Tehát nem tudja követni, tudja, hogy miről van szó, de nem annyira, hogy tudja élvezni a mesét. A gyerekek ráadásul nem is a rendes németet beszélik, hanem egy dialektust.

MAMA: De ez történt például az én testvéreimmel. Kilenc gyerek, de nem, mert egy meghalt, nyolcan, hárman csak házasodtunk magyarral, a többi mind elvesztette a nyelvet, azért, mert például az én testvéreim is, nem tudták megtanítani magyarul, mert ájjj, az én férjem, az lengyel, és akkor nem tanítom. A másik az olasz, és az olaszt sem tanította meg, és te látod, a lányok

olyan szépek, lehet látni a magyar vonást bennük, vagy a lengyel vonást, vagy a keveréket, de csak a spanyolt tudják. Elveszített két nyelvet.

NAGYLÁNY: Tudott volna olaszul, a mama perfektül beszélt lengyelül, és nem tudom megérteni, elpazarolni két nyelvet! Mert szerintem az a család, ahol a kettő beszél nyelvet, ott könnyebb, de ahol az egyik magyar, az egyik argentin, ott talán nehezebb, mert megtanítod magyarul, és őneki nincs egy másik nyelve, amit annyira a szívében hordoz, hogy jobban megértsen téged. De amikor mind a kettő beszél egy másik nyelvet, akkor meg kell értenie a másikat, mert ő is ugyanabban a helyzetben van. De nem úgy van, hogy te is ugyanebben a helyzetben vagy, akkor inkább nem tanítunk meg egyet se.

MAMA: Ez egy kicsit lustaság is, azt hiszem, egy kicsi kényelmesség.

PAPA: Nem, nem csak kényelem, itt van neki egy valódi alapja, az hogy azoknál a családoknál, azoknál a személyeknél, akik úgy nőttek föl, hogy a saját anyanyelvük terén nem kaptak megfelelő jó élményeket. [...]

NAGYLÁNY: Ők mostan, mostan, ez a család, ahol a lengyelek vannak, ez annak a családnak van két lánya, az egyik egy évvel kisebb, mint én, és az egyik egy évvel fölöttem van. Mi hárman állatin össze voltunk forrva kicsi korunkban. A mama meg a B., a mamájuk, a legközelebbi testvérek voltak. És mindig együtt voltunk, és tőlem mindig kapták azt, hogy én tudok beszélni magyarul, én megyek a táborokra, én megyek erre, én megyek arra. Ők tudták, hogy van egy egész plusz élet meg mittudomén. És ők azok, akik a családból szerintem legjobban megbánták, hogy nem tanultak meg magyarul. Mert érzik, hogy közelről, hogy...

MAMA: Mert az A.¹⁹⁶ is, most hogy volt Olaszországba, és nagyon akart menni Magyarországra, és a mama, mondjuk, országára vagy szülőföldjéhez, és ő is bánja, hogy miért nem tanították neki magyarul. De az már, *bueno*, kicsit... nem késő, mert most se késő, sose késő... már nem olyan könnyű, mikor pici.

NAGYLÁNY: Mert ő ha már megnőtt, nem mondom, hogy lehetetlen, de egész más. Mert például a magyar kolóniában van egy család, nem tudom, hogy ismered-e. A ZIK-ben van egy szakosztály azoknak, akik nem magyarul beszélnek. És hiába... a legnagyobb lány már két éve jár, ez a második éve, és hiába, nem tanul meg magyarul, mert otthon a papa nem tud most áttérni arra, hogy most magyarul beszéljen, mert nem ért. És ha magyarul beszélnek hozzá, nem tud beszélni. Mert talán megérti azt, hogy add tovább a sőt, de nem tudsz vele egy rendes szülői, valami konkrét, absztraktabb témáról beszélni. És akkor áttérsz a németre vagy a spanyolra. És akkor nagyon nehéz eljutni arra a pontra, hogy a gyerekeddel te tudsz magyarul beszélni. A papájuk az tud jól magyarul.

MAMA: És most szeretnék, hogy a gyerek tudjanak, amikor a gyerekek már nagyok.

¹⁹⁶ Mama unokahúga, azaz Mama húgának olasz származású férjétől született lánya.

KISLÁNY: És ők azt gondolják, hogy ha járnak a magyar körre, akkor majd meg fognak tanulni magyarul beszélni. De pont fordítva, miattuk mindenki spanyolul kezd el beszélni.

MAMA: Meg hogy a másik megértse, elkezdenek spanyolul beszélni.

NAGYLÁNY: Mert ha töri a magyart, akkor már lehet mit kezdeni vele. És lehet, hogy rosszul felel, rosszul állítja fel a mondatokat, de megérti.

KISLÁNY: A fontos az, hogy ő megértse, amikor te mondasz neki a szabályokat. Egy játékszabályt, egy táblaszabályt, akármit. Ha nem érti azt, hogy állj fel vagy menj arrább, nem jöhet cserkészetre, mert nem lehet vele dolgozni, mindent le kell fordítani, mert ott áll, és hiába, nem tudod lefordítani, minden gyerek csinál valamit, és ő áll, mert nem értette, hogy te mit mondtál. Tehát muszáj, hogy minimálisan értsenek magyarul. Lehet, hogy nem értik meg... összesen a nagycserkészetben van két eset... a kiscserkészetben van másik egy eset most, a lányok részéről mondom, akik nem nagyon... törik a magyart. A G., a H. meg a Z. De értik a magyart, tehát nekik nehéz, amikor valami absztraktabb, például hogy hogy' érzik magukat, vagy mit éreznek a szülők iránt, tehát amikor ilyen lelki... az nehéz neki. Hiányzik a szókincs. Tehát tudják, hogy mit akarnak mondani, tehát tudják, hogy kell összeállítani egy mondatot, de hiányoznak a szavak. De azt te meg tudod mondani nekik. Megkérdezik, hogy mondják ezt, hogy mondják azt, és ők összeteszik a mondatot. De aki a konyhai beszédet sem érti, avval lehetetlen... Kár, mert van egy csomó gyerek, aki így kimarad.

KÉRDÉS: *És a cserkészet, az heti egy alkalom?*

MAMA: Igen, az nagyon kevés.

(Közben mama és kislány beszélgettek, kislány napozni készült, erős-e a nap, milyen fényvédő krémet használjon. Magyarul kezdték, mama többször spanyolra váltott, miközben a lányának magyarázta, mit csináljon.)

PAPA: Látod, ez az, ami miatt haragszom. Hogy mindaz, amit beszélünk és beszélünk magyarul, azon nyomban, amint a gyerekhez fordul, rögtön spanyolra fordítja. Nem fejlődik a nyelvük, hanem inkább sorvad.

MAMA: Jól van.

PAPA: A nyelvtudás kizárólag attól függ, hogy' nevelik a gyereket. Ezen a téren az USA-ban annyira öntudatosak, hogy ha egy gyerek az állami nyelven kívül más nyelvet is tud, vagy ha az állami köziskolában legalább két gyerek van, akinek az anyanyelve más, mint a többi, akkor szereznek neki egy olyan anyanyelvű tanárt, hogy azt a nyelvet nem veszítse el. Mert teljesen ki van mutatva, hogy a személy, aki több mint egy nyelven tud kisgyerek korába, elemista korába már, az később a tanulása folytán sokkal gyorsabban fejlődik. Tehát a társadalomnak a javára válik az a befektetés. A másik nyelvnek a megtanítása nagyon erősen kamatokat visz az ország javára. Mondjuk ezt így analizálják, és ez annyira így be van bizonyítva. Ennyire világosan, akkor nekem annyira érthetetlen, hogy nem beszélünk, jaj összetéveszti! Óvodás korban, iskola előtt, a gyereknek az agya már orvosilag ki van mutatva, hogy három nyelvet, ha megtanult, az csak a javára válik. A negyedik már nem. Kettő

az ideális, a harmadikig. Az csak serkenti az agyának a fejlődését. És egy kincset, egy kultúrát ad. Én például sajnálom azt, hogy a magyar nyelvet a kisebbeknek nem tudtuk olyan következetesen tanítani, mint a kettő nagyobbak. Pl. amikor NAGYLÁNY kicsi volt, akkor csak magyarul beszélünk vele. És az utolsó kettővel már nincs ez. És azért is, NAGYLÁNYNAK már természetes is az, hogy olvas magyarul. KISLÁNY és a húga, azok nem olvasnak magyarul. Túlságosan sokat gyakorolják, aránytalanul sokat gyakorolják a spanyolt.

KÉRDÉS: *De miért nem?*

PAPA: Erről beszélek. MAMA spanyolul beszél velük, én meg magyarul. De mikor NAGYLÁNY volt, meg az ÖCSI, még óvodáskorban volt az ÖCSI, akkor ő is szabadabban beszélt... nem arról van szó, hogy öntudatos hozzáállásáról van szó, de mikor az első gyerek volt, akkor természetesen száz százalékos ideje megmaradt arra, hogy a gyerekekkel legyen. De akkor egész nap vele gagyogott, magyarul persze, meséskönyv, tanult magyarul, olvasgattak, mindent értett, és mikor jött a második, még akkor is. De később, amikor jött az utolsó kettő, kvázi egymás után jöttek, akkor már négy gyerekek volt, kettőt pelenkázott és az egész háztartással odavolt, és akkor már sokkal nehezebb, szinte nincs időd, hogy leüljél vele foglalkozni.

KÉRDÉS: *A gyerekek egymás között kicsi korukban milyen nyelven beszélgettek?*

PAPA: Eleinte magyarul. Csak később, mikor elkezdtek már járni kb. óvoda korban. A két utolsóval már nem volt, hogy óvodába mentek és nem tudtak spanyolul. NAGYLÁNY meg ÖCSI nem tudtak egy szót sem. És semmi hátrányt nem okozott.

MAMA: Utána az volt, az is volt, amit a PAPA most elmondott, hogy a másik kettő testvér, azok már tudtak jól spanyolul, és az is volt, hogy ha nem tudtak volna, akkor talán könnyebb lett volna a másik kettőt is. Már spanyoloztak öközöttük. Ez úgy van, ahogy az én családban is volt. Már jobban tudtuk a spanyolt, és akkor mink a testvérek között, mert az jobban peregett, ment a spanyol. Az összes testvér között, persze. Őnáluk nem volt ez (mutat PAPÁra).

PAPA: Nálunk nem, nálunk természetes volt, hogy magyarul beszélünk. Mire föl beszéljünk spanyolul, ha magyarul is ki tudom fejezni a mondandómat? De hogyha megtanulják a gyerekek, hogy természetes az, hogy a szülőkkel csak magyarul beszéljenek, az nagyon sokat segít.

MAMA: Hát nálam az volt, hogy a testvéreimmel gyorsabban pereg, és jobban tudom magamat kifejezni spanyolul. Amikor már a kettő nagyobbik megtanulta a spanyolt, és elkezdett spanyolozni, akkor már automatikusan, nem vettem észre, átmentünk a spanyolba. És megjött a másik kettő, és akkor már a másik kettővel is spanyoloztunk. És akkor már nem volt az a tiszta magyar bent a családban, mint volt eleinte, amit a PAPA mesél.

PAPA: És én azt kifogásolom, hogy most is, ahogy beszélünk, amikor egy jó magyar műsor megy, egy Zrínyi Kör évváró, akkor elérzékenyül, hogy jaj de jó, serkentsük a magyart, de az a következetesség, hogy bent a családon belül

mondjuk, igyekezzon, hogy a gyerekekhez magyarul szóljak, azt nagyon keveset lehet meglátni. Mert így is, ahogy beszélünk magyarul, jön a gyerek, és a gyerekhez automatikusan spanyolul fog szólani. Nehéz ezt kontrollálni. Most nem tudom, hogy mit hogy kellene csinálni.

MAMA: Az is van bennem, hogy nekem nincs az a, az a... magyar szókinccsem, olyan bő szókinccsem, mint például a PAPÁnak. Nekem megvan egy szókinccsem, egy... mondjuk egy...

PAPA: De hogyha nem gyakorolod, akkor mindig veszít el.

MAMA: Van, de nem annyira. Sokszor, ha akarok... most látod most spanyolul akarom mondani neked... *palabras específicas en castellano si las tengo, en castellano tengo exactas lo que yo quiero expresar, lo que yo siento, lo que yo quiero expresar con esa palabra.*¹⁹⁷

KÉRDÉS: *És tudsz egy példát mondani?*

MAMA: *Ahora no, pero ahora quiero explicarte la palabra específica.*¹⁹⁸

A különleges, amit csak arra a mondatra, arra, amit ki akarom magyarázni, *solo esa palabra es para eso.*¹⁹⁹ Sokszor az van, hogy például amikor társaságban vagyunk magyarok közt, és valami érzelmi, igen valamit érzek, és ki akarom jól magyarázni, spanyolul kell, magyarul nem tudom, át kell rakjam spanyolra, hogy meg tudjam magyarázni. Ez van, ugye? Azért mondom, hogy érzem, hogy a magyarba hiányzik a szókincs. Ha talán elmegyek Magyarországra, és egy évig ott vagyok, az biztos, hogy mindjárt meg fogom gazdagítani, mert megvan neked az alap, ugye? Igen a spanyol az közelebb van, mert azt tudom, és a spanyol az átfér. Én megtettem, nézd, a PAPÁval megházasodtunk, én megígértem, megadom nekik a nyelvet a gyerekeknek, és nem fogok spanyolul. Én valahol úgy érzem, hogy ezt megtettem. De ő mindig mondja nekem, hogy én nem... (nevet).

KÉRDÉS: *Az USA-ban már az 56-os emigráns gyereke sem tud magyarul.*

PAPA: Na várjál, várjál! Az 56-os emigráns gyereke itt Buenos Airesben, azok között sokkal kevesebb az, aki megtartotta. Akik 56-ba kijöttek, azokba a magyar öntudat és a magyarság megtartásának az öntudata nagyon kis mértékben volt csak meg. Azok között a normális, a mindennapi az az, hogy elefelejt magyarul beszélni, de nem tanul meg spanyolul. Nem tanul meg spanyolul, gagyogja, de már magyarul nem tud. Annyira, hogy ő kijön ide Argentínába, elkezd gagyogni spanyolul, és akkor teljesen kikapcsolja az agyából a magyart, szakít a magyarral. Én nem tudom, hogy miért, az egy másik kérdés. Talán az lehet az oka, hogy akik Magyarországról 56-ban kijöttek, azoknak egy jó nagy része éppenséggel azért jött ki, mert éppenséggel a magyarságot nem érezte. Mert nem volt szívügye a magyarság. Itt például volt a Zrínyi Körön belül, volt néhány próbálkozás, ezen a téren, csak nem túlságo-

¹⁹⁷ Vannak bizonyos spanyol szavak, amit spanyolul tudok, spanyolul pontosan azt tudom velük kifejezni, amit mondani akarok, amit érzek, amit ki akarok fejezni azzal a szóval.

¹⁹⁸ Most nem, de most ezeket a bizonyos szavakat szeretném neked elmagyarázni.

¹⁹⁹ Csak az a szó való arra.

san jól sikerült. Itten a Zrínyi Körben volt olyan kezdeményezés, csak sajnálatos módon nem túl jól sikerült, hogy azoknak, akik mint mi is, szülők, vagy ők, akik sokat nem gyakorolják a magyart, azoknak tartani alkalmasint havonta egy-két órát, összejövünk, és próbáljunk úgy beszélni, hogy ezt a szó-kincset gyakoroljuk. De ez általában nem sikerült nagyon jól, mert sokan mentek olyanok, akiknek erre nagyobbára nem volt szükségük, hogy aki gyöngébb volt, az érezte, éreztették vele. És akkor elvesztette az értelmét az egész. Azért mentünk, hogy gyakoroljuk a nyelvet.

NAGYLÁNY: Nincs semmi olyannak, aki mondjuk már átment a Zrínyi Körből, tehát aki tizennyolc éves, befejezte az iskolát, az kész, annak nincs több semmi. És én szívesen járnék valami... nem tudom...

MAMA: [felém] Te is csinálhatnál valami ilyesmit.

PAPA: Nagyon sok értelmiségi jön Magyarországról, aki nem veszi föl a kapcsolatot a kolóniával véletlenül, és sokan vannak, akik öntudatosan, készakarva nem veszik föl a kapcsolatot. Hogy miért, nem tudom.

MAMA: Úgy jönnek, hogy van programjuk, és nem is tudnak szakítani időt.

NAGYLÁNY: Nem is érdekli őket. Nem, mert tudod, hogy sokszor furcsa a hozzáállása a Magyarországról jött embereknek. Hogy miért és minek, miért tanulsz magyarul, ha már itt élsz? És olyan furcsa, hogy jön Magyarországról, és ilyet kérdez.

MAMA: Te valami furcsaság vagy.

NAGYLÁNY: Jó, de...

PAPA: Nem, nem, nem. Ahelyett, hogy segítenének, még visszakérdeznek.

NAGYLÁNY: Ez a pasi, aki jött tanítani a magyart. [...] Egyszer mondta, úgy a harmadik órán, hogy ő végül is nem érti, hogy miért beszélünk mi itt magyarul, ha mi úgyis argentinok vagyunk. Mert nem vagyunk magyarok. És valahogy ilyen nem tudom... sértő volt. Én nem fogtam fel annyira úgy. De az idősebbek sértőnek tartották. Mert van olyan, hogy még Magyarországról jött ki. Volt olyan, aki ott órákra járt, meg ott született. És azért mert itt élsz, ő azt mondja, hogy te végül is nem vagy magyar? Nem tudom, mennyire tudja valaki eldönteni, hogy te mi vagy. Azt te érzed.

MAGYARNYELV-TANULÁS

Az alább következő esetek példákat adnak az intézményes keretek között folyó nyelvtanítás résztvevőinek egyes típusaira, és képet adnak arról, hogy a vizsgálat időszakában ki mikor, miért tanult magyarul. A magyarul tanulók lehettek magyar vagy nem magyar származásúak, felnőttek vagy gyerekek. A gyerekek esetében adataim többsége az intézményes nyelvtanulás és közösségi nyelvhasználat színtereihez kapcsolódik, ugyanakkor, ahogyan az a fentebb hosszabban idézett családi beszélgetésből is kitűnt, a gyerekek magyar nyelvtudásának kulcsa és elsődleges színtere a család. A szülők a magyar közösséghez való viszonyuktól, valamint saját családi élményeiktől függően törekedtek jobban vagy kevésbé a nyelv átadására, és

nem mindig tartották azt egyformán fontosnak. A magyar nyelv, valamint a magyar kultúra és műveltségi elemek átadásnak intézményi színtere a kutatás idején a szombati magyar iskola, az óvodai tagozattal is rendelkező Zrínyi Ifjúsági Kör volt.

A Magyar Centrumban zajló ifjúságnevelés egyik második generációs, hatvan év körüli központi személyisége egy alkalommal arról mesélt, mennyire tudnak magyarul a hétvégi magyar foglalkozásokon részt vevő gyerekek.

„Amit adhatok neked, ha érdekel, az egy beosztás, hogy milyen csoportok vannak, kit tanítanak, hány gyerek van, és azt is megjelölhetem neked, hogy ezek közül ki tud rendesen magyarul, és ki nem. Mert nem tud mindenki rendesen azok közül magyarul, aki ott szerepel. Mert ebbe a Zrínyi Körbe csak magyarul jól tudók járhattak. De, jó. Ez egy kicsit vita tárgya, hogy mennyire elzárkózni, mennyire nyitni. De nincs semmi értelme magyar iskolát tartani magyarul nem tudók számára. Magyarot tanítani igen, de a Zrínyi Körnek az elsődleges célja az volt, hogy a magyarul tudóknak a tudását gyarapítani, serkenteni. (...) Ez az idej beosztás. A csoportoknak különböző neve van, ezek azok... ha be akarod írni... ezek azok, akik magyarul tanulnak. Valamennyire tudnak. Vannak, akik nem tudnak, akik tanulnak. Azért hívják őket Széchenyinek, mert hát Széchenyi sem tudott fiatal korában magyarul, és mégis megtanult magyarul. Abban a reményben, hogy talán ezek is. És akkor mostan, várjál csak, ezek az óvodások, megjelölöm neked, hogy kik azok, akik tudnak magyarul...

Kérdés: *És ezek közül, akiről mondod, hogy tud, az mennyire tud?*

Tud rendesen. Tudsz magyarul kommunikálni vele. Kösd be a cipődet... nem kell a spanyolt bevonni, egyáltalán. Várjál... de ez nagyon rosszul néz ki, ez az óvodai csoport. Azért néz ki rosszul, mert ezekkel nem tudsz kommunikálni. Ezek mind Gödöllői-unokák.

Kérdés: *És ők miért nem tudnak?*

Hát nem tudom. Mert nem tanították meg. A Gödöllőieket ismered? Az ő gyerekeik tudnak magyarul. Egyiknek sem magyar a... két fiú van, azoknak még nincs felesége, mind a négy lány férjhez ment, és egyik sem magyarhoz. És utána most felébredt bennük, hogy tudjanak magyarul, de hát nem tudnak. És hát ezt szombaton nem lehet behozni. Ez tud... ahol egy pontot teszek, az tud, de nem tudom, hogy mennyit. ...a Juanito az tud... hogy ez mennyire tud? És ez az Iksznek a fia, ez sokkal kevesebbet tud, mint a kislány. Na mostan, ez nem tud. Hogy jelöljem, aki nem tud? Egy m betűvel. Ezek tudnak. Ez a Zének a fia, ez volt Magyarországon. Szóval ezek nem tudnak gyakorlatilag semmit. Ez az óvoda. Szóval azért mondom, hogy nagyon-nagyon rosszul állunk, mert... mindegyiket tudom, hogy ez, ez a gyerek, de nem foglalkozom az óvodásokkal... itten ez a kislány ez nem tud, ez a legnagyobb Gödöllői unoka, talán annyit, hogy „Hogy vagy? Jól.” Hogy hívnak? Katika. (Talán)... Ez a kislány nem... e körül rengeteg vita van, három testvér van... és ezekről rengeteg cirkusz volt, hogy hova tenni, ide tenni, oda tenni, mert ez a gyerek földrajzban ide jár, de hát nem érti meg azt, hogy a Kárpát-medence, mit tudom én, a folyók vagy a csapadék, nem érti ezeket a kifejezéseket. Nem érti. Ezek tanulnak, ezek tudnak, különböző szinten. Ez az Ipszilon már nem

jár, ez egy erdélyi kislány, mer ezek olyan 16 évesek, zömmel. És ezek a gyerekek pedig 17, a Széchenyi olyan 10-13, a Mogyoró csoport zömében 13 évesek, a Dió, ezek 11 évesek. De nem egészen mind 11 évesek, mert nem tudunk annyi csoportot... a Mák 9 és ezek olyan hétévesek. Nincs kezdő csoportunk, tehát első osztályunk ebben az évben nincsen. Nincs gyerek, kezdünk kifogyni a gyerekekből. Kétségbeejtő, és ez egy nagyon rossz jel, mert ha megszámolod, ez elég sok gyerek, itt a Mogyoróknál sok gyerek van, de mindez, amikor... ezek a gyerekek valószínűleg le fognak kopni. Annyira nem tudnak magyarul, hogy egy idő után ezek le fognak kopni, vagy az intézmény változik át, túlságosan kétnyelvűvé – legjobb esetben.

Kérdés: *És annak ellenáll az intézmény, hogy kétnyelvű legyen?*

Hát van, aki ellenáll, és van, aki nem.

Kérdés: *Kik állnak vesztségre éppen?*

Hát most kb. ötven-ötven százalék. Nagyban folyik a vita.

Kérdés: *És melyik az erősebb csapat?*

Én azt mondanám, hogy azok, akik azt mondják, hogy a nem tudókat vegyük be. De hogyha ez a folyamat valóban elkezdődik, akkor pár év, és a gyerekek itten valóban nem fognak beszélni.”

A magyar származású felnőttek között voltak kezdők és olyan újrakezdők, akik gyerekkoruk óta nem beszéltek magyarul, és aktív nyelvtudásuk néhány elszigetelt szóra szűkült. A nem magyar származású magyarul tanuló felnőttek, magyar származású személy házastársaként vagy a Magyar Centrum intézményein keresztül, a magyar nyelv és kultúra iránti érdeklődésből kezdtek el magyarul tanulni. 1999-ben a Mindszentynum Magyar Katolikusok Egyesületében is szerveztek magyar nyelvtanfolyamot felnőttek számára. A csoport tagja volt a magyar evangélikus gyülekezet uruguayi származású lelkipásztora és annak második generációs szlovák felesége. Egy magyar gróf német feleségtől született második generációs, hatvan év körüli, a Centrum felé válása után közeledő leánya közösségi nyomásra – „egy B. grófkisasszonynak tudnia kell magyarul...” – kezdett el magyar nyelvelveket venni a vizsgálat ideje alatt.

A fentebb említett, Mindszentynum-beli tanfolyamot tartó második generációs, negyvennyolcas asszony eredeti foglalkozása szerint angoltanár volt, aki néhány évvel korábban kezdett el magyart is tanítani. A vizsgálat időszaka alatt egyre több második, sőt egyes esetekben harmadik generációs, negyvennyolcas beszélgetőpartnerem számolt be arról, hogy magyar gyökereiket felfedező harmadik és negyedik generációs, az argentinai magyar intézményekhez korábban nem kapcsolódó, a Hungária Egyesületet kívülről vagy a követségen keresztül megkereső egyéneknek – kiegészítő pénzkeresetképpen – magyarórákat adtak. Egyik, a második világháború után érkezett elsőgenerációs magyar zsidó származású interjúalanyom évtizedek óta tanított magyar nyelvet, illetve az utóbbi években spanyolt is a Magyarországról érkezőknek, így egyebek közt magyar diplomaták hozzátartozóinak is.

A Centrumon belüli, felnőttkori nyelvtanulásnak az erre irányuló közösségi elváráson túl 1998-ban nagy lendületet adott, hogy egy magyarországi vendégtanár két hónapig több szinten intenzív kurzust tartott kezdő és haladó nyelvtanulóknak,

valamint a nyelvet a legkisebbeknek oktató argentinai magyar fiatal felnőtteknek is. A kezdő kurzuson részt vevők közül többen ezután azért kezdtek el magánórát venni, hogy ne felejtsek el az intenzív tanfolyamon megtanultakat.

Több középkorú, negyvennyolcas, második generációs interjúalany számolt be arról, hogy ha valaki befejezte a Zrínyi Ifjúsági Kör által szervezett kurzusokat, azal elfogytak számára az olyan közösségi alkalmak, ahol tovább csiszolhatta, tökéletesíthette volna magyartudását.

Az egyesületi rendezvények spontán beszélgetéseinek egyik gyakran előforduló eleme volt a bevándorlók egyes csoportjainak, generációinak magyar, illetve spanyol nyelvtudása, annak hiánya és az ezekből fakadó humoros helyzetek Magyarországon vagy Argentínában. Akadt olyan második generációs beszélgetőpartnerem, aki elmesélte, hogy apja az Argentína felé tartó hajón, lingvafon segítségével kezdett el spanyolt tanulni, és a partra lépéskor már valamennyire beszélte a nyelvet. Az első generáció tagjai közül többen erős külföldi akcentussal, gyakori nyelvtani hibákkal beszéltek az argentinai spanyol nyelvet. Egy magyarországi visszatelepülés előtt álló idős első generációs házaspár hölgytagja sok apró epizódot mesélt el a spanyol nyelvtanulás nehézségeiről.

„Egy hölgy vagy maga anyu volt? vagy egy barátnő? húst vett a hentesnél. *Un cuatro de carne picada.*²⁰⁰ És a hentes csak darált, darált. És az illető csak nézett, hogy csak negyed kilót (helyesen *cuarto*) kért, és aztán kétségbeesetten helyesbített, hogy *Un kilo por favor!*,²⁰¹ hogy mentse a mundér becsületét. Egy másik honfitársunk pedig, a Cica, egy igen csinos, molett hölgy, buszon utazott. Ugyan kapaszkodott, de amikor a busz hirtelen egy nagyot fékezett, ő nekilódult, és az egyik egyesülésen ülő úr ölébe zuhant. *Permiso*²⁰² – rebegte, mire az úr: *Por favor, adelante, señorita!*²⁰³ Ahelyett, hogy a Cica *Perdón!*²⁰⁴ felkiáltással bocsánatot kért volna. Szegény Anyu – folytatta az idős házaspár hölgytagja –, hát hogy is lehet megtanulni, mi a különbség a *pelota, pileta, paleta, piloto* között?”²⁰⁵

Eközben az ebéd után az asztalnál beszélgettünk. Amikor férje – az asztal mellett ülő argentin vendég jelenléte miatt – erős külföldi akcentussal és nyelvtani hibákkal tűzdelt – spanyol nyelven kezdett bele egy történetbe, felesége szemöldökét felvonva, élcelődve sopánkodott felém: „Uram Isten, ötven éve már, hogy itt vagyunk, és nem tudott rendesen megtanulni spanyolul!”

Egy 14 éves kora körül érkezett, a terepmunka idején hetven felé járó férfi jegyezte meg egyszer a Centrumon belül aktív második generáció magyar nyelvtudásával kapcsolatban: „Itt senki sem tud elég jól magyarul az X.-en [a kolónia magyar nyelvi zsinórmértékeként nyilvántartott ötnyelvű szinkrontolmács] kívül”. Ez a fér-

²⁰⁰ Negyed kiló darált húst! A *cuarto*, magyarul negyedetet jelentő szót azonban tévedésből felcserélte a *cuatro*, azaz négy jelentésű szóval.

²⁰¹ Egy kilót, legyen szíves!

²⁰² Szabad lesz? Engedelmeivel...

²⁰³ Kérem, csak folytassa, kisasszony!

²⁰⁴ Elnézést!

²⁰⁵ A spanyol szavak magyar jelentése: labda, úszómedence, ütő, pilóta vagy átmeneti kabát.

fi az egyik legnagyobb szókincsű beszélő, akivel a vizsgálat idején a Magyar Centrumon belül találkoztam. A közösség is így tartotta őt számon, minden rendezvényen szavalásra, közszereplésre kérték fel. Amikor magyartudásáról esett szó, minden alkalommal megemlítette, hogy ő Magyarországon is, Argentínában is járt iskolába, Magyarországon elemibe, sőt, még a középiskola egy osztályába is.

A magyar nyelvi kompetenciák határaitól való saját tudás tartalmait, illetve a magyar nyelvi autoritás normáit figyelhettem meg, amikor 2000-ben két második generációs negyvennyolcas hölgy az egyesület éttermében a cserkészbál kétnyelvű menüjét fogalmazta. Amikor megláttak, mindketten hozzám fordultak, és megkérdezték, hogy a menü egyes tételeit, a nemzetközi konyha néhány Argentínában népszerű fogását milyen magyar szóval mondanám. A tört pirított mandulával borított vaníliafagylaltot, az *almendradót* *vanillás* fagylaltnak fordították. Én vaníliafagylaltot javasoltam. Egy, a közelben álldogáló, ugyancsak második generációs férfi odakiáltotta nekünk, hogy legyen „mandulás” vaníliafagylalt. A málna „szosz” helyett én málna „öntetet” javasoltam, a „kicsontozott csirke vegyes zöldségekkel” helyett „kicsontozott csirke vegyes zöldségkörettel”-t. Felvetéseimet kérdés és vita nélkül elfogadták. Értelmezésem szerint a Magyarországról frissen érkezett beszélő jogán érvényesnek vélték javaslataimat.

Egy második generációs negyvennyolcas házaspár esetében több alkalommal is fűltanúja voltam annak, hogy amikor a férj spanyolul mesél, és magyarosan, az első szótagot megnyomva hangsúlyoz egy spanyol szót, felesége szóvá teszi: „Hát te magyarul beszélsz!” Mindketten egyéves korukban érkeztek Argentínába. De míg a férj és testvére jártak a Zrínyi Ifjúsági Körbe, a feleség és testvérei nem. A férj gyerekkorában a testvéreivel első nyelvként a magyart használta, míg a feleség és testvérei közt gyakrabban fordult spanyolra a szó. A feleség ezt így összegezte: „Szóval, mondjuk, a férjemen [a spanyolban] érezni, hogy nemcsak egy nyelvet beszél. Rajtam nem.” Amikor beszélgettünk, alapvetően ezzel a hölgygel is arra törekedtem, hogy az adott pillanatban az általa választott nyelv legyen a beszélgetésünk nyelve. Magyar beszédében gyakran helyettesítette spanyol kifejezésekkel azokat a szavakat, amelyek magyarul nem jutottak eszébe, illetve többször előfordult, hogy spanyol nyelven folytatta a magyarul elkezdett beszélgetést, purista nyelvstratégiájú férjével ellentétben maga az integratív nyelvi stratégiával élt.

Egyik, ugyancsak negyvennyolcas, második generációs, félénk és mindig visszafogott beszélgetőtársnőm az egyesületbe menet a vonatúton spanyolul mesélt az életéről, heti elfoglaltságairól, gyerekei év végi cserkészprogramjairól. A „szereplés” szót több alkalommal is magyarul tűzte be spanyol nyelvű elbeszéléseibe, amikor magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású szereplésről volt szó. A szereplés szó gyermekei kapcsán hangzott el, akik a hétvégi magyar képzés ünnepi előadásain szerepeltek. Ugyanakkor azok, akik a Centrumhoz gyerekkoruk óta a legszorosabban kapcsolódtak, következetesen a purista stratégiát alkalmazták, ritkán szúrtak a magyar beszédükbe spanyol szavakat, illetve, ha mégis ezt tették, rögtön reflektáltak is erre.

A kontaktusváltozatokban megfigyelhető interferenciát számos eset példázta. Egy alkalommal egy második generációs férfi segített a Mindszentynumban annak a magyarul nem tudó papnak, aki Szent Erzsébet tiszteletére tartott ott misét. Közöl-

te az egybegyűttekkel, mikor melyik ének következik, mikor mit kell tenniük. A „*bueno, entonces*”²⁰⁶ gyakran használt spanyol töltelékszavak mintájára minden mondandóját így kezdte: „Jó, akkor most...”

A Centrum tagjai által beszélt argentinai magyar kontaktusváltozatot nemcsak a spanyolból vett kölcsönszavak, például a pénzt beszedni jelentésben használt *kobrálni*,²⁰⁷ jellemzik. Gyakran előfordultak bizonyos magyar szavak, szókapcsolatok is. Egy harmadik generációs, negyvennyolcas nő mondta a család üzletének alkalmazottjáról: „Ha már nagyobbak lennének a gyerekek, erre a *jó emberre* sem lenne szükség.” A „jó ember” kifejezést családtagjai és a Centrum központi személyiségei is elég gyakran használták ahhoz, hogy feltűnjön.

A Centrumhoz közel álló második generációs magyarok többsége többes szám első személyben beszélt hozzám, olyan helyzetekben is, amikor ketten beszélgettünk szemtől szemben. Például: „Nagyon örülünk, hogy újra itt vagy.” A beszélt nyelvben a magyarsághoz való viszonyuk mellett a Centrumról mint közösségről képviselt elképzelésük is megjelent. Az együvé tartozást nemcsak bizonyos közösen használt kifejezések reprezentálják, hanem a beszélgetések során következetesen használt többes szám első személy is indirekt módon ezt hangsúlyozza.

A Centrumon belül is nagy változatosságot mutatott a harmadik generáció magyar nyelvtudása, nyelvhasználata. Egy közösségi ebéden 15-17 éves fiatalok szolgáltak fel, minden hozzájuk intézett kérdésre, mint például, hogy „Lehet almás rétest is kérni?”, minden alkalommal visszakérdeztek, hogy „Tessék?”. A második és a harmadik generáció magyar nyelvi megnyilvánulásainak jellegzetes különbsége, hogy a harmadik generáció fiatal tagjai, legalábbis az általam megfigyelt esetekben, a második generáció tagjaival ellentétben nem kísérték arcjátékkal magyar beszédüket.

A NYELVI ÉS ETNIKAI SZOCIALIZÁCIÓ KÖZÖSSÉGI INTÉZMÉNYEI

A cserkészetet működtető Emese Cserkészfenntartó Egyesület és a Zrínyi Ifjúsági Kör formailag önálló szervezetek voltak, ám sem személyi-tisztségviselői állományukban, sem a fizikai térben, azaz az iskolai- és cserkészfoglalkozások helyszínét tekintve, nem váltak el élesen az olivosi Hungária Egyesülettől, annak ellenére sem, hogy az Emese Cserkészfenntartó Egyesület (továbbiakban Emese) hivatalosan bejelentett székhelye e kutatás idején a Buenos Aires-i magyar református parókia volt. A Zrínyi Ifjúsági Kör fő küldetése az volt, hogy a magyar nyelvet már beszélő gyerekeknek és fiataloknak magyar történelmi, földrajzi, irodalmi ismereteket tanítson vasárnapi iskolai keretek között. A 2001-es tanév ZIK-es órarendjéből jól látható, melyek azok az ismeretek, amelyek átadását fontosnak tartják a Magyar Centrum szervezői és működtetői.

²⁰⁶ Jó, akkor...

²⁰⁷ Cobrar (sp.) jelentése pénzt beszedni, valaminek az ellenértékét átvenni.

ZIK ÓRAREND 2001-ben (első félév)

"Kiművelt emberfők által tenni nagy nemzetté a magyart" (Széchenyi István)

Óra	Óvoda	Meggy	Makk	Dió	Mogyoró	Széchenyi	Senior I	Senior II
N						"A"		
						"B"		
						10-13		
10:00	Kezdetés-Ima							
10:15	1	Magyar	Magyar	Földrajz	Történ.	Ált. Ism.	Magyar	Magyar
				Jellemn.	ÖV-re			
11:00	2	Ált. Ism.	Monda	Magyar	Földrajz	"A" "B"	Földrajz	M.Jelen
11:10		Ált. Ism.			ÖV-re		(érettségire)	
11:55	3	Hittan	Hittan	Történ.	Magyar	"A" "B"	Történ.	Irodalom
12:05		(elsőáld.)			ÖV-re		(érettségire)	
12:50	Záró ima (Szent Lászlóban) - Ebéd (Hungáriában) - Szünet							
13:00	Cerkészösszejövetel (Cserkészházban)							
14:00	ZIK Műhelyek (Hungáriában)							
17:00	18:30-ig							

Rendkívüli programok:

Március 31	Szórati bál
Április 7	Kivételes ZIK
Április 14	Kimarad: húsvét
Május 26	Kimarad: kiránd.
Július 6-9	Földr. Tábor
Július 21	Berúti Buli
Július 14,15	Földr. Vízsga
Július 7,14,21,28	Téli szünet
Aug. 4	Kivételes ZIK
Aug. 11	Vacsora+show
Szept. 29	Kimarad: Csál.
Okt. v/ nov.	Színházlátogatás
okt. 28	56-os tiszteleta.
nov. 18	évszáz.
dec. 16	karácsony

ZIK-szombatok:

Március	17-24-31
Április	7-21-28
Május	12-19
Június	9-16-23-30
Téli szünet	7-14-21-28
Augusztus	4-11-18-25
Szeptember	8-15-22
Október	13-20-27
November	10-17

Gyermekkönyvtár:

MÁRCIUS	17
ÁPRILIS	7
MÁJUS	12
JÚNIUS	9
JÚLIUS	
AUGUSZTUS	4
SZEPTEMBER	8
OKTÓBER	13
NOVEMBER	10

A Zrínyi Ifjúsági Kör órarendje 2001. első félévéből

Az, hogy a Magyar Centrumban a magyar kultúra mely elemeit tartják fontosnak, egy külön doktori dolgozat témáját képezi. Alapvetően más célzattal és megközelítésből, illetve elsősorban nem e jelenségek értelmezésére törekedve, doktori érteke-

zésében ezek egy részét vette számba Némethy Judit.²⁰⁸ Azokat a személyeket és történelmi eseményeket, amelyek a Buenos Aires-i Magyar Centrum intézményeinek elnevezéseiben, illetve a közösségi ünnepeken hivatkozási pontokként megjelentek, itt csak felsorolom: Az Árpád-házi szentek közül Szent István, Szent László és Szent Erzsébet. A magyar őstörténetből Emese. Az 1848-as forradalom és szabadságharc vezérei, hősei, eseménymenete, az aradi tizenhárom vértanú és az argentinai kapcsolat, Czetz János. Az 1956-os forradalomból Mindszenty bíboros. A magyar irodalomból és történelemből Zrínyi Miklós, Petőfi Sándor, Vörösmarty Mihály, Arany János, Tinódi Lantos Sebestyén és Balassi Bálint, illetve a nyugati magyar irodalom argentinai képviselője, Kerecsendi Kiss Márton.

A Zrínyi Ifjúsági Kör bejelentett székhelye a Hungária Egyesülettel egybenyitott telken emelt, fentebb már említett cserkészház volt,²⁰⁹ ugyanakkor az iskolai foglalkozásokat szombatonként a klubtól, illetve a cserkészháztól mindössze két *kváterra*²¹⁰ emelt magyar alapítású tizenkét osztályos iskola, a Szent László kollégium helyiségeiben tartották. A cserkészet és a vasárnapi (valójában szombati) iskola külön foglalkozásokon zajlott. Úgy tűnt azonban, hogy az Emese volt a fenntartója és mozdítója a cserkészeknek és a hétvégi magyar iskolának is. A második generáció egyik képviselője a következőképpen magyarázta az ifjúsági intézmények körül kialakult helyzetet:

„Az Emese az egy szervezet. Annak a célja az az, hogy a magyar fiatalság egyesületeit támogassa. Mondjuk, az Emese az a fenntartó egyesülete volt a cserkészcsapatoknak. És akkor pár évvel ezelőtt elkezdődött egy olyan elképzelés, hogy az Emese legyen a támogatója... hogy az Emesének al csoportjai legyenek a Zrínyi Kör, a Regös, a cserkészek, hát lényegében ezek. Na most a Regösök, azok formálisan nem léptek be. Ja, és a cserkészek se. Hát az Emese hivatalosan, nem hivatalosan ezeknek segít. Tulajdonképpen a Zrínyi Kör, a Zrínyi Kör vezetősége és az Emese vezetősége, az tulajdonképpen ugyanazokból az emberekből áll.”

A magyar intézményes élethez kapcsolódó, a harmadik és negyedik magyar generáció nevelését fontosnak tartó, abban tevékeny szerepet vállalt negyvennyolcas argentinai magyarokkal folytatott beszélgetések rendre ismétlődő motívuma a cserkészet és a hétvégi iskola kulcsfontosságú együttes szerepe. Ritkán mulasztják el megemlíteni, hogy önmagában egyik sem lett volna elegendő a második és harmadik generáció magyar identitásának kialakításához. Egy második generációs cserkészvezető ezt így fogalmazta meg:

„Na, mostan itten a magyarság tulajdonképpen azért tudott megmaradni, mert volt a ZIK, illetve van a ZIK és a cserkészet. És ha csak iskola lett volna, vagy csak cserkészet, akkor valószínűleg nem maradt volna meg. Tudom, hogy egy tagadhatatlan tény, hogy mindenütt csökken a tagok létszáma. A ZIK-be

²⁰⁸ Némethy 2003.

²⁰⁹ Délamerikai Magyar Hírlap, 2001. szeptember, 12. oldal.

²¹⁰ Argentínai magyar szó, jelentése: háztömb.

körülbelül ugyanannyi gyerek jár. Csak hát a minőség, hogy mennyire tudnak magyarul, az változott. De mindenütt csökken a létszám, nyilván van egy nagyfokú beolvadás, vegyes házasságok, az emberek egy idő után elvesztik az érdeklődésüket, nagyon nagy erőfeszítés ám, hogy a gyerekek magyarul beszéljenek. Mert ha otthon tanulja meg, sokkal könnyebb. De a gyerekek nagyon könnyen átváltak a spanyolra. Ezt látom... állandóan harcolunk, hogy beszéljete magyarul, beszéljete magyarul, mert otthon nem lenne szabad más nyelven beszélni. Mert ők egy argentin tengerben vannak. És cserkészeten is nagyon sokszor előjön, hogy elmegyek a csoportok mellett, és olyan vidáman beszélnek spanyolul, hogy csak. Egy pillanatra elhallgatnak, vagy talán két-három mondatig magyarul beszélnek, aztán átváltak a spanyolra. No, most a magyar cserkészetnek a központja az Garfielden van, azt tudod? Az itteni cserkészet az függ az egyesült államokbeli központtól. És az Garfield, New Jersey. Mondjuk, mi azokat az irányelveket követjük, és ők kitartottak amellett, hogy emberebb ember, magyarabb magyar, és ha magyar cserkészek vagyunk, akkor magyarul akarunk cserkészkedni.”

A kutatás idején működő két magyar olivosi csapat, a 18. számú Bartók Béla Fiú Cserkészcsapat, valamint a 39. számú Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapat több évtizedes előzményekre tekint vissza. Az argentinai magyar cserkészéletet a második világháború után az 1953-ban megalakított 12. számú Kinizsi Pál Cserkészcsapat indította el; a csapat történetét az 1983-ban, fennállásának harmincadik évfordulójára nyomott csapatértesítő különszáma mutatja be.²¹¹ A mozgalom megerősödött, és 1955-től magyar leánycsapatok is működtek Argentínában.²¹² A nyolcvanas évek közepén csupán a főváros északi negyedeiben, Olivos körzetében még mindig négy magyar cserkészcsapat működött a Hungária Egyesület, illetve a Szent László Kollégium gondnoksága alatt. A déli klubokban ugyancsak szerveződtek magyar cserkészcsapatok a magyar katolikus egyesületet létrehozó Domonkos László páter irányításával. A létszámát tekintve egyre zsugorodó, az intézményi koncentráció egyetlen szalmaszálába kapaszkodó magyar közösségi éle-

²¹¹ *Tábortűz. A 12. sz. Kinizsi Pál cserkészcsapat értesítője. 30. évforduló. Különszám.* Buenos Aires, 1983, 16 oldal. A kiadvány feltünteti e férfi cserkészcsapat tagjainak és vezetőinek teljes listáját a csapat megalakulásától 1983-ig. A jegyzékben 308 név szerepel. Közülük és leszármazottaik közül ma is sokan aktív résztvevői az olivosi magyar közösségi életnek.

A leánycserkészlet két évvel később, 1955-ben indult meg Buenos Airesben. Ekkor hozta létre a 39. számú Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapatot Bodolai Margit angol-kisasszony-rendi apáca, a várostól nem messze fekvő Platanoson, az ott működő bentlakásos magyar iskolában. Az alapítás harmincadik évfordulóján 1985-ben Buenos Airesben összeállított füzetben megtalálható az argentinai magyar lánycserkészek jegyzéke, összesen 583 név. Forrás: *30. évforduló. 39. számú Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapat.* Szerkesztők: Benedek Zsuzsi, Lindquist Pia. Buenos Aires, 1985. november 2., 21–23.

²¹² Név szerint: 39. számú Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapat, 48. sz. Margit Királyleány Leány Cserkészcsapat, 45. számú Árpád-házi Boldog Ágnes Leány Cserkészcsapat, 49. számú Patrona Hungariae Leány Cserkészcsapat, 68. számú Árpád-házi Szent Piroška Leány Cserkészcsapat. Forrás: *30. évforduló. 39. számú Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapat.*

tet látva nehéz volt elképzelni, hogy néhány évtizeddel korábban óriási rivalizálás folyt az egyes magyar csapatok között. Ez a versengés néhány esetben a terepmunka idején is éreztette a hatását: elbeszélések szerint néhány család, amelynek felnőtt tagjai egykor a Hungária Egyesületében működő csapatban cserkészkedtek, azért nem járatták gyerekeiket a hétvégi magyar iskolába, mert a foglalkozásokat (azok egy részét) az utóbbi években a régi rivális Szent László Kollégium helyiségeiben tartották.

A magyar cserkészlet nem csupán a nyelvi szocializáció egyik színtereként vált a Buenos Aires-i Magyar Centrumon belül kiformalódó identitás egyik kulcsfontosságú tényezőjévé. Itt csak röviden utalok arra a szerepre, amelyet a magyar cserkészlet játszott a második világháború utáni argentinai magyar közösségi élet létrehozásában, formai kereteinek, tartalmainak kialakításában. A közösségi eseményekről, illetve a magyar kórusról szóló részek konkrét példákon keresztül mutatják be a cserkészletet mint a közösségi lét és operativitás, a problémamegoldás, az együvé tartozás élményeinek és rituális megnyilvánulásainak generátorát.

Itt a szállítható örökség egyik elemének, a cserkészletnek a jelentősége kapcsán egy, a Magyar Centrum által 1994-ben végzett belső felmérés tanulságait idézem. Az első lánycsapat, a 39. számú Magyarok Nagyasszonya Cserkészcsapat fennállásának harminckilencedik évfordulója előtt a vezetőség a következő kérdést intézte az egykori tagokhoz, vezetőkhöz: „Mit jelentett a cserkészlet az életedben?” A beérkezett, egybecsengő válaszokból emlékfüzetet állítottak össze. Álljon itt az egyik egykori csapatparancsnok, egyébként harmadik generációs magyar asszony vallomása:

„Én egy „cserkészcsaládba” születtem bele, amelyben természetes volt, hogy én is a hétvégéimet a cserkészletre, illetve a magyarságra fogom szánni. Számomra mindig nagy örömet jelentettek a táborok, kirándulások, cserkész összejövetelek. [...] Rengeteget kaptam a cserkészettől: Élményt, magyarságszeretetet, barátokat és nem utolsósorban férjet. Itt tanultam meg gyerekekkel foglalkozni, több emberrel együtt élni és érezni, elsősorban nem magamra gondolni, örömet találni egy szép virágban, egy otthon készített ajándékban, egy esős tábori napban. Most meg azt élvezem nagyon, hogy gyermekeim is ugyanazokon a foglalkozásokon vesznek részt.”²¹³

A cserkészetről, annak tartalmairól viszonylag ritkán esett szó a közösségi eseményeken. Kevés közvetlen adat gyűlt róla össze a terepmunka időszakában. Az volt a benyomásom, hogy nem beszélnek róla, mert az a legtermészetesebb dolog. Tereptapasztalataim azt mutatták, hogy a cserkészlet alapjaiban határozta meg a Buenos Aires-i Magyar Centrum legbelső köréhez tartozók személyiségét és viselkedését, a Magyar Centrum bizonyos egységeinek szervezeti kultúráját. Az itt következő vonásokat elsősorban második generációsok körében, valamint a most húsz év körüli, harmadik generációsok körében figyeltem meg, akiket a Centrum kulcsfiguráinak tartok. Jellemző rájuk, hogy fegyelmezettek, számon kérők, odafigyelnek a közösség náluk fiatalabb tagjaira és saját kortársaikra is, szinte sosem zökkennek ki a ne-

²¹³ 39. Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapat 39. évfordulóján, 1955–1994.

velő-tanító szerepkörből, felelősségtudatuk és a közösséggel kapcsolatos kötelességeik vannak, amelyeket számon kérnek saját magukon és egymáson, katonásan szervezettek. Mindig, minden új helyzetre van megoldási séma a fejükben, hiszen a cserkészfoglalkozások és táborozások során folyamatosan helyzeteket kellett megoldaniuk. A Magyar Centrumban gyakran megfordulók között nem mindenki rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal, ugyanakkor az ilyen személyek a közösség meghatározó személyiségei, ők mozgatják az eseményeket, és a szociális készségekkel kisebb mértékben rendelkezők körük szerveződnek. Nem lehet állítani, hogy olyan karizmatikus egyéniségekről lenne itt szó, mint amilyenek a harmadik fejezetben bemutatott első generációs intézményalapító elődök voltak. Ezeket a második generációs – a vizsgálat idején középkorú – aktív közösségi résztvevőket a Buenos Aires-i magyar ifjúságnevelés intézményei, a magyar cserkészlet és a hétvégi magyar iskola, a Zrínyi Ifjúsági Kör együttesen képezték ki. A cserkészlet keretei között sajátították el azokat a társas viselkedési mintákat és jártasságokat, amelyekkel közösséget lehet szervezni és működtetni. A cserkészlet tehát a viselkedési szabályok átadásának és a vezetőképzésnek a helyszíne volt, ahol olyan tudást sajátítottak el, amelyet azután bármilyen közösségi esemény megszervezése során hasznosíthattak. Az intézményeket vezető második generációsok nem egyéni ambíciójuk szerint és karizmatikus erejükkel irányították a szocializációt, hanem a vezetőtársaikkal együtt elsajátított közös értékek szerint, közösen kidolgozott stratégiák alapján. A fiatalok számára a Zrínyi Ifjúsági Kör – a család mellett – az a színtér, ahol a közösségi élet tartalmi elemeit, a magyar nyelvet, illetve a magyar kultúrát sajátították el.

AZ ETNIKAI SZOCIALIZÁCIÓ AKADÁLYAI ÉS A NYELVVESZTÉS A MÁSODIK ÉS A HARMADIK GENERÁCIÓ KÖZÖTT

Az 1999-ben ötvenöt éves, harmadik generációs Kati szülei az 1930-as években gyerekként érkeztek Argentínába. Kati édesanyjával mindig is magyarul beszélt. Férje, Gyuri negyvennyolcas második generációs, magyarul azonban csak egy-két szót tudott. Gyermekük egyáltalán nem tanultak meg magyarul. Abban az időben, amikor gyerekeik kicsik voltak, Gyuri azt az álláspontot képviselte, hogy annál jobb lesz nekik, minél egyszerűbben és gyorsabban betagozódnak Argentínában. Azt is hozzátette, hogy egyszer kapott egy álláslehetőséget az USA-ban, de azt mondta a feleségének: „Láttam apámat, hogy milyen küzdelmes volt neki bevándorlónak lenni egy idegen országban. Én ezt magamnak nem akarom.” Összehasonlításra kínál lehetőséget, hogy Kati húga egy a magyar közösségi életben aktívan részt vevő második generációs magyarhoz ment feleségül, és gyerekeik szüleikkel és nagynénjükkal, Katival is magyarul beszéltek, ugyanúgy, ahogyan Kati is, édesanyjával telefonon napról napra magyarul társalgott. A mama a hűg házában élt, és ez a tényező Kati szerint nagymértékben javította az unokák magyartanulásának feltételeit. Kati ugyanakkor azt is elmesélte, hogy amikor a gyerekei kicsit nagyobbak lettek, férjével meggondolták magukat, és szerették volna őket a

Magyar Centrum ifjúsági programjaira, cserkészetre és a szombati magyar iskolába járni. A gyerekek el is kezdtek járni.

„Tizenöt évvel ezelőtt a klub akkori hangadói és vezetői kizavarták a klubból azt, aki nem magyarul beszélt. Aki pedig fiatal nem tudott, annak egy évet adtak arra, hogy megtanuljanak. De hát ezek már nem azok a családok voltak, ahol otthon van az anyuka egész nap. Itt már mindkét szülő dolgozott, és így hogy tanultak volna meg magyarul? Szerintem ez nem volt okos politika. Azon kapták magukat, hogy egyre kevesebben járnak a klubba, egyre szűkebb a kör. Szerintem inkább bővíteni kellett volna, hogy az jöjjön, aki valamiért idetartozónak érzi magát.”

A negyvennyolcas Gödöllői családban a vizsgálat ideje alatt 55-60 éves második generáció képviselői nemcsak ebben az időszakban, hanem az elmúlt évtizedekben is a Magyar Centrum aktív tagjai voltak, viszont gyerekeiket nem kötelezték, hogy minden hétvégéjüket és nyári szüneteiket a magyar ifjúsági programokon töltsék.

„A szüleink minket még minden eszközzel megpróbáltak arra rászorítani, hogy a magyarok közé járjunk, de én 14 éves koruk óta megengedtem a gyerekeimnek, hogy saját programjaikkal, barátaikkal töltsék a hétvégét.”

A gyerekek így eltávolodtak a közösségtől, magyarul mindössze néhány szót tanultak meg, és a hat gyerekből négy spanyol anyanyelvű argentinna kötött házasságot. A vizsgálat ideje alatt úgy tűnt, hogy a Gödöllői-házaspár szintén módosította a magyartanulás szükségességével kapcsolatosan az 1970-es években érvényes álláspontját. Beszélgetésünk idején a legkisebb gyerekük éppen a Centrum által kialakított ösztöndíjprogram keretében Magyarországon töltött egy tanévet. Minden régi kapcsolati tőkéjüket bevetették azért, hogy magyarul nem beszélő unokáik részt vehessenek a ZIK hétvégi óvodás foglalkozásain. Emellett, elmondása szerint, a nagymama igyekezett minél többet beszélni magyarul az unokákkal. Fontos megjegyezni, hogy a Centrum néhány mértékadó személyisége a vizsgálat idején enyhe kritikával értekezett a Gödöllői családról és a „magyarul köszönni is alig tudó” unokákról.

A terepmunka során azt tapasztaltam, hogy a Magyar Centrumon belüli szülők egyik legfőbb törekvése volt, hogy gyerekeiket valamilyen Magyarországgal kapcsolatos saját élményhez juttassák. E törekvés valósult meg az 1990-től induló magyarországi ösztöndíjprogramban. Az ösztöndíjak anyagi fedezetét a Centrum tagjai adományokból és önerőből teremtették elő. Régebben nemcsak Argentínából küldtek gyerekeket Magyarországra, hanem támogatták tehetséges és rászoruló magyarországi gyerekek argentinai részképzését, látókörének tágítását is. Ez utóbbival a közösség megromlott anyagi helyzete és a negatív tapasztalatok nyomán felhagytak.²¹⁴ A vizsgálat időszakában az ösztöndíjprogramban évente átlagosan három argentinai magyar fiatal vett részt. Az eddigi ösztöndíjasok döntő többsége visszatérése után maga is ifjúsági vezető, oktató lett.

²¹⁴ Mint elmesélték, bár a magyarországi fél – a budapesti iskola – is részt vett a támogatott kiválasztásában, mégis sokszor nem a rászorulók kapták meg. Akadtak olyan ösztöndíjasok, akiket szüleik többször meglátogattak Budapestről, és együtt nagy körutazásokat tettek, akik több zsebpénzt kaptak, mint az itteni gyerekek.

A magyarországi utazás mellett a Magyarországgal folytatott kapcsolattartás minden formáját segítették és bátorították. Az AMISZ elnöke egy nap az egyik ifjúsági foglalkozásra egy magyarországi iskolából érkezett több levelet vitt, és azt kérte a gyerekektől, válaszoljanak a levélíróknak. Egy harmadik generációs, négygyermekes, negyvennyolcas nő, a Buenos Aires-i magyar kórus egyik tagja mesélte a Coral Hungária 2001-es magyarországi útja előtt:

„Mi a kórus nélkül is mentünk volna Magyarországra, és ahogy tavaly a legnagyobb lányunkat vittük, idén az utána következőt visszük magunkkal, hogy lássa a Lánchidat, a Szent István-szobrot, amiről annyit hallott és tanult már. Jól is jött az a tavalyi út neki, mert ebben a korban [15 év] már kezdenek nyafogni a gyerekek, hogy na elég volt már a Zrínyi Körből, elég a hétvégi tanulásból, de az úttól új lendületet kapott. Egymaga utazott el vonattal Szombathelyre, hogy találkozzon a levelezőtársával, ott is volt náluk vendégségben három napot, nagyon élvezte.”

Egy, a Centrum ifjúságnevelésében fontos szerepet betöltő ismerőssémmel arról beszélgettünk, vajon mi magyarázza, hogy egyazon családban nevelkedett testvérek később mennyire és milyen sikeresen törekszenek a magyar nyelv továbbadására saját családjukban. Érdeemes megjegyezni, hogy ennek a hatvan év körüli hölgynek nemcsak a gyerekei, hanem az unokái is kivétel nélkül mind írtak és beszéltek is magyarul.

„Ez egy nagyon érdekes dolog, mondhatok neked több példát. A nővérem, mi ketten vagyunk testvérek, ő 16 hónappal idősebb, mint én, a férje az magyar volt, ő is meghalt már, 3 gyereke van. Mind a három beszél magyarul. A legidősebb a legjobban, magyar eredetű fiúhoz ment hozzá. Szóval a nővéremnek a legidősebb lányát olyan fiú vette el, aki szintén beszél magyarul. Ők aztán átkerültek Chilébe, három gyerekük van, abból egy kint született Chilében. Nem beszélnek magyarul. Tehát látod, a nővérem vonalánál sem tartották olyan fontosnak. Ott a gyerekek generációja még megtanult, de az unokáké már nem. A másik unokahúgom az egy argentinhoz ment hozzá, kevesebb volt a motiváció, és a gyerekek sem tudnak, és az unokaöcsém még nem nősült meg, és nem tudom, hogy az ő gyerekeivel, ha lesz, akkor mi lesz. Hát látod, ez egy rejtély. Mert figyeld meg, a férjem családja, már mint mi, és az apósom, az anyósom nagyon pártolták a magyart. Ugyanúgy az édesapám és az édesanyám számára a magyarság, mondjuk, mindig fontos volt. Akkor az egyik lánya vonalán ez ment tovább és a másik lánya vonalán nem. Vagy a lányom férje, te megismerted az ő férjét, ugye? Ő éppúgy magyar eredetű, csak ők Brazíliába kerültek. És neki van egy öccse és egy húga. A húga az egy brazil fiúval jár, az öccse egy brazil lányt vett el, a gyereke, ott egy gyerek van, az se tud magyarul. Szóval erre tényleg nem tudok válaszolni. [...] Egy családon belül, ahol ugyanazt a nevelést kapták... Mert én a férjemet úgy ismertem meg, hogy elköltöztünk Concordiára, az Entre Riosban van, a Rio Uruguay partján, és ott éltem, [...] amikor a magyar cserkészek helyet kerestek Concordián. És becsöngettek hozzánk, hogy Concordián egy magyar család van, hát menjetek el hozzájuk, és azok biztos fognak segíteni. Az édes-

apám cserkész volt, és rengetet segített nekik. És az egyik fiatal, aki ment táborhelyet keresni, az a férjem volt, mármint aki a férjem lett. Akkor én 18 éves voltam, és egy évre rá összeházasodtunk. És elkezdtem aktívan cserkészkedni. De akkor én már jól tudtam írni és olvasni magyarul, mert az édesanyám, aki a hódmezővásárhelyi református gimnáziumban magyar és francia szakos volt, minden nyáron, mondta a testvéremnek meg nekem, hogy gyerekek, na, gyakoroljunk, vezessük be a tanulást. És én nagyon lelkesen hozzá álltam, és a testvérem azt mondta, ő inkább nem, ő inkább elmegy a barátnőjével. És ilyen alapon, amikor megismertem a férjemet, akkor én viszonylag, szóval nemcsak beszéltem magyarul, hanem földrajz, történelem, irodalom, szóval ahhoz is könyítottam. Aztán utána letettem a Cserkészszövetség által megszabott érettségiket.”

Összegzőképpen elmondható, hogy a Buenos Aires-i Magyar Centrumban a magyar nyelv nemcsak a családi, hanem az intézményes élet színterein is viszonylag széles körben, több generáció által használatos volt a kutatás időszakában. A gyerekek és fiatalok, azaz a negyvennyolcas bevándorlók harmadik és negyedik generációja az autoritatív nyelvi stratégia Centrumon belül érvényes normájának köszönhetően maguk is használták a magyart az intézményes ifjúságnevelés színterein. A magyar nyelv szimbolikus értéke a Centrum belső, szimbolikus piacán magas volt. A nyelvcseré folyamatok a Centrumon belül a szakirodalomban, más kutatások kapcsán megállapított folyamatnál lassabban zajlott. Ennek elsődleges magyarázata a nyelvvel és az anyanyelvi műveltséggel kapcsolatos, közösségen belül érvényes ideológiákban, normákban és attitűdökben keresendő.

MAGYAR NÉPTÁNC ÉS ZENE

A magyar néptáncok, a nyugati magyar tánccsoportok és a magyar etnikai identitás kapcsolata a magyar diaszpórákutatáson belül az egyik legtöbbet vizsgált téma. A vizsgálatok rámutattak a nyugati magyar közösségeken belül megfigyelt folklorizmus jelenségére, azaz arra a folyamatra, ahogyan a népi kultúra elemei válnak az etnikai identitás kapcsolódási pontjává az adott közösség területi és társadalmi származásától függetlenül.²¹⁵ Brazíliában a Veszprémhez közeli falvakból a századforduló környékén kivándorolt magyarországi németek leszármazottai a magyar néptáncon keresztül próbálták meg kibocsátó országuk felé közelíteni, és közösségi identitásukat ezzel az őket Magyarországhoz kapcsoló kulturális elemmel igyekeztek gazdagítani.²¹⁶ A Boglár Lajos és Kovács Katalin által leírt dél-brazíliai eset azt is jól példázza, ahogyan a kisebbségi nyelv és kulturális tudás ismeretének és művelésének hiányában egy nem verbális elem – a tánc – hogyan veszi át az etnikai identitás reprezentálásában a főszerepet.

²¹⁵ Vö. Boglár–Kovács 1999, Fejős 1992, 1993, Hoppál 1989a, Niedermüller 1989.

²¹⁶ Vö. Boglár–Kovács 1999.

A Buenos Aires-i Magyar Centrum fiataljai az utóbbi évtizedekben a Regös Együttesben a táncház mozgalmából ismert, ún. „tisza forrás” alapú táncokat és többnyire fellépés-orientált koreográfiákat sajátítottak el. Egyik, néptáncért és népzeneért rajongó, második generációs interjúalanyom mesélte, hogy a negyvennyolcasok már az ötvenes évek elején szerettek volna táncolni, de nem nagyon tudták, mit. Saját maguk próbálkoztak, szereztek valami népzenei tartalmazó lemezt vagy hangszalagot. Mint elmondta, akkoriban még aktív volt néhány olyan magyar bevándorló, akik a 20-as években érkeztek, és parasztemberek voltak. Azok azért még tudtak táncolni, ők segítettek a csoportnak. Később magyarországi tanárokat hívtak meg, és tőlük tanultak – eleinte főleg erdélyi – autentikus magyar néptáncokat. A Regös Együttes idősebb, azaz húsz-huszonöt éves fiatalokat tömörítő tagozatában 1998-ban négy-öt pár táncolt. A fiatalabbak csoportja a kilencvenes évek második felében indult. Mielőtt a Centrumon belül létrejött a magyar kórus, a Regös Együttes képviselte a magyar bevándorlók közösségét az Argentína etnikus sokszínűségét megjelenítő fórumokon, a nemzetek fesztiváljain és más etnikus rendezvényeken. A magyar cserkészettel és a szombati magyar iskolával ellentétben, a Regös Együttesben való részvételnek a magyar nyelvtudás a vizsgálat idején nem volt alapfeltétele. A terepmunka idején az együttes egyik meghatározó táncosa egy vidéki, földműves, magyar bevándorló közösség negyedik generációs, magyarul nem beszélő, fiatal férfi tagja volt. Személye kapcsán egyaránt elhangzottak a nyelvtudása hiányára irányuló kritikái megjegyzések, valamint a magyar néptáncok magas szintű elsajátítása és a „magyar gének” közti feltételezett kapcsolatra vonatkozó kommentárok: „Nem tud magyarul beszélni, de jól tud magyarul táncolni.” A magyar táncstudás azonban a kilencvenes évek legvégén csupán megszorításokkal járó bebocsátást jelentett a Centrumba. A helyzet értelmezhetőségét segíti, hogy a fiatalember harmadik generációs édesanyját, aki válása után a vidéki településről három gyermekével Buenos Airesbe költözött, a Magyar Centrum úgy segítette, hogy rábízták a Hungária Egyesület székházának gondnoki feladatait, vagy ahogyan egy második generációs negyvennyolcas beszélgetőpartnerem megfogalmazta: „Ő takarítja a klubot.”

A *La Boca* negyedben, a *Teatro de la Rivera* épületében 1998 novemberében a Méta zenekar és a százhalombattai Forrás táncegyüttes lépett fel. Rosarióban, a Községek Ünnepe fesztiválon találkozott velük a Magyar Centrum egyik tagja, és meghívta őket vendégszerepelni. Az előadás alatt a közönség egyre lelkesebben és hevesebben reagált az újabb számokra, és a második félidőtől végigtapsolták a ritmust, állva bravóztak.

A magyar néptánc néhány argentinai magyar fiatal magyarországi integrálódásában is fontos szerepet játszott. Felsőfokú tanulmányait Magyarországon folytató, harmadik generációs ismerősöm első magyarországi közege éppen a Buenos Airesben 1998-ban megismert százhalombattai Forrás együttes közössége lett, amelyben az argentinai magyar fiatalember ittléte első két évében aktív tagként vett részt.

A magyar néptánc Buenos Airesben etnikus tartalmú szabadidős program, egyben kapcsolatteremtő eszköz. A Regös Együttesben részt vevő fiatalok megtanultak táncolni, és ezzel egy közös nyelv, a kulturális tudás egy szeletét sajátították el. A táncnyelv ismeretén keresztül a vendégegyüttes előadása alatt katartikusan éltek meg etnikai ho-

vatartozásukat. Ugyanakkor, mint láhattuk, a táncok ismerete a Magyarországra település során is fontos tudásnak bizonyult, hiszen egy ideletpülő külföldi magyar számára olyan közösséget kínált, amelyben teljes értékű résztvevővé válhatott.

A terepen végzett résztvevő megfigyelés adatai azt mutatták, hogy a Magyar Centrumon belül kifomálódott identitás közösségi aspektusának megélését lehetővé tevő egyik fontos mozzanat a csoportos éneklés köré szerveződött, amely mindig is nagyfokú érzelmi részvételt feltételezett. A közösen énekelt repertoár zömét magyar nótadarabok alkotják, amelyet a legfiatalabb generáció tagjai is nagy számban sajátítottak el. Előfordulnak emellett operettrészletek, illetve a magyar kórus működése óta újabban Kodály Zoltán és Bárdos Lajos kórusművei is. Fontos megjegyezni, hogy a magyar nóta szeretete fontos szerepet tölt be az etnikai identitás fenntartásában a legkülönbözőbb háttérű argentinai magyar bevándorlók csoportjaiból származók esetében is. A vizsgálat során nem volt olyan interjúalanyom, aki ne terelte volna a szót e zenei anyag egyik vagy másik elemére, és erre mindig pozitív érzelmi töltettel került sor.

Queridos AMIGOS !!!!!

A partir de las 0.30 hs. nos visitarán 5 gitanos húngaros, que al terminar su actuación en el Hotel Intercontinental, nos deleitarán con el arte de sus violines en un show inolvidable.

El derecho al espectáculo cuesta \$5, que podrá abonar en su mesa.

Comisión Directiva.

Kedves BARÁTOK !!!!!

Éjfél után, Magyarországi cigány zenekar látogat meg minket!
Váradi László, a Budapesti Hilton prímása és Csík Sándor
cimbalmos cigány zenekara hajnalig mulattatni fog minket!
Részvételi díj \$5., amit az asztalodnál lehet kifizetni.

Hungária Vezetősége.

Magyarországi cigányzenekar vendégjátéka a Hungária Egyesületben (2000)

Az argentínai magyarok második generációjának argentin identitása számos esetben a magyar identitás argentin tartalommal megtöltött kifejezésmódjait öltötte fel. Ennek egyik példája az argentin himnusz éneklése szilveszterkor, az argentinok ugyanis hagyományosan nem éneklik nemzeti himnuszukat ilyen alkalmakkor. Ahogy az evangélikus templomban, úgy a Mindszentynumban is a magyar Himnusz zárta az istentiszteletet, amelyet a Centrum legbelső köréhez tartozók közül néhányan jobb kezüket esküszzerűen feltartva, behajlított karral és körülbelül vállmagasságig felemelve énekeltek.

A terepmunka magyarországi szakasza azt mutatta, hogy az éneklés mint az identitás megélésének egyik formája állandó, az ezen keresztül megjelenített hovatartozás, az identitás megjelenített szelete azonban szituatív természetű. Ennek egyik példája volt, hogy Magyarországon egy szilveszteri rendezvény során argentin mozgalmi dalokat énekelt a visszatelepült magyarok együtt ünneplő baráti társasága.

MAGYAR KONYHA

A negyvennyolcasok második generációja – a vizsgálat idején többségükben ötvenes éveikben járók – fiatalkorukban a Regös Együttessel több alkalommal keresték fel a vidéki magyar közösségeket, és magyar néptánc műsort adtak elő nekik. Egy ilyen, az észak-argentínai Villa Angelába tett látogatás élményeit felidézve mondta egy beszélgetőpartnerem: „Nagyon vicces volt, tudod, mert magyarul már nem beszélnek, de magyarul esznek, *pastelcitos*,²¹⁷ *ñoquicitos*,²¹⁸ pörkölt, gulyás, ezeket a dolgokat.”

Az ételek, valamint az étkezés és a bevándorló közösségek identitásának összefüggéseit a magyar diaszpóra vonatkozásában több szerző is tárgyalta.²¹⁹ Ez az alfejezet azt vizsgálja, hogyan jelentek meg a magyar konyha és az étkezési szokások a Buenos Aires-i Magyar Centrum közösségi étkezési alkalmain. Az otthon készített és fogyasztott ételeket, étrendeket – a terepmunka jellege miatt és az erre irányuló, felmérés jellegű vizsgálat hiányában – röviden érintem. A Centrum közösségi identitása és ebben a magyar ételek által betöltött szerep szempontjából fontos számba venni a közösségi étkezéseken elköltött fogások készítőit, és kitérni arra is, miként jelentek meg az ételekkel, étkezéssel kapcsolatos témák a Centrum tagjaival folytatott spontán beszélgetésekben.

²¹⁷ Kis sütemények.

²¹⁸ Kis nokedlik.

²¹⁹ Egyebek között Schuchat 1971, Fejős 1993, Huseby-Darvas 2003, Boglár–Kovács 1999.

Aranka
Típicas Comidas Húngaras
 Cena: Todos los viernes y sábados
 a partir de las 20 hrs.
 Exclusivamente con reserva de mesa
 Organizamos:
 Cenas, cumpleaños, bautismos, casamientos
 u otros eventos en nuestros salones.
 Los esperamos en la
 Asociación de los Húngaros
 en la Argentina,
 Araoz 1857
 Tel: 4863-2635 / 4864-7570

A Mindszentynum konyhájának szórólapja (1999)

A megfigyelés helyszínei a Hungária Egyesület klubházának nyilvános vendéglátó-ipari üzemegységként is működő vendéglője és a Mindszentynum Argentínai Magyar Katolikusok Egyesületének ebédlője voltak. A megfigyelés alkalmait olyan közösségi események, előadások, bálók, nemzeti, egyházi vagy közösségi ünnepek szolgáltatták, amelynek a közös étkezés kiegészítő, nemritkán csupán választható eleme volt. Fontos megjegyezni, hogy a Mindszentynum-beli étkezésekre előzetesen be kellett jelentkezni, és célközönségük szinte kizárólag magyarokból állt. A Mindszentynumban – főleg a vizsgálat kezdeti időszakában – emellett lényegesen ritkábban fordultak elő ilyen alkalmak, mint a Hungária Egyesületben. Az alábbi táblázatban azok az ételek szerepelnek összesítve, amelyekkel a terepmunka során, a közösségi eseményeken találkoztam. Kiemeléssel jelöltem azokat az ételeket, amelyeket a Centrum tagjai nem magyar ételféleségnek tartottak, és amelyek az étlapon csak spanyol nyelven szerepeltek. A magyar ételnevek mellett többnyire fel tüntették annak hozzávetőleges spanyol fordítását is.²²⁰

²²⁰ Lásd még a Mindszentynum konyhájának szórólapja, a Mindszentynum ételkínálata elvitelre, valamint a Hungária Egyesület éttermének egyik esti menüje mellékleteket.

TIPICAS COMIDAS HUNGARAS

Cocina Aranka Honfi

Gulyás con ñoquis (*Pörkölt galuskával*)
Pollo a la húngara (*Paprikás csirke*)
Chucrut a la transilvania (*Székelkáposzta*)
Repollo relleno (*Töltött káposzta*)
Morrones rellenos (*Töltőtpaprika*)
Peceto Mechado, con salsa de Champignon, y
papas al horno

Repostería Húngara

*Strudel, Rigo, Torta con crema de Nuez, mil
hojas con crema pastelera, Dobos.*

Para llevar y a Domicilio

Organizamos:

Cenas, cumpleaños, bautismos, casamientos u
otros eventos.

Pedidos al **864-7570**

Araoz 1857, Capital

7. táblázat

A Buenos Aires-i Magyar Centrum közösségi étkezéseinek összesített ételkínálata a vizsgálat időszakában (A nem magyar ételek dőlt betűvel szedve.)

Helyszín	Előétel	Második fogás	Harmadik fogás
Hungária Egyesület	<i>Főtt és nyers sonka</i> Körözött kenyérral Palmitos con salsa golf <i>Sajt- és sonkakockák (picada)</i> Franciasaláta	Bélszín Budapest módra <i>noisette</i> burgonyával <i>Csirkemell filé narancsmártással, zöldkorettel</i> Disznótoros (véres és májas hurka, kolbász) <i>Faszénparázson készült marhasült (parillada)</i> Gulyás (marhapörkölt) nokedlivel Ropogós malacsült Töltött csirke mustármártással Töltött káposzta Csirkepaprikás nokedlivel Székelykáposzta Sertéspörkölt <i>Bonidola de cerdo al horno con papas y repollo colorado</i> (Sertéssült krumplival és párolt lilakáposztával) <i>Pecheto mechado con salsa y papas al horno</i>	Almás rétes Diós (londoni) szelet Dobos torta Fekete-erdő torta Francia-krémes Krémes Meggyes rétes (tejszínnel) Rigó Jancsi Túrós rétes Vaníliafagylalt málnaöntetettel
Mindszentynum Egyesület	Körözött kenyérral	Csirkepaprikás nokedlivel Disznótoros (véres és májas hurka, kolbász) Ecetes uborka Friss csalamádé Gulyás (marhapörkölt) nokedlivel Rakott krumpli Székely káposzta Töltött káposzta Töltött paprika Vadas marha krumpligombóccal	Almás rétes Diós beigli Dobos torta Fekete-erdő torta Francia-krémes Krémes Lúdláb torta Mákos beigli Meggyes rétes Rigó Jancsi Túrós rétes

Általában elmondható, hogy az első fogások sorából a közösségi étkezések alkalmain hiányoztak a levesek. Magyaros előételként gyakran őrlött paprikával és sóval körözöttnek kikevert fehér krémsajtot kínáltak kenyérral, az előételek azonban az argentin étkezési szokásokhoz igazodva többnyire salátából, ritkábban sonkából álltak. A főételek között kivétel nélkül minden alkalommal szerepelt a gulyásnak nevezett marhapörkölt nokedlivel. A Mindszentynum kínálata magyar főételekből nagyobb változatosságot mutatott. A torták és sütemények elengedhetetlen tartozékai voltak a Magyar Centrum étkezéseinek, és gyakran elvitelre is rendelkeztek belőlük.

RESTAURANT HUNGARIA

Székely Káposzta	5,40
Pörkölt	4,20
Sortés Pörkölt	5,00
Kicsontolt Töltött csirke mustár mártással	4,50
Bondiola de cerdo al horno / papas y repollo colorado	6,00

A Hungária Egyesület éttermének egyik esti menüje (1999)

A Hungária Egyesület éttermének működtetési jogát a bérlő számára kedvező feltételekkel, teljes konyhai és éttermi felszereléssel együtt egy argentin vendéglősnek, a vizsgálat idején negyven év körül járó Emirnek adta bérbe. Bár a vendéglő magyar rendezvények alkalmával is nyitva állt az utcáról betérő nagyközönség előtt, az egyesület szempontjai és preferenciái láthatóan elsőbbséget élveztek. Ugyanakkor láthatóan az egyesületi vezetés és Emir együttműködését a kölcsönös engedékenység, rugalmasság és egymás érdekeinek előzékeny figyelembevétele jellemezte. A Magyar Centrum egyes közösségi eseményein, így május elsején a „családi *asado*” alkalmával és a karácsonyi vásárok is – főként bizonyos közösségi célok finanszírozásának kiegészítésére – a Magyar Centrum tagjai is készítettek és árultak ételeket a székház vendéglőjében és hátsó udvarán. Az 1999. május elsején tartott családi *asado* alkalmával például a hátsó udvaron három nagy asztalt állítottak fel, azon fémszegélyű kristálytálakon és rozsdamentes acéltálakon második generációs asszonyok által készített francia-, Waldorf, cékla-, uborka-, rizs-, zöldbab- és paradicsomsalátákból salátabárt állítottak fel. A fal mellé épített, nagy hússütő rácsos, a *parrillán* csirke- és disznóhúst, *vacio* és *tira* elnevezésű marhahúsdarabokat, valamint argentin hurkát, *morcillát* és kolbászt, *chorizót* sütöttek és porcióztak a Magyar Centrum legbelső köréhez tartozó férfiak. Az ételért fix összeget, tíz pezót kellett fizetni. Az italokat és a kávé a vendéglős Emirtől lehetett megvásárolni. A vendéglős alvállalkozója, az elsőgenerációs magyar asszony által készített cukrászsüteményeket is Emirnél kellett kifizetni. A 2000-es év cserkészbálján vi-

szont Emir főzte a vacsorát. Előételként főtt és nyers sonka, saláta, *palmitos salsa golffal* és főtt tojással szerepelt; főétel: „csontozott” csirke narancsmártással és egyes zöldségkörettel, illetve bélszín Budapest-módra *noisette* burgonyával, valamint gulyás (azaz marhapörkölt) nokedlivel és sült csirke gombás rizzsel; édesség: mandulás vaníliafagylalt málna- vagy csokoládéöntettel, illetve meggyes rétes tejszínnel.

Emir kamaszkorában kezdett a Hungária konyhájában segédként dolgozni, és ott sajátította el az évek során a magyar ételek készítési módját. Második generációs hölgyek a Hungária éttermében vacsorázva többször említették, hogy anyáik tanították meg Emirt főzni.²²¹ 1998-ban Emir részt vett a magyarországi vendégtanár intenzív magyarkurzusán, a vendéglőbe betérő magyarokat a terepmunka idején egyre gyakrabban magyarul köszöntötte, nemcsak az ételek neveit és azok árát mondta magyarul, hanem egy pillanat türelmet is magyar nyelven kért, ha egy kicsit várni kellett az asztalra. Emir látta el hírekkel az étterem kb. ötször hat méteres, bárpuittal, bárszékekkel és egy bárpuittal szembeni fal melletti pamlagsorral ellátott előterében kávézó-süteményező tagokat. Egy második generációs interjúalanyom így fogalmazta meg az egyesület és a *concesionario*²²² viszonyát: „Az Emir hungarizálódik. [...] Jó boltot csináltunk az Emirrel, és ő is velünk.”

A Mindszentynum konyháját a hozzá tartozó ebédlőhelyiséggel egy második generációs asszony bérelte és üzemeltette, aki egyben férjével együtt a tágas, többszintes közösségi épület gondnoki feladatkörét is ellátta 1997-től. A Mindszentynum egyesületi székházában megrendezett programok alkalmával mindig készített ebédet vagy vacsorát, emellett elvitelre is lehetett nála magyar ételeket és cukrászsüteményeket rendelni. A Mindszentynum mint nyilvános magyar étterem felvirágoztatásának egyik fő akadályát az egyesület nem profitorientált jellegét meghatározó alapszabálya, valamint az étterem működtetéséhez szükséges engedélyek átmeneti hiánya jelentették.

A Mindszentynum magyar konyhájának forgalma fellendült, amikor 1999-ben egy évre megérkezett a katolikus magyarok által régóta hiányolt magyarországi katolikus pap. A rendszeres miséket étkezések is követték, amelyen sokan ottmaradtak a misén résztvevők közül. „Ha nem jött volna a pap – vélekedett a konyhát üzemeltető hölgy sógornője –, mi nem gyűlnénk itt össze ennyien, és nem lenne itt ennyi ebédvendég sem.”

Ahogy a terepmunka ideje előrehaladt, a Mindszentynumból egyre többen rendeltek tortát. A dobostortát egy nappal előre kellett megrendelni, formája lehetett kerek és szögletes, hat- vagy annál több szeletes. Egy szelet két pénzbe került, ha

²²¹ Személyes benyomásom szerint a magyaros ételek a Hungária éttermében magyarországi fűszerezéshez szokott vendég számára – és a Mindszentynum konyhájának ízvilágával való összevetésben is – meglehetősen íztelennek, jellegtelennek tűntek. Ennek kapcsán a terepmunka során többször merült fel bennem a kérdés, vajon miért ezt a megoldást választotta az egyesület. Meg kell említeni azt is, hogy az édességeket nem Emir, hanem egy első generációs negyvennyolcas magyar asszony készítette, akinek e tevékenység megélhetési forrásává vált.

²²² Bérló (sp.).

sokszeteles volt a torta, egy pézö ötvenbe. A forrásmű a receptekhez az Ínyesmester Szakácskönyve volt. „Ez egy régi magyar szakácskönyv”, hangsúlyozta a házaspár. „Az én kézjegyem a doboson, hogy a krémmel bekent oldalakat csokireszelékkel szórom meg. A Ceci nénié nem ilyen.”²²³

A tetejét nem úgy csinálom, ahogy az ott le van írva, hogy vizes késsel felvágni, hanem kis füles edénykében melegítem a karamellát, és egyenként kanállal viszem fel az előre felvágott szeletek tetejére. A Ceci néni nem tudom, hogy csinálja.” „De én tudom – vágta rá a férje –, ő is ugyanúgy csinálja. A következő anekdotából tudom, hogy így van. Ceci néninek volt egy afféle nevelt fia. Egy fiú, akit a szülei elhagytak, a Ceci néni testvéréék meg magukhoz vették, és a Ceci néni sokat foglalkozott vele, nála is lakott. Közben megnőtt a fiú, és jön haza késő este, nyitja az ajtót, lámpát se gyújt, lábujjhegyen oszon át a nappalin a sötétben, és igyekszik a saját szobájába. A Ceci néni meg ébred fel, hallja hogy krik-krak, krik-krak, és kel fel, jajgat, gyújtja a lámpát, megy a nappaliba, amelyet zsírpapíron, *papel manteca*, előre gyártott dobostorta-tetők borítottak be teljes egészében. És ezeken gyalogolt át az ifjonc. Mert Ceci néni nagyban dolgozik!”

Amint az a főleg étkezések alkalmával kialakult, kötetlen beszélgetésekből kiderült, a 20. század korábbi évtizedeit, a terepmunka időszakával ellentétben, a magyar vendéglők, cukrászdák viszonylag magas száma jellemezte nemcsak Buenos Airesben, hanem az Atlanti-óceán partján fekvő népszerű fürdőhelyeken, Mar del Platában, Mar de Ajóban és egy német bevándorló által alapított Villa Gesellben is. Egyik beszélgetőpartnerem édesanyja Villa Gesellben családjával hozta létre a kilencvenes évek elejéig működő magyar Rigó cukrászdát. Egy második generációs magyar zsidó interjúalanyom az 1930-as években érkezett szülei és nagybátyja működtették a két világháború között a Buenos Aires-i magyarok között népszerű vendéglőt, a Budapestet. A bevándorló nők és férfiak által gyakorolt stratégiák különbözőségeit fejtegetve egy első generációs magyar zsidó férfi mesélte, hogy a második világháború után Argentínába érkező magyar arisztokraták közül többen nyitottak magyar vendéglőt. A vendéglőkben az arisztokrata férfiak bizonyos egzotikus házigazda szerepkörben beszélgettek és kártyáztak a vendégekkel, míg a vendéglő működtetésének feladatait az asszonyok látták el. „Ezeknek a vendéglőknek a működése a feleségeken múlt, akiket azonban húszéves fiatal lányokra cseréltek le a férjeik. Így rendszerint tönkrementek.”

A kilencvenes évek legvégén az egyre rosszabbodó argentin gazdasági helyzet, a növekvő munkanélküliség, majd az argentin fizetőeszköz értékvesztése néhány beszélgetőtársam fejében a korábbihoz képest más megvilágításba helyezte a magyar bevándorlószármazást és ezzel összefüggésben azokat a speciális ismereteket, amelyekre neveltetésük folytán tettek szert, illetve amelyekhez könnyű hozzáférésük volt. Egyetemi oktatóként dolgozó politikatudós ismerősöm mesélte, hogy van egy zöldövezeti telke, amelyen harminc évvel azelőtt ültetett néhány fát, köztük egy tölgyet is. Ezt a telket drága country klubok övezik. Húgával arról álmodozott, hogy hangulatos, ám drága kisvendéglőt nyitnának ott, amely magyar ételeket kínálna

²²³ A Hungária Egyesület vendéglőjében árult sütemények első generációs készítője.

hétvégenként és este. Csak a beruházáshoz szükséges pénz hiányzott. Az édességeket, rétest, krémet, tortát ugyanattól az idős hölgytől rendelték volna meg, aki a Hungária Egyesület vendéglőjét is ellátja. „Én ott eladnám magam magyarnak”, zárta le a történetet.

A speciális tudás – a magyar ételkészítési és házi tartósítási eljárások ismerete – nem csak vendéglőkben hasznosult. Egy harmadik generációs magyar házaspár, a férj mérnök apjának kezdeményezését folytatva, befőtteket, dzsemeket, lekvárokat és savanyúságokat készített és forgalmazott. Az Argentínában hiánycikknek számító, ám a réteshez nélkülözhetetlen meggyet is ők hozták be Magyarországról. Vevőkörükhöz egyaránt tartoztak magyarok és leszármazottaik, valamint argentinok is. Kiderült, hogy a savanyú káposztát a Magyar Centrum minden tagja tőlük vásárolja. Argentínában a gyümölcskultúrának és a gyümölcsbefőzésnek nincs hagyománya. Egy, a negyvenes évek végén húsz év körüli lányként szüleivel Argentínába érkezett hölgy mesélte, hogy apja, dr. Miklós ügyvéd és volt bankigazgató honosította meg Dél-Argentínában a málnát, és a nevével márkajelzett és egész Argentínában ismert, sikeres konzervgyárat hozott létre, amelyet egy gazdaságilag kedvező pillanatban eladott.

Ahogy a második generáció képviselői többen arról számoltak be, hogy az iskolában találkoztak először a spanyol nyelvvel, hasonlóképpen meséltek arról is, hogy az argentin ételekkel is iskoláskorukban vagy még később ismerkedtek meg. Politológus ismerősöm bevallása szerint tizenhét éves koráig nem tudta, milyen az a *bife*, azaz a faszénparázszen frissen sült marhaszelet. Édesanyja magyar ételeket főzött, amelyeket Balázs – terepmunkám idején úgy emlékezett – egyáltalán nem szeretett annak ellenére, hogy az anyukája remek szakácsnő volt. Egy második generációs fiatal nő, akinek családja az 1956-os forradalom után vándorolt Argentínába, visszaemlékezett arra, hogy iskoláskorában neki már az uzsonnája is különbözött az argentin gyerekekéétől: neki sajtos paprikás kenyér volt az uzsonnája és nem *pebete con jamon y queso*,²²⁴ mint az összes többi gyereknek.

Az első generáció a társasági vacsoraasztal mellett gyakran idézte fel a kezdeti nehéz időket, amikor kevés pénzt fordíthattak élelmiszerre. „A második világháború utáni évtizedekben a mák rettentő olcsó volt. Mákos téstát ettünk állandóan. A máj is nagyon olcsó volt. A Mama ment vásárolni, és a hentes megkérdezte tőle, hány macskája van, asszonyom? Mire anyu: semmi macska, nekünk lesz. És mennyiféleképpen lehet azt enni!”

Annak ellenére, hogy a közösségi étkezésekből hiányzott a leves és a főzelék, több második generációs családról kiderült, hogy otthon magyarosan étkeznek, gyakran esznek levest és főzelékeket is. Többen készítenek gesztenyepürét édesburgonyából, amelyet kakaóporral, vajjal, rummal ízesítenek.

A Buenos Aires-i Magyar Centrummal vagy más magyar közösségekkel kapcsolatban nem álló, elszigetelt második vagy harmadik generációsok emlékeztetésében különleges helyet töltenek be a gyerekkorukban megismert magyar ételek és azok elnevezései. Több olyan interjúalanyom volt, akikkel magyarul egyáltalán

²²⁴ Sonkás-sajtos buci.

nem tudtunk beszélgetni, viszont ők is kivétel nélkül mindannyian számos, általuk ismert magyar ételnevet tudtak felsorolni tökéletes magyar kiejtéssel. Példaként egy hatvan év körüli, harmadik generációs hölgyet idézek, akinek nagyszülei az 1920-as évek végén vándoroltak ki Argentínába. A Wilde-i magyar negyedben gyerekeskedett, és ugyan magyarul már nem tudott válaszolni a magyarul feltett kérdéseimre, de megértette azokat. Érzelmileg nagyon involvált volt beszélgetésünk során, a magyar beszédet hallva néma sírásra fakadt. Amikor később a Wilde-ben zajló egykori magyar élet részleteire terelődött a szó, spanyol mondatába magyar ételnevek hosszú sorát illesztette, és szinte egy levegővel mondta:

„barátfüle, nudli fejes salátával, töltike, haraszt, töltött paprika, cigánypecsenye, fokhagymás uborkasaláta, sóba-vízbe bableves, disznózsíros-fokhagymás pirítós, tökök-almás rétes, aranygaluska, bor, pálinka”.

KISEBBSÉGI MAGYAR LÉTHELYZET ÉS AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁG KÉRDÉSE

A trianoni döntés következményeivel és a kisebbségi sorba került magyarok élethelyzetével való érzelmi azonosulás a Magyar Centrum tagjai etnikai identitásának részévé vált. A kisebbségi magyar sorból származó magyarok problémakörét először az argentinai magyar bevándorlás hullámain, kompozícióját áttekintő második fejezetben érintettem. Ott utaltam az utódállamokból Argentína felé irányuló magyar migráció nagyságrendjével kapcsolatos bizonytalanságokra, valamint arra a Magyar Centrumon belül széles körben elfogadott és hangoztatott nézetre is, mely szerint az Argentínába vándorolt magyarok „túlnyomó többsége” vagy egyenesen az utódállamokból érkezett, vagy migrációja közvetett módon állt kapcsolatban a trianoni döntés kedvezőtlen következményeivel. Kurucz László, a *Magyarok Argentínában* című kötet szerzője a munkáról készült recenzió kapcsán egyik beszélgetésünk alkalmával elsősorban az utódállamokból érkezők magas arányának adatokkal való alátámaszthatatlanságát célzó kritikát kifogásolta.²²⁵ „Higgye el, hogy ez így van.” A kisebbségi sorból Argentínába érkezett magyarok pontos arányával kapcsolatos kérdésre nehéz számszerű választ adni. Ami biztos, hogy a Centrum eseményein rendszeresen részt vevők érzékenyek voltak a magyar kisebbségi származással kapcsolatos problémákra és élethelyzetekre. Erdély, Felvidék, Délvidék önálló foglalkozások témáit adták az ifjúsági oktatásban. A kisebbségi származás, rokonság bizonyos indulótőkét jelentett a kívülről érkezők számára a Magyar Centrum belső szimbolikus piacán. Példa volt erre a Határon Túli Magyarok Hivatalának vezetője, aki felkereste a Hungária Egyesületet, és előadást is tartott ott. Mint hivatalos magyarországi látogató, személyének, viselkedésének értékelésében a leggyakrabban elhangzó elem az volt, hogy Szabó Tibor eredetileg „felvidéki magyar”.²²⁶

Álljon itt még egy példa arra, milyen módon és mélységben hatja át a Buenos Aires-i Magyar Centrum egyes szereplőinek világlátását a kisebbségi magyar prob-

²²⁵ Kurucz 1999. Vö. Kovács N. 2000.

²²⁶ Erről lásd még a HTMH vezetőjének látogatásáról szóló bekezdést a 4. fejezetben.

lematika: A Buenos Aires-i Egyetem Társadalomtudományi Karán megszervezett előadás-sorozat második részének meghívott vendégei a jugoszláv követség egy képviselője, az orosz követség egy diplomatája, egy újságíró, valamint egy politológus-szociológus voltak. Az előadás után meglehetősen hevesen a Hungária Egyesület akkori elnöke tette fel az első kérdést a jugoszláv diplomatának:

„A szerbek Koszovót a szerb kultúra bölcsőjének tekintik. A magyarok viszont a Vajdaságot tartják a magyar kultúra/föld egy fontos történelmi térségének. Onnan elűzték a magyarokat. A jugoszláv kormány miért alkalmaz eltérő logikát két különböző tartomány esetében? Mert alkalmaz. Szüleimnek el kellett menekülniük a Vajdaságból, ezért vagyok én most itt.”

A kisebbségi magyar származással, léthelyzettel kapcsolatos problémák erős indulatokat ébresztenek a Magyar Centrum belső köréhez tartozókban. Sokan közülük nem is kaphatnak állampolgárságot, ugyanakkor úgy érezték, valamilyen módon jóvá kellene tenni ezt a sérelmet, rendezni ezt a helyzetet. Ennek egyik módja volt a fentebb leírt számonkérés.

Az állampolgárság problémaköre gyakran jelent meg a spontán társasági beszédtemák között. Ám míg a Magyar Centrumon kívüliek esetében ez többnyire a magyar útlevélkérelemmel kapcsolatos részletekre szorítkozott, addig a Centrum legbelső köreihez tartozók anekdotákat meséltek arról, hogyan éltek Buenos Airesben évtizedeken keresztül argentin állampolgárság nélkül. Egy beszélgetésünk során Kurucz László hangsúlyozta, hogy a magyarok „lassanként vették fel az argentin állampolgárságot”.²²⁷ Köztük olyanok is előfordultak, akik gyerekként és állampolgárság nélkül érkeztek Argentínába. Az alábbi két állampolgársági történet jól érzékelteti a Centrum belső körének argentin és magyar állampolgársággal kapcsolatos attitűdjeit. Fontosnak tartom kiemelni, hogy az első történet szereplője afféle „magyar virtusként” tartotta számon, hogy valójában nem tett esküt az argentin alkotmányra, és hogy születési helyként Magyarországot tüntette fel, holott Szlovákiából abban az időben nem igényelhetett volna olyan születési anyakönyvi másolatot, amelyen Magyarország szerepelt volna.

Ötvenes éveiben járó férfi ismerősöm *apatrida*, azaz hontalan volt egészen a hetvenes évekig. Kassán született, hatévesen került Argentínába, menekült státusban nőtt fel. De az egyetem végeztével útlevelet s ennek előfeltételeként állampolgárságot óhajtott szerezni. Ennek jogi akadályja nem volt, technikai akadályt is csak a bürokratikus ügyintézés jelentett a *ciudadania*, azaz az állampolgárság megszerzéséhez. Ehhez viszont születési bizonyítványra volt szüksége, amit a háborúra, a zaklatott körülményekre való hivatkozással eskü alatti nyilatkozat segítségével is lehetett pótolni, illetve helyettesíteni. Emellett esküt kellett tenni az argentin alkotmányra is. A belvárosi Libertad utca egy ékszerüzletének argentin tulajdonosa külön javadalmazás fejében – a legkevésbé sem törvényesen – bonyolított efféle útlevélügyleteket.

„Kényelmesebb volt így” – válaszolta ismerősöm arra a kérdésre, hogy miért nem választotta az ügyintézés szokványos formáját. „Így azt vallhattam,

²²⁷ Lásd még Kurucz 1999.

hogy Kassán, Magyarországon, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében születtem, és ez szerepelt az argentin útlevelemben és a magyarban is. Semmi esküt nem tettem, és minden papírt a Libertad utcai ékszerüzletben írtam alá és vettem át. Tehát nem esküdtem fel semmire.”

Egy 1946-ban tizennégy éves korában érkezett férfi így mesélte el, hogyan szerzett argentin állampolgárságot.

„54 éve élek Argentínában. Nyolc évvel ezelőttig nem voltam argentin állampolgár. A partido de Almirante Brown-ban²²⁸ voltam főépítész. A polgármesterek jöttek-mentek, de én vagy negyven évig dolgoztam ott ezen a poszton. Aztán egyszer az egyik új polgármester megkérdezte tőlem: De te argentin állampolgár vagy, ugye? Akkor derült ki számukra, hogy nem. A munkahely miatt kellett kérvényeznem. Az állampolgárság megszerzése bírósági eljárás útján történik. Két hétbe sem telik. Az eljárás kezdeményezésekor megkérdezték tőlem, mióta élek Argentínában. Mondom, hogy negyvenvalahány éve. Hát azok erre csak legyintettek. Felesküdtam a bíró előtt személyesen, de ezután nem kaptam semmi értesítést az állampolgárságról. Aztán úgy három évvel később mutatja egy ismerősöm a közlőnyt, hogy nézd csak, itt vagy. Kivágtam ezt a részt az újságból, és mentem vele a bíróságra a papírért. A bíróságon egy kis asszonyka fogadott, építészhallgató, mint később kiderült, amikor megkérdezte, hogy mi a foglalkozásom. Mikor meghallotta, hogy építész-mérnök vagyok, rögtön kikereste a papíromat az iratrengetegből.”

„MIÉRT KELL MINDEZT CSINÁLNI?”

A Centrum ifjúságnevelésének egyik második generációs főszereplőjével a Zrínyi Körben folyó munkáról, a magyarul tudó gyerekek számának csökkenéséről és ennek lehetséges következményeiről beszélgettünk. Az interjú végét azért idézem itt, mert látni engedi az argentinai magyar élet szervezésével töltött élet mozgatórugóit:

„Tudod, egész életünkben ezt csináltuk. És egy nagyon furcsa dolog az, hogy tizenkilenc éves voltam, amikor férjhez mentem, most hatvanéves vagyok. Eltelt negyvenegy év. Negyvenegy év alatt a szabadidőnket és még többet annál a magyar egyesületekre, a magyar ügyre szántuk, de azért, mert akartuk. Senki sem kötelezett minket. De nem tudom, hogy ez előtted világos-e, ez nem pénzért van. Mert az egyesületeket az emberek nem pénzért működtetik. Na jó, és persze hogy egy fájó dolog az, hogy te látod, hogy persze minden egyesület egy olyan tölcseírszerűen csökken. Szóval nagyon fájó pont. A református egyháznál sokszor előfordul, hogy az istentiszteleten én vagyok a legfiatalabb valaki. Egy abszurd, a múltkor elvittem a kilencéves unokámat, mondom, javít az átlagon. Szóval... úgyhogy... de továbbra is úgy érezzük, jónéhányan úgy érezzük, hogy ezt kell csinálni tovább.

²²⁸ Buenos Aires egy déli elővárosa.

Kérdés: *Miért kell tovább csinálni?*

Bennünk van, te a génjeinkben van, hogy ezt kell csinálni. A lányom azt mondta, hogy ő sosem lenne olyan bolond, mint mi, hogy az életét ő így erre szánja. Igaz, hogy ő is tanít a Zrínyi Körben, látod, részt vesz mindenféle ünnepélyen, szervez cserkészaktivitásokat. De másképp. Nem az, hogy minden körülmények között, mindig ezt csinálja.

Kérdés: *És nektek így telt az életetek, hogy mindig ezzel foglalkoztatok?*

Nekünk így telt az életünk, hogy minden hétvégén ezzel foglalkoztunk. Minden vakációnkat arra szántuk, hogy cserkésztabort szerveztünk. Volt, hogy a férjem a fiúkkal, én a lányokkal. Volt, hogy kiképzőtábor volt, akkor mind a ketten ott voltunk.

Kérdés: *A születek ezt hogy érték el?*

Nem tudom. Szerintem az, hogy amikor mi ketten találkoztunk, akkor mind a kettőnkben ez benne volt. A férjemben már jobban. De nem volt sokkal idősebb, mint én. Csak négy és fél év volt köztünk. Ő, mikor megismertem, pár tantárgy hiányzott neki, hogy befejezze a mérnöki egyetemet. De nagyon erősen benne volt ez a magyar öntudat. És bennem is bennem kellett legyen a szüleim révén, mert különben, hát, nem kapcsolódtam volna be rögtön. De hogy most visszagondolva, hogy jól csináltuk, rosszul csináltuk? Nem tudom. Bizonyára anyagilag sikeresebbek lettünk volna, ha más vonalon próbálunk ügyködni. Nem tudom. Nem tudnám megmondani. De még mindig úgy érzem, hogy kell csinálni.”

6. A BUENOS AIRES-I MAGYAR KÓRUS: KÖZÖSSÉG ÉS IDENTITÁSTEREMTÉS

Ez a fejezet azt mutatja be, hogy az Argentínában 1993-ban megalakult és a Magyar Centrum életében eleinte peremhelyzetű magyar kórus miért és hogyan vált 2001-re az intézményekhez kapcsolódó magyar bevándorló közösség bejáratú kapujává és a Buenos Aires-i Magyar Centrum kitüntetett szereplőjévé. Az említett időszak kezdetére a Buenos Aires-i Magyar Centrum közössége az ezt megelőző évtizedekhez képest egyre kisebbre zsugorodott, mert a magyar bevándorlók második és harmadik generációja egyre nagyobb mértékben választotta a kettős identitás helyett az argentin társadalomba való teljes beolvadást. Ugyanakkor a kelet-európai társadalmi változások eredményeként a kilencvenes évek kezdetétől az előző fejezetekben részletesen bemutatott Buenos Aires-i Magyar Centrum rugalmasabbá és a külvilág, azaz az óhaza és az argentinai magyar és nem magyar környezet felé – egyfelől a hidegháború vége, másfelől pedig az utánpótlás-toborzás belső kényszere miatt – egyre nyitottabbá vált. E két változási folyamat közepette a kórus egy olyan újfajta, inkorporatív argentinai magyar közösség megteremtésére nyújtott lehetőséget, amelynek határai a külvilág felől átjárhatóbbak lettek. A kórus 2001-es magyarországi utazása és koncertkörútja szimbolikus jelentőségű volt, az út élményeinek hatására a kórus közössége megerősödött.

A Buenos Aires-i magyar kórus vizsgálata az egész helyi magyar közösség, illetve a más magyaroktól elszigetelt, magyar származású egyének csoportjának tanulmányozásához hasonlóan számos problémát vetett fel. A kórus szerepének elemzése során ebben a fejezetben megítélésem szerint két egymással összefüggő mozzanatra helyeztem a hangsúlyt: egyfelől azokra az inkorporáló és reprezentáló funkciókra, amelyeket a kórus a Buenos Aires-i magyarok között és a Centrumon kívül eső „külvilág” felé betöltött, másfelől az inkorporációval összefüggésben az etnikai származás egyéni életút során is változó szerepére, megkülönböztetve így a csoporttagság, az inkorporáció kétféle hatását.

Egy délkelet-michigani magyar bevándorló közösségben végzett vizsgálatában Huseby-Darvas Éva a generativitás Erik Erikson által meghatározott szociálpszichológiai fogalmának segítségével összekapcsolta az egyén életkorát, annak felnőttkori életszakaszát bizonyos kulturális tradíciók átöröklésének, fenntartásának belső szükségletével. „Erikson szerint az emberekben érett felnőttkorban, általában a negyvenedik életév után jelentkezik a szükséglet, hogy valami értelmeset adjanak át, valami hasznosat és érdemlegeset hagyjanak maguk után.”²²⁹ Erikson arra is rá-

²²⁹ Huseby-Darvas 1991, 281.

mutatott, hogy a generativitás közvetlen kapcsolatban áll az identitással. „Az egyén identitása alakítja generativitását az élet későbbi szakaszában, és viszont, a generativitás a felnőttkor középső és kései szakaszában élesen megrajzolja és világosan körvonalazza a személyiséget.”²³⁰ John Kotre (idézi Huseby-Darvas Éva 1991) továbbfejleszti a generativitás fogalmát. Hangsúlyozza, hogy az ember középső életszakaszáig általában nem teljesen ismeri fel és nem tudatosítja saját halandóságának elkerülhetetlenségét, és e szerző a generativitásnak négy típusát – a biológiai, szülői, technikai és kulturális generativitást – különbözteti meg.²³¹ Tehát a kulturális generativitás azt jelenti, hogy megteremtünk, megújítunk és konzerválunk egy jelrendszert, és továbbadjuk az utódoknak.²³²

Bár a 20. század folyamán számos magyar klub és egyesület működött nemcsak a fővárosban, hanem vidéken is, a 20. század legvégén az argentinai magyar közösségi és intézmények körül szerveződő élet a résztvevők létszámában és térbeli helyszíneinek tekintetében is évtizedek óta csökkent. A második világháború előtt érkezett „rég magyarok” egyesületeinek többsége formailag is megszűnt, amelyek pedig papíron még léteztek, aktív korú, tevékeny tagság hiányában ugyancsak a megszűnés előtt álltak, és fő tevékenységük egyre inkább az volt, hogy a klubépületet rendezvényekre bérbe adva előteremtsek az egyesület formai kereteinek minimális szintű fenntartását.²³³

A kívül maradtak és eltávolodók, valamint leszármazottaik tábora meglehetősen megnőtt, ám új magyar csoport, egyesület, klub, intézmény nem szerveződött belőlük. Buenos Airesben több tucat olyan második vagy harmadik generációs, magyarul tudó középkorú és idős személlyel beszélgettem, akik évtizedek – gyakori esetben a szülők halála – óta nem beszéltek az anyanyelvükön, vagyis magyarul. E személyeket ugyanakkor erős érzelmi szálak fűzték magyar gyökereikhez. Akadtak közöttük, akik nem tudtak az olivosi magyar klub működéséről, és voltak, akik szívesen jártak volna más magyarok közé, ám elvi megfontolásból, ideológiai más-ságukból fakadóan vagy emlékeik felidézésétől való félelmükben nem keresték fel a negyvennyolcasok klubját, a Hungáriát.

Míg a Hungária Egyesület tagsága és a közvetlen vonzásköréhez, azaz a Magyar Centrumhoz tartozók megőrizték magyar azonosságtudatukat, más, ugyancsak negyvennyolcas, elsőgenerációs magyar bevándorlók gyermekei és unokái eltávolodtak a magyar közösségtől, és társas kapcsolataik alakításában évtizedeken át nem töltött be számottevő szerepet magyar származásuk. Ezen állapot kialakulásában a befogadó ország kultúrájának generációnkénti fokozatos átvétele mellett ideológiai, illetve praktikus földrajzi szempontok egyaránt közrejátszottak. Bizonyos életkor elérésekor megfigyelhetővé válik a generativitás, és egyes élethelyzetek beálltával (pl. gyerekek kiröplése, több szabad idő) a gyermek- és fiatalkori etnikus szocializációban közvetített értékek és tartalmak (a magyar kulturális tudás, magyar közösséghez kapcsolódás) új jelentőségre tehetnek szert. Így történt ez megítélésem szerint a magyar kórus tagjainak egy részével is.

²³⁰ Uo. 282.

²³¹ Uo.

²³² Idézi Huseby-Darvas, uo.

²³³ Lásd a 3. fejezetet.

A Coral Hungaria logója

A MAGYAR KÓRUS

A Hungária Egyesület kórusa, a Coral Hungaria, amely a Buenos Aires-i Magyar Centrum központi magjának tekinthető, 1993-ban jött létre. A tagság származás tekintetében nagyon sokféle volt. Alapját eredetileg azok a többnyire második generációhoz tartozó szülők alkották, akik együtt várták gyermekeiket a hétvégi magyar iskola, a Zrínyi Ifjúsági Kör foglalkozásai után. Hozzájuk csatlakozott néhány olyan második generációs magyar, akiket szüleik nem tanítottak meg magyarul, és akik a magyar közösség számára „elvesztek”. Őket egészítette ki néhány, Argentínában dolgozó magyarországi magyar, valamint a magyar diplomáciai testület hozzátartozói, illetve egy-két újonnan érkezett magyar bevándorló Romániából, Ukrajnából és Magyarországról. A kutatás vége felé több, nem magyar származású argentin tagja is lett a Coral Hungariának, akik számára – elbeszélésük szerint – a magyar zenei kultúra jelentette a fő vonzerőt.

2001-es magyarországi útja előtt a Coral Hungaria néhány tagja összeállított három szórólapnyi bemutató anyagot a kórusról, eddigi működéséről, törekvéseikről. Ezeket a magyarországi koncertek helyszínein helyezték ki a hallgatóság számára. E szórólapok egybedolgozott szövege következik itt:

„A Coral Hungaria” rövid története: A Coral Hungariát (CH) Buenos Airesben 1993-ban alapította jelenlegi vezetője. Az eredeti csoportot nagyrészt az argentinai Zrínyi Ifjúsági Kör szülői csoportja képezte. Célja: terjeszteni és ezáltal megszerettetni minden kornak a magyar zenei értékeit úgy Buenos Airesben, mint egész Argentínában. A CH vegyeskar tagjainak (30/35 fő) túlnyomó többsége 2. és 3. generációs magyar leszármazott, vezetőjével együtt. Előadásain alkalmilag közreműködnek hivatásos argentin művészek is, akik a magyar zene iránt érdeklődnek. Az együttes 1993 és 2000 között több mint 45 koncerten lépett fel, közel 3500 hallgató előtt Argentína fővárosában és vidéken. Párhuzamosan az énekkari működéssel, a CH egy hangversenyekeket rendező egyesületet alakított: Coral Hungaria Sociedad de Conciertos (CHSC).

A CORAL HUNGARIA SOCIEDAD DE CONCIERTOS célja kezdettől fogva nemcsak az Argentínában élő magyar leszármazottakban erősíteni a nyelvtudást és nemzeti identitásuk fejlesztését, hanem ugyanakkor környező világunkban a magyar kultúrát terjeszteni halhatatlan zeneműveink minden nyelvi akadályt áthidaló, lelkeket megtöltő üzenete által. Ebben a szívós igyekezetében sikerült együttesünknek előkelő, elismert helyet biztosítania magának az argentin kulturális színpadon. A CHSC célja terjeszteni a magyar zenei értékeket hangversenyek, koncertciklusok, rádió- és tv-előadások, úgymint hangfelvételek szervezésével. Rendszeresen keretet nyújt magyarországi vendégművészeknek és szakembereknek az említett cél megvalósítására mind egyetemi, mind szakkörökben, a sajtó és a komolyan érdeklődő argentin közönség előtt. Meggyőződésünk, hogy a CORAL HUNGARIA tagjainak is szükségük van szüleik, nagyszüleik hazáját személyesen megismerni ahhoz, hogy jobban megszilárduljon bennük a hivatásérzet a magyar örökségük megőrzését és terjesztését illetően. Ezért szántuk rá magunkat, a Magyar Millennium tiszteletére, egy magyarországi látogatásra, amely föllépésekkel párosul, és ezáltal azt a célt is szolgálja, hogy az Anyaországban bemutatthassuk egyfelől annak egy részét, amit itt, a „világ végén”, odaadással ápolunk, és másrészt rámutathassunk a két oly különbözőnek tűnő kultúra, illetve zene párhuzamaira. A CH és a CHSC kulturális tevékenységét kizárólag tagjai lelkes és önfeláldozó munkája, valamint a privát és alkalmilag hivatalos szervek támogatása tartja fenn és viszi előre. A 2001. évi magyarországi látogatás a kórus tagjai számára első külföldi turnéjuk és egyúttal egy régi óhaj valóra válása, mert számos tagnak első találkozása felmenőik szülőhazájával. Műsortervünk tartalmazza többek közt Kodály Zoltán és Bárdos Lajos kórusműveit, régi magyar egyházi zeneművek darabjait, és szeretnénk úgyszintén bemutatni Esterházy Pál (1635–1713) *Harmonia Caelestis* c. művét, amelynek szemelvényeiből 1997-ben készítettünk CD-felvételt Buenos Airesben. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy tevékenységünk, amellyel a magyar zenei kultúrát ápoljuk és terjesztjük, nagymértékben járul hozzá argentinai magyar közösségünk önazonosságának megőrzéséhez, sajátos kulturális gondjaink megoldásához, a magyar nyelv ápolásához, valamint nem utolsósorban a magyar kultúra ismertetéséhez és terjesztéséhez környező világunkban. A kórusossal olyan, magukat magyarnak érző tagok is eljuthatnak Magyarországra, akiknek ősei vándoroltak ki az Anyaországból, de anyagi helyzetük egyébként nem tenné lehetővé az egyéni utazást.”

Tanulságos szemügyre venni konkrétan, kikből is állt ez az énekkar akkor, nyolc-éves működésének utolsó három esztendeje alatt, 1999 és 2001 között. Létszámát pontosan ugyanazért nehéz egy számban megadni, amiért – ahogyan erre már fentebb utaltam – kulcsfontosságú funkciót töltött be a Buenos Aires-i magyar közösségi életben: bár alaptagsága többé-kevésbé állandó volt, nyitott volt új – sok esetben előre láthatóan csupán időleges, nem állandó, illetve nem magyar származású – tagok befogadására is.

E csoport szemléletesebb megjelenítése végett álljon itt róla néhány tényyszerű adat. Terepmunkám idején a Coral Hungaria összesen 47 kórustagot, harmincegy nőt és tizenhat férfit számlált, bár nem mindannyian léptek fel egyszerre, egy időben. A kórus férfi- és nőtagjainak átlagéletkora egyaránt 45 év körül mozgott. A kórus a zene és ezen belül a magyar kórusművek iránt érdeklődő, a zenében járatos, nem magyar származású argentin tagokat is felvett a soraiba:²³⁴ a harmincegy nő közül hatan, a tizenhat férfiből ugyancsak hatan voltak nem magyar származásúak, ez az egész csoportra kivetítve a kórusnak közel egynegyedét jelentette. A kórustagok közül heten friss bevándorlók vagy Argentínában ideiglenesen tartózkodó magyarok voltak.

A huszonnyolc argentinai magyar származású résztvevő közül ketten voltak első generációs bevándorlók,²³⁵ huszonegyen második generációsok, azaz vagy szüleikkel kisgyermekként érkeztek Argentínába, vagy már ott is születtek, és öt énekest tekinthetünk a bevándorlók harmadik generációjához tartozónak. A Coral Hungariában három magyar házaspár énekelt, a többi, házasságban élő argentinai magyar közül heten ugyancsak magyar származású házastárral éltek együtt. Kilenc elvált vagy özvegy személy, túlnyomó többségükben nők, kapcsolódott be a munkába. A kilencből ötnek korábban magyar származású házastársa volt. A huszonnyolc magyar származású tag közül huszonhatan beszéltek magyarul, a két magyar származású, de magyarul nem tudó egyike a kutatás időszakában intenzív magyar nyelvtanulásba kezdett.²³⁶

Az argentinai kórus első, második és harmadik generációs magyar tagjait a társas kapcsolatok szálainak számos fajtája fűzte egymáshoz. A kórusban énekelt több olyan személy, akik korábról ismerték és számon tartották egymást. Olyanok, akik azonos évben vagy azonos európai és újvilági állomásokon keresztül, esetenként egyazon óceánjáróval érkező családok tagjai voltak. A kórustagok közül néhányan ugyanabban az időszakban születtek a nyugat-európai emigrációban, vagy egyazon időszakban éltek ott családjajaikkal, e tényt számon tartották, és társas összejövetele-

²³⁴ Ez persze nem jelenti azt, hogy a magyar származású résztvevők között ne lennének zeneileg képzett vagy a kórusmunkában korábban már tapasztalatot szerzett résztvevők. Az egyik másodgenerációs szoprán általános iskolai zenepedagógus, a Kodály-módszer egyik argentinai népszerűsítője. A kórus egy ugyancsak magyar származású férfi tagja pedig egy próba közben elmesélte, hogy gyerekkorában éveken át egy bentlakásos iskolában tanult, ahol mindennap részt kellett vennie a kóruspróbán. „Egyre jobban kezd visszatérni az akkor megszerzett kottaolvasó képességem.”

²³⁵ A bevándorlók első és második generációi közötti határvonalat nem a születés helyszíne (Magyarország vagy Magyarország szomszédos országai, illetve Argentína) alapján húztam meg. Funkcionális okokból (a spanyol nyelv elsajátításának foka, iskolai szocializáció) nemcsak a már Argentínában születetteket tekintem második generációsnak, hanem azokat is, akik a kivándorlás esetenként több évig húzódó folyamata alatt közbülső országokban születtek, és azokat is, akik bár Magyarországon születtek, még nem töltötték be a 14. életévüket, amikor a család Argentínába érkezett.

²³⁶ Mint megtudtam, másfél évig egy magyar zsidó származású tagja is volt a kórusnak, aki azonban vizsgálatom idején már nem járt a próbákra.

ken, akár próbákon is emlegették.²³⁷ Az argentinai magyar klubélet keretei között eltöltött közös gyermek- és ifjúkor ennél nagyobb jelentőségű. A gyermekkorukban együtt cserkészkedők egymásról és egymás családjáról az évtizedek során bensőséges és bőséges ismereteket szereztek.

A második generációs magyar kórustagok közel felét egymáshoz a vérségi, illetve a politikai rokonság szálai is fűzték. Amint már említettem, a kórusban három házaspár énekelt, ezekből kettő második generációs, negyvennyolcas magyar, egy pedig elsőgenerációs, negyvennyolcas magyar férfi második generációs, német házastárrsal. A résztvevők között volt két testvérpár, két nővér és két fivér is. Az egyik magyar házaspár hölgytagjának bátyja a női testvérpár egyik tagjának férje volt, e hölgyek egymás sógornői voltak. A női testvérpár másik tagjának (ugyancsak második generációs, negyvennyolcas magyar férjtől származó) harmadik generációs fia feleségül vette egy másik kórustag ugyancsak harmadik generációs leányát, ők egymás anyóستársai voltak, közös unokával. A kórus egy hölgytagja keresztanyja volt a férfi testvérpár egyik tagja legidősebb fiának, míg ugyanezen hölgy egyik fiúgyermekét a másik magyar házaspár keresztelte.

A csoportszerveződés egy másik szintjére korábban már utaltam: a kórus magját a hétvégi magyar iskolában, a Zrínyi Ifjúsági Körben tanuló, illetve a cserkészfoglalkozáson részt vevő gyerekeikre várakozó szülők alkották. A huszonnyolc argentinai magyar tagból tizenhatnak voltak a hétvégi magyar nevelésben résztvevő gyermekei. „ZIK-szülőnek” lenni már önmagában egyet jelentett a közösség életében való fokozott részvétellel: e személyek között nagyfokú, olajozott és rendkívül jól szervezett együttműködés volt tapasztalható a közös feladatok elvégzésének területén, hiszen mind a cserkészet, mind a hétvégi iskola „önerős” tevékenységek voltak, anyagi fedezetüket és logisztikai oldalukat egyaránt a szülők teremtették meg.

A hét nem argentin állampolgár magyar tag egyike családjával Romániából érkezett munkavállalói vízummal és letelepedési szándékkal, 1998 elején. Ketten ösztöndíjas időszakot töltöttek Argentínában, ketten pedig külföldi házastársuk miatt telepedtek meg az országban. Ketten a magyar diplomáciai testület egy képviselőjének közvetlen családtagjai voltak. Terepmunkám kezdeti időszakában a közösség részvételük tényét egyszerre interpretálta fontos szimbolikus eseményként és a Magyar Centrum és Magyarország kapcsolatát informálisan erősítő, ügyes diplomáciai manőverként.

A KARVEZETŐ

A Buenos Aires-i magyar világban zajló változásokról szemléletes képet alkothattunk magunknak, ha kicsit részletesebben is szemügyre vesszük a kórust alapító karnagy személyét, családi hátterét, törekvéseit, valamint azt a folyamatot, ahogyan

²³⁷ Egy múltbeli esemény időmegjelölésénél azt mondja a hatvan év körüli, második generációs férfi a nálánál öt-hat évvel fiatalabb, ugyancsak második generációs hölgynek, hogy „erre te nem emlékezhetsz, mert te akkor még ilyen icurka-picurka voltál” (hüvelyk és mutatóujjának távolságával mutatva, hogy milyen icurka-picurka).

a Magyar Centrum közössége a kóruson keresztül elfogadta és befogadta őt. Személye és a közösségben vállalt szerepe jól mutatja azt is, milyen jelentősége lehet az egyéniségnek egyes csoportok létrehozásában, a közösségek életének, kulturális arculatának formálásában. Az argentinai magyarok között ebben a sorban a Coral Hungaria karnagya nem az első volt. Mint a harmadik fejezetben láthattuk, a negyvennyolcas argentinai magyar közösség és intézményrendszer története egyéniségportrékon keresztül is elmesélhető, és gyakran maguk a Buenos Aires-i magyarok is innen közelítettek saját történelmükhöz.²³⁸

A harmadik generációhoz tartozó karnagy az ötvenes évek végén született Buenos Airesben. Apai és anyai nagyszülei egyaránt a húszas évek végén érkeztek Argentínába. Egyik nagyapa a Felvidék, másik a Délvidék egyik városában született. Mindkét család Buenos Aires egy déli ipari elővárosában, Avellanedán telepedett meg, és a családi történet szerint nagy nehézségek és kemény fizikai munka árán sikerült csak minimális egzisztenciát teremteniük. Szülei gyerekkorukban ismerték meg egymást, annak köszönhetően, hogy családjaik Avellaneda magyarok által is sűrűbben lakott negyedében, egyazon épületben béreltek lakást. A második generációnak már sikerült megindulnia a társadalmi mobilitás útján: az édesapa kohómérnöknek tanult, és saját kis kohászati üzemet hozott létre.

Bár szülei beszéltek magyarul, a Coral Hungaria karvezetője gyermekkorában csak minimális szinten sajátította el a magyar nyelvet. Zenei tanulmányainak befejezése után, 1986-ban ösztöndíjat kapott Budapestre, a Liszt Ferenc Zeneakadémiára, ez alkalommal járt először Magyarországon. Az első magyarországi ösztöndíjat néhány évvel később egy második követte, ekkor a karnagy hároméves kislányát is magával vitte. Argentínába visszatérve már mindketten beszélték a magyar nyelvet. Elmondása szerint állandóan kérlete magyarul némi argentinai magyar ízzel, ám folyékonyan beszélő édesanyját, hogy tanítsa őt, beszéljen hozzá és unokájához magyarul, ám édesanyja e kérésre lánya elmondása szerint „mindig nevet egyet, és spanyolul mondja tovább”. A magyarországi ösztöndíjkérelmet nem az argentinai magyar kolóniában eltöltött gyerek- és ifjúkor, a hétvégi magyar iskolában megszerzett ismeretek inspirálták, hiszen a kórus alakulása előtt a karnagnő nem járt más argentinai magyarok közé. Számára magyarságához a kapcsolódási pontot származásánál is jelentősebb tényezőként a magyar zenei kultúra, kivált a magyar kórusművek jelentették.²³⁹

A karnagnő és kislánya egyaránt rendelkezett magyar útlevéllel, amelynek formai ügyintézését a magyarországi tartózkodás idején végezték:

„Budapesten, a Dózsa György úton bementem a rendőrségre, és mondtam, hogy mi Dél-Amerikában ötven évig megtartottuk a nyelvet, és hogy én ma-

²³⁸ Lásd a 3. fejezet alfejezetét az egyéniség szerepéről.

²³⁹ Több szerző felhívja a figyelmet a klasszikus zene és legrangosabb argentinai intézménye, a Teatro Colón a közép-európai bevándorlók életében betöltött integráló, inkorporáló, a kibocsátó országot Argentínával összekötő híd szerepére. Lásd Kurucz 1999, Schwarcz 1991, 33.

gyarnak érzem magam. És miniszterelnök [sic!], Göncz Árpád, aláírta a honosítási kérelmet, és megkaptam az útlevelet és az állampolgárságot.”²⁴⁰

Magyarországról hazatérve úgy döntött, hogy gyermekét a magyar cserkészetre és a hétvégi magyar iskolába is járattja majd, hogy a kislány ne felejtse el magyarul. A gyermekeikre várakozó szülőkből hozta létre a Coral Hungaria eredeti magját. Bár az együttes a Hungária Egyesület helyiségeiben próbált, működése első hat évében formálisan nem képezte részét annak. Az egyesület soha nem ellenezte a kórus tevékenységét, sőt lelkesen maga az akkori elnök is bekapcsolódott munkájába, ám eleinte nem tulajdonítottak neki különösebb szerepet, jelentőséget. Sőt, a közösség egy kicsiny, ám befolyásos csoportja némi távolságtartással figyelte őket.²⁴¹ A baloldali érzelmű, főként ipari munkásokat és valószínűsíthetően nagyszámú magyar zsidót is tömörítő, egykor létezett Avellanedai Magyar Egyesületről az olivosi magyarok körében kialakult elképzelések, valamint a karnagynő németesen csengő vezetéknéve elég volt ahhoz, hogy személyét részben vagy egészében a zsidósággal is összefüggésbe hozzák. E kóruson kívüli hangok az idő előrehaladtával elcsendesedtek, te-repmunkám végére elnémultak. A karnagynő szerepének alakulása dinamikus folyamat volt, helyi értéke, személyének presztízse folyamatosan erősödött.

A Coral Hungarián belül működött egy tízegyházy fős kamarakórus is. Tagjai, azok a magyar származásúak, akik különösen erősen ügyüknek érezték a magyar zenei kultúra művelését, illetve azok az argentin tagok, akik zeneileg és énekhangjukat tekintve képzetebbek voltak, hetente egyszer külön is próbáltak, így heti két estéjüket szentelték a kórusmunkának. A nagy kórus próbái péntek esténként a Hungária Egyesület dísztermében zajlottak, és alkalmanként 25-28 fő vett részt rajtuk. Egyébként péntek esténként bonyolította legnagyobb forgalmát a klub étterme, a klubházban ebben az időben gyermek- és ifjúsági foglalkozásokat, valamint néptáncpróbákat is tartottak. Ez azért érdemes említésre, mert a hétvégék és kivált a péntek este adott alkalmat a Centrum tagjainak arra, hogy egymással találkozzanak. E találkozás új, rendszeres kiegészítő fóruma lett a kóruspróba.

²⁴⁰ Meg kell jegyeznem, ha nem Magyarországon folyamodik magyar útlevélért, hanem Argentínában, akkor az általános gyakorlat szerint nem kapta volna meg azt.

²⁴¹ Argentínai magyar lektorom ezt ekképpen kommentálta: „A kórust »távolságtartással« figyelte a közösség egy része??? Egyszer csak az égből pottyant közénk, a MVSZ ösztöndíjasa volt 1988-ban Magyarországon – és nem szabad elfelejteni, hogy az MVSZ milyen ádáz kommunista propagandát fejtett ki köreinkben, kifejezetten bomlasztó szándékkal évtizedeken át. Ha nem hiszed el, menj és kutass az archívumukban! Húgom ott volt, és »mulattott« a betekintett anyagon, pláne azokon az írásokon, amelyek személy szerint velem foglalkoztak (nem kapott, még 98!!-ban sem, fölhatalmazást a fénymásolásra, úgyhogy csak kiírt egyes dolgokat). »Az Avellanedai Magyar Egyesület által generált olivosi magyar képzetek«?? Igazán finoman fogalmazol, de elmész a lényeg mellett: nekünk az is vízvázlat volt, hogy ki megy föl a Coronel Díazra [a magyar nagykövetség utcájának a neve] április 4-ét ünnepeelni!! A kolóniának áldás volt az 1990-ben bekövetkezett »fordulat«. Ezáltal lehullottak a választófalak, amelyek ilyen szempontból még Valentín Alsínával szemben is léteztek. A legszínesebben az támasztja alá ezt a sarkalatos változást, hogy ez a klub engem választott meg 1992-ben, hogy Budapesten képviseljem őket az MVSZ világgyűlésén! Pedig nem is vagyok náluk klubtag.”

A próbára érkezők egymást az Argentínában általánosan szokásos jobb arcot jobb archoz érintő arccsókkal, részben magyar, részben spanyol nyelven üdvözölték. A Magyarországot már megjárt második és harmadik generációsok között akadtak, akik számon tartották, hogy Magyarországon „mindkét arcra jár puszi”, és a magyarországiakat e szabályhoz igazodva és következetesen mindig magyar nyelven köszöntötték.

Az Argentínában kialakult magyar kontaktusváltozat, a második generáció nyelvhasználatának egyes kérdéseit az előző fejezetben bővebben tárgyaltam. Itt csak röviden érintem a karnagynő és a kórus nyelvhasználatát, kommunikációját.²⁴²

Az üdvözléseket követően a munka nyelvét a próbákon a harmadgenerációs, a magyart felnőtt korában idegen nyelvként elsajátító karvezető nyelvi kezdeményezései határozták meg.²⁴³ Ez nem az egyik nyelv következetes használatát eredményezte az egyes alkalmakon, hanem a nyelvek váltogatását, gyakran egy mondaton belül is. A karvezető arcán és verbális megnyilvánulásaiban az az örök küzdelem tükröződött, amelyet a magyar zenei kultúra és nyelv művelése iránti tudatos szándéka, meggyőződése és szeretete vívott a magyar nyelvi kifejezőképességével. Bár az argentin énekesek miatt az általános udvariassági szabály szerint mindenkinek spanyolul kellett volna beszélnie, a kórusmunka idejére ennek érvényét felfüggesztették. Valójában több argentin kórustag – más-más megfontolásból – magyar nyelvtanulásba kezdett. Egyikük a dalok szövegének kiejtéséhez keresett segítséget. Egy fiatal fiú a kórusban és a magyarországi turné során szerzett tapasztalatai nyomán arra az elhatározásra jutott, hogy Magyarországon próbálja meg folytatni zeneszerzői tanulmányait a Liszt Ferenc Zeneakadémián. Egy argentin hölgy pedig, akinek gyermeke a magyar alapítású Szent László Kollégiumba járt, és aki egyben az iskola gyerekkarának vezetője is volt, láthatóan a magyar nyelv segítségével igyekezett még jobban integrálódni az olivosi magyar klub számára társadalmilag vonzó közösségébe.

Térjünk vissza a karnagynő és a kórus, kivált annak magyar származású tagsága közti kommunikáció kérdéséhez. Gyakran előfordult, hogy a karnagynő nyelvi, kiejtési, szóválasztási, ragozási tévesztéseit a magyarban magukat magabiztosabbnak érzők bekiabálva javították, a kifejezést vagy mondatot helyesen és fennhangon megismételték. E hibák terepmunkám kezdetén élcelődés tárgyát képezték, ezek azonban az idő előrehaladtával élükét vesztették, és szeretetteljes korrekciókká váltak. Sőt az általa hibásan használt egyes kifejezéseket az egész kórus szállóige-szerűen átvette. Példa erre a *folytassuk!* értelemben használt *megyünk!* kifejezés, ahol az ü helyett u-t ejtett a kórus vezetője, és amely valószínűsíthetően a spanyol *vamos!* (menjünk!) szóból eredeztethető. A kórusmunka alatti kommunikáció alaphangját a gyermekkori etnikus közösségi szocializáció határozta meg. Gyakori volt a nyelvhasználat körüli tréfálkozás, kiindulópontját egyes esetekben éppen a karnagynő

²⁴² Az argentinai magyar nyelvhasználatról kapcsolatban lásd még az 5. fejezetet.

²⁴³ E fejezet argentinai magyar lektora, a Coral Hungaria lelkes résztvevője megjegyezte, hogy a kórus nyelve definíció szerint a spanyol. Emiatt távozott a kórusból a Hungária Egyesület egyik volt elnöke is.

megnyilvánulásai képezték. Az egyik férfi – mellesleg az argentinai magyar ifjúságnevelésben aktívan részt vállaló – kórustag, aki általában „diákos-betyáros” kommentárokkal szokta kísérni az eseményeket a próbák alatt, az egyik ilyen „baki” után félhangosan azt mondta: „Nahát, ez a Z. se magyarul, se spanyolul nem tud rendesen!” Egyébként nemcsak a magyar nyelvbortlások adtak okot tréfálkozásra, hanem gyakran a magyar nyelv egyes képszerű kifejezései is. A próba előtt a beszélgetés arról folyt, milyen későn kezdődik és ezért milyen sokáig tart majd a kamarakórus próbája. Az egyik első generációs hölgy mondandójának kézmozdulattal nagyobb nyomatékot adva lendületesen a következőket mondta: „Én pénteken egész nap dolgozok, és estére eddig lóg ki a nyelvem!” Erre a kórus egyik éber és tréfára mindig kész hölgytagja tudálékos arckifejezést öltve megkérdezte: „Pontosan meddig is lóg ki a nyelved, Manci?”

Amikor a téli, illetve nyári szünet után újraindultak a próbák, a karnagy az egész félélvre érvényes gépelt programot osztott ki a próbák és fellépések időpontjával. A próbák, illetve a fellépések közötti időszakban a kórustagok telefonon tartották egymással a kapcsolatot, és az előre nem látható rendkívüli eseményekre számítva egy telefonos riadóláncot is felépítettek. Az argentinai magyar kolónia egészéhez hasonlóan a kórus belső kommunikációját is forradalmasította az internetes levelezés egyre szélesebb körű elterjedése. 1999-től ez vált az információ áramoltatásának egyik leghatékonyabb csatornájává.

Az együttes műsorán 1993-tól 1999-ig főként magyar szerzők kórusművei szerepeltek.²⁴⁴ A repertoárt kialakító alapvető szempont lényegében megegyezett az együttes létrehozásának indoklásával: a magyar zenei kultúra és ezen belül a magyar kórus-tradíció és darabjai olyan művészi minőséget képviselnek, amelyet a csoport vállalt és szívesen közvetített Argentína és általában a külvilág felé. Ráadásul a kórus egyik tagjának gyermekkori emléke és személyes élménye kapcsolódott az egyik sokat énekelt zeneszerző, Bárdos Lajos személyéhez, akit a hatvanas években látott vendégül a magyar közösség Buenos Airesben.²⁴⁵ Az etnikus alapon szerveződő kórus műfaja egyébként általánosnak volt mondható Argentínában, ahol a kórusmozgalom meglepően széles tömegeket mozgatott meg. A Coral Hungaria gyakorta képviselte a magyar közösséget és zenei kultúrát argentinai kórustalálkozókon. 1998-ban például a 19. századi wellsi telepések által alapított dél-argentinai Puerto Madrynban találkoztak wellsi és spanyol nyelven éneklő argentinai kórusokkal. Az előadott magyar darabokat Magyarországról, a magyar kultúráról és történelemről szóló rövid előadások és magyarázatok követték, amelyekben külön hangsúlyt kaptak a történelmi Magyarország és a kisebbségi sorban élő magyarok.

²⁴⁴ A repertoárban szereplő darabok túlnyomó többsége az alábbi szerzőktől, illetve gyűjteményekből való: Bárdos Lajos, Behár György, Bozóki Énekeskönyv, Eperjesi Graduálé, Gimesi gyűjtemény, Halmos László, Harmonia Caelestis, Heltai Jenő, Kodály Zoltán, Liszt Ferenc, a Vietórisz-kódex feldolgozásai, Virágh László.

²⁴⁵ Kedves argentinai magyar olvasóm megjegyezte, hogy nem hallott arról, hogy Bárdos a hatvanas években meglátogatta volna a Buenos Aires-i magyarokat. Ezt az adatot egy azóta Magyarországra visszatelepedett beszélgetőtársamtól kaptam, sajnos nem állt módomban ellenőrizni.

Mint látható, a kórus küldetése és repertoárja között igen szoros összefüggés állt fenn. A 2001-es magyarországi turné terve azonban komoly dilemma elé állította a Coral Hungariát, és repertoárjuk újragondolására készítette a csoportot. „Magyar kórus vagyunk, tehát magyar darabokat énekelünk, de argentinai magyar kórus is vagyunk, tehát az argentin kultúrából is kellene valamit mutatnunk.” Végül úgy döntöttek, hogy „meg kell mutatnunk azt is, kik vagyunk, és honnan jövünk”. És felvettek néhány argentin népdalt a magyarországi műsorba az egyik argentin kórustárs átíratában. Ez az epizód egyike volt az identitás kontextuális természetét felvillantó mozzanatok sokaságának: a környezettől függően az etnikai identitás más és más elemei váltak hangsúlyossá.

A kórus repertoárján túl egyenruhájával is igyekezett megjeleníteni etnikus jellegét. Ez a nők esetében azt jelentette, hogy a hosszú, fekete szoknya és fehér blúz fölé nyakukba egy nagy, háromszögletű, színesen hímzett fekete kendőt kötöttek úgy, hogy a hátukon csomózták meg, és a hímzett sarok előre került. A kendők első szériáját maguk a kórustagok hímezték ki, de ahogy nőtt a kórus létszáma, az újabakra már ráfestették a mintát. A férfiak fellépőruhája fekete nadrágból és fehér ingből, valamint Bocskai-nyakkendőből állt, amelyre fehér fonállal a magyar címert hímezték ki. A női kendők és a férfinyakkendők a kórus tulajdonát képezték, az állandó tagok maguknál tartották e tárgyakat, az ideiglenes vagy frissen bekapcsolódott énekeseknek azonban a fellépések alkalmaira hozta ezt el a ruháért felelős kórustárs.

Amikor terepmunkám kezdetén, 1998 végén bekapcsolódtam a kórus munkájába, második lemezfelvételüket készítették el. Az egyiken karácsonyi dalok és magyar népdalok szerepeltek, a másikon Esterházy Pál *Harmonia Caelestis* című gyűjteményének darabjai. A karnagy nő és az egyik kórustag egy kétórás rádióműsort is összeállított a magyar zenei kultúráról, amelyet az egyik, klasszikus zenét sugárzó argentin rádióadó 1998 karácsonya táján több alkalommal is sugárzott. Ugyancsak 1998-ban már a harmadik argentinai vidéki koncertkörutat, az előbb említett Puerto Madryn-beli látogatást tette meg a Coral Hungaria. Emellett a szakmai kapcsolatokat intenzíven ápoló karnagy nő rendszeres szerepléseken keresztül a főváros kóruséletébe is bekapcsolta az együttest.

A fővárosi magyar intézményes életnek is egyre elmaradhatatlanabb szereplőivé váltak. Eleinte főként csak karitatív és a magyar közösségen belül nem különösebben látványos feladatokat vállaltak, így például karácsony táján évről évre felkeresték a Chilavert elnevezésű külvárosban működő magyar öregotthont, és koncertet adtak lakóinak. Később nélkülözhetetlen szereplői lettek a magyar klub augusztus 20-ai és március 15-ei hivatalos megemlékezéseinek is.²⁴⁶ 1999-ben a Határon Túli Magyarok Hivatalának vezetője latin-amerikai körútja során látogatást tett az argentinai magyarok szervezeteinél. A kórus önálló intézményesülésének fokát jól mutatta, miként készült erre a látogatásra. Érdemes itt újra megemlíteni, hogy ebben az időszakban már megfogant a magyarországi koncertkörút terve, és felvető-

²⁴⁶ E fejezet argentinai magyar lektora hangsúlyozta, hogy a „fő ünnep nem augusztus 20-a, hanem 56 óta mindig is a kommunista Magyarországon »tabu«, október 23-a!”.

dött, hogy e látogatás kapcsán esetleg valamiféle támogatást lehetne nyerni az utazáshoz. Annál is nagyobb várakozással néztek a látogatás elébe, mert megtudták, hogy a funkcionárius „felvidéki magyar, kisebbségi magyar”, és e tény egyértelműen pozitív színezetet kapott körükben. Összeállítottak tehát egy közel húszoldalas anyagot, amely a kórus történetét, működését, koncertjeit sorolta föl. Bár az elv a „spontaneitás” volt, a magyarországi tisztviselő látogatásának idejével egybeeső koncertpróbára mégis ünneplőben és a teljes repertoárt tartalmazó kottacsomaggal kellett megjelenniük a kórustagoknak.

A KÓRUS ÉS A MAGYAR CENTRUM: A NYITÁS KÖRÜLI FESZÜLTSÉGEK

Amint arról korábban esett már szó, a rendszerváltás idejére a Hungária Klub tagsága korábbi méreteihez képest összezsugorodott, idős elsőgenerációs, valamint az aktív korokban járó második és harmadik generációs tagjait ugyanakkor belülről vérségi, rokoni, baráti és cserkészmozgalmi szálak sokasága, valamint a sorsközösség közös eredetmítosza ekkorra rendkívül erős belső kohéziójú, tömör csoporttá kovácsolta össze. A magyarországi rendszerváltással a defenzív viselkedést indokoló fő ok, az illegitimnek tartott kommunista diktatúra megszűnt.²⁴⁷ A magyar állam hivatalos követével formálisan is kapcsolatba lépett az egyesület, és személyes viszonyok is létrejöttek a diplomáciai testület és a negyvennyolcas magyarok és leszármazottaik között.²⁴⁸ Ugyanakkor e nyitás óriási és a vizsgálat idején feloldatlan feszültséget eredményezett a klub tagjainak azon csoportja között, akik az argentinai külvilág felé továbbra is zárt egységként kívánták megtartani az egyesületet, és azok között, akik az elfogyás veszélyét elkerülendő, nyitást kezdeményeztek volna.

Álljon itt egy történet e feszültség tovagyrúzásának érzékeltetésére. A harmadik generációs magyar karvezető 1999-ben azzal a javaslattal állt elő, hogy a kórus adjon jótékonysági koncertet a Hungária Egyesület javára. Az egyesület vezetőségi testülete napirendi pontként vitatta meg, engedélyezzék-e az eseményt, amelyet egy péntek este tartottak volna a klubházban. Meglepetéssel vegyes értetlenséget váltott ki belőlem, hogy a jótékonysági koncert, azaz a külső szemlélő számára teljesen semlegesnek tűnő társasági rendezvény engedélyezése körül milyen heves indulatok ébredtek a klubtagság és a vezetőség körében. Akkor nem láttam olyan érvet, amely a rendezvény engedélyezése ellen szólhatott volna. Később vált csak világossá számomra, hogy a vita során két egymással szembenálló nézet jelent meg élesen: azoké, akik megnyitották volna a klubot a szélesebb közönség előtt, következésképpen támogatták a meglehetősen heterogén összetételű, argentin tagokat is inkorporáló kórus (más szóhasználatban egyesület) létét és működését, és azoké,

²⁴⁷ Argentínai magyar lektorom szerint: „Nem! Elutasító viselkedés!! Itt lényegesen eltér a szóhasználatodtól.”

²⁴⁸ A napi kapcsolattartás egyik szemléletes példáját a kórusban éneklő diplomata-családtagok kínálták.

akik a korábbi tagság számára tartották volna fenn az egyesületet. Az utóbbi nézet egyik képviselője korábban fültanúk hallatára, távolságtartással beszélt a kórusról, és megkérdezte: „Hát már olyan szegények vagyunk, hogy jótékonykodásra szorulunk?” Mikor a kórustagság erről a megjegyzésről tudomást szerzett, a próbát félbeszakítva beállított abba a helyiségbe, ahol a vezetőség ülésezett éppen, és tiltakozásának adott hangot. Megoldást és békét keresvén ekkor az egyesület vezetője vette magához a szót: „Ki mondta, hogy nem? Sajnos tény, hogy az egyesület anyagi helyzete nem valami rózsás, és minden anyagi támogatást szívesen veszünk.” Ez a két megnyilvánulás szintetizálja a vezetőségi testületen belül is megnyilvánuló két-féle állásfoglalást, azokét, akik továbbra is az eddig ismert szűk családi kört és meglevő hagyományokat kívánnák fenntartani, és azokét, akik a túlélést garantáló, ám a klubélet minőségi változását is vállaló nyitás pártján álltak.

**RENDKIVÜLI KONCERT A
HUNGÁRIA EGYESÜLET JAVÁRA,
A "CORAL HUNGARIA" rendezésében,
1999. április 17-én, szombat du. 18:30-kor,
a Hungária nagytermében (P.Juncal 4250-Olivos).**

Program

Liszt rapszódíák - Angel Di Pierro (zongora)
Bartók Béla: Magyar népzene - M. Rebuffi és J.Ronan (hegedű)
Kórus művek - Coral Hungaria
Irodalmi szemelvények - Dombay J. és Kiss P.

Ezzel a hangversennyel a "Coral Hungaria" köszönetét szeretné kifejezni a Hungáriának, amely már 7.-ik éve lehetővé teszi összejöveteleit és méltó keretet nyújt koncertjeinek.

Támogassa kultúrmunkánkat !

Mindenkit szeretettel várunk !

A Coral Hungaria jótékonyági koncertjének meghívója (1999)

SENTIMENTÁLIS UTAZÁS AZ „ÍGÉRET FÖLDJÉRE”

Néhány hónappal azután, hogy 1998-ban bekapcsolódtam a kórus munkájába, vetődött fel első alkalommal egy próbán, hogy a kórusnak a 2000-es millenniumi évben el kellene utaznia Magyarországra. A „magyarországi út” tervezgetése és izgatt emlegetése ettől kezdve egyre gyakrabban visszatérő elemévé vált a próbák előtti és utáni beszélgetésnek, sőt az idő előrehaladtával növekvő mértékben maguknak a próbáknak is: „Gyerünk kórus – biztatta az énekeseket a karnagynő –, ezt a darabot így [azaz ilyen kidolgozatlanul, gyakorolatlanul, hamisan vagy kedvet-

lenül] nem lehet énekelni Magyarországon, mert ott ezt még a gyerekek is jobban tudják.”

A kórus tagjaként bepillantást nyerhettem a felkészülés folyamatába, közelről figyelhettem meg a magyarországi utazást, és az argentinai hazatérést követően hallhattam a kórustagok látogatáshoz kapcsolódó reflexióit is. A teljes ciklus nyomon követése, a folyamatos részvétel lehetősége a kutatás számára a remélnél több eredményt és új felismerést hozott, számos új szempontot vetett fel. Az út során számomra minden korábbi próbánál, koncertnél és egyéb közösségi eseménynél egyértelműbben jelent meg a kórus integrált közösség jellege. Az úton a tagok egy részének Magyarország-képe először szembesülhetett Magyarország és a magyarországi magyarok másságának valóságával. A kórus szervezőbizottsága és a magyarországi segítők közti kooperáció alkalmai segítették a csoport eddig láthatatlan körvonalainak megszilárdulását.

2000-re nem sikerült megvalósítani a tervet, ám a Határon Túli Magyarok Hivatala vezetőjének 1999-es Buenos Aires-i látogatása friss lendületet adott a szervezésnek. Az útelőkészítő munkálatokat ugyanazzal a már évtizedes tapasztalatokra visszatekintő, minden részletet előre kidolgozó, olajozott együttműködéssel kezdték meg, amely az olivosi magyar közösségi életnek olyan meghatározó sajátossága. Mint azt a magyarországi tartózkodás alatt mesélték, a felkészülést egy *öttagú komissió* létrehozásával kezdték meg. A *komissióban* a Hungária egyesület négy második generációs, a rokonsági hálózatba is kapcsolódó hölgytagját egy olyan második generációs német nő egészítette ki, aki korábban a kóruson belül pontosságával és jó szervezőképességével szerzett magának elismerést, és előzőleg is részt vállalt a kórus körüli szervezési feladatokból. Az előkészítő bizottság a kórus szakmai programjának előkészítéséért felelős karnagynő munkáját egészítette ki. Az öt hölgy a feladatokat egymás között a következőképpen osztotta meg: a korábban említett két nővér egyike a gazdasági ügyek, másik a magyarországi kulturális programok felelőse lett. A német hölgy az argentinai szervezést, valamint az információ áramoltatását, a negyedik bizottsági tag pedig a dokumentációt, azaz az út folyamatos képi megörökítését vállalta. A külügyes a kolónia egy különös kincsként számon tartott, nélkülözhetetlen tagja lett, aki foglalkozását tekintve ötnyelvű szinkrontolmács, és a magyar nyelvhasználat és nyelvhelyesség egyik meghatározó referenciaszemélye volt a Buenos Aires-i magyarok körében.

Már az utazás szervezése során szembeötlött, hogy milyen nagyszámú, sokféle és szerteágazó argentinai és magyarországi, sőt észak-amerikai kapcsolatot tudott mozgósítani a kórustagság és a szervezőbizottság az út zökkenőmentes lebonyolításának érdekében. Egy utazási irodát működtető kórustag repülőjegy-kedvezményt szerzett egy argentin légitársaságnál. A Magyarok Világszövetsége 1998-as küldöttgyűlésén szerzett magyarországi ismerős felvette a kapcsolatot egy budapesti plébánossal, aki felajánlotta templomát néhány próbára és egy koncertre, és családkoránál szerzett budapesti szállást azoknak a kórustagoknak, akiknek nem volt hol lakniuk. A karnagynő magyarországi szakmai kapcsolatainak köszönhetően egy sikeres magyarországi gyerekkórus vezetője szervezte az együttes útjának szakmai részét, koncerthelyszíneket biztosított, felvette a kapcsolatot a médiával, meghívó-

kat küldött ki. A Centrum két Magyarországra telepedett belső tagjának segítségével szervezték meg a szabadidős programokat, ők egyébként a turné idejére telefonos ügyeletet vállaltak arra az esetre, ha a kórustagok közül bárkinek segítségre lenne szüksége. Az utat izgalom előzte meg, bűvkörében a mindennapi Buenos Aires-i tevékenységek egész sora nyert új értelmezést.²⁴⁹

MAGYARORSZÁGI TALÁLKOZÁSOK, KOLLEKTÍV ÉRZELMEK

Nehezen megoldható feladatot jelentett, milyen értelmezési keretbe rendezhetők a kórustagok megnyilvánulásai és reakciói, amelyeket a magyarországi út során figyelemmel megfigyeltem. Ezek különféle tapasztalatokhoz kapcsolódtak, és érzelmi töltetüket tekintve széles skálán helyezkedtek el. Ugyancsak különbségek voltak megfigyelhetők abban a vonatkozásban is, hogy a kórus tagjai közül kiből milyen helyszínek, események vagy szimbólumok váltottak ki reakciókat. Anyaggyűjtési módszerem természetéből adódóan e jelenségeknek csak egy kisebb hányadát sikerült rögzítenem, ugyanakkor remélem, segítségükkel sikerül felvillantanom főbb csoportjaikat.

A magyarországi út a résztvevők többsége számára két nagy, időben jól elkülönülő szakaszból állt. Az első két hetet a hivatalos feladatok, próbák, koncertek, közös étkezések és egyéb közösségi programok, például Parlament-látogatás, termálfürdőzés töltötték ki. Ezt követően a többség egyénileg, anyagi és időbeli lehetőségeitől függően Magyarországon vagy Európában utazgatva töltött még néhány napot vagy hetet. Elsősorban a második szakaszcól szóló beszámolók mutatják a hagyományos értelemben vett egyéni, családi vagy kiscsoportos diaszpóra-turizmus, azaz a nyugaton élők magyarországi látogatásainak jellegzetes tevékenységeit és motívumait. A Magyarországra látogatók ekkor találtak módot itt maradt családtagjaik felkeresésére, az elhunyt rokonok sírjának meglátogatására, a hajdan volt családi élet csak elbeszélésekből ismert színtereinek, tárgyi emlékeinek felkutatására és nemritkán Magyarországhoz fűződő szakmai kapcsolatok kezdeményezésére. Ebben a fejezetben a közös tapasztalatokról, az együtt átélt élményekről esik szó, az egyéni tapasztalatok a nyolcadik fejezetben szerepelnek.

Az út együtt eltöltött időszakának élményei komplex jelenségegyüttest alkottak. Úgy tűnt, a csoporttagok egyidejű jelenléte az egyes helyzetekben nagymértékben befolyásolta az azokra adott reakciókat. Ennek jelentőségére egyébként maguk a kórustagok hívták fel a figyelmemet. Az egyik másodgenerációs, Magyarországon korábban nem járt hölgy a Mátyás-templomban tartott próba után így szólt a barátnőjéhez: „Háromszoros csoda, hogy most itt vagyunk: hogy sike-

²⁴⁹ Példaként egy rövid epizód. Egy héttel az indulás előtt Buenos Aires belvárosa egy borbélyüzletének székében egyik kórustársamat pillantottam meg. Az illető férfi Magyarországról hatéves korában került el, és bár világlátásban a turizmusban dolgozott, soha nem látogatott vissza szülőföldjére. Beléptem az üzletbe, köszöntöttem, ő üdvözlésképpen lelkesen mosolyogva azt válaszolta: „Készülök az útra, láthatod!”

rült eljutnunk Magyarországra, hogy a kóruossal vagyunk, és hogy mi mint csoport együtt jutottunk el ide.” E reakciók megjelölték a negyvennyolcas argentinai magyar közösség etnikai identitásának néhány sarokkövét, megmutatva, hogy melyek azok a szimbólumok, amelyek az etnikus-nemzeti közösség számára jelentéssel bírnak.

Feltétlenül meg kell említeni, hogy a közös élmények együttes átélése, a csoportkohézió utazással összefüggésben álló erősödése nem csupán a magyar gyökerek közös keresésével állt kapcsolatban, hanem a kórus egyes életszakaszaival is. A karnagynő már a korábbi, argentinai koncertkörutakat is kulcsfontosságúnak tartotta a kórus emberi és szakmai érésének, közösséggé kovácsolódásának a szempontjából, és ennek legutóbbi intenzív szakasza volt a csoport magyarországi „outdoor tréningje”. A magyar közösségi múlt ugyanakkor felgyorsította ezt a folyamatot, és segített a kórusnak még intenzívebben megélni azt. Példa erre annak a napnak az esete, amikor a délelőtti próba és a parlamenti látogatás miatt a kórusnak nem volt módja vendéglőben ebédelni. Munkaszüneti nap lévén minden zárva volt a próbaterem közelében. De a budapesti programokért felelős hölgynek eszébe jutott, hogy látott a sarkon egy éjjel-nappal működő élelmiszerboltot. A gyermekkori cserkész táborok megoldását követve öt kórustag a próba szünete előtt felkerekedett, és a boltosnak egymás szavába vágva elmesélték, hogy „magyar kórus vagyunk Argentínából, főleg másod- és harmadgenerációs tagokból. Mi már kint születtünk.” „Na, ehhez képest elég jól beszélnek magyarul” – válaszolta a boltos. „Nincs időnk hol ebédelni, nem csinálna nekünk szendvicseket? Tegyen bele sonkát, sajtot, szalámit, majonézt egyik felébe, vajat a másikba – Y. nem szereti a vajat –, esetleg paradicsomot, amit jónak lát.” A belvárosi közértes döbbenetében beleegyezett a szokatlan kérésbe, és megígérte, hogy elkészíti a szendvicseket. Az ebéd-szerző különítmény nem lepődött meg, megköszönték, és kérdezték, hogy mikor jöhetnek az ebédjükért.

A közösen eltöltött magyarországi időszak eseményei és élményei, az azokra adott reakciók között előfordultak örömet ébresztők, katartikus-fájdalmasak, meglepetést vagy visszatetszést keltők. Egyes élményekre mindenki hasonlóan reagált, másokra egyéni válaszokat adtak. A legszembeötlőbbek ezek között a sírás, pontosabban szólva a fegyelmezett, néma könnyezés alkalmai voltak. Az első budapesti koncerten jóformán minden, Argentínából érkezett kórustag sírt, ha csak egy-két percre is. Az egyik, magyarul csak akadozva és általában hibásan beszélő hölgy két szám közt könnyeit nyelve súgta: „Már attól *me emocionó* (jelentése: meghatódó), hogy itt vagyok. Általában nem érzek semmit, *pero al cantar se me vienen los sentimientos* (jelentése: de éneklés közben előtörnek az érzéseim)”. A kórus magyar felmenőket és rokonságot nélkülöző argentin tagjai, a mise és különösen az általuk a repertoár egy darabjaként ismert magyar Himnusz alatt ugyancsak elérzékenyültek. Mint utólag mondták, abban a percben átélték, hogy a többiek mit veszítettek el. Egy Argentínában született 38 éves nő, aki korábban soha nem járt Magyarországon, és aki egész magyarországi tartózkodása alatt folyamatosan reflektált az őt érő élményekre, így tört ki:

„Hát, egyáltalán nem érzem magam úgy, mintha külföldön lennék. Pedig próbálom, de nem megy, nemcsak akkor nem, amikor a kóruossal vagyok, hanem akkor sem, amikor egyedül megyek az utcán. Olyan ez az egész, mintha egy nagy Hungária-klub lenne az egész.”

Budapesten katolikus templomokban koncertezett a Coral Hungaria, a vidéken töltött egynapos kirándulás során azonban egy több száz éves református templomot is meglátogatott. Azon a helyen a kórus egy református – és érzelmeit, a közösségi közvélekedés szerint, uralma alatt tartó – tagja hullatott könnyeket. E fájdalom-katartikus élmények kiváltásában számos, egymást kölcsönösen erősítő szempont játszott szerepet: a kórusban éneklés által felfokozott érzelmi állapot, az etnikus egyházhoz való kötődés, a nemzeti-etnikai szimbólumként valóban megélt és az argentin tagok számára is érthető magyar Himnusz, illetve a Mátyás-templom esetében, a közös éneklés szimbolikus helyszíne, „az ország első temploma”.

A nyitó koncert után a vendéglátó plébános vacsorára hívta meg a kórust a parókián. Mint az út tervezett állomásán minden segítő vendéglátónak, a plébánosnak is hoztak ajándékokat. Tartalmukra azért érdemes figyelmet fordítani, mert e tárgyak segítségével egyben saját maguk közösségét is igyekeztek megjeleníteni. Ajándékoztak egy merített papírból készült díszes emléklapot, amelyet minden kórustag aláírt; egy bekeretezett képet, amely a szétszabdalt magyarságot jelenítette meg, és amelyen egy nagy kőkereszt körül vízszerű kék alapba süllyedt keresztek voltak láthatók, jelképezve az elsüllyedő, elvesző külföldi magyar közösségeket. Egy *carpincho* bőréből készült irattartót,²⁵⁰ egy alpakkával borított fakeresztet és egy apró ezüst könyvjelzőt.²⁵¹

A Buenos Aires-i gyakorlathoz hasonlóan, a magyarországi út egyes állomásainak társas alkalmai is többször fejeződtek be az argentinai magyarok gyakorlatilag minden (a Magyar Centrumhoz tartozó vagy nem tartozó) csoportja által kedvelt és művelt magyarnótázással. Amikor ezekben a helyzetekben útja során a kórus magyarországi társakra lelt, a csoport fokozott mértékben élte meg Magyarországhoz és a magyarsághoz, illetve a bennük együttesen megtestesülő kulturális értékekhez való kapcsolódását.²⁵²

²⁵⁰ Carpincho a föld legnagyobb testű, Dél-Amerikában honos rágcsálója; a bőréből készült tárgyak nagy becsben állnak Argentínában.

²⁵¹ Az alpaka és az ezüst megmunkálását a Río de la Plata környékén igen magas szinten művelik. Hogy az ajándékot illetően a kórus szándékához hű legyek, idézem szakavatott argentinai magyar olvasóm ide kapcsolódó kommentárját: „Csak rövid megjegyzés, hogy az ajándékokat nagy gonddal választottuk ki, és igyekeztünk »személyre szabni«, vagyis egyénileg kigondolni, mi okozna az illetőnek örömet, vagy mi illik hozzá. Ahogy leírod, úgy is lehetne értelmezni, hogy mindenki a fölisorolt ajándékokat kapta (de ez részemről már szörszálhasogatás...)”

²⁵² A negyvennyolcasok és a kórus tagjai a magyar nóták hatalmas, budapesti cigányprímásokat megdöbbenítő, aktív repertoárjával rendelkeztek. E dalok ismerete nem kórustevékenységükből fakadt. Terepmunkám során már Buenos Airesben is feltűnt, milyen csalódottságot keltett a kolónia tagjaiban, amikor az együttes nótázás alkalmával kiderült egy-egy magyarországi látogatóról, hogy nemcsak hogy nem ismeri magyarnóta-repertoárjukat, de még „egy saját nótája sincs”. Egyébként erősen tartotta magát körükben a vélekedés, miszerint a magyar nótá a magyar népdalkincs része lenne, és elvetették azt a lehetőséget, hogy ezek többsége pontos szerzővel rendelkező műdal.

Számos alkalommal nyílt erre lehetőség, először éppen a vendéglátó katolikus pap által adott vacsorán. A vacsora úgy fél óra elteltével csoportos dalolásba csapott át, magyar nótákkal indult, kuruc dalokkal, operettrészletekkel folytatódott. Ezeket az argentinai magyarok kívülről tudták, általában nemcsak egy, hanem több versszakkal is. A vendéglátó plébános egyenrangú partnernek bizonyult az éneklésben, sőt felpattant és táncra perdült, bevonva ebbe a kórus több tagját is. A magyarnótázás egy másik, teljesebb alkalmát kínálta a Mátyás pincében elköltött csoportos vacsora, ahol a magyar kolónia által Buenos Airesben már évtizedek óta hiányolt cigányzenekar mellett mulathattak.²⁵³ Az egynapos vidéki út során egy kisebb település helyi népdalköre látta vendégül a kórust. A nap programja egy uzsonnával és szünni nem akaró közös énekléssel ért véget. A helybeliek dalkincse a Buenos Airesbe elvetődő, illetve a Budapesten megismert emberekével szemben jelentős átfedésben állt az argentinai magyar látogatókéval, így együtt énekelhettek. A hazafelé úton a buszban a dalos kedvről és táncos lábáról közismert második generációs negyvennyolcas férfiú egyre azt ismételte, hogy „hiába, a magyar paraszt az, aki igazán megőrizte a magyarságot, most láttuk”.²⁵⁴

A hasonlóság, az együvé tartozás tapasztalatai mellett szembesültek a magyarországi és az argentinai magyarság és szokások különbözőségeivel is. E különbségről őrzött argentinai – és magyarországi – nézetek nagy tradícióval rendelkeztek, több évtizedes múltra tekintenek vissza.²⁵⁵ Ezek egyes esetekben meglepetést, bizonytalanságot vagy bosszúságot keltettek. A korábban említett *komissió* tagjainak budapesti kommentárjai elárulták, hogy egyes ügyekben milyen nehézkesen és milyen alacsony hatékonysággal, micsoda bosszúságok árán sikerült csak együttműködni a koncertkörút szakmai részének, a koncertek előkészítésének, a programok szétosztásának magyarországi szervezőivel. Bár e negatív tapasztalatok részben a kommunikáció félrecsúszásaiából is eredeztethetők,²⁵⁶ nagyobb szerep tulajdonítható annak, hogy a Hungária Egyesület körül létrejött magyar közösség hatékony, utolsó részletig kidolgozott és időzítt, katonás szervezési technikáival és jártasságaival szemben egy mégolyan jó szándékú magyarországi rendezvényszervező is alulmarad.

²⁵³ A most negyvenes és ötvenes éveiben járó második generáció gyerekkorában, sőt ifjúkorában is, volt még magyar cigányzenekar Buenos Airesben. Kurucz László több bekezdést szentel a kolónia életében betöltött szerepüknek, közkedveltségüknek. Lásd Kurucz 1999. A budapesti tartózkodás első napjainak egyik leggyakoribb kérdése volt, merre találhatók azok az éttermek, ahol cigányzenekar játszik.

²⁵⁴ Az éneklés szerepéről lásd az 5. fejezet *Magyar néptánc és zene* című alfejezetét.

²⁵⁵ Az okok felfejtésével külön tanulmány foglalkozik, itt annyit érdemes megemlíteni, hogy azok a negyvennyolcasok politikai beállítottságával, valamint az argentin környezetben kialakított etnikai túlélési stratégiájával állnak összefüggésben. A magyarországi álláspontot szemléletesen tükrözik a Némethy Kesserű Judit által bemutatott dokumentumok és iratok. Némethy 2003, 17–19, 29–113.

²⁵⁶ A *komissió* egyik tagja mesélte bosszúsan, hogy a kórus útjának ügyében felvette a kapcsolatot egy magyarországi hivattal, ahol az ügyintéző hölgy több levélváltás és telefonbeszélgetés után sem tudta megjegyezni a nevét, és többszöri méltatlankodása után is következetesen más néven szólította őt.

A magyarországi oldal álláspontját, illetve a magyar–magyar kapcsolatok érzékeny természetét egy olyan epizód világítja meg, amelynek főszereplője a kórus egy magyarországi – időközben Budapestre visszaköltözött – tagja. Buenos Airesben hivatalos kiküldetés révén töltött néhány évet, részvételét a Coral Hungariában a hivatalos magyar–magyar kapcsolatok javulása egyik állomásának tekintették. A tervek és előzetes megállapodás szerint a kórusmunkában egyébként nagy tapasztalatú és képzett hölgy közreműködésére egyaránt számított a karvezető és az énekkar is a magyarországi szereplés során. Nem ő volt az egyetlen magyarországi „profí” énekes, aki közreműködött a koncerteken. Számukra előre elküldték az új argentin darabok partitúráit, de valami véletlen folytán az említett hölgynek elfelejtették ezeket előre eljuttatni. A kamaraegyüttes első budapesti próbájának szünetében dült arccal jött ki a teremből: „Na, nekem ebből a szémségből elég volt. Megyek, én itt nem fogok énekelni. Eleget viselkedtem Buenos Airesben. [...] Azt azért tudják, hogy valamennyire értek a zenéhez. De nem érdekel. Kérdezem benn, hogy nincs-e kotta az új darabokból? Erre azt válaszolja nekem a nem-mondom-meg-a-nevét-ki, hogy minek, aki nem volt ott az összes próbán, az úgyse énekelhet a kórusral. És nekem nem küldtek kottát, pedig a többi magyarországinak előre eljuttatták. És ha nekem megtiltják, hát nem énekelek.” A nagy kórus kinn várakozó tagjai megpróbálták csitítani, engesztelni, és gyerekek módjára szó szerint körbeugrálták. Végül az egyikük (ötven körüli második generációs, negyvennyolcas hölgy) huncut képpel elébe térdepelve esdekelt bocsánatért: „Elfogadod?” „Majd meggondolom.” A közösségi konfliktuskezelés több évtizedes múlta visszatekintő rutinjának köszönhetően e magyarországi résztvevő az összes magyarországi koncerten fellépett az együttesel.

LIMINÁLIS PILLANAT: RITUÁLIS TALÁLKOZÁS A REPATRIÁLT PATRIÓTÁKKAL

Az argentinai magyar bevándorlók és leszármazottaik egy méreteit tekintve szerény, ám 1990 óta fokozatosan gyarapodó csoportja ma Magyarországon él. A „repatriálás” általam megismert esetei egy kivételével mind a rendszerváltást követő években következtek be. Az argentinai magyar kolónia tagjai a *repatriál* és a *hazatelepiül* kifejezésekkel utalnak a nemzetközi migrációs folyamat e mozzanataira, használva ezt a fogalmat akkor is, ha az esetek közel felében a lakóhelyváltozásban érintettek Argentinában született, többnyire második és harmadik generációs személyek.²⁵⁷ Akadnak, akik egyenesen Argentinából költöztek Magyarországra, vannak azonban olyan személyek és családok is, akik egy észak-amerikai országba tett néhány évtizedes kitérő után állapodtak meg végül Magyarországon.²⁵⁸ Egy Észak-Amerikán át

²⁵⁷ E fejezet argentinai magyar lektora a visszatelepültekkel kapcsolatos szóhasználatot ekként kommentálta: „Használhatnál egy most már Magyarországon is ismeretes neologizmust, amelyet mi itt már régebben emlegettünk: 'visszidensek'!”

²⁵⁸ A hatvanas években az Argentinába érkezett magyarok körében nem elhanyagolható mértékű továbbvándorlás volt megfigyelhető. Terepmunkám során kiderült, hogy ez a migrációs folyamat az Amerikai Egyesült Államok és Kanada felé irányult. Lásd még erről a 2. fejezetet.

visszavándorolt második generációs, negyvennyolcas magyar férfi meghívta a Coral Hungariát, hogy magyarországi látogatása csúcspontjaként és koncertkörútja befejezeként otthonában egy kerti vacsorán találkozzon a Magyarországra viszszaelepült argentinai magyarok csoportjával.

Az eseményen, amelynek helyszíne egy tágas budai villa és annak kertje volt, több mint száz személy vett részt, és töltött káposztát vacsorázott. A kórus tagjai és a közelmúltban visszaelepédettek, valamint az éppen Magyarországon látogató argentinai magyarok mellett meghívást kapott Argentína magyarországi nagykövete és konzulja, valamint az Argentínában a közelmúltban szolgálatot teljesített magyar diplomaták egy része is.

Az est történéseit az érkezések utáni üdvözlések, valamint a vacsora elfogyasztását követően a közösség érzelmi megélésének egyre fokozottabb mértékben megnyilvánuló gesztusai kísérték. Az érzelmi megnyilvánulások intenzív szakasza egy csoportos fényképezkedéssel kezdődött. A villa két szintjét összekapcsoló beltéri lépcső fordulójában először azok a lányok és asszonyok zsúfolódtak össze, akik valaha magyar cserkészek voltak Argentínában, idősek, középkorúak, fiatalok, gyerekek vegyesen, úgy húszan, köztük hat-hét kórustag, egy Németországban, illetve egy Svájcban élő, ötven év körüli hölgy, valamint nyolc-kilenc, néhány éve Magyarországon élő harmadik és negyedik generációs magyar. Először csak ültek a lépcsőfordulóban, és tekintettek kifelé a nappaliba és a kertbe, hogy ki is hiányzik még a készítendő fényképről. Amikor meglátták, akit szemükkel kerestek, nevét kórusban skandálva hívták, hogy csatlakozzék. Vagy négy-öt géppel készítettek róluk képeket. Aztán kézjelekkel kísért cserkészdzalt kezdtek el énekelni, amelyet mindannyian ismertek, és azonos kézmozdulatokkal kísérték. Egy második dalt is elénekelték, az elsőt és a másodikat egyaránt gyorsuló tempóban, és egyre fokozódó hangerővel. A női csoport csak arra a javaslatra széledt szét a lépcsőről, hogy a fiúk is álljanak össze egy hasonló fénykép elkészítéséhez. A vacsora este nyolckor kezdődött, a fényképezkedésre tíz felé került sor. Utána többen indulási szándékukat jelezték, nem tudván, miként jutnak haza a hegytetőről. A tömeges indulásra viszont, eredetileg annak apropóján, hogy három argentin kórustag másnap elutazni készült Magyarországról, a jelenlevők csoportos búcsúzkodásba kezdtek „*Hacemos una ronda*” (Formáljunk kört!) felkiáltással. Először a kórustagok álltak körbe a kertben, és megfogták egymás kezét. Aki a kórustagok közül indulni készült, azt visszaparancsolták, és amikor így összeállt a kör, elkezdtek azok a magyarok is bekapcsolódni a körbe, akik eddig kívül maradtak, egészen addig, míg az est résztvevőinek úgy háromnegyede be nem állt, és a kör teljesen kiszélesedett, egy része a teraszon állt már, másik fele a kert végéig ért. Az argentin és magyar diplomaták néhány vendéggel tovább üldögéltek a kerti asztalok mellett. Amikor a kör elérte végső formáját, a kórus a másnap hazaindulóktól közfelkiáltással egy-egy dalt kért. Ezután a kör összes tagja dalba fogott, elénekelték a kórus repertoárjában is szereplő *Esti dalt*, az *Alszik a tábornok* a *Kis keze lányom* dallamára, valamint az argentin *La nochera* című észak-argentinai népdalt spanyol nyelven. Végül egy együtt kiáltott *Szervuszatok!* után bomlott föl a kör, ami után a távozók többsége egyénileg már nem búcsúzkodott. Ez a közösségi együttlét az új, magyarországi

környezetben rituális formában erősítette meg a Buenos Aires-i Magyar Centrum tagjainak együvé tartozását, és szimbolikusan is megjelenítette Argentínához és Magyarországhoz való egyidejű kapcsolódásukat.

A Coral Hungaria létrejötte és összetétele, a Buenos Aires-i Magyar Centrum intézményrendszerében betöltött helye és szerepe, első magyarországi látogatása és az ehhez kapcsolódó tapasztalatok számos, az argentínai magyar diaszpóra vizsgálatának szempontjából fontos problémakört érintettek. Mint láthattuk, az együttes az 1990-es évek legvégén működő argentínai magyar intézményektől eltérő jellemvonásokra tett szert, amelyek élesen megkülönböztették a Magyar Centrum és általában a Buenos Aires-i magyarok a kutatás időszakában még létező azon intézményeitől, amelyeket az argentínai magyar közösségi élet második virágkorában, az 1950-es és az 1970-es évtizedek közt hoztak létre. A kórus a Buenos Aires-i magyar közösség életének egy olyan pillanatában jött létre, amikor az gyengült, és létszámát tekintve zsugorodott. Bár a kórusnak volt egy olyan központi magja, amelynek tagjai egymással szoros kapcsolatban álltak, és a Magyar Centrumban is kulcsszerepet tölthettek be, létszámukat a közösségi életben az utóbbi időben más formában részt nem vevő argentínai magyarok, a nagyságrendjüket tekintve egyébként elhanyagolható létszámú magyar nemzetiségű friss bevándorlók, valamint nem magyar származású argentinok együttesen jóval meghaladták. A kórus egy új és sikeres inkorporációs kísérletet jelentett a közösség fennmaradása szempontjából kritikus pillanatban, hiszen a közösség hagyományos elzárkózó magatartása a magyarul nem beszélők, illetve a nem a közösséghez tartozó magyarok iránt rövid idő alatt megváltozott, és a kórus marginális peremhelyezetből az olivosi magyar közösség argentínai és magyarországi névjegyévé vált. Ezt a folyamatot érzékeltette a karagnő megjelenése, személyének, munkájának egyre növekvő mértékű elfogadottsága. A kulturális generativitás felnőttkorban megjelenő törekvése tehát, amely ebben az esetben a magyar zenei kultúra ápolására és terjesztésére irányul, kedvező körülménynek bizonyult a nyitás és az elzárkózás között évtizedek óta vívódó Buenos Aires-i magyar közösség számára. A magyarországi út e kontextusban a csoport egyértelmű konszolidációját jelentette, és az argentínai magyarság zenei nagyköveteivé avatta a Coral Hungariát.

7. BARÁTI KAPCSOLATOK HÁLÓZATÁBAN. MAGYAR ZSIDÓ BEVÁNDORLÓK ELSŐ ÉS MÁSODIK GENERÁCIÓJA BUENOS AIRESBEN: INTEGRÁCIÓS STRATÉGIÁK ÉS IDENTIFIKÁCIÓ

Ebben a fejezetben arra teszek kísérletet, hogy gyarapítsam a Kárpát-medencén kívül élő magyar zsidó migránsokról és migráns közösségekről való ismereteket.²⁵⁹ Felmerülhet, hogy a „nyugaton” élő magyar zsidó közösségek kutatásának kérdése irreleváns, hiszen e személyek és csoportok azonosságtudatában a befogadó országuk zsidó közösségéhez való kapcsolódás válik elsődleges identifikációs elemmé. Különösen Izrael állam létrejötte óta jelent meg a különféle földrajzi és kulturális térségekből származó zsidók közötti kulturális különbségeket elmosó törekvés diskurzusa. Az émikus adatok ugyanakkor azt mutatják, hogy a bevándorló országokban, például az USA-ban és Izraelben a zsidó közösségek kulturális életében tovább erősödnek e különbségek.²⁶⁰ A nagy létszámú és eredetét tekintve igen heterogén argentinai zsidó közösségen belül például teljesen mást jelent német zsidónak lenni, mint lengyel vagy orosz zsidónak. Az argentinai bevándorló-közösségek kutatásában az alkalmazott módszertan és az elemzett anyag gazdagsága szempontjából is úttörő jelentőségű volt a különböző argentinai zsidó közösségek, az egyes speciális zsidó bevándorló hullámok vizsgálata. Egy gerontológus-pszichológus terapeuta a Buenos Aires Belgrano városrészében élő, első generációs német zsidók csoportját kutatta.²⁶¹ Egy antropológus-történész kutatópáros az Olaszországból 1938 és 1948 között érkezett zsidó bevándorlók élettörténeteit és argentinai beilleszkedésüket tárta fel.²⁶² A kibocsátó ország erős identifikációs eleme és értékkategóriája az argentinai zsidó közösségeknek.²⁶³ Buenos Aires-i tereptapasztalataim azt mutatták, hogy ez bizonyos mértékig a magyar zsidó közösségre is érvényes volt.

A Buenos Airesben megismert, többségükben másodgenerációs, magyar zsidó bevándorlókkal kapcsolatos megfigyelések és tapasztalatok szervesen kapcsolódó egységként illeszkedtek a kötetben bemutatott, az argentinai magyar bevándorlók intézményi és közösségi életét feltáró vizsgálat témájába. Hangsúlyozni szeretném ugyanakkor, hogy a Buenos Aires-i kulturális antropológiai terepmun-

²⁵⁹ Az Argentína felé irányuló magyar zsidó migráció nagyságrendjével kapcsolatos kérdésekről lásd a második fejezetet.

²⁶⁰ Papp 2004.

²⁶¹ Schwarcz 1991.

²⁶² Smolensky-Jarach 1999.

²⁶³ Vö. Avni 1991.

kának elsődlegesen nem azzal a szándékkal vágtam neki, hogy az ott élő magyar zsidó bevándorlók egyes generációit kutassam. Eredeti tervem szerint a Buenos Airesben még működő magyar bevándorlóintézményekre és az ezen intézmények életében kisebb-nagyobb rendszerességgel részt vevő személyekre kívántam összpontosítani az adatgyűjtést. Kiinduló kérdésem az volt, hogy miért és hogyan maradnak meg, maradnak fenn generációkon keresztül a bevándorlóintézmények, és milyen módon válnak az etnikai identitás fontos kötőelemévé. Amint azt alább látni fogjuk, a Buenos Airesben élő magyar zsidó bevándorlók éppen az intézmények hiányából fakadó különbségek megjelenése miatt kínálnak jó lehetőséget az intézményes háttérű argentinai magyar bevándorlócsoporthoz való összehasonlításra.

Térjünk azonban vissza a Buenos Aires-i terepmunka kezdeti szakaszához és ahhoz, hogyan kerültem kapcsolatba magyar zsidó interjúalanyaimmal. A Magyar Centrum vonzáskörén belül az előző fejezetekben bemutatott, baráti és rokoni szálak sűrű hálózatával átszőtt, aktív tagságát tekintve viszonylag kis létszámú kör, zárt közösség intézményes életébe nyertem betekintést. E kör aktív tagsága második és harmadik generációs bevándorló volt, akik többségének erőteljesen antikomunista, illetve a két háború közötti Magyarország hivatalos értékeivel azonosuló szülei, nagyszülei közvetlenül a második világháború után hagyták el Magyarországot. Más bevándorlócsoporthoz képest, a két háború között érkezett ún. „régik magyarok”, a magyar zsidók és a vidéki magyar kolóniák leszármazottai tapasztalataim szerint sokkal ritkábban jelentek meg például a Hungária Egyesület rendezvényein.

A Délamerikai Magyar Hírlap utolsó oldalán feltüntetett argentinai magyar intézmények jegyzékében magyar zsidó klub, egyesület, templom a vizsgálat idején nem szerepelt. Argentín ismerőseimtől korábban megtudtam azonban, hogy létezett, sőt a mai napig létezik egy AMZSE (azaz Argentinai Magyar-ajkú Zsidók Egyesülete) elnevezésű szervezet, tagságának soraiban azonban az utóbbi évtizedekben, nevük ellenére, nincsenek magyar ajkú zsidók. Annak érdekében, hogy más magyar bevándorlócsoporthoz képest is elérhessem, argentin barátaimat kértem meg, amennyiben ismeretségi körükben magyarokról tudnak, segítsenek velük kapcsolatba lépni. Kaptam néhány telefonszámot, és néhány így fellelt személy kapcsolathálója szerint az argentinai magyar zsidó bevándorlók kapcsolathálózatának a Hungária Egyesületből ismert körrel nem érintkező, új univerzuma nyílt meg előttem.

A továbbiakban az e körben megismert személyekkel folytatott beszélgetések alapján három témát érintek részletesebben. Először néhány szempont segítségével röviden jellemzem tizenhat beszélgetőpartneremet és az anyaggyűjtés körülményeit. Azt követően az argentinai magyar zsidóság intézményeinek helyzetét mutatom be, múltbeli és jelenlegi állapotát vetem össze. Végül áttekintek néhány olyan sajátosságot, amelyek a gyűjtött anyag alapján a Buenos Airesbe a történelmi Magyarország területéről a két világháború között, illetve a második világháború után kivándorolt magyar zsidó személyek második generációját, etnikai kötődéseiket jellemzik.

AZ INTERJÚALANYOK

Már előljáróban hangsúlyozni szeretném, hogy ez a fejezet Buenos Aires-i magyar ajkú zsidó személyekről, azok egy általam megismert laza kapcsolathálóba rendezhető csoportjáról, illetve egy-két elszigetelt egyénről szól, és nem egy reprezentatív mintavételen alapuló vizsgálat eredményeit mutatom be.²⁶⁴ Az interjúkat kisebb-nagyobb rendszerességgel egy körülbelül hároméves időszak alatt készítettem 1999 és 2001 között.

Tizenhat beszélgetőpartnerem közül tíz nő, hat férfi volt. A tizenhatból öten tartoztak a bevándorlók első generációjához, tizenegyen a másodikhoz. A tizenhat főből hat személy családja, illetve saját maga érkezett Argentínába a két világháború között, nyolcan jöttek a második világháború után, ketten pedig az 1950-es években. Ami beszélgetőpartnereim életkorát illeti, a legfiatalabb közülük 53, a legidősebb 82 éves, átlagéletkoruk 63 év volt. Az életkort azért tartom fontosnak külön megemlíteni, mert terepmunkám egyik fontos tanulsága volt, hogy egy adott személy élete egyes szakaszaiban eltérő módon viszonyul etnikus gyökereihez, eltérő jelentőséget tulajdonít nekik.²⁶⁵ Beszélgetőtársaim közel kétharmadával találkozásainkkor váltogattuk a magyart és a spanyolt, négyükkel csak spanyolul, két személlyel pedig mindig következetesen magyarul beszélgettünk, és általában adatközlőim döntése szabta meg, hogy mikor váltottunk egyik nyelvről a másikra.²⁶⁶

Átlagosan két és fél alkalommal találkoztam mindannyiukkal, voltak, akikkel csak egyszer, voltak, akikkel háromszor, négyszer, sőt ennél többször is. A helyszínek is elég változatosak voltak, eleinte többnyire kávézókban, illetve a Buenos Aires-i Soá Múzeumban találkoztunk, később pedig vagy én mentem látogatóba hozzájuk, vagy ők jöttek el hozzám. Többségük kezdettől fogva érintettnek tűnt kutatásom témájában, és szívesen töltött időt azzal, hogy magyar vonatkozású múltjáról és jelenéről, az ennek tulajdonított jelentőségről, többes kötődéseikről beszéljünk. Több esetben maguk kerestek meg azzal, hogy folytassuk a beszélgetést, amely többnyire erős érzelmi reakciókat váltott ki beszélgetőpartneremből, és amelynek – úgy tűnt – bizonyos terápiás funkciója is volt.²⁶⁷

Jellegzetesen ismétlődött az a mód, ahogyan az e csoport tagjait lazán egybefűző baráti kapcsolatháló újabb tagjai látókörömbe kerültek. Legelső alkalommal felhívtam az argentin ismerősömtől kapott „magyar telefonszámot”, egy második generációs, 1945 után kisgyerekként érkezett hatvan év körüli hölgyet, akivel találkozót beszélgettünk meg. Mielőtt elbúcsúztunk volna, megkérdeztem, tudna-e ajánlani még valakit, akit meg lehetne interjúvolni. Gondolkodott egy pillanatig, aztán emlékezetből felsorolt nyolc nevet és nyolc telefonszámot argentinai magyar ismeretségi köréből.

²⁶⁴ Ez egy következő kutatás feladata lehetne.

²⁶⁵ Ezzel és a generativitással kapcsolatban lásd még a 6. fejezetet.

²⁶⁶ Vö. Kovács–Melegh 2000.

²⁶⁷ Lásd Vajda 2006.

E csoport tagjai beszélgetéseink során rendszeresen a magyar zsidó személyekre utaltak magyarként. A továbbiakban ebben a fejezetben a „magyar” magyar zsidót jelent nemcsak az idézetekben, hanem az elemzés és a deskripció során is. Az interjúk kezdetén mindkettőnk által ismert, de kimondatlan tényként kezeltük interjúalanyaim zsidó származását. Terepmunka-jegyzeteimet áttekintve több részletből, mozzanatból következtethettem arra, hogy e csoport újabb tagjával készíthetek interjút. Az alább felsoroltak közül egyes esetekben egyszerre több is szerepet játszott. 1. Zsidó témával foglalkozó argentin kutatókon keresztül kerültem vele kapcsolatba. 2. Beszélgetőpartnerem már kezdeti telefonbeszélgetésünkön nyomatékosan hangsúlyozta, maga és családja soha nem járt az olivosi magyar klubban. 3. Adatközlőm családneve is több esetben bizonyult irányadónak e tekintetben. 4. Ha az argentinai magyar intézményekre terelődött a beszélgetés, a nagyszámú magyar zsidót is tömörítő Törekvést, esetleg a „rég magyarok” leszármazottai esetében az Avellanedai Magyar Egyesületet, illetve az Argentínai Magyar-ajkú Zsidó Egyesület nevét említették. 5. A rokonság számbavételénél kiderült, hogy a „családot legyilkolták a háború alatt”. 6. Ritkábban első beszélgetésünk vége felé, gyakrabban második vagy harmadik találkozásunkkor elhangzott szövegszerű utalás a család zsidó identitására.

E csoportnál az anyaggyűjtés módja tehát eltért a Hungária Egyesület vonzáskörében alkalmazott módszertől: itt nem nyílt tere az intézményen belüli közösségi élet résztvevő megfigyelésének, nagyobb jelentőségre tett szert viszont az interjúzás és ilyen módon szövegek, migráns narratívák generálása.²⁶⁸ Megfigyeléseimet ebben az időszakban is folyamatosan terepmunkanaplóban vezettem. A gyűjtött anyag áttekintésekor feltűnt, hogy e csoportban előfordulnak bizonyos ismétlődő jegyek, amelyek eltérnek a Hungária Egyesületen belül megfigyeltektől. E jegyek számbavétele előtt bevezetésként röviden áttekintem az argentinai magyar zsidó közösségi élet egykor létezett intézményes hátterét.

AZ ARGENTÍNAI MAGYAR ZSIDÓ INTÉZMÉNYEK

Az argentinai magyar intézmények, és ezeken belül különösen a klubok, illetve egyesületek jelenségét és jelentőségét nem érthetjük meg az Argentínában a közelmúltig virágzó és százezreket tömörítő klubok rendszerének érintése nélkül.²⁶⁹ E társadalmi intézményrendszer kialakulása az angolok argentinai jelenlétéhez kapcsolódik. Ők hozták létre Argentínában a vasúthálózatot, valamint a marhahúst feldolgozó és exportra előkészítő üzemek láncolatát. A vasútépítés alatt az Egyesült Királyságból különféle társadalmi csoportok tagjai érkeztek, és telepedtek meg Argentínában hosszabb távú munkalehetőség reményében. Lakóhelyük közelében saját egyesületeket, klubokat létesítettek. Buenos Aires Hurlingham nevű kertvárosá-

²⁶⁸ Vö. Kovács–Melegh 2000.

²⁶⁹ Vö. Gorelik 1996.

ban például két ilyen klub is létrejött, az egyiket a vasútépítési munkálatok felső vezetését ellátó angolok, a másikat az ugyanott középkáderként dolgozó írek alapították. A klubrendszer a 20. század közepére a legfelsőtől a legalsó rétegig átjárta az argentin társadalmat, olyannyira, hogy a legszegényebb negyedekben is alakultak helyi klubok, egyesületek.

A klubok a társadalom rendkívül széles rétegeit tömörítették, és különféle szolgáltatásokat nyújtottak számukra. Voltak közöttük államiak és magánkezdeményezésből létrejöttek, etnikus alapon szerveződők, akadtak sportklubok, valamint a hétvégi szabadidő, illetve a nyári vakáció eltöltését biztosítók. Egy adatközlőm a Sociedad Hebráica Argentina nevű klubról az alábbiakat mesélte:

„Az *Hebráica* egy klub, egy nagyon nagy zsidó klub volt, amikor Argentínában voltak nagy klubok. Volt egy nagyon fontos klubélet, amikor a világnak a legnagyobb klubjai itt voltak Argentínában. És most privatizáltak mindent, privatizálták a tornát, privatizáltak mindent Argentínában, és ezek a nagy klubok tönkrementek. A nagyok voltak *associacion civil sin fines de lucro*.²⁷⁰ A nagy klubok, a *Hebráicába* volt, amikor volt negyvenezer tag. Ilyen óriási nagy klub. És volt neki *revista*,²⁷¹ és volt nekik ilyen, hogy hívják, *programa de radio*,²⁷² ők hozták Einsteint Argentínába 1924-ben. Volt itt nagyon-nagyon fontos klubélet. Voltak óriás klubok, mint *River*,²⁷³ még most is van, de az emberek nem mennek ilyen klubokba. Most van az a *country club*,²⁷⁴ az ilyen dolgokba mennek. A nagy városi klubok tönkrementek.”

A bevándorlók klubjai, egyesületei e klubok rendszerébe illeszkedtek, és az etnikus alapon szerveződő társas élet színterének, valamint az újabb generációk etnikus szocializációjának biztosítása mellett sok esetben azokhoz hasonló feladatokat is elláttak. Az AMZSE központi épülete a Buenos Aires belvárosában elhelyezkedő Colombres utcában állt. A mai napig létező épület adott otthont a közösség rendszeres találkozóinak, a kártyapartiknak, a műkedvelő színelőadásoknak.²⁷⁵ A nagyobb ünnepeket, illetve a *bar micvo* ünnepélyes eseményeit a klubház ideiglenesen imateremmé alakított dísztermében ülték meg. A hatvanas évek közepétől a La Plata óriás tölcseértorkolatába ömlő Paranáy folyó deltájában, a Buenos Aires-i

²⁷⁰ Non-profit civil szervezet.

²⁷¹ Folyóirat, rendszeres időszaki kiadvány.

²⁷² Rádióműsor.

²⁷³ Club Atletico River Plate. 1901-ben alapították Buenos Aires La Boca nevű negyedében. Labdarúgócsapata nyerte Argentína legtöbb hazai bajnokságát.

²⁷⁴ *Country club* vagy *country*: eredetileg klubformában létrehozott, fallal körülvett, zöldövezeti lakónegyed, saját őrző-védő szolgálattal, esetleg közös társas terekkel, úszómedencével. Az első – többnyire golfpályákat is magukban foglaló – countrykat az 1960-as években hozta létre a Buenos Aires-i arisztokrácia. A kilencvenes évekig csupán néhány létezett belőlük, a hétvége eltöltésének helyszínéül szolgáltak. A kilencvenes évektől számuk ugrásszerűen megnőtt, és a középosztály egyre szélesebb rétegeinek állandó lakóhelyévé váltak.

²⁷⁵ Az AMZSE létét kiadványok, periodikák, egyesületi értesítők dokumentálják. Argentínai Új Kelet 1937–38; Hatikva 1947–70; forrás: Némethy 2003, 334.

klubok példáját követve, egy nagyobb folyóparti területen magánstrandot hoztak létre tagságuk számára, amely a közösségi élet központi színterévé vált. Az AMZSE, az egyetlen ma működő zsidó egyesület mai tagsága lengyel és orosz zsidó bevándorlók leszármazottaiból tevődik össze. Argentínai magyar zsidó intézmények ma már nem működnek. De mi történt az AMZSÉ-val és a magyar zsidó bevándorlók más egyesületeivel? Hiszen Kurucz László a *Magyarok Argentínában* című, a kezdetektől 1950-ig terjedő időszakot bemutató kötetében a 20. század első felére vonatkozóan több körről, templomtársaságról, klubról és természetesen köztük a több magyar egyesület fúziójából 1939-ben létrejött AMZSÉ-ról is említést tesz.

A második világháború után és főleg a zsidó állam megalakulását követően váltás következett be az intézményekhez kötődő argentinai magyar zsidó ifjúságnevelésben, és mentális eltávolodás is megfigyelhető volt Magyarországtól. Mindemellett az 1960-as évek közepéig a magyar zsidó bevándorlók több generációját tömörítette magába az AMZSE. Egy interjúalanyom – az AMZSE egyik volt elnökének felesége – szerint azonban a hatvanas években az egyesületen belül feloldhatatlan konfliktus alakult ki az ún. „öregek”, azaz a második világháború előtt kivándoroltak, illetve a háború után érkezett magyar zsidók egyes képviselői között. Elmondása szerint e konfliktus okai a két bevándorló hullám gazdasági sikerességének eltéréseiből fakadtak, és e strukturális okok, illetve személyi ellentétek végül nem szakadáshoz, kettéosztódáshoz, hanem a klub tagságának széthullásához vezettek.

Egy másik magyar szervezet a *Magyarok Argentínában* című kötetben ugyan csak többször említett és az interjúk során is felbukkanó Törekvés Egyesület elsődleges jellemzője volt, hogy erőteljesen baloldali beállítottságú tagságot tömörített, és csak második a fontossági sorban, hogy tagjainak többsége – Kurucz információi szerint – magyar zsidókból állott.²⁷⁶ A Törekvést az argentin hatóságok a hatvanas években ideológiai okok miatt bezáratták.

Két interjúban is utalás hangzott el arra vonatkozóan, hogy a negyvenes években egy Buenos Aires-i argentin felső középosztálybeli társasági klub, a Club Social e Industrial de Palermo rendelkezett egy elszigetelt belső tagozattal, amely közel negyven magyar zsidó családot számlált. Az említett klub egyébként nem zsidó egyesület volt. Működésének egy beszélgetőpartnerem visszaemlékezése szerint az vetett véget, hogy Perón elnök döntése nyomán az egyesület értékes, a belvároshoz közeli ingatlanjait az állam kisajátította.

Az argentinai magyar zsidó egyesületek, klubok megszűntek, a kapcsolattartás a személyes kapcsolathálók, az intézményen kívüli szociabilitás alapján kezdett szerveződni. A Buenos Aires-i Museo de la Shoá az 1990-es évek közepe óta bizonyos értelemben intézményi funkciókat tölt be. A háború után Argentínába érkezett, főleg első generációs magyar zsidók egy kisebb csoportjának rendszeres találkozóhelye volt.

²⁷⁶ Kurucz 1999, 255.

A BUENOS AIRES-I MAGYAR ZSIDÓ BEVÁNDORLÓK CSOPORTJÁNAK JELLEMVONÁSAI

Mit jelent beszélgetőtársaim számára magyar zsidónak lenni Argentínában?²⁷⁷ Vajon magukat egy speciális bevándorlócsoporthoz tartozónak tekintik-e? Bár szétszórta élnék, és nincsenek közösségi intézményeik, az első és kisebb mértékben a második generáció körében is megfigyelhető volt egy intézményes kereteken kívüli, informális baráti csatornákon keresztül működő magyar szociabilitás. Az Európa legkülönbözőbb országaiból számos hullámban érkezett argentinai zsidóságon belül létező megkülönböztetések is segítettek a magyar identifikációs elem létrehozását. Egyfelől a Magyarországról elszármazott zsidó helyi értéke az argentinai zsidó társadalomban nagymértékben eltért mind a németországi, mind a lengyelországi vagy oroszországi származásától. A német (zsidó és nem zsidó) bevándorlók népes és társadalmi beilleszkedésük, pozíciószerezésük szempontjából az egyik legsikeresebb bevándorlócsoporthoz tartoztak Argentínában. Mind a mai napig nagyszámú, jól működő és sikeres bevándorló tagjaik, valamint németországi kapcsolataik révén komoly erőforrásokat maguk mögött tudó klubokkal rendelkeznek, kiterjedt és az argentinai elitoktatás egyik alappilléreként jelentő iskolahálózatot tartanak fenn. A kelet-európai zsidóságnál átlagosan jóval kevésbé vallásos, a német társadalomba kivándorlásuk előtt már integrálódott és a német kultúra értékeivel az új, argentinai környezetben fokozott mértékben azonosságot vállaló németországi zsidó bevándorlókról beszélgetőtársaim közül többen is azt tartották, hogy az európai zsidó bevándorlócsoporthoz tartoznak „ők vitték a legtöbbször” Argentínában. Ugyanezeken többenre ugyanazzal a lélegzetvétellel a német zsidóktól való különbözőségüknek, különállásuknak is hangot adtak. Alábbi beszélgetőpartnerem évtizedek óta egy második generációs német zsidó férfival élt, elmondása szerint sikeres házasságban.

„**Kérdés:** És a német zsidók jól kijöttek a magyar zsidókkal?

Nem, nem soha. Mert olyan, mint a víz és az ecet. Vagy hogy mondják? Az olaj. Mert a német zsidók nagyon *estructurados*. Nagyon kemények, nagyon jegek. Adok egy pár példát. Nagyon pontos emberek. Nagyon precíz, tiszták. És hideg emberek. És a magyarok, nem vagyunk hideg emberek. Mondjuk, nem tudom másként megmondani neked. Ez ilyen. A férjem sok év után egy kicsit már nem ilyen. Mert a szülei ugyanilyenek voltak. És mindig mondták nekem, hogy igen, mert én cigány vagyok. Mert ez a *folklore* tudod, ezt biztos hallottad már, aki magyar, az cigány. És a cigány az mindig csak magyar. Nem létezik más cigány.

Kérdés: És a magyar zsidó, az nem erősebb kapcsolat?

Nem. Mert a német az először német, és aztán zsidó, és a németeknek a magyar, az magyar és aztán zsidó. Mondjuk, a magyar az ilyen... lenéz, mint ha kevesebb lenne, érted?”

²⁷⁷ Újra hangsúlyozni szeretném, hogy az alábbiakban csupán a bemutatott interjúalanyokkal folytatott beszélgetések tapasztalataira, valamint az Argentínában élő zsidóságra vonatkozó szakirodalomra támaszkodtam.

Hasonló mértékű, bár más tartalmú különállást fogalmaztak meg például a lengyelországi zsidó bevándorlókkal kapcsolatban is. Egy beszélgetőtársam a Soá Múzeumban túlélők számára tartott rendezvény és fogadás tapasztalatait értékelve úgy vélekedett, hogy „a lengyel zsidók műveletlenek, nincs miről beszélgetni velük, és rettenetes szokásaik vannak. A német zsidókkal nem jöttünk nagyon össze, mert azok nagyon németek, hidegek, túlságosan nagy gondot fordítanak a pontosságra, gőgösek, azt gondolják, hogy Deutschland über alles”.

Különállásuk tudata megnyilvánulásaikban teljesen nyilvánvaló módon jelent meg. Egy argentin telefonkönyv lapjain a magyar zsidók és leszármazottaik többsége – a kutatásomban előforduló családnévanyag alapján – észrevétlenül simult be az argentinai magyarok és németek közé. Az argentin köztudat az Oroszországból legnagyobb tömegben érkezett zsidó bevándorlókat családnéveik alapján gondolja zsidónak.

Alfredo José Schwarcz pszichológus és pszichoterapeuta 1985 és 1990 között átfogó felmérést végzett a Buenos Aires Belgrano városrészében élő, Németországból érkezett, német anyanyelvű zsidó közösség tagjai között. A Németországból Argentínába érkezett zsidók – az USA-ba és Izraelbe vándoroltaktól eltérő módon – nem igazították családnéveiket a befogadó ország névhasználatához. Schwarcz egyfelől ezt az Argentína és Németország közötti kulturális távolsággal, azoknak a kulturális elemeknek a hiányával magyarázza, amelyekkel azonosulni tudtak volna, másfelől az argentin társadalom magába olvasztó erejének gyengeségével, az előzetes nyelvismeret hiányával, illetve azzal, hogy a migrációt inkább közösségi, mint egyéni tapasztalatként élték meg.

LÁNCMIGRÁCIÓ

Az első megfigyelés a kijutás mikéntjéhez kapcsolódik, ahhoz, ahogyan a rokoni hálózatok egyes tagjai, kisebb csoportjai eljutottak Argentínába. Erre a folyamatra itt láncmigrációként utalok annak ellenére, hogy a tárgyalt csoport esetében megfigyelt jelenségek nem egyeznek meg teljes mértékben azzal a láncmigrációval, amelyet a századforduló egy településről vagy kistérségből kiinduló, főként gazdasági motivációjú migránsai kapcsán jegyeztek le. Beszélgetőpartnereim, illetve szüleik többnyire nem egyedül és tágabb családjukból olykor nem elsőként, sőt az esetek többségében nem is utolsóként érkeztek Argentínába. Ez egyes esetekben csupán annyit jelentett, hogy egy rokoni csoport (olykor Magyarországról egy időben induló) nukleáris egységei nem egyszerre, hanem néhány év eltéréssel érkeztek meg Argentínába. Másoknál előfordult, hogy a Buenos Airesben korábban megtelepedettek ténylegesen előmozdították, segítették rokonaik, ismerőseik bejutását Argentínába. Az alábbi interjúrészletből kiderül, beszélgetőtársam teljes elsőfokú rokonsága annak köszönhetően kötött ki az ötvenes évek végére Buenos Airesben, hogy az egyik nagybátyja már a háború előtt, 1938-ban odavándorolt, és sikeresen egzisztenciát teremtett.

„Igen, 16 éves koromban jöttem. De én Izraelből jöttem, nem éltem Pesten. Mert Magyarországról a háború végén mentünk Nagybányára, Transzszilvániába. És onnan mentünk Izraelbe, és Izraelből jöttünk.

Kérdés: *Nagybányáról való volt a család?*

Az én anyám Bécsbe született. Az apám Ráckeven. És aztán én Pesten születtem. Ötvenben mentünk Izraelbe. Negyvenhattól ötvenig voltunk Nagybányán. Én 38-ban születtem. [...] Az apámat megölték Auschwitzban. És az egész apámnak a családja, megölték az egészet, nem maradt senki se. A ráckevei apám családjából nem maradt senki se élve. Csak az anyám családjából, mindenki megmenekült, ott senkit sem öltek meg. Csak az apám családjából. [...]

Kérdés: *Anyád családja Pesten volt?*

A férjeiket – mert volt három lány – és egy... az Andor. A három lánynak a férjét megölték, mind a hármat. A férjüknek a családja, mindenkit. De az én anyámnak a családját nem ölték meg, senkit. És egy... volt egy perc, amikor mindenki itt volt Argentínában. És aztán amikor meghalt a nagyanyám, akkor mindenki elkezdett menni. Mert ő összetartotta a családot. És elkezdtek menni, az egyik nagynéném Los Angelesbe, egy unokatestvérem, a másik nagynéném lánya, az is Los Angelesben él. És a nagybácsim itt él Buenos Airesben, és van egy lánya és ő is.

Kérdés: *És '56-ban jött mindenki Izraelen át?*

Nem. A nagybácsim 1948-ban ment el, jött vissza Oroszországból, és elment Bécsig, Bécsbe. Elszökött. És Bécsből jött ide. Mert ez az L., aki először jött, ez vett egy argentin paszportot a *consul argentinótól* Monte Carlóba. Adott neki pénzt, és adott neki egy argentin paszportot. Ő jött ide egyedül '38-ban. És ő hozta össze a családot azután. [...] Ő kémikus volt. És csinált egy szappangyárat. Nem volt nagyon nagy. De dolgozott az összes patikáknak, csinálta a szappant az ő nevükkel. Ezek a nagy patikák csináltatták nála a szappant, meg azon kívül dolgoztak, csináltak ilyen szappanokat, amivel megmosták az ilyen textil dolgokat.”

A megkérdezettek szülei közül többen saját generációjuk tagjait, otthon maradt testvéreiket igyekeztek segíteni. Olykor az mozdította elő a rokoni csoport egyes tagjainak háború utáni bejutását, hogy közülük néhányan korábban már megfordultak Argentínában, sőt tartózkodási engedélyt vagy állampolgárságot is szereztek. E törekvés Argentína közvetlenül a második világháború előtti, illetve a háború utáni bevándorláspolitikájának és olykor egyedi okoknak is köszönhetően nem mindig vagy nem azonnal járt sikerrel. Az alábbi két eset közül az elsőben a történet mesélőjének szülei még az ő születése előtt, a harmincas évek legelején kivándoroltak Argentínába, több évet éltek ott, és argentin állampolgárságot is szereztek. Ez azonban nem bizonyult elégnek ahhoz, hogy közvetlenül a második világháború kitörése előtt lehetővé tegye nyolctagú családi csoportjuk bevándorlását Argentínába, így először Chilébe mentek.²⁷⁸

„Nyolcan mentünk Chilébe. Egy nyolctagú családi csoport. Apám, anyám, a nagynéném, a férje, a két gyerekük és az apai nagyanyám. Azt hiszem, nyolcan vagyunk, és nyolcan érkeztünk Chilébe. [...] A szüleim azelőtt, hogy én megszülettem, 1935-ben, ...nem, előbb, 1930-ban, nagyon fiatalon kivándoroltak Argentínába. És visszatértek Magyarországra, vagyis az már akkor Románia volt, visszatértek Nagyváradra, mert egy nagybátyám, az a nagybá-

²⁷⁸ Az interjú spanyol nyelven készült, itt a szövegrészlet magyar fordítása következik.

tyám, akivel később Chilébe utaztunk, azaz a nagynéném férje, szóval neki volt egy kis bankja. És szüksége volt egy bizalmi emberre, hogy segítsen neki a bankban. Az apám volt ez a bizalmi ember, így apámat és anyámat hívta, hogy térjenek vissza Erdélybe. És ott születtem meg én. No mármost, nem tudom, hogy miért nem Argentínába mentek, hanem Chilébe. Rendelkeztek argentínai tartózkodási engedéllyel és argentin papírokkal. De a család többi tagja nem. A család többi tagja nem... és abban az időben, nem emlékszem, kinek a kormánya volt hatalmon akkor Argentínában, de egy nácibarát kormány volt. És nem engedtek be zsidókat. És Chilében akkor egy szocialista kormány volt hatalmon, aki a nyitott kapuk politikáját gyakorolta. És azt az utasítást adta kelet-európai konzuljainak, hogy adjon vízumokat a zsidóknak.”

A következő esetben egy második generációhoz tartozó, a két világháború között már Argentínában született hölgy, családjá tagjait számba véve elmesélte, hogy édesanyja a második világháború után 1947-ben miként próbált meg beutazási vízumot szerezni a háború alatt megözvegyült nővérenek és két gyermekének.

„Akkoriban a hatóságok nem adtak vízumot a zsidóknak – melleleg szólva a diszkriminációnak egyébként én semmi jelét nem tapasztaltam Argentínában –, nem úgy a náciknak. A nagynénémék vízumkérelmét elutasították, de anyám úgy gondolta, nem hagyja annyiban. Kihallgatást kért Evitától levélben,²⁷⁹ és kapott is egy időpontot. Elment oda, ahol Evita fogadott. Be kellett mennie egy nagy terembe, amely teljesen üres volt. Ott egy hangszóróból utasítást kapott: *Que diga su pedido!* Mondja el a kérését! Anyám elmondta a kérését. És néhány napra rá megkapták a bevándorlási engedélyt. De tragikus módon mégsem utazhattak Argentínába, mert a nagynéném néhány hétre rá meghalt rákban. A gyerekek, akik akkor még nem töltötték be a tizennégyet, ötvenhatban végül Kanadába mentek, ahol nem volt senkijük. Itt legalább vártuk volna mi őket. Ez az epizód aztán – gondolhatod – meggyőződéses, fanatikus peronistává tette anyámat.”²⁸⁰

Ez az Argentína felé irányuló láncmigrációs folyamat – legalábbis az általam megismert esetekben – az 1950-es évek végére lezárult, és az 1960-as évektől egy Észak-Amerika felé tartó migrációs irány vette kezdetét.

NYELVTUDÁS

Az egyes migráns generációk nyelvhasználata és a nyelvcsere, valamint a nyelvtudás migrációkutatásban betöltött kulcsfontosságú szerepét ebben a fejezetben röviden érintem csupán.²⁸¹ Azokra a terepmunkám során végzett megfigyelésekre térek

²⁷⁹ Eva Duarte Perón (1920–1953) Perón argentin államelnök fényűző ruhatáráról, valamint társadalmi szerepvállalásáról és szociális érzékenységéről híressé vált második felesége.

²⁸⁰ A beszélgetés e része spanyolul folyt, itt a magyar fordítás szerepel.

²⁸¹ Az argentínai magyar bevándorlók nyelvtudásával kapcsolatos problémákról részletebben lásd az 5. fejezet nyelvhasználatra vonatkozó alfejezeit.

ki itt, amelyek speciálisan az e fejezetben bemutatott személyekre jellemzők, illetve, ahol erre a szükséges anyag birtokában mód nyílik, összehasonlítom e jegyeket az előző fejezetekben tárgyalt, intézményes háttérrel is rendelkező, argentinai magyar közösség körében gyűjtött adatokkal.

Több helyen utaltam már arra, hogy interjúalanyaim többségével váltogattuk a magyart és a spanyolt, illetve hogy négyükkel csak spanyolul, két személlyel pedig csak magyarul beszélgettünk. A tizenhatból tehát négyükkel nem fordult magyarra a szó, közülük egyvalaki soha, gyerekkorában sem tanult meg magyarul. A másik három személy, egy 55, illetve egy 58 éves, második generációs hölgy és egy hetvenéves, ugyancsak második generációs férfi a középiskola végéig szüleivel magyarul beszélt, azt követően azonban – elmondása szerint – soha többet, sem szüleikkel, sem mással nem kommunikáltak magyarul. E csoport esetében a magyar, illetve a spanyol nyelvek mellett több beszélgetés során említették a jiddist, a hébert, valamint a német és az angol nyelvet is. Többnyire interjúalanyaim kezdeményezésére hosszabb-rövidebb ideig szinte minden beszélgetés témái között szerepelt maga a nyelv is, megjegyzések saját vagy szülei nyelvtudásáról, és gyakran hangzottak el kiegészítő formában előadott anekdoták a nyelvismeret hiányából fakadó helyzetekről.

A magyar, illetve a spanyol nyelv ismeretének természete és mélysége szoros összefüggést mutatott az egyes bevándorlógenerációkkal.

8. táblázat

Áttekintő táblázat az interjúalanyokról születési hely és idő, valamint a bevándorlás éve szerint

Generáció	Férfi/Nő	Születési hely és év	Argentínába érkezés dátuma	Életkor az érkezés idején
1. generáció	♀ (E.)	Huszt, 1926	1948	22
♀♂	♀ (M. W.)	Munkács, 1924	1947	23
	♀ (M.)	Budapest, 1936	1948	12
	♂ (K.)	Budapest, 1926	1947	21
	♀ (B.)	Budapest, 1918	1938	20
	♂ (P.)	Budapest, 1938	1954	16
	♀ (M.)	Budapest, 1934	1948	14
2. generáció	♂ (J.)	Budapest, 1923	1931	8
	♀ (J)	Budapest, 1950	1957	7
	♀ (M.)	Budapest, 1945	1951	6
	♂ (A.)	Szatmár, 1934	1939	5
	♀ (S.)	Nagyvárad, 1944	1949	5
	♂ (G.)	BA, 1931	X	X
	♀ (M.)	BA, 1933	X	X
	♂ (A.)	BA, 1948	X	X
	♂ (É.)	BA, 1925	X	X

Az első generáció képviselői kivétel nélkül folyékonyan és szívesen beszélgettek velem magyarul. Olykor keverték spanyol szavakat is történeteikbe, és ha a történeteik szereplői spanyolul beszéltek, akkor az általuk mondottakat is spanyolul adták elő. Amikor néhány alkalommal a Soá Múzeumban többen beszélgettünk együtt, és magyarul nem értő személyek is a helyiségbe léptek, a mondat közepén spanyolra váltottak, és úgy folytatták tovább. Magyarul régies ízzel, spanyolul gördülékenyen és többnyire hibák nélkül, egyértelműen külföldi akcentussal beszéltek.

A második generáció tagjainak a magyar volt az első nyelve. Születésük után, gyerekkorukban a magyar volt az otthonukban, családjuk körében használatos nyelv. Többen közülük emlékeztek, hogy amikor iskolába kerültek, egy szót sem tudtak spanyolul. Kérdést jelentett számomra, vajon mi magyarázza, hogy a második generáció egyes tagjai képesek voltak megszólalni magyarul, míg mások sokkal kevésbé vagy egyáltalán nem. A legfontosabb tényezőnek a szülőkkel folytatott magyar nyelvű kommunikáció megléte vagy hiánya tűnik. A 63 éves átlagéletkor sejtetni engedi, hogy a szülők generációjából sokan már nem éltek, és néhány beszélgetőpartnerem évtizedek óta most először, az én számból hallott magyar szót. Ugyancsak különbség mutatkozott a két világháború között, illetve a második világháború után érkezett családok második generációjának magyar nyelvi kommunikációs készsége között is: a korábban érkezettek gyermekei általában könnyedebben kommunikáltak magyar nyelven. Kiderült, hogy ők voltak azok, akik még aktívan részt vettek az argentinai magyar zsidó intézményeken belül zajló közösségi életben, és a magyar nyelvű kommunikáció életük során nem csupán legszűkebb családjuk körére, az azon belül létező helyzetekre és viszonylatokra korlátozódott. Ugyanakkor nem csak a társasági klubok tölthették be a nyelvi szocializáció funkcióit. Egyik beszélgetőtársam anyja egy magyar migránsokra specializálódott panziót tartott fenn Chilében a második világháború utolsó éveitől. Interjúalanyom így számolt be gyerekkora e magyar nyelvi környezetéről:

„Anyámnak volt egy panziója, ahol háborús menekülteket fogadott, főként magyarokat. Olyanokat, akik 1945 után érkeztek.

Kérdés: *Magyar zsidókat?*

Bárkit, de főként zsidókat. És ott történt... És ott... emlékszem... volt egy fiatalember, aki egy szót sem tudott spanyolul, amikor megérkezett. Akkor én illetlen szavakat tanítottam neki, és azt mondtam neki, hogy ez azt jelenti, hogy »Jó napot, asszonyom, hogy van?« Emlékszem, hogy az én változatom nagyon... persze addig ment a dolog, amíg rá nem jött az illető. Sokat beszéltem magyarul, mert a panzióban nagyon sokan voltak, akik magyarul beszéltek. A másik dolog pedig, hogy sok olyan országtól eltérően, ahol a bevándorlók gyerekei nem akarnak a szülők nyelvén beszélni... minthogy én rengeteget voltam együtt egy csomó olyan emberrel, akik magyarul beszéltek... nekem nem volt ezzel gondom. Nem emlékszem arra, hogy bármikor is rosszul éreztem volna magamat azért, mert nyilvános helyen magyarul beszéltem.

Kérdés: *És hol beszéltél még magyarul?*

A panzióban, az anyámmal... A panzió egyébként nagy volt, úgy negyven-ötvenen laktak benne. És sokan csak enni jártak oda, mert magyar konyhája volt, és nagyon jó volt az a konyha.”²⁸²

Jóllehet Argentínában az olasz és a spanyol származásnak a 20. század egyes időszakában – főként az éhezés elől érkező nincstelenek tömegei miatt – alacsony volt a társadalmi presztízse, a külföldi akcentus ebben az országban általában mégsem jelentette soha az érvényesülés akadályát. Ezzel együtt, amikor szüleik spanyoltudásáról esett szó, a második generáció képviselőinek arca többnyire lemondó kis grimaszba torzult, amelyet megértő mosoly váltott fel, és az alábbi, a másodgeneráció körében standard mondat követett: „Háblán kásztezsánó ászí.” E spanyol mondatot magyar magánhangzókka, szó- és mondathangsúllyal ejtik ki. Szó szerinti magyar fordítása: „Így beszélnek spányolul.”

Egy Argentínába hétéves korában érkezett hölgy az alábbi, egy magyar anyanyelvű, első generációs zsidó bevándorló kezdeti nehézségeinek kvintesszenciáját megjelenítő történetre emlékezett vissza, amikor szülei spanyoltudásáról beszélgettünk:

„Emlékszem, mikor bementem az iskolába, egy szót nem tudtam spanyolul. Nehéz volt nagyon, de egy-két hónap alatt beszéltem. Ők meg... nekik nagyon sokáig tartott, és emlékszem, azt mondták, beszélj te, mert te tudsz jól! Önökik nehéz volt. Voltak nagyon érdekes dolgok. Például, amikor még nem tudott Apu beszélni egyáltalán, »Te – aszondja –, milyen furcsa, mindenki azt kérdezi, hogy apám zsidó-e?« Ezt az én apám kérdezte. »És mindenkinek azt mondtam, *sí, sí*, mert az egyetlen szó volt, amit tudtam spanyolul, az, hogy *sí*.« És aztán elnevezték *Señor Sí*nek. Azért, mert kérdezték azt, hogy »*Apellido?*« [*Apellido* = családnév, vezetéknév. Az argentinai spanyolban a kiejtése: ápezsídó], és azt hitte, azt kérdezik tőle, hogy az apja zsidó-e. Mondjuk, mindig megmaradt a *Señor Sí*. Voltak ilyen nagyon érdekes dolgok.”²⁸³

PÁLYAVÁLASZTÁS, SZAKMAI INTEGRÁCIÓ

Az interjúk során nemcsak beszélgetőtársaim saját pályaválasztását, hanem többnyire azt is érintettük, hogy szüleik, nagyszüleik, saját generációjukhoz tartozó rokonaik a munkán keresztül az argentin társadalom mely szeletébe tagozódtak be. A 10. táblázat segít áttekinteni interjúalanyaim pályaválasztását, valamint a reprezentativitás igénye nélkül érzékelteti az egyes generációk közti különbségeket, a váltás tendenciáit. A bevándorlók első generációjának elsődleges törekvése az egzisztenciateremtés volt.

²⁸² A beszélgetés idézett része spanyolul folyt, ez annak magyar fordítása.

²⁸³ A történethez hozzátartozik, hogy interjúalanyom szülei saját családjaikból mindketten egyedüli túlélői a koncentrációs táboroknak.

10. táblázat

A fejezetben szereplő első- és második generációs interjúalanyok pályaválasztása, a szülők, illetve a gyerekek pályaválasztási adataival kiegészítve.

(A vastag keretben az interjúalanyok adatai szerepelnek.)

1. generáció	2. generáció
♀ Férjével ipari üzemet hoztak létre	Fia elismert szobrászművész Lánya pszichológus
♀ Nyelvtanár, személyi titkár	Nincsenek gyermekei
♀ Nyelvtanár, zenetanár	Lánya múzeumi kurátor, zenepedagógus
♀ Férjével neves konfekcióüzemet hoztak létre	Fiai mérnöki pályára léptek
♂ Nagybani nemzetközi szőrmekereskedelemmel foglalkozott	Lánya sikeres üzletasszony
Anyjának retikülgyára, egyik anyai nagybátyjának szappangyára, másik anyai nagybátyjának ékszerészüzlete volt	♂ Festőművész, fotográfus
nincs adat	♀ Orvos, műgyűjtő, kortárs művészeti szakember
Anyja kozmetikai szalont nyitott, apja szépségtermékeket gyártott	♂ Orvos
Apja fogtechnikus, anyja zuhanyozófüggőnyöket festett	♀ Muzeológus
Szülei textilnagyüzemet hoztak létre	♀ Kereskedő, PR-szakember
Anyja panziótulajdonos volt	♂ Kutatóvegyész
Szülei textilnagyüzemet hoztak létre	♀ Pszichoanalitikus
Szülei és nagybátyja egy magyar vendéglő tulajdonosai voltak	♂ Közgazdász, tudományos kutató
Apja kikötői rakodómunkás, majd baromfi-üzlet-tulajdonos	♀ Kutatóvegyész, egyetemi oktató
Apja, nagyapja argentinai magyar lapalapító és -tulajdonos	♂ Jogász
Szülei kiskereskedők	♀ Háztartásbeli

Ez az igyekezet többnyire sikeresnek bizonyult, sőt egyes családok, főleg azok, amelyek üzemet hoztak létre, vagy nagykereskedelemmel foglalkoztak, jelentős vagyont gyűjtöttek. A sikeresség mértéke kérdéseket vet fel. Mit értsünk számottevő vagyonnal? Hogyan függött ez össze az otthonról hozott indulótőke meglétével vagy hiányával, annak nagyságával? Mivel interjúalanyaim többsége kisgyerek volt az érkezéskor, az utóbbiról viszonylag kevés volt az ismeretük. A két világháború között kivándorolt családok történetei többnyire küzdelmesebb egzisztencia-teremtési kísérletekről számoltak be, bár ez alól beszélgetőtársaim közül kivételt jelentettek a közvetlenül a második világháború előestéjén érkezők. A második világháború után érkezett családok tagjainak visszaemlékezései ugyanakkor egybeesnek az ekkor érkező nem zsidó magyar bevándorlókéval: „Az ember dolgozott, és a dolog jól ment.” A gazdasági sikeresség – mint azt az AMZSÉ-n belüli konfliktus és a klub széthullása kapcsán már említettem – az általános vélekedés szerint inkább jellemezte a második világháború utáni magyar zsidó bevándorlókat,

mint az 1920-as és 1930-as évek főként gazdasági motivációjú migránsait, és ezt bizonyos mértékig a táblázat adatai is érzékeltetik.

A második generációs interjúalanyaim és az első generációs beszélgetőpartnereim gyerekei is mindannyian egyetemi diplomát szereztek.²⁸⁴ Mi több, a második generációsok közt számos a kiemelkedően sikeres művész és értelmiségi, több képzőművész, muzsikos, orvos, tudományos kutató is megtalálható volt. Az egyik legnagyobb argentin kortárs művészeti gyűjtemény tulajdonosa, egyben e tárgykör elismert szakértője ugyancsak szerepelt interjúalanyaim között.

Az alábbiakban egy olyan beszélgetésből idézek két rövid részletet, amely megítélésem szerint explicit és markáns módon jeleníti meg az e fejezetben tárgyalt csoport első, valamint második generációjának a szakmai integrációt előtérbe helyező integrációs stratégiáját. Interjúalanyomat arra kértem, beszéljen arról, kiket, milyen magyar személyeket ismert meg Buenos Airesben. Erre saját szakterületének magyar származású képviselőit vette számba. Azokkal kezdte, akik szakmai szocializációját és integrációját a kezdetektől, röviddel érkezése után már segítették. Esetében ez két magyar zsidó fotográfus volt. Egyikük teljes hagyatékát megkapta, és azt otthonában őrizte. Számon tartotta azokat a magyarokat (magyar zsidókat – bár alapvetően nem származásuk jelentette számára a vezérelvet) is, akik a fotós-filmes szakmában fontos pályát futottak be Észak-Amerikában. Az interjú során többször felbukkanó motívum volt a szakmai természetű integráció, amelyre elmondása szerint a kezdettől, Argentínába érkezésétől fogva törekedett.

„És itt van... mikor ide érkeztünk, nem mentem semmi magyar helyre, hanem *directamente*²⁸⁵ az argentinokkal. Én akartam tanulni spanyolul, s akkor megcsináltam megint a középiskolát, újra jártam a *secundáriát*,²⁸⁶ aztán mentem egyetemre La Platára tanulni mozi... művészek. És '66-ba megkaptam a diplomát a *Licenciatura de realizacion cinematografica*. És aztán összekötötetésbe jöttem a festő körökbe. És akkor elkezdtem festeni is, és aztán fényképeztem és festettem mindig együtt.”

Adatközlőm folyamatosan szem előtt tartotta eredeti kérésemet, hogy beszéljen azokról a magyarokról, akiket ismert, és elmondta, hogy a beszélgetésünket megelőző évben „csináltak egy nagyon érdekes kiállítást a magyar származású festőkkel a Recoletában”,²⁸⁷ majd felsorolta a magyar származású művészek neveit, röviden kommentálta szakmai munkásságukat.

A beszélgetés következő tematikus egységét az egyesületek adták, és adatközlőm hangosan azon gondolkodott, ki tudna nekem többet mesélni az egykori egyesületi életéről.

²⁸⁴ Az egyetlen kivételt egy Buenos Airesben, az 1930-as években született nő jelenti. Ő egy magyar zsidó származású férfihoz ment feleségül, és háztartásbeliként dolgozott.

²⁸⁵ Közvetlenül, egyenesen (sp.).

²⁸⁶ Középiskolát (sp.).

²⁸⁷ A Recoleta Buenos Aires egy belvárosi negyede, itt található a kiállításoknak, művészeti bemutatóknak otthont adó Recoleta Kulturális Központ (Centro Cultural Recoleta).

„Én adok neked majd egy címet, egy telefonszámot, amit úgy hívnak, hogy Z. P. Annak az apja volt annak a *President*²⁸⁸ ottan, és ő szobrász. Mindenki művész, akit én ismerek. Akik nem művészek, azokat nem ismerem, mert nem volt nekem vele összeköttetésem. Én oda járok, ahol a művészek vannak, azért ismerem a művészeket. Nem ismerem a többit, mer nem járok. De van, voltak itt nagyon fontos magyar *industrialok*²⁸⁹ itt.”

PÁRVÁLASZTÁS

A szakmai integráció után lássuk, mi volt észlelhető a párválasztás területén. Tizenhat beszélgetőpartnerem közül négy választott magyar házastársat. Hárman közülük első generációsok, és Argentínába már magyar házastársukkal érkeztek. A negyedik hölgy másodgenerációs és párválasztása, valamint férjhezmenetele az argentinai magyar zsidó intézményes élet virágkorára esik. Elmondása szerint ebben az életben szüleivel, később férjével és gyermekével maga is aktívan részt vett. A harmadik generáció párválasztásában – beszélgetőpartnereim elmondása alapján – egyáltalán nem jelenik meg a magyar zsidó házastárs iránti preferencia.

Míg a magyar származás nem tűnt irányadó kritériumnak a párválasztás esetében, a házastárs zsidó származása prioritásnak bizonyult. A tizenhat meginterjúvolt személy közül tizenegy párkapcsolati törekvéseit jellemezte ez a preferencia. Ők egy fő kivételével valamennyien nők voltak.

MAGYARSÁG, ZSIDÓSÁG, AMNÉZIA

Buenos Airesről azt tartják, hogy New Yorkot is megelőzi a pszichoanalízis elterjedtségét és népszerűségét, valamint az egy főre eső analitikusok számát tekintve.²⁹⁰ A második generációs magyar zsidó interjúalanyaimmal folytatott beszélgetések során mindannyian említették, hogy pszichoanalízis segítségével próbálták megoldani többek között zsidóságukkal és a vándorlással kapcsolatos problémáikat is. Az interjúk nyilvánvalóvá tették, hogy a pszichoanalízis során rákényszerültek, hogy át- és újragondolják, szavakba öntsék a migráció és az etnikai identitás számukra hűsbavágó kérdéseit, így beszélgetéseink során már kidolgozott rend szerint, előre feldolgozva beszéltek azokról a kérdésekről, amelyekről magam is hallani szerettem volna.²⁹¹

Vajon hogyan látták, milyen helyi értéket tulajdonítottak a második generáció Argentínában megtelepedett képviselői magyar zsidó és zsidó gyökereiknek? Itt

²⁸⁸ Elnök (sp.).

²⁸⁹ Az iparban vállalkozók, gyár- és üzemtulajdonosok.

²⁹⁰ A pszichoanalízis argentinai elfogadottságáról sokat elárul, hogy az átlagos egészség-biztosítás terhére is igénybe lehet venni.

²⁹¹ Vö. Erős 2001, 14, 112–115.

hangsúlyoznom kell, hogy a család kivándorlásának időpontja a magyar zsidók esetében is fontos identifikációs elem. E tekintetben a második világháború vízválasztó: a zsidóüldözések és a táborok tapasztalataival érkezettek beszámolóí egy lényegesen ellentmondásosabb képet körvonalaznak.

Két adatközlőm narratívái bepillantást engednek azokba a kétségekbe, az identitás azon ambivalenciáiba, amelyekkel a magyar zsidó, a zsidó és az argentin kultúrák közti helykeresés több évtizedes folyamatában időről időre szembesülni kényszerültek. Az első interjúrészletben beszélgetőtársnőm saját gyerekkorának kezdeti bevándorlóélményeit, a magyar nyelvű protestáns vallásórákat, a zsidóságának tagadására felszólító egykori szülői intelmet, a vele szemben a magyar protestáns közösség részéről felmerülő kíváncsiságot, ti. hogy zsidó ünnepekkor héber nyelven imádkozzon a közösség halottaiért, valamint a latin-amerikai magyar zsidó vallási közösségekbe történő családi integrációt, egy baráti családról szóló rövid epizóddal, az Izraelben katolizált magyar zsidó Z-ék történetével vezeti be. Fontos a beszélgetés színhelye: a beszélgetésünk a hölgy munkahelyén, a Buenos Aires-i Soá Múzeumban zajlott.

„Lassan-lassan kezdtek jönni barátok. Pl. Anyunak-Apunak volt egy nagyon jó barátai, Z., nem tudom, ismered-e. Anyunak volt főnöke, és aztán jóba lettek, és aztán eljött ide. Nem tudom, Apu hozatta-e, de nem. Ez a Z. először elment Izraelbe. Körülbelül 1-2 évvel utánunk jött, '59, '60-ban. Volt neki két fia. És úgy emlékszem, ők voltak a legjobb barátaik, sok évig, még a mai napig is. Még élnek, és nagyon öregek, és itt vannak. Ők... ez egy érdekes dolog volt, mert ők zsidók mind a ketten, de amikor Izraelbe mentek át, átte...kikerültek a...hogy mondják ezt? zsidóból, és katolikusak lettek. Izraelben. Nagyon érdekes dolog. Kimentek Izraelbe, és mondjuk elmentek mint zsidók, és Izraelbe lettek katolikusok. A két fiúk mentek apácaiskolába Izraelbe. Szóval ez egy nagyon érdekes dolog. És amikor ők ide jöttek, akkor ők már katolikusok voltak.

Kérdés: *És gyakorolták is a vallást?*

A mai napig, persze.” (...)

És aztán mondjuk különösen, és azt is elmesélem neked, hogy én Pesten nem emlékszem, hogy valamilyen formában voltunk templomba, vagy hogy zsidók voltunk. Tudom, hogy mesélte Apu, Anyu, hogy zsidók vagyunk, de semmi más. És amikor ide érkeztünk, akkor engem protestáns paphoz küldtek. Gondolom, a félelem, minden, ami után történt. Nem akartak zsidók lenni. És elküldtek engem... nem emlékszem pontosan hova, de Villa Devotón egy helyre, aki hittén... aki *clases de religion*...

Kérdés: *Hittan?*

...tanított engem... próbált megtanítani imádkozni.

Kérdés: *Spanyolul?*

Nem, magyarul, magyarul. Nem emlékszem, milyen fajta protestáns. De ez egy érdekes dolog volt, mert megtanított engem imádkozni. De Anyu, mintha nem is emlékezne rá. Szóval ő kivette fejéből. Annyira, hogy sokszor gondolkodom, hogy én képzelem el vagy tényleg igaz lehetett volna. De igen, mert

kaptam könyveket meg mindenfélét tanulni imádkozni. És amikor a zsidó ünnepek voltak, akkor beküldtek engem egy helyen, ahol gyújtottak gyertyát a halottak miatt, és mondták, kértek, hogy imádkozzak az ő halottak miatt, de zsidó imával. Úgyhogy zsidó imával.

Kérdés: *Te tudtál zsidóul imádkozni?*

Nem tudtam. Úgyhogy, szóval képzelj el, hogy mindezután a fejemben... azt sem tudtam, hogy hogy hívnak engem. Szóval ez egy érdekes dolog volt nagyon, mert én emlékszem, hogy ők féltek azt mondani, hogy mi zsidók vagyunk. Mert mindig mondták, hogy ha valaki kérdezi, akkor nehogymondjam, hogy zsidók vagyunk. Aztán nem tudom, milyen okon, lassan-lassan ez elmúlt. Gondolom, hogy kezdték érezni a biztonságot itten. És elkezdtünk menni ezzel az unoka... szóval, a családukkal a zsidó ünnepeken mindig a templomba.

Kérdés: *Melyik templomba jártatok?*

Amikor a Betel volt, az első helyen, volt a Freirén. Ott kezdődött a Betel. Azelőtt nem tudom, nem emlékszem, hogy voltunk valahol. És után, még mi elmentünk Brazíliába élni, szóval addig a Betelbe jártunk. Szóval mikor én 13 éves voltam, *elköltöztünk* Brazíliába. Már akkor itt rosszul ment. Nagyon rosszul ment, és ott volt egy másik család, egy messzi család, mert aki itt volt Klein, annak volt egy messzi-messzi unokatestvére, nem tudom, hanyadik fokon. És ők gondolták, hogy jó lenne, ha odamennénk, ők is egyedül voltunk, és ők segítettek nekünk ott kicsit lábra állni. São Paulóban voltunk. De én voltam akkor már 13 éves, mert emlékszem, hogy kezdtem a második *secundariát* itten. És amikor odamentünk, ottan élünk hat évig, hat-hét évig körülbelül. Szóval ott más volt. Mert ez a nagynéni, mondjuk, hívjuk úgy, aki volt, az bevitt minket egy nagyon érdekes társaságba. Akik abszolút zsidók voltak. Nem vallásos, de nagyon obszerváns zsidók voltak. Nem vallásosak, hanem minden ünnepen mentek templomba, vacsoráztak, minden, szóval szépen csinálták. És ottan kezdtünk menni templomba, ahol... nem tudom, te ismersz arra valamit São Paulóba... mondjuk egy elég... jó templom volt, mintha a *Libertad*²⁹² lenne, körülbelül. De én ottan nagyon furcsán éreztem magam, mert nagyon sok évig nem tudtam, hogy ki vagyok, mi vagyok pontosan. Érted? Hogy tudom, hogy zsidó vagyok, de én, mondjuk, nem kaptam otthon egy... nem tanítottak meg dolgokra, amit minden zsidó otthon megtanul, amikor kicsi. Szóval ez egy nagyon érdekes dolog volt. Ez egy magyar zsidó társaság volt. Voltak benne nem zsidó magyarok is, de mondjuk, ott nagyon nagy a magyar kolónia Brazíliában. És ott mondjuk, ott voltunk benne.”

A magyar zsidó identitással kapcsolatos élmények és érzések sem voltak ellentmondásmentesek. Ezek ugyanakkor szembeötlő hasonlóságot mutattak azoknak a nem zsidó származású, második generációs magyar bevándorlóknak a vallomásaival, akik gyerek- vagy kamaszkoruk óta nem kapcsolódtak magyar bevándorló-intézményhez. Két interjúalanyom, egy 53 és egy 57 éves hölgy egyaránt arról mesél-

²⁹² Buenos Aires belvárosának egyik legtekintélyesebb zsinagógája, illetve hitközsége.

tek, hogy negyvenes éveik során szinte egyik napról a másikra gyökeresen megváltozott magyar zsidó gyökereikhez fűződő viszonyuk: a szégyenérzetet vagy közönyt számukra megmagyarázhatatlan módon büszkeség, az elutasítást a gyökerek szenvedélyes felkutatásának igyekezete és a Magyarország felé irányuló kapcsolatkeresés vágya váltotta fel.

„**Kérdés:** *Kikkel beszélgettél életed során magyarul?*

Nem beszéltem magyarul senkivel, csak a szüleimmel. Mer mindig szégyelltem, hogy magyarul kellett beszéljek. Nagyon sok év után... mondhatnám, hogy mostan mit mondjak neked? öt-tíz évvel ezelőtt mondjuk, hogy elfogadtam, és ez egy érdekes dolog, most érzem magam magyarnak ennyi sok év után. Komplikált. Gondolom elfogadni, hogy a *raices*²⁹³ vannak. De tényleg, nagyon pár éve, hogy mondhatnám, hogy büszke vagyok, hogy én magyar vagyok, és ki is vettem a *pasaportémat*²⁹⁴ újra. Mondjuk nem amiatt, mert el akarok innen menni, mert nem akarok innen elmenni. Mondjuk az nekem fontos, hogy magyar vagyok. Magyar vagyok. De nagyon sok évig én nem akartam magyar lenni. Nem is meséltem senkinek, mert mindenki csúfolt engem. Két ok miatt. Először is, mert nem beszéltem jól, és kövér voltam nagyon. Nem hogy nem beszéltem jól, de mindenki tudta, hogy én magyar vagyok. Akkor, amikor kezdtem, egy-két évig egy kis akcentusom maradt. És úgy hívtak engem, hogy *gorda uva húngara*.²⁹⁵ És ez megmaradt nagyon sok évig, és valamilyen ok miatt nem akartam elfogadni, hogy én magyar vagyok.

Én sem értem, hogy most hogy vagy miért hirtelen. Anyu se tudja megérteni.”

A Magyarországhoz is kapcsolódás törekvésének legerőteljesebb szimbolikus megnyilvánulása a magyar útlevélkérelem benyújtása a Buenos Aires-i magyar nagykövetségen. Az ebben a fejezetben tárgyalt tizenhat személy közül terepmunkám alatt tizenöten folyamodtak magyar útlevélért, és túlnyomó többségük már meg is kapta azt. Az útlevéligénylésnél az egyik fő motivációs tényezőként gyermekeik magyar útlevél iránti igényét említették. Akadályok többnyire az utódállamokból származó és így magyarországi személyi dokumentumokkal soha nem is rendelkező szülők másodgenerációs gyerekeinek esetében szoktak felmerülni. Argentínában a magyar és általában az európai útlevelek igénylését az utóbbi években nehéz és talán nem is érdemes az argentin társadalomban zajló, az európai származást felértékelő és újraértékelő folyamattól, illetve az utóbbi évek gazdasági és társadalmi fejleményeinek hatásaitól különválasztottan vizsgálni.

Bár Franciskának nevezett beszélgetőpartnerem alábbiakban bemutatott történetét sok egyedi mozzanat színezi át, mégis, egy személy sorsán és helyzetén keresztül láttatja velünk azokat az etnikai-kulturális azonosságtudatot árnyaló problémákat, amelyekkel az argentinai magyar bevándorlók közül többeknek is szembesülniük kellett. Franciskával minden alkalommal spanyol nyelven beszélgettünk, mert bár láthatóan szeretett volna, mégsem sikerült magyarul megszólalnia, annak ellenére, hogy el-

²⁹³ Gyökerek (sp.).

²⁹⁴ Útlevél (sp.).

²⁹⁵ Kövér magyar szőlőszem (sp.).

mondása szerint kisgyerekkorában otthonában a magyar volt a családi kommunikáció nyelve. Itt egyik beszélgetésünk rövid magyar nyelvű összefoglalóját közlöm. A neveket, mint a kötetben általában az összes nevet, itt is megváltoztattam.

Franciska 1945 augusztusában született Budapesten. Szülei, Klári és Rudi osztrák állampolgárságú, magyar anyanyelvű zsidók voltak. Franciska születése után néhány hónappal apja, Rudi, feleségét és lányát hátrahagyva felkereste Bécsben élő édesanyját, ahol közel egy évig maradt. Franciska nem tudja biztosan, hogy pontosan milyen okok miatt maradt ilyen sokáig. Mire visszatért Budapestre, Klári, Franciska édesanyja beleszeretett Pistába, elvált Ruditól, és másodszor is férjhez ment. Rudi ezután feleségül vette Klári legjobb barátnőjét, Katit. Amikor Franciska hároméves lett, a család Bécsbe költözött. Ugyanígy tettek Rudi és Kati is. Három évvel később, 1951-ben Franciska, Pista, Klári, Rudi és Kati egyszerre vándoroltak ki Argentínába. Klári a kiutazás idején már állapotos volt Franciska féltestvérével, Rózsival. Franciska anyai nagyapja, a magyar állampolgárságú Béni, felesége halála után 1957-ben vándorolt ki Argentínába lánya és annak családja után. Amikor Franciska betöltötte a 18. életévét, Rudi, aki közben elvált Katitól, továbbvándorolt Kaliforniába, és ott élt haláláig. Pista a hetvenes évek közepén elhagyta Klárit, és Venezuelában telepedett le.

Franciska szerint Pista a kezdetektől fogva tudatosan átvette apja szerepét, míg Rudi valamiféle nem túl közeli nagybácsiszerepkörbe szorult. Franciska kislánykorában ezt a problémát úgy oldotta meg, hogy az alacsony termetű Pista lett számára a *klein Papi*, a magas Rudi pedig a *groß Papi*. Később Pista maradt Papi, a ritkán látott Rudit pedig keresztnévén szólította. Amikor tízéves lehetett, anyja megkérdezte tőle, szeretné-e, ha őt is ugyanúgy hívnák, mint a kishúgát, Rózsit. Erre igennel felelt, és ekkor Franciska anyja megsemmisített minden, a nagyobbik lányával kapcsolatos hivatalos személyi iratot, majd azokra mint a háború utáni zűrzavarban elveszett dokumentumokra hivatkozott. Ettől kezdve Franciskát minden hivatalos helyen Pista vezetéknévvel szerepeltette. Pista hivatalosan sohasem fogadta örökbe Franciskát, ám mindig úgy viselkedett, mintha a vér szerinti apja lett volna. Franciska megosztotta velem egy pszichoanalízis során felidézett emlékét: tizenöt éves volt, amikor szüleinek barátai, egy gyermektelen magyar házaspár örökbefogadott egy gyereket, és Franciska emlékezett arra, hogy a baráti vacsora során Pista határozottan állította, hogy ő sohasem tudna örökbe fogadni egy gyereket, mert az nem olyan, mint a saját gyerek. Franciska visszaemlékezett, hogy ekkor a baráti társaság jelenlevő tagjai elhallgattak és összenéztek, aztán nevetésben törtek ki, hiszen Franciska valójában Pistának nem vér szerinti lánya volt.

Bár Franciska világlátásban rajongott Argentínáért, sohasem folyamodott argentin állampolgárságért, mert mindig európainak érezte magát. Itt újra utalnom kell arra, hogy az állampolgárság megtestesülését Argentínában alapvetően az útlevél jelenti. Franciska argentin férje révén a külföldiek számára kiállított argentin útlevéllel élt, és utazott egészen öt évvel beszélgetésünk előtt bekövetkezett válásáig. A válás után Franciska úgy gondolta, kérvényezni fogja a magyar útlevelet. Ez azonban számára nem várt akadályokba ütközött, hiszen hiába született Budapesten, Franciska vér szerinti szülei osztrák állampolgárok voltak, és semmilyen doku-

mentum nem segítette azt sem, hogy magyar állampolgárságú nevelőapja után kérhessen magyar állampolgárságot. A megoldás lehetőségét az anyai nagyapa, a magyar állampolgár Béni személye villantotta fel, és legutolsó beszélgetésünkkor Franciska éppen a Bénivel kapcsolatos magyarországi személyi iratok összegyűjtésén fáradozott. A németül folyékonyan és otthonosan beszélő, hivatalosan osztrák felmenőkkel rendelkező Franciska minimális erőfeszítések árán, heteken belül megkaphatta volna az osztrák állampolgárságot, ő azonban komoly anyagi áldozatot hozott, és éveket töltött azzal, hogy megszerezze a magyar útlevelét. Amikor erre rákérdeztem, azt válaszolta:

„Nézd, számomra ez egy nagyon erős valami, ez a magyar dolog. Az igazság az, hogy van egy problémám az identitásommal. Amit most itt neked elmeséltem az útlevélről, az egy probléma. Nem egy helyzet, hanem egy igazi probléma. Ha csak egy megoldandó helyzet lett volna, akkor azt könnyen és gyorsan megoldottam volna. Bennem azonban... én mindig nagyon magyarnak éreztem magam, fura dolog, nem? Az analitikusom mindig mondja nekem, hogy »te mindig azt mondd, hogy európainak érzed magad«. Hát ez a helyzet velem. És közben imádom Argentínát. Nem tudom. Fura, nem?”

Franciska végül az argentin külföldiek számára kiállított, a volt férje segítségével megújított útlevéllel utazott legközelebb. Bár nagyon szeretett volna Magyarországra is eljönni, mégsem lépte át a magyar határt, mert nem volt hajlandó vízumot igényelni szülőhelye felkereséséhez.

Ez a fejezet a Buenos Aires-i magyarok második generációjára és főként az identitásépítés folyamatára irányuló kulturális antropológiai vizsgálatnak az argentinai magyar zsidó bevándorlókra fókuszáló szeletét mutatta be. A Buenos Aires-i magyar zsidók csoportja az 1960-as évek végéig az argentinai magyar bevándorlónépességen belül saját intézményekkel rendelkező, független univerzumként működött, megkülönböztetve magát más argentinai zsidó, illetve magyar közösségektől. A 20. század végére az argentinai magyar zsidó intézmények és a hozzájuk kapcsolódó közösségi élet gyakorlatilag megszűntek, és helyüket – nagyságrendekkel kisebb mértékű – intézményeken kívüli, elsősorban a baráti kapcsolatok laza hálózatán keresztül működő, magyar szociabilitás vette át.

A téma kibontásában tizenhat középkorú vagy annál idősebb argentinai magyar zsidó bevándorlóval folytatott beszélgetés tapasztalataira támaszkodtam. Interjúalanyaim többsége egy olykor több évtizedes családi láncmigrációs folyamat részeként került beszélgetésünk színhelyére, vagy már Argentínában született. E láncmigrációs folyamatnak Argentína néhány esetben nem a végpontját, csupán az Észak-Amerika felé vezető út egy közbülső állomását jelentette, sőt néhányuk számára a migráció gyakorlatilag életformává vált. Az utóbbi évtized során Magyarország is bekerült a migrációs állomáshelyek közé, főként a már nem aktív korúak esetében. Egy beszélgetőtársam például rendszeresen Magyarország, Chile, Argentína, Peru és Kanada között osztotta fel a naptári évet.

Az etnikai identitás egyik, e csoport körében jól megfigyelhető eleme a nyelv, az egyes nyelvek ismerete és a hozzájuk fűződő viszony volt. Az első generációsok közül két személynek a jiddis, a második generációból egy személynek a spanyol volt az

anyanyelve, a többiek első nyelve a magyar volt. Ennek ellenére az adatgyűjtés során a második generációsokkal két feltétel megléte mellett tudunk egymással magyarul (is) beszélgetni. Vagy azokban az esetekben, ahol a szülőkkel folytatott magyar nyelvű kommunikáció terepmunkám közelmúltjáig napi gyakorlat volt, illetve azoknál, akik életük során korábban a magyar nyelvet nem csupán a legszűkebb családi körben, hanem többféle kapcsolatban és helyzetben, az etnikus alapon szerveződő intézményesült társasági élet különféle színterein is használták. Interjúalanyaim elmondásából egyébként kiderült, hogy a harmadik generáció tagjai – láthatóan az intézmények keretei között zajló, többgenerációs etnikus közösségi élet hiányával összefüggésben – egyik család esetében sem tanultak meg magyarul.

Az összegyűjtött anyag alapján megállapítható, hogy az Argentínába vándorolt magyar zsidók és leszármazottaik az argentin középosztály középső és felső tartományába tagozódtak be. Ezen belül némi különbség mutatkozott az 1920-as és 1930-as évek gazdasági migránsai, illetve a második világháború után érkezett menekültek gazdasági sikeressége között, az utóbbiak javára. Míg az első generáció többnyire a könnyűipar, a kereskedelem, illetve a szolgáltatások területén teremtetten meg a család egzisztenciáját, a második generáció képviselőinek túlnyomó többsége értelmiségi pályára lépett, és közülük többen rendkívül sikeresek lettek.

A Buenos Aires-i magyarok etnikai identitását tárgyaló, az előző fejezetekben részleteiben bemutatott kutatás tágabb értelmezési keretbe helyezi az e fejezetben előadottakat. A vizsgálat során kiderült, hogy mai napig etnikus intézményi keretek között működő, három, sőt négy generációt aktívan magában foglaló, 1945 után kivándorolt, úgynevezett „48-as” magyar csoporttal ellentétben a magyar zsidók az argentinai integrációnak érzékelhetően nem az etnikai csoport közösségi, hanem az egyéni-szakmai stratégiáját választották. Ez utóbbi stratégiát jeleníti meg a festő-fotográfus beszélgetőpartneremmel készített interjúrészlet. Ha nem is feltétlenül e stratégia tudatos elemének tekinthető, mégis ide kapcsolódik e csoporton belül már a második és a további generációk körében megfigyelhető exogámia is.

A fejezetben főként az argentinai magyar zsidó csoport első és második generációját jellemző identitást és szociabilitást mutattam be; ezek a következő generációkat már kevésbé jellemzik. Ennek okai egyebek között az intézmények hiányában, az újabb generációkkal kapcsolatos elvárások természetében és a részben ezekből is fakadó exogámiában keresendők.

Beszélgetőpartnereim vallomásai bepillantást engedtek a kettős, illetve többes identitás ambivalenciáiba is, a magyar zsidó és a zsidó származás egyéni szinten megélt élményei nem nélkülözték az ellentmondásokat. A narratívák alapján mindkettővel kapcsolatos érzések és definíciók erőteljesen módosultak interjúalanyaim (és családtagjaik) egymást követő életszakaszaiban. Meséltek azokról a kontextusokról és tényezőkről, amelyek időről időre átértékeltek a magyar zsidó származás bizonyos elemeit. Egyes elmesélt epizódok, így az Izraelben katolizáló és végül Buenos Airesbe kivándorolt budapesti zsidó család története az identitás kontextuális természetére ad egy magyar zsidó példát.²⁹⁶

²⁹⁶ Vö. a magyar zsidó fiatalok izraeli vallási útkeresésének elemzésével, I. Papp 2004.

8. TALÁLKOZÁSOK MAGYARORSZÁGGAL

„Mennyiszer mesélte anyu: ott, ahol az út kanyarodik, az ember egy lépcsőhöz ér, és a mellett van a mi házunk. Elmentem oda persze a vőmmel. És hát amikor megláttam – úgy volt minden pontosan, ahogy anyu mondta – gyorsan mondtam a vőmnek, hogy azonnal menjünk, és dobjunk be egy sört, mert ha nem, baj lesz.”²⁹⁷

Ez a rész azokról szól, akik a kutatás időszakában visszatértek Magyarországra vagy ellátogattak oda. Többször voltam tanúja annak, argentinai magyar ismerőseim miként próbálták összeegyeztetni előzetes elképzeléseiket Magyarországon szerzett élményeikkel. Ezeket a találkozásokat kivétel nélkül mind intenzív érzelmek színezték át, jellegzetes reakciókat váltottak ki, a korábban csak könyvből, hallomásból ismert magyarországi helyszínek és dolgok új, egyéni jelentésre tettek szert a számukra.

Bizonyos értelemben az első generáció is egy új világgal találkozott Magyarországon, hiszen a viszontlátott szülőhelynek vajmi kevés köze volt ahhoz, amit a vándor egykor maga mögött hagyott. Az első generáció tagjai közül többen úgy döntöttek, soha nem térnek vissza Magyarországra. A második generáció sok esetben azonban nem tartotta érvényesnek magára nézve szülei döntését. Egy Argentínában született hölgyismerősem ezt mesélte első visszaútjáról:

„1970-ben jártam először Magyarországon, két hétre, és végig sírtam. Mint egy szép nő, Budapest, rossz állapotban, betegen, foszlott ruhában. A szüleim sosem mentek vissza, nem tudtak, nem akartak. Az ő ottani életüknek vége volt, abból nem maradt semmi, le kellett zárni.”

Amíg ezt elmondta, mosolygott, a hangja viszont elcsuklott, a beszéde elakadt, percekre elhallgatott.

A tárgyalt jelenségek egy része a nyugati magyarok körében megfigyelhető diaszpóraturizmushoz kapcsolódik. A magyarországi látogatások közül az argentinai magyar diaszpóra tagjai számára a legkülönlegesebb, szimbolikus jelentőségű a legelső utazás volt, amelynek gazdag élményanyagáról beszélgetőtársaim hosszan

²⁹⁷ Ez a második generációs, ötven év körüli férfi beszélgetőpartnerem, találkozásunkig egyszer járt Magyarországon 1997-ben, azt követően, hogy lánya Magyarországra ment férjhez. Szülei a háború előtt egy budai villanegyedben laktak. Ezt az élményét Buenos Airesben mesélte el kedélyesen és könnyed hangnemben, aztán vagy egy percig merev arccal küzdött a szemébe tóduló könnyekkel.

és szívesen meséltek. Több megismert esetben egyébként nemcsak Magyarországra, hanem Szlovákia vagy Románia magyarlakta vidékeire is ellátogattak. Az ismeretlen Magyarországgal kapcsolatos előzetes elképzelések és a valósággal való szembesülés helyzeteinek egész sorát kínálta a Coral Hungaria hatodik fejezetben leírt magyarországi útja, amelynek argentinai előkészítő időszakában, illetve az út élményeinek visszatérés utáni feldolgozása során is módomban állt a kórus tagjaival a magyarországi út tapasztalatairól beszélgetni.

Az argentinai magyarok magyarországi visszatérése, repatriálása, remigrációja külön kutatást, a sok esetben második, sőt harmadik generációhoz tartozó visszatelepülők identitásjellemzőinek, közösségsszerveződésük specifikus jegyeinek rendszerezett feltárása önálló kötetet kívánna, újabb kutatás témáját képezhetné. Ebben a részben csupán e folyamat fejlődési irányait próbálom meg vázlatosan érzékeltetni. A visszatérés témakörén belül érintem még az Argentínába vándorolt magyarok földi maradványai visszatérésének témáját is.

A Magyarországról elvándorolt személyek családi formában, valamint az ifjúságnevelés intézményi keretei között adták át a következő generációknak emlékeiket és tudásukat az óhazáról. Az Argentína és Magyarország közötti nagy térbeli távolság, a hidegháború időszaka alatti elzárkózás és az argentin gazdasági helyzet alakulásának következtében állhatott elő, hogy sok esetben a magyarul beszélő, magukat magyarnak (is) valló, minden szabad idejüket a magyar közösségi élet működtetésére és fejlesztésére szánó, második generációs, Magyar Centrum-beli magyarok csupán érett felnőtt korukban jutottak el először szüleik szülőföldjére. Az utazások alkalmával e személyeknek módjuk nyílt arra, hogy a szüleik generációja által kialakított és a Magyar Centrum által tovább formált tudást arról, amit az elődök maguk mögött hagytak, szembesítsék a magyarországi realitásokkal. A beszélgetések szövegeiből kiderült, hogy a helyszínek, történelmi események és azok következményei, a kulturális örökség kiemelt elemei, a rokonok mint valós személyek és kulturális sztereotípiák hordozói hogyan adtak lehetőséget az elképzelések és a konkrét tapasztalatok összevetésére.

Egy ötven körüli, második generációs asszony a kórus turnéja során a Mátyás-templomban adott koncerten a sírástól gyakorlatilag nem tudott énekelni, „mert – mint később magyarázta – állandóan az járt a fejemben, hol is éneklünk most”. Az Argentínában született, harmincas éveit végén járó Elvirát rokonai elvittek, hogy lássa a Balatont, elmentek Tihanyba, komppal átkeltek Siófokra.

„Úgy meglepődtem, hogy a Balaton nem barna, azt hittem, hogy barna lesz. De nem, kék, illetve ma pont ilyen volt (és az asztalon fekvő zöldeskék könyvborítóra, Bartha Csilla *A két nyelvűség alapkérdései* című kötetére mutat). Miért is gondoltam, hogy barna, hiszen mindig fekete-fehér képen láttam. Tényleg, milyen hülyeség.”

Elvirával ezután azt találgattuk, miért képzelhette barnának a Balatont. A beszélgetés során szóba került Buenos Aires folyójának, a La Platának tengerszerűen széles tölcseértorkolata. A La Plata ott rengeteg hordalékot szállít, a színe enyhén vöröses-barna, *color león*, azaz oroszlánszínű. Elvira arra a következtetésre jutott, hogy a La Plata miatt gondolhatta barnának a Balatont is. Egy elsőgenerációs, hetven év körü-

li férfi felkereste a szülőfaluját. E látogatásról elsőként azt említette, hogy a templomban harangozhatott. Előtte megkérdezte, meghúzhatja-e, erre mondta neki a pap, ha tudja, igen. „Emlékeztem, hogy csak egy nagyot kell húzni a kötélén, és aztán egy aprót rántani és így tovább. És ment jól, mint régen.” Egy ötven év körüli, második generációs férfi első útja alkalmával elment a képeslapokról ismert Aggteleki Cseppkőbarlangba. „És ott a barlangban felteszik a zenét, Hazám, Hazám... *Mi patria, mi patria...* és akkor az ember brühühűű... *Me impresionó mucho mi visita a Hungria.*”²⁹⁸

Férfi adatközlőim közül néhányan azoknak a történelmi eseményeknek, politikai időszaknak a nyomait keresték magyarországi útjuk során, amelyekről korábban annyit hallottak. Egyikük – foglalkozására nézve építészmérnök – arra számított, hogy Magyarországon jobban látja majd a kommunizmus éveinek a nyomait, nagyobb szegénységet tapasztal, a házakat lepusztultabb állapotban találja majd. Ehelyett óriási házakat, parabolaantennákat látott mindenütt. „Mindent helyreraknak, bevakolnak, de arra még nincs erő, hogy az eredeti állapot visszaállítására is törekedjenek.” Egy másik építészmérnök ezt emelte ki: „Egyelőre sok épületen látni az 56-os és talán még a 45-ös harci nyomokat, és ezeket nem feltétlenül kellene eltüntetni. Inkább körbe kellene őket keríteni, és mementóként megőrizni.”

Az egyik második generációs férfi a Magyarországon régebben és az utóbbi időben is tapasztalt eseményekben gyakran kereste és felfedezni is vélte a kommunista időszak Magyarországnak viselkedésmintáit és stratégiáit. Példának Csoóri Sándort említette, aki beszélgetésünk idején újra egyike volt a Magyarok Világszövetsége lehetséges elnökeinek.

„Csoóri járt nálunk [Buenos Airesben], többször is, még régebben. És nagy ívű kampánybeszédében egyebek között azt kérte a delegáltaktól, hogy tekintsenek el az elmúlt nyolc év pénzügyeivel kapcsolatos kérdésektől, ezeket most ne firtassák. Ilyet a kommunista időkben biztos lehetett kérni, mondani Magyarországon, de most? [...] Durayról, a szlovákiai magyar jelöltről az merült fel, hogy nagyon benne volt korábban a szocialista pártban.”

Aztán a Csoóri-féle epizód után arról kezdett mesélni, hogy 1971-ben járt életében először Magyarországon. 21 éves volt, elsőéves mérnökhallgató. Egy nagynénjénél lakott, és egyik nap elment gyárat látogatni Csepelre. A gyárban egy fiatal mérnök vezette körül, akivel később elmentek egy kocsmába, beszélgettek, „és talán többet beszélgettek és ittak is a kelleténél”. Másnap Pécsre utazott, közben nagynénjénél keresték a rendőrök, és nagynénjén keresztül figyelmeztették, hogy vigyázzon, mit beszél, ilyen itt nem lehet, és kiutasíthatják az országból. „Nekem nem árthatnak, argentin útlevelem van, Argentínában születtem.”

A magyar kulturális örökséggel, az étkezési és zenei kultúra egyes darabjaival, a nyelvvel, a megismert emberekkel, bizonyos történelmi eseményekkel kapcsolatos magyarországi tapasztalatok, vélekedések is gyakran tükrözték a két világ összehasonlítását. A kórus turnéja során, 2001-ben a Mátyás-pincében vacsorázó kórus-tagok paprikás csirkét kaptak nokedlivel. A szafot tejfölös liszttel sűrítette be a sza-

²⁹⁸ Nagyon felkavart a magyarországi látogatás.

kács. „Mi ezt otthon máshogy csináljuk” – jegyezték meg többen is a jelenlevő asszonyok közül. A kórus vidéki kirándulása során a vendéglátók a faluházban ebédtették meg az együttest és kísérőiket. Az ebéd gulyásleves és sütemény volt, a levest nagy tálakban szolgálták fel, amelyekből mindenki kedve szerint többször is szedhetett magának. Az első tányér leves után futótűzként terjedt végig a hosszú asztalok mentén a spanyol nyelvű kérdés: „*Habrá otra cosa?*” (Lesz még valami más is?) A Hungária Egyesület éttermében a gulyást sűrűre készítették, inkább a pörköltre emlékeztetett, általában köretet is szolgáltak fel mellé. A leves mint műfaj viszont tapasztalataim szerint az argentin konyhához hasonlóan az argentinai magyar konyhának sem volt meghatározó eleme, és mindez hozzájárulhatott az ebéd folytatása körüli bizonytalansághoz.²⁹⁹

A csupán két évszázados argentin államiság ellenpontjaként a Magyarországra látogatók gyakran hangsúlyozták a magyar kultúra évezredes hagyományait. Ennek egyik szemléletes megfogalmazása a második generációs Elvirától származott:

„A Jucikával voltam – akire nincs magyar rokonsági terminus, ugye? unokatestvér gyereke –, és neki barátnőivel huszonhat és harmincnégy év között. Vastag talpú cipőben voltak, feszülő szűk nadrágban, minden kívágya, rettentően ki voltak pingálva, szóval úgy néztek ki, mint kis kurvák. Ők olyan egyszerűbb emberek, és látszik rajtuk. Mégis, olyan érdekes kérdéseket tettek nekem, hogy azon érzik, itt születtek, itt nőttek fel és jártak iskolába, érződik rajtuk ez az ezer éves kultúra.”

A magyar kulturális örökség elemei közül kétségkívül a nyelvvel kapcsolatos jelenségekre reflektáltak leggyakrabban a Magyarországra látogató Buenos Aires-i magyarok. Andrés Faragó, egy harmadik generációs, magyarul nem tudó interjúalanyom, aki magyar származású rokonai halála után magyarokkal semmiféle kapcsolatot nem tartott, 1999-ben járt életében először Magyarországon.³⁰⁰ Egy Budapesten élő és dolgozó argentin ismerőse megajándékozta egy operaházi plakáttal, amely Bartók *A fából faragott királyfi* és Kodály *Székely fonó* című darabjának közös előadását hirdette.

„Először csak a *faragott* szót vettem észre, aztán láttam csak meg, hogy a nagyapám, apám meg a saját nevem mellett ott van a soha nem ismert apai nagyanyám családneve, a *székely* is. Egy operaházi plakáton az egész magyar múltam!”

A kórus egyik második generációs tagja, akinek családja 1956 után döntött Argentína mellett, Budapesten megnézte a tévében a róluk néhány nappal korábban készített riportfilmet, amelyben ő is nyilatkozott. „Tulajdonképpen mindenki jókat mondott, és jól is rakták össze. Néztem magamat, ahogy mozog a szám, miközben magyarul beszélek. Ilyet még sosem láttam, magamat magyarul beszélni, de tetszett.”

²⁹⁹ Az étkezéstről lásd még az 5. fejezetet.

³⁰⁰ E beszélgetőpartneremet a valódi nevén szerepeltetem, mert külön hangsúlyozta, nem bánja, ha az nem marad rejtve az olvasók előtt.

„Sokat sírtam Magyarországon” – mesélte egy negyvennyolcas, második generációs, negyvenöt év körüli orvos, aki beszélgetésünk évében járt életében először Magyarországon abból az alkalomból, hogy fia a Magyar Centrum által kialakított diákcseraprogram keretében egy évet töltött Budapesten.

„A magyarországi út több felismeréshez is elvezetett. A pusztán tény, hogy ott mindenki magyarul beszél, magyarul vannak az utcán a feliratok, magyarul szólnak a boltban, amilyen együgyű felismerésnek tűnik, annyira megrázkódtató volt. Mert korábban magyart a családban, a *campamentóban*³⁰¹, a kórusban, a klubban hallottam csak. [...] Aztán vannak magyarok, főleg fiatalok, akik halkán beszélnek magyarul. Itt nem, itt mindenki hangosan beszél, mert már latinok vagyunk. Budapesten nem. [...] Másik dolog a tegezés. Magyarországon a fiatal hölgy a boltban rossz néven vette, ha tegezve kértem tőle valamit. A magázás a magyarban *me complica mucho*.³⁰² Ezért azzal kezdtem, hogy nem tudok jól magyarul, ezért tegezni fogom. [...] Aztán a csúf szavak. *Szar*, meg ilyesmi, anyámék ezen teljesen megütköztek Magyarországon. »Hát hogy beszélnek az emberek ott?«”

Az érzelmileg legerősebb élményt többek számára a vér szerinti rokonokkal való személyes találkozás jelentette. Közelgő magyarországi utazása előtt, a májusi időjárás kapcsán említette Buenos Airesben a Centrum egyik tisztségviselője:

„Mondja a nővérem, milyen gyönyörű lesz a kertje addigra, mennyi minden lesz benne.” Nővéred? Visszatelepült? – kérdeztem. „Nem, el sem jött. Amikor apánk meghalt, derült ki, akkor tudtuk meg az öcsémrel, hogy családot hagyott hátra Magyarországon, és azóta úgy vagyunk, mint igazi testvérek.”

A második generációs Elvira a magyar kórossal 2001-ben jutott el először Budapestre, és ekkor találkozott először több első fokú rokonával.

„Érdekes volt, ahogy az unokabátyámmal találkoztunk. Sohasem láttuk egymást azelőtt, én odamentem hozzá, megcsókoltam, és olyan volt, mintha mindig is ismertük volna egymást. És eltett minden képet, amit az édesanyám küldött, mutatta az albumokat, ahol *tenía toda mi historia*.³⁰³ A kapcsolat csak a fejekben volt, mégis létezik, furcsa, nem?”

Egy második generációs, ötvenöt év körüli hölgy az internet segítségével 1999-ben felfedezett egy vele egykorú másodfokú unokatestvért, akivel levelezésbe kezdett, és aki meghívta magukhoz Dunakeszire, ahol a feleségével lakott. Nagyon kedvesen fogadták, és rögtön szeretetteljes kapcsolat alakult ki közöttük. A helyzet mégsem volt felhőtlen beszélgetőpartnerem számára:

„Annyira más ritmusban élek, mint ők, állandóan cigarettázok, délig alszom, éjjel kettőkor fekszem, és közben azt csinálom, ami az eszembe jut, míg a rokonaim este tízkor fekszenek, hétkor kelnek, körülményesek, és én egyszerűen nem tudtam hozzájuk alkalmazkodni. Kétségbeesésemben, hogy nehogy

³⁰¹ Táborozáskor.

³⁰² Megnehezíti számomra a dolgokat.

³⁰³ Megvolt neki életem egész története.

megbántsam őket azzal, hogy a Dunakeszi lakásukból egy pesti szállodába költözöm, inkább befizettem egy kéthetes korfui útra, ami csak háromszáz-harminc dollárba került.”

Az előző fejezetekben történt utalás arra, hogy a magyarországi rendszerváltozást követően megindult egy kisebb mértékű, Argentínából Magyarország felé irányuló migrációs folyamat. Több argentinai magyar bevándorlóhullám első, második, harmadik és egyes esetekben negyedik generációs tagjai kezdtek el Argentínából Magyarországra telepedni – különféle indítékoktól vezéreltetve.

Az argentinai magyarok visszaáramlásában több tényező játszott és játszik szerepet. A rendszerváltozást követő években Magyarország, a Buenos Aires-i Magyar Centrum felfogása szerint, szabad, demokratikus társadalommá vált.³⁰⁴ Ezzel párhuzamosan az Európai Unió várományos tagországaiként gazdasági szempontból is egyre vonzóbb migrációs célpontként jelent meg. A kilencvenes évek közepétől Argentína ugyanakkor egyre súlyosabb gazdasági helyzettel küszködött, nőtt a munkanélküliség, csökkent a közbiztonság, a jóléti állam fokozatosan teret veszített, megszűntek a század középő évtizedeit jellemző kedvező körülmények és létfeltételek, 2001-ben pedig rendkívül súlyos gazdasági válsághelyzet állt elő, összeomlott az argentin nemzeti valuta, az állam fizetéseképtelenné vált, és befagyasztotta a banki folyószámlákat. Ez az állapot nagymértékű, Európába irányuló elvándorlást váltott ki, leginkább az európai származású, fiatal argentin felnőttek körében. Egyes országok, így például Olaszország, a vér szerinti származás alapján, akár egy igazolt olasz felmenő alapján is kiállított útlevelet a távoli argentin leszármazottaknak. Bár Magyarország nem a vér szerinti leszármazási, hanem a területi elvet érvényesíti, és ennek következtében az utódállamokból érkezettek leszármazottai nem élhettek ezzel a lehetőséggel, a magyar útlevele megszerzésére beszélgetőtársaim többsége erősen törekedett.

Ehhez járul még, hogy amint azt a negyedik és az ötödik fejezet bemutatta, a Buenos Aires-i Magyar Centrum második és harmadik generációs tagjait, alapvetően a magyar cserkészlet és a hétvégi magyar iskola segítségével, a létüknek közeget adó argentin környezet és kultúra mellett egy egész argentinai magyar világba és kultúrába is beleszoktatták. Ez nemcsak azt jelentette, hogy megtanultak magyarul, hanem azt is, hogy a magyar történelem, irodalom, földrajz, színdarabok, a néptáncok, a magyar ételek ismerete mellett erős érzelmi kötődést, azonosulást is kialakítottak szüleik, nagyszüleik személyesen többnyire ismeretlen szülőföldjével. Ezzel reális alternatívához jutottak arra az esetre, ha Argentínában megoldhatatlan nehézségekkel kerülnének szembe, és mint az több beszélgetésből kiderült, ennek ők maguk is tudatában voltak.

Az argentinai magyarok Argentínából Magyarország felé irányuló migrációjára több kifejezéssel utalnak. Ezek a visszatelepedés, a visszatérés, a repatriálás, a remigráció, a disszidálásra játékosan rímelő „visszidálás”.³⁰⁵ Ezek azonban szoro-

³⁰⁴ Erről lásd még a Magyar Centrum identifikációs és integrációs paradigmájának leírását az Összegzésben.

³⁰⁵ A szóhasználat preferenciáival kapcsolatban lásd a 6. fejezet 257. lábjegyzetét.

san vett értelmükben csak az első generációs migránsokra érvényesek, hiszen ők valóban elhagyták Magyarországot. A „nyugati” országokba vándorolt első generációsok egy részének hazaköltözése vagy kétlakivá válása a rendszerváltást követően öltött számottevő méreteket. Argentína esetében ez a legidősebb, már a nyugdíjkorhatárt jóval túllépő korosztályra volt érvényes.³⁰⁶ Többnyire a 2001 decemberéig kedvező árfolyamon átváltható argentin nyugdíj, a viszonylag alacsony magyarországi és a magas Buenos Aires-i ingatlanárak, valamint a második generációnak az elsőét megelőző magyarországi vagy európai migrációja voltak a legerősebb motívumai az idős első generációsok visszatérésének. A második világháború után Kecskemétről kivándorolt, nyolcvan év körüli Bökényi házaspár 1999-ben Sopronba, az osztrák határ közelébe költözött. Elmesélték, hogy a határ túloldalán, Bécsben él az egyik lányuk, és egy kicsit messzebb, de ugyancsak Ausztriában él a másik is. Az idős házaspár szerint praktikus okokból oda kell menni, ahol az ember a gyerekei közelében lehet. Hangsúlyozták azt is, hogy a Mindszentynumot alapító katolikus pap 1995-ös visszatérése óta egy kőszegi rendházban él, így a közelében lehetnek majd.

A nem Magyarországon születettek esetében nem visszatérésről van szó. Ennek ellenére Buenos Airesben, a Hungária Egyesület klubházában egy elsőgenerációs idős úr, negligálva a szereplők közti generációs különbséget, azt mondta a húsz év körüli, harmadik generációs, fiatal fiúról, aki magyarországi egyetemen kívánt továbbtanulni: „Képzeld, ez a Zoli repatriál!” Ténylegesen a második és a harmadik generáció nem visszajön Magyarországra, hanem új helyet keres, amelyről azt reméli, ott jobb lesz. A vizsgálat idején negyven és ötvenöt év közötti, második generáció esetében, a Centrum tagjai által is említett, legfőbb migrációs ok az argentin gazdasági és munkaerő-piaci helyzet volt. Az argentin gazdasági összeomlás előtt néhány hónappal, 2001 áprilisában egy második generációs negyvennyolcas hölgy ekként vélekedett:

„Több magyar származású, Argentínában született félfiatál, 30-40 év körüli, tehát fiatal család visszament Magyarországra. Miért? Ezt meg tudom mondani: leginkább anyagi okok miatt. Mert ha itt eladják az ingatlant, akkor ott azért ők tudnak venni valamit, ami mondjuk kb. megfelel annak, ami itt volt, sokkal olcsóbban. Tudom, hogy Magyarországon nagyon felmentek az ingatlanok, de pár évvel ezelőtt még nagy különbség volt. Ami maradt, akkor azt vagy befektették, vagy azt tudták hasznosítani, ugye? A negyvenéves korosztály teszi ezt. Vagy negyven év alatt.”

Az idézett hölgy fia a Centrum fiataljai közül elsőként, jóval a rendszerváltás előtt, egy németországi szakmai gyakorlat után döntött úgy, hogy Magyarországon marad. Bár meggyőződése, hogy a kilencvenes évek végének argentinai magyar születésű migránsai alapvetően a munkanélküliség elől menekültek, a migrációt kiváltó okokat firtatva ezzel fejezte be:

„Mondjuk, az ilyen idealista, aki elment a kommunista érában, néha azt mondom, hogy mást mondanék, de hát most nem fogom, a fiam, hogy az miért

³⁰⁶ Lásd még Rokob 2001.

ment el... hát szóval! Nem értettünk egyet a döntésével, de megértettük. Saját magunkat hibáztattuk... hát nem hibáztattuk, de tudtuk, hogy mi neveltük a gyerekeket, hogy annyira erős legyen bennük a magyar érzés. Tehát, hogy ez bekövetkezett, mondjuk, hogy ha annak idején nem nyomtuk volna annyira, akkor nem ment volna oda. [...] Ugye? Túl szép lett a menyasszony?”

Azok a harmadik generációs fiatalok, akik Magyarországra nem a saját családjukkal érkeztek, vagy magyarországi személlyel kötöttek házasságot, amely után Magyarországon telepedtek meg, vagy ösztöndíjprogram segítségével kerültek először hosszabb időre Magyarországra.

A terepmunka során végzett megfigyelések azt mutatták, hogy a magyarországi migráció főként a második és harmadik generáció, illetve kisebb mértékben az első generáció esetében is megerősítette az Argentína, az argentin kultúra és a spanyol nyelv iránti kötődést. A fentebb idézett, Argentínában maradt második generációs nagymama így számolt be Budapesten élő unokái spanyoltudásáról:

„Tudnak spanyolul. Mert a fiam, mikor megszületik egy gyerek, akkor vár három-négy hónapot, és akkor elkezd vele spanyolul beszélni. És következésképpen csak spanyolul beszél velük, soha nem szól hozzájuk magyarul. Rettenő nehéz, mert a felesége magyar, és a gyerekek tudják, hogy ő tud spanyolul, magyarul bocsánat. Csak az esti mesét, azt meséli nekik magyarul, különben következetesen spanyolul beszél velük. Jár is hozzájuk spanyoltanár, hogy hát fejlesszék a tudást. De nem olyan szinten tudnak spanyolul, mint az itteni gyerekek magyarul. Kevésbé tudnak, mert ottan csak a fiam előtt, itt meg az egész csoport, az egész család előtt meg hát a közösség előtt is beszélnek.”

Ez nem egyedi eset: több Magyarországra települt harmadik generációs fiatal szülő beszélt spanyolul Magyarországon született gyerekeivel.

Bár a magyarországi spanyol nyelvhasználatra vonatkozó fenti idézet a közösségi ellenőrzés és nyelvhasználat hiányát hangsúlyozta, beszélgetésünk idején, 2001 tavaszán már formálódóban volt Magyarországon a Centrum visszatelepült tagjainak a közössége. A Buenos Aires-i Centrumban gyakran hallható vélemény volt, hogy a visszavándorló családok nagy veszteséget jelentettek az „ittenieknek” (a Buenos Aires-i Magyar Centrum Buenos Airesben maradt tagjainak), és nagy nyereséget az „ottaniaknak” (azaz a Centrumból Magyarországra telepedettek közösségének).

A Visszatelepült Magyarok Köre 2001 júliusában, egy Duna-parti helyen már a tizenhatodik találkozóját tartotta meg, közel negyven fő részvételével. Ezeket az eseményeket két, Magyarországra települt, második generációs család szervezte havi rendszerességgel. A júliusi rendezvény alapvetően a Buenos Aires-i Centrum családjait célozta, ám nyitott volt a Latin-Amerikából visszatelepült magyarok különféle csoportjai felé is. Mint megtudtam, kialakult egy gyerektagozat is, amelyet „Spanyol Zrínyi Kör” néven emlegettek, ami a rendszeres hétvégi spanyol nyelvű gyerekfoglalkozásokra utalt. A minden visszatelepült előtt nyitott családi rendezvényekkel szemben a Spanyol Zrínyi Körbe azonban csak olyan gyerekek járhattak, akiknek szülei vagy esetleg korábban saját maguk is részt vettek a Buenos Aires-i Magyar Centrum hét végi magyar iskolai foglalkozásain és a magyar cserkészeten.

Ez az elvárás, azaz a Buenos Aires-i Magyar Centrum egykori tagjai iránti preferencia gyöngé formában a családostalálkozón is tetten érhető volt. Érkezésemkor az esemény fő szervezője éppen tűzrakáshoz készülődött, én pedig segítséget ajánlottam, mire ő egy kérdéssel válaszolt: „No, voltál cserkész? Alulra a papírt és fölé függőlegesen a fákat.”

A negyvennyolcasok visszatelepedési hullámát megelőzően is tértek vissza – főként elsőgenerációs – magyarok Argentínából. Kurucz László könyvéből kiderül, hogy már a két világháború között létrejött Budapesten egy Visszatelepedett Magyarok Köre.³⁰⁷ A második világháború után több baloldali emigráns tért vissza Magyarországra. A visszatelepültek egy másik találkozója eljött egy olyan idős, elsőgenerációs házaspár, akik egy baloldali elkötelezettségéről ismert, már megszűnt Buenos Aires-i magyar egyesületbe jártak Argentínában, és a Centrumban kialakult életről, eszmékről és közösségről vajmi keveset tudtak. A találkozóra nagy elvárásokkal, felfokozott érzelmi állapotban érkeztek, arra számítottak, hogy az övékével azonos élményt, migrációs tapasztalatot szerzett argentinai magyarokkal az együvé tartozás élményét élhetik majd át. Láthatóan azonban nem ez történt, pozitív várakozásukra a Centrum tagjainak visszafogott, távolságtartó, rutinos „kaderkérdései” adták a választ.

A Magyarországon élő argentinai magyar leszármazottak számára nem a nyelv jelentette az egyetlen, Argentínához kapcsoló szálát. Egy harmadik generációs fiatal ismerőssémmel még Argentínában találkoztam először. Egy ideig a Magyar Centrum néptáncegyüttesének vezető táncosa volt. Felsőfokú tanulmányait Magyarországon folytatta. Magyarországon hosszú frizurát növesztett, kiterjedt latin-amerikai és spanyol anyanyelvű baráti hálózatot épített ki, a magyar néptánc-csoportba egy idő után már nem járt. Érdeklődése, involváltsága az argentinai gazdasági, politikai és kulturális események iránt nagy intenzitást mutatott, Magyarországgal és a magyarsággal kapcsolatos nézetei, elképzelései folyamatosan módosultak, árnyaltak lettek.

A második világháború után kivándorolt magyarok évtizedeken keresztül csak igen laza kapcsolatokat ápolhattak Magyarországgal és az otthon maradottakkal. Ennek egyik oka a negyvennyolcasok közösségének nagyfokú elzárkózása, az ő szóhasználatukkal élve, „harcos antikommunizmusa” volt. A rendszerváltást követő évekre azonban nemcsak az elzárkózást alátámasztó okok szűntek meg, hanem gyökeresen átalakultak a távolsági kapcsolattartás lehetséges módjai is. A Buenos Aires-i Magyar Centrum egykor volt tagjai a 21. század elejére sok egymástól nagyon távol elhelyezkedő helyszínen éltek, az internet segítségével azonban napi kapcsolatban állhattak és álltak is egymással. Az emberi kapcsolatok szintjén az 1990-es évtized gyökeres fordulatot hozott: nemcsak személyes kapcsolataikban lehettek napra készek, hanem párhuzamosan és egy időben Magyarország és Argentína ügyeiben is. Korábban a Magyar Centrum belső kommunikációját egy havilap, a Délamerikai Magyar Hírlap segítette. 2001 és 2005 között egy havonta megjelenő, de hőközi aktuális híreket is kibocsátó, kétnyelvű elektronikus hírlevél,

³⁰⁷ Kurucz 1999, 25.

a hung@rgenews tette folyamatossá a világ különböző pontjain élő, valamikori Centrum-tagok kommunikációját.³⁰⁸

Az argentinai magyar csoportok széttagozottságát különleges erővel szemlélteti a magyar bevándorlók, ezen belül különösen az első generáció földi maradványai elhelyezésének rendszere, illetve a rendszer hiánya és az esetleges megoldások meglepő gyakorisága. A temetkezéssel kapcsolatos megfigyeléseket ebben a fejezetben helyeztem el, mert néhány, általam megismert esetben ez jelentette a Magyarországgal való újbóli találkozást. A földi maradványok és hamvak körüli anomáliák nem csupán az argentinai magyarok egyetlen csoportját jellemezték: gyakorlatilag az összes olyan, valaha létezett magyar származású argentinai csoport körében megfigyelhetők voltak, amelyek a terepmunka során látókörmbe kerültek. A holtak földi maradványainak elhelyezésével kapcsolatos argentinai magyar gyakorlatot nemcsak azért mutatom itt be, mert ez az egyes csoportok kulturális antropológiai vizsgálatának egyik klasszikus területe, hanem azért is, mert e kérdéskör láthatóan az érintettek számára is nyugtalanító problémát jelentett, és tükrözte a halál, a migráció és az identitás témáinak összefüggését.

Valószínűleg szorosan összefüggött az Argentínába irányuló magyar bevándorlás nagyságrendjével és heterogén természetével, valamint a magyar etnikumhoz tartozók felekezeti sokszínűségével, hogy Buenos Aires környékén soha nem jött létre önálló magyar temető. A hajdani déli magyar klubok, például Wilde és Valentín Alsina tagjainak leszármazottai közül – néhányuk elmondása szerint – többen a lakóhelyükhöz legközelebb fekvő temetőben helyezték nyugalomra első generációs hozzátartozóikat. Mint az élet megannyi más területén, a magyar etnikumhoz tartozó bevándorlók a temetkezés kérdésében is a német nyelvterületről érkezett argentinai bevándorlókkal léptek együttműködésre. A bevándorlók első nemzedékének egy része az 1950-es és 1960-as évektől az argentin főváros Chacarita elnevezésű, központi fekvésű, hatalmas temetőjének német sírkertjébe kezdett temetkezni. A magyar névvel megjelölt sírok a német temetőn belül nem egy parcellában, hanem a német és spanyol nevéekkel vegyesen helyezkednek el. A sírkövek és a kolumbáriumok névtábláinak tanúsága szerint zsidó, katolikus és protestáns felekezetű magyar bevándorlók egyaránt kerültek ide.³⁰⁹ A nyolcvanas évek első felénél későbbi halálozási évszámmal megjelölt névtáblát a temetőbejárás során nem leltem.

A Magyar Centrum negyvennyolcas politikai emigrációjának az átmeneti argentinai tartózkodást hangsúlyozó identitásparadigmája bizonyos mértékig ugyancsak egy felekezeteken, ideológiai különbségeken átívelő közös magyar temető vagy te-

³⁰⁸ 2005 márciusától új néven és új szerkesztőséggel két nyelven indult újra a magyar havilap, amely ugyancsak hozzáférhető az interneten keresztül is.

³⁰⁹ A Chacarita német temetőjében nyugszik az 1848-as magyar forradalom hőse, Czetz János is. Sírja körül a világháborúk és az 1956-os forradalom argentinai magyar kapcsolatokkal rendelkező áldozatainak emléktáblája található, ezek argentinai magyarok körében használt együttes neve: Hősök emlékműve. A „Hősök Napja” keretében minden év májusának utolsó vasárnapján megemlékeznek a háborúk és a forradalom áldozatairól. Az eseményt a negyvennyolcas kolónia tagjai a magyar ifjúsági szervezetek tagjaival együtt ünneplik meg.

metőrész kialakításának ellenében hathatott.³¹⁰ A magyar temető hiánya és az ezzel párhuzamosan létező törekvés, hogy a magyar hamvak ne argentin földre kerüljenek végső nyugalomra, formabontó átmeneti megoldásokat is eredményezett. Megfigyelhető például a magyar felekezeti intézmények területén belüli temetkezés.³¹¹

Ebből a szempontból kétségtávan a Domonkos páter által létrehozott Mindszentynum, az argentinai magyar katolikusok egyesülete volt a legtekintélyesebb. A remek argentinai egyházi és világi kapcsolatokkal, valamint különleges diplomáciai érzékkel rendelkező Domonkos László a hetvenes években létrehozott Mindszentynum belvárosi épületének legfelső emeletén koporsós és urnás temetésre egyaránt alkalmas helyiséget alakított ki. Ez egyáltalán nem szokványos megoldás volt, és a katolikus lelkipásztor megoldásának merészségét és egyházdipomáciai bravúráját mi sem tükrözi jobban, mint az, hogy a Buenos Aires főváros területén érvényes törvényi szabályozás már a hetvenes években sem tette lehetővé új magántulajdonú temetők létrehozását. Bár a Mindszentynumban nyugvó magyarok többsége katolikus felekezethez tartozik, protestánsok is találhatók közöttük. A magyar evangélikusság esetében a Krisztus Keresztje Evangélikus Egyházközség belvárosi templomában találkozunk hasonló megoldással. Itt a katolikusokénál számszerűen kevesebb urnás sír helyezkedik el. A magyar katolikusok közül néhányan, főleg a rend apái és az intézményhez közel álló segítők, a Plátanosi Angolkisasszonyok Intézetének kertjébe is temetkeztek.

Az argentin köztemetők és magántemetők, valamint a magyar felekezeti intézmények nem fogadják magukba az Argentínába érkezett és ott elhalálozott magyar bevándorlók teljes csoportját. Ugyanakkor igen nehéz felmérni az otthon urnában őrzött hamvak eseteinek nagyságrendjét. Mindenesetre magyar közösségekhez jelenleg intenzíven nem kötődő vagy kapcsolódó, főként második, kisebb részben első generációs beszélgetőtársaim közül többen említették, hogy szüleik, hozzátartozóik földi maradványait – egyesek átmenetileg, mások tartós megoldásként – saját otthonukban helyezték el. A meglepetést az keltette, hogy okként mindössze a látóköörömbé került esetek felében szerepelt az elhunytak erre irányuló végakarata, pontosabban az a szándéka, hogy Magyarországon helyezték őket végső nyugalomra.

Amint azt bemutattam, az első generáció idős képviselői nem egy esetben – természetesen számos családi, gazdasági és egészségügyi szempont egyidejű mérlegelésével is – úgy érvényesítették ezt az akaratukat, hogy hazatelepdek Magyarországra. Ahogyan arról ebben a fejezetben már ugyancsak többször esett szó, nemhogy a második és harmadik, de az első generáció magyarországi visszatérése sem nélkülözött bizonyos buktatókat és nehézségeket, az ismert és mégis ismeretlen Magyarországgal való mindennapi szembesülés során. Egy négy generációt átfogó, „repatriáló” család az Argentínában visszamaradottaknak írott elektronikus körlevelében arról számolt be, hogy az út során feltörték azt a konténert, amelyben holmijukat hazaküldték. Cso magajaik közül több dolgot is eltulajdonítottak, köztük ezüst evőeszközöket, valamint az első generációs nagymama urnában hazautazó hamvait is.

³¹⁰ Az identitásparadigmával kapcsolatban lásd a bevezető fejezetet és a kötet összefoglalóját.

³¹¹ Lásd a 3. fejezetben a magyar katolikus és evangélikus gyülekezetek leírását.

9. ÖSSZEGZÉS

1998 novembere és 2001 decembere között tizennyolc hónapot töltöttem Buenos Airesben az ott élő magyarok kutatásával: először nyolc hónapot, majd öt alkalommal két hónapot. A vizsgálat során, a kutatás elkülönülő szakaszaiban, különböző anyaggyűjtési módszereket alkalmaztam. A kulturális antropológiai terepmunkát könyvtári, illetve levéltári források feldolgozása egészítette ki. Feljegyzéseimet terepmunkanaplóba vezettem, egyes interjúkat hangfelvételen is rögzítettem. Részt vettem a Buenos Aires-i Magyar Centrum életében, ahol a résztvevő megfigyelésen túl strukturált és félig strukturált interjúkat készítettem a negyvennyolcas magyar közösség tagjaival, vezetőivel, valamint a magyar közösséghez nem kapcsolódó, főként második generációs magyarokkal. 2000-ben és 2001-ben Magyarországon is végeztem terepmunkát: Budapesten élő argentinai magyarokkal beszélgettem, és végigkísértem a Buenos Aires-i Magyar Centrum kórusának magyarországi látogatását. A kutatás során a különféle módszerekkel gyűjtött adatok egymást alátámasztották és kiegészítették.

Bár a számadatok helyenként hiányosak és pontatlanok, megállapíthatjuk, hogy a 20. század folyamán több migrációs hullámban egy kisvárosnyi magyar bevándorló érkezett Argentínába, akik társadalmi, kulturális és politikai szempontból meglehetősen rétegzett népességet alkottak.

Magyar származású argentinai beszélgetőtársaim, illetve szüleik, nagyszüleik kivétel nélkül 1920 után érkeztek Latin-Amerikába. A hézagos statisztikai adatok és az argentinai magyar emlékezet egyaránt azt látszott erősíteni, hogy a Monarchia utódállamaiból érkező magyarok alkották a magyar etnikumhoz tartozó bevándorlók többségét Argentínában. A harmincas évek voltak a legrosszabbul dokumentálva, magyar vonatkozású adatok hiányában csak spekulációkra támaszkodhatunk. Magyar bevándorlók egy csoportja a jobb megélhetés reményében érkezett a harmincas évek elején-közepén. Több beszélgetőpartnerem családja ugyanakkor a harmincas évek végén, közvetlenül a háború kitörése előtt, gyakran érvényes beutazóvízum nélkül menekült Argentínába. A második világháború után ötezer magyar bevándorló érkezett, ők és leszármazottaik alkotják a kötetben negyvennyolcasoknak nevezett bevándorlók közösségének zömét. Az argentinai magyar bevándorlás az 1956-os forradalom után zárult, mindössze kétezer fő menekült ekkor Argentínába, és többségük néhány év elteltével továbbvándorolt onnan.

Munkámban az „argentinai magyarok” kifejezést a Magyarországon, az Osztrák–Magyar Monarchiában, illetve annak utódállamaiban született személyek mel-

lett azokra is alkalmaztam, akiknek egyik vagy mindkét szülője, illetve kettő vagy annál több nagyszülője magyar volt. A magyarok vonatkozásában étikus definíciót használtam, beleértve azokat, akik magyarnak (is) vallották magukat, és azokat is, akik nem. Amint az első fejezetből kiderült, azért volt kézenfekvőbb az étikus definíció alkalmazása, mert mind az egyéni, mind a hivatalos, statisztikai kategóriák használata meglehetősen önkényességet mutatott.

A kutatás az aktív Buenos Aires-i magyar diaszpórintézményekre, és ezeken belül elsősorban a bevándorlók kevésbé ismert második generációjának etnikai köttődésére irányult. A Buenos Aires-i Magyar Centrum intézményeinek keretein belül erős rokoni, baráti, szolidaritási szálakkal egybekapcsolt, a vizsgálat idején zömében második és harmadik generációs résztvevőkből álló argentinai magyar közösség működött, amelynek aktív tagsága nem haladta meg az ötszáz főt. A Centrum tagságát és működését a negyedik, az ötödik és a hatodik fejezet mutatta be. A közösség egyéni és csoportidentitásának kialakításában kulcsszerepet játszottak a negyvennyolcas bevándorlók által alapított és működtetett intézmények, melyeken belül az ifjúságnevelés intézményei kiemelten fontosnak bizonyultak. A Centrumon belüli legkisebb vizsgálati egységet a kutatás során a Coral Hungaria hatodik fejezetben bemutatott, a Centrumon kívül állókat is integráló csoportosulása jelentette. A kutatás félidejében irányult figyelmem olyan második generációs magyarokra, akik csak igen lazán vagy egyáltalán nem kapcsolódtak magyar diaszpórintézményekhez és közösségekhez. Ezek a személyek összehasonlítási lehetőséget adtak az etnikai identitást közösségi formában megélők és azon egyének között, akik számára az etnikai származásnál hangsúlyosabban jelent meg például a szakmájuk csoportjával való azonosulás. Ez utóbbi példáit mutatta be és elemezte a magyar zsidókról szóló fejezet.

A Magyarországon az 1990-es évek legvégétől formálódó visszatelepedett közösség egy újabb kulturális kontextusban mutatta meg a negyvennyolcas magyar bevándorlók többgenerációs közösségének egyedi jellemvonásait.

Szeretném hangsúlyozni, hogy egy ilyen szerteágazó jelenségcsoport vizsgálatánál a kutatót elkerülhetetlenül a csoportképző intézmények vezetik munkája során. A gyűjtött anyag feldolgozása a Buenos Aires-i magyarok két pólusát, a Magyar Centrumot és a magyar zsidók pólusát sugallja, az Argentínába vándorolt magyarok és leszármazottaik többsége azonban minden bizonnyal nem tartozik ezek egyikébe sem. Ők az intézményesült csoportokkal szemben sokkal nehezebben megragadhatók, hiszen nem hozták létre azokat a formákat, amelyeken keresztül ápolják az etnikus hagyományokat.

INTEGRÁCIÓ

Milyen szerepet játszott az argentin befogadó társadalom a magyar bevándorlók közösségi és egyéni identitásának alakításában? A magyar diaszpórintézmények a 20. század folyamán kialakult argentinai klubrendszerbe illeszkedtek, és tagságuk számára nyújtott kínálatuk hasonló volt más, argentinai társasági klubok kínálatá-

hoz. Így szolgáltak közösségi térrel társasági találkozókhöz, étkezési és sportolási lehetőséggel. A vizsgálat időszakában a Hungária Egyesületben például teniszezni és vívni lehetett, az éttermében ebédelni és vacsorázni. Sok Buenos Aires-i társasági klub és főként a módosabbak törekedtek arra, hogy a forró nyári hónapokra folyóparti pihenési és vízisport-lehetőséget teremtsenek a tagjainak, így az AMZSÉ-hoz hasonlóan, a belvárosi székházuk mellett, a közeli Tigre nevű folyóparti városkában vagy Buenos Aires északi folyóparti külvárosaiban vízisport-telepeket is létesítettek. Az etnikus klubok egy része megengedhette magának e szolgáltatásokat, és ezek mellé kínálta tagjainak az etnikus kultúra különféle eseményeit.

Közvetlenül a második világháború előtt és után érkezett magyar középosztálybeli zsidó és nem zsidó bevándorlók gyermekeinek, a második generációnak a beszámolóí többségükben belesimultak abba a gazdasági és társadalmi környezetbe, amely a Juan Perón által meghirdetett argentin iparosítási program időszakát jellemezte. Mindazon beszélgetőpartnereim, akiknek szülei vagy saját maguk a kisipari termelés vagy a szolgáltatások területén próbálták előteremteni a megélhetésüket, sikeresen integrálódtak az argentin középosztályba, egyes esetekben a felső középosztályba.

ÉRZELMI AZONOSULÁS ARGENTÍNÁVAL

Beszélgetőpartnereim mindegyike, felekezeti hovatartozásra, társadalmi állásra, anyagi vagy magánéleti sikerességre való tekintet nélkül, egyetértett abban, hogy az argentin társadalom különösen befogadó, és hogy számukra nem jelentett hátrányt külföldi származásuk. Többen hangsúlyozták, hogy nem negatív, hanem gyakran határozottan pozitív előítéllettel viseltetnek az argentinok azok iránt, akiknek a beszédén érződik, hogy nem Argentínában születtek. Ezt egyébként argentinai tartózkodásom során magam is számos esetben tapasztaltam. Az argentin befogadó környezet egyéni szintjének illetően jellemzését azok az argentinai magyar vélemények egészítették ki, amelyek szerint itt az etnikus közösségeket mindig is békén hagyták, létezésüket nem akadályozták, munkájukat gyakran segítették. Erre nagyon jó példát kínál az a hatvanas évekből felidézett eset, amikor a magyar cserkészeket nyári táboruk helyszínére külön a számukra biztosított kedvezményes állami különvonat juttatta el.

A vizsgálat időszakában, az ezredfordulón az európai bevándorlók leszármazottainak és köztük az argentinai magyaroknak is a bevezetőben leírt argentin paradoxont kellett feldolgozniuk, vagyis azt, hogyan alakítja a bevándorlók különféle generációinak Argentínához fűződő viszonyát, valamint e generációk azonosságtudatát az a tény, hogy a századelő világhatalmából Argentína az ezredfordulóra harmadik világbeli, bizonytalan gazdaságú orszaggá vált? Az 1990-es években Magyarország felé irányuló argentinai magyar migráció a paradoxonra adott egyik válaszreakciónak tekinthető. Ugyanakkor az Argentínával való fokozott érzelmi azonosulás és közösségvállalás számos megnyilvánulását is tapasztaltam beszélgetőtársaim körében. A magyar kórusról szóló fejezet kedves argentinai magyar lektora 2002-ben az

argentínai magyar bevándorlás kapcsán például így fogalmazott: „Még egyszer kiemelendő: NINCS friss bevándorlás 56 óta, és ahogy szegény kicsi Argentínánk most van, jó sokáig nem is lesz...” De utalhatok a hetedik fejezetben Franciskának nevezett beszélgetőpartnerem magyar identitásáról tett vallomására, amely közben szükségét érzi megemlíteni: „És közben imádom Argentínát.”

A „SZÁLLÍTHATÓ ÖRÖKSÉG”

Az etnikai identitás alábbi táblázatban szerepeltetett megjelenési formáinak jelentős része szoros összefüggést mutat a Magyarországról „elszállított” örökséggel. A kötet több fejezetében esik szó arról, hogy az örökség egyes „darabjai” milyen formában, milyen arányokban váltak a Buenos Aires-i magyar egyének és közösségek etnikai azonosságtudatának alkotóelemeivé. A táblázat érzékelteti ezen ismérvek meglétét, intenzitását, illetve hiányát a Buenos Aires-i második generációs magyarok különböző csoportjai között. A „szállítható örökség” elemeinek egy része szerepel ebben az összegző táblázatban. Mint kontextusukból kiragadott, eredetileg kvalitatív, és csak az általános áttekinthetőség kedvéért kvantifikált adatok csupán emlékeztetőül szolgálnak, illetve spekulációs segédletet nyújtanak az olvasónak. Korántsem szeretném azt állítani, hogy a Buenos Aires-i magyarok etnikai identitása csupán a táblázatban szereplő 21 ismérv meglétével vagy hiányával lenne meghatározható. Még ha el is tekintenénk az identitásteremtés folyamat jellegétől, akkor is eleve csak azok a kulturális javak, viselkedés- és magatartásformák szerepelnének itt, amelyek a beszélgetések során valamilyen formában, de mégis explicit módon megjelentek beszélgetőpartnereim döntő többségénél.

11. táblázat
A Buenos Airesben élő, második generációs magyar bevándorlók etnikai identitásának néhány megjelenési formája és azok intenzitása alcsoportonként.
Jelmagyarázat: +++ = szinte mindenkire jellemző; ++ = a többségre jellemző; + = csak egy kisebbségre jellemző; – = szinte senkire sem jellemző

Az etnikai identitás megjelenési formái	A Magyar Centrum magja	A Magyar Centrum periferiája	Magyar zsidók	Elszigetelt magyarok
1. a magyar nyelvtudás megléte	+++	++	+++	+
2. a magyar nyelv ismeretének megkövetelése a gyerekektől	+++	+	–	–
3. magyar földrajzi, történelmi, irodalmi ismeretek elsajátítása	+++	++	–	–
4. Magyarországra látogatás	+++	+++	+++	++
5. gyerekek Magyarországra látogatásának előmozdítása	+++	++	+	+
6. levelezés Magyarországgal	+++	+++	++	+
7. új magyarországi ismeretségek szerzése, ápolása	+++	+	+	+

Az etnikai identitás megjelenési formái	A Magyar Centrum magja	A Magyar Centrum periferiája	Magyar zsidók	Elszigetelt magyarok
8. magyarországi szakmai kapcsolatok szerzése	+	–	+++	–
9. magyar útlevél megszerzése, az állampolgárság jelentősége	+++	+++	+++	+++
10. kapcsolattartás magyar migránsokkal a világban	+++	+	+++	–
11. részvétel argentinai magyar intézményekben	+++	++	–	–
12. gyermekek ösztönzése az argentinai magyar intézményekben való részvételre	+++	+	–	–
13. magyar szomszédságban lakni	++	+	–	–
14. magyar házastárs választása	+++	+	–	–
15. a magyar himnusz kiemelt jelentősége	+++	+	+++	–
16. lelkesedés a cigányzenéért	+++	+++	+++	+++
17. az operett, magyar nóta szeretete	+++	+++	+++	+++
18. magyar ételek emlegetése, szeretete	+++	+++	+++	+++
19. magyar ételek otthoni elkészítése	+++	++	+	–
20. magyar ételek rendelése otthonra vagy étteremben	+++	+++	++	+
21. antikommunista beállítottság	+++	++	++	–

Hogyan értelmezzük a táblázatban foglaltakat? A terepen megismert magyar származású személyeket az egykor létezett és a vizsgálat idején létező Buenos Aires-i magyar diaszpóraitézményekhez fűződő viszonyuk alapján négy csoportba osztottam. Így megkülönböztettem a Magyar Centrumban aktív személyeket; a Centrum rendezvényein esetleg megjelenőket, akik rokoni kapcsolataikkal kevésbé, baráti kapcsolataikon keresztül pedig csak lazán kapcsolódtak a Centrum intézményeihez; magyar zsidó interjúalanyaimat, akik gyerekkorukban családjukon keresztül a vizsgálat idején már nem létező bevándorló egyesületek tagságához tartoztak; valamint az elszigetelt magyar származású személyeket, akik számára életük során főként a család jelentette az argentinai magyar környezetet. Az etnikai identitás a táblázatban szereplő, nem fontossági sorrendben feltüntetett elemeiről szinte kivétel nélkül minden beszélgetőpartneremmel esett szó. Jól látható, hogy ezen etnikai tartalmú identitáselemek a Magyar Centrum központi tagjainál a négy csoport közül a legerőteljesebben jelentek meg. Az elszigetelt magyarok közt fordult elő ezek közül a legkevesebb. A magyar zsidók és a Centrum periferiája közt viszonylag csekély volt az eltérés, az utóbbi csoportnál valamivel erőteljesebben voltak megfigyelhetők a táblázatban szereplő etnikai identitáselemek. Fontos kiemelni, hogy tapasztalataim alapján a Buenos Aires-i másodgeneráció (és itt a Magyar Centrum csoportjánál sokkal nagyobb népességre gondolok) magyar etnikai identi-

tásának legnagyobb, mind a négy csoportra érvényes közös halmazát a magyar útlevel, illetve állampolgárság megszerzésére irányuló törekvés, valamint a cigányzene, az operett, a magyar nóta és a magyar ételek szeretete, illetve a Magyarországra tett látogatás alkotja. A legélesebb különbség pedig a Magyar Centrum magja és a másik három csoport között az utánpótlás-nevelés területén (saját és gyerekek magyarnyelv-tudásának kívánalma, magyarsággal kapcsolatos ismeretek elsajátítása, magyar intézményekben való részvétel elvárása) jelenik meg. Figyelemre méltó és nyilván e csoport hetedik fejezetben bemutatott szakmai integrációs stratégiájához is kapcsolódik, hogy a magyar zsidók közt mennyire markánsan jelent meg a magyarországi szakmai kapcsolatok kialakítására irányuló törekvés.

A nyolcadik fejezet szembesítette az argentinai magyarok világát Magyarországgal. A Magyarországra látogató argentinai magyar diaszpóratouristák más értelmezési keretbe helyezik a tájakat, az elmesélt emlékeket és csoportnyelvüket, melyet – úgy érzik – Magyarországon egyes helyzetekben bizonyos beszélők megszenstelenítenek. A Magyarországra telepedő argentinai magyarok integrációjának fontos eleme, eszköze a kétfelé tartozás, a két világ bensőséges ismerete, valamint a csoportszerveződés Buenos Aires-i Magyar Centrumban kialakított mechanizmusai.

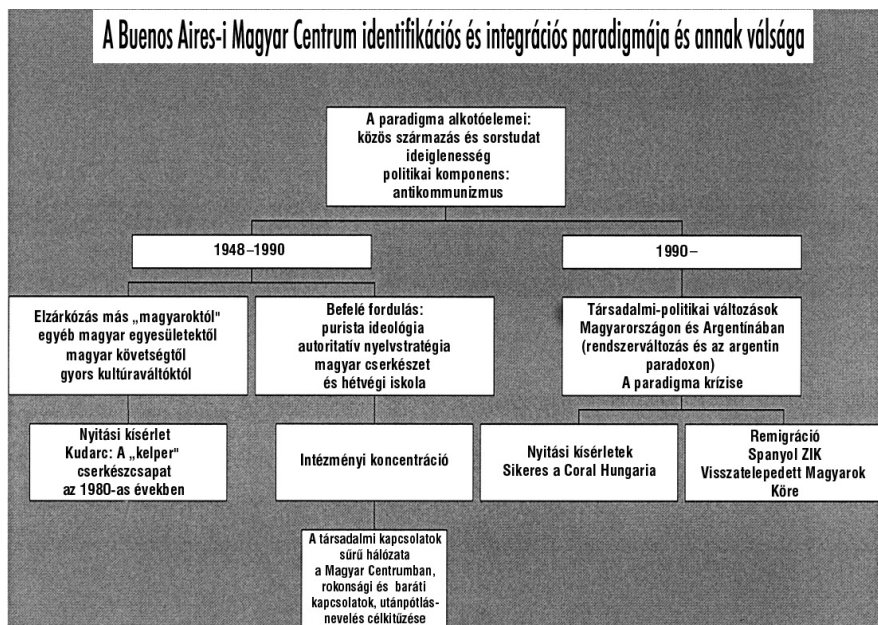
A vizsgálat során megismert második generációs személyek identitásában az érett felnőtt életszakaszban az etnikai származásnak tulajdonított jelentőség megerősödni látszott függetlenül attól, hogy az illető a keresztény vagy a zsidó bevándorlók csoportjához tartozott-e, illetve hogy kapcsolódott-e, vagy sem magyar intézményekhez.

A gyűjtött anyag az etnikai identitás dinamikus képét körvonalazta. A tereptasztalatok megerősítették az identitás kontinuumfelfogását, kontextus-függőségét, kettős, nem ritkán többes voltát is. A Buenos Aires-i magyarok körében hangsúlyosan jelentek meg ezek az identitás-attribútumok és változásuk az egyén egymást követő életszakasaiban. A megfigyelések azt mutatták, hogy a vizsgálat során Argentínában megismert magyar származású egyének közül sokan különböző életszakaszaikban különbözőképpen éltek meg magyar származásukat, időszakonként eltérően viszonyultak ahhoz. Ez alól kivételt a Magyar Centrum kemény magját alkotó, működtető személyek jelentették, akik gyerekkoruk óta, egész életük során folyamatosan és tevékenyen vettek részt az argentinai magyar közösségi életben. A vizsgálat nem volt longitudinális, ám a három év alatt végzett megfigyelések, valamint az életutak vallomásai alapján elmondható, hogy a változás iránya nem csupán a gyermekkori etnikus szocializációtól, a kétnyelvű etnikus bevándorló közegetől való fokozatos, egyirányú eltávolodást jelentett – bár kétségkívül ez jellemzi a második és harmadik generációhoz tartozó magyarok nagyobb csoportját. Egy ezzel ellenkező irányú mozgás is megfigyelhető volt több életszakaszban is, leginkább akkor, amikor az egyén felnőtt gyermekei új családot alapítva elhagyták a szülői házat.

A második és a harmadik generációban megismertem olyan személyeket, akik az érett felnőttkorban építették be az etnikai hovatartozás elemét identitásukba. Úgy tűnt, abban az életkorban lett elég erejük és idejük saját magukkal is foglalkozni. Az

etnikai hovatartozás az identitás olyan eleme az általam megismert argentinai magyar bevándorlók leszármazottainak esetében, amely bizonyos életszakaszokban aktivizálódik. Ennek szemléletes példáját kínálta a Centrum kórusának a hatodik fejezetben bemutatott néhány tagja, illetve Franciska magyar útlevészerzésének története.

Huseby-Darvas Éva a hatodik fejezetben idézett észak-amerikai vizsgálatában a generativitás Erik Erikson által meghatározott szociálpszichológiai fogalmának segítségével az egyén életkorát, illetve egyes életszakaszait összekapcsolta bizonyos kulturális tradíciók átöröklésének, fenntartásának belső szükségletével.³¹² A Buenos Aires-i magyarok között végzett kutatás megerősíti azt a megállapítást, hogy a generativitás közvetlen kapcsolatban áll az identitással. „Az egyén identitása alakítja generativitását az élet későbbi szakaszában, és viszont, a generativitás a felnőttkor középső és kései szakaszában élesen megrajzolja és világosan körvonalazza a személyiséget.”³¹³ A kulturális generativitás egy jelrendszer megteremtése, megújítása, konzerválása és továbbadása az utódoknak.

A Magyar Centrum identifikációs és integrációs paradigmája és annak válsága

E paradigma megléte, illetve hiánya segít elhelyezni és értelmezni a Buenos Aires-i magyarok közt megfigyelt és leírt szerteágazó és komplex jelenségrendszert. A paradigma természetesen kutatói konstrukció, és minden bizonnyal nem az egyedül

³¹² Huseby-Darvas 1991, 281.

³¹³ Uo. 282.

lehetséges értelmezési keretet jelenti, úgy vélem azonban, hogy megragadhatóvá teszi azt az időszakot, amelyet a Buenos Aires-i magyarok az ezredfordulón megéltek.

Amikor a második világháború utáni magyar bevándorlók megérkeztek Argentínába, azt remélték, hogy a magyarországi politikai helyzet megváltozik, és ők néhány év elteltével visszatérhetnek Magyarországra. Úgy vélték, kényszerítették őket a távozásra, és nem volt más választási lehetőségük.³¹⁴ Az Argentínában született vagy kisgyerekként érkezett második generáció azonosság tudata kezdetben szintén az emigráció megkérdőjelezhetetlen tényén alapult: „véletlen, hogy Argentínában születünk, azért történt így, mert szüleink nem tudtak visszatérni Magyarországra... amint felszabadul Magyarország, azon nyomban visszamegyünk”. A magyar származás, valamint a kommunista- és szovjetellenesség e csoport markáns érték kategóriáivá váltak. E migráncsoport egy részének személyes élettapasztalatai a kisebbségi származást, illetve léthelyzetet is magasra értékelték a negyvennyolcas magyarok körében.

Ez a második világháború után kialakult elgondolás, amely lényegében egy émikus identitásparadigmának tekinthető, a negyvennyolcas magyar emigránsközösség identitásának fundamentumává vált, és közvetlen hatást gyakorolt a közösség viselkedésére, stratégiáira és kulturális arculatára. Ez az önmeghatározás rendkívül erős belső kohézióval és a szolidaritás szoros szálaival szötte át a közösséget. Az endogámia nem jelent meg explicit normaként, mégis jelentős volt a magyar–magyar házasságok száma nemcsak az első, hanem a második generáció tagjai között is. A magyar közösség központi jelentőséget tulajdonított a magyar nyelv, irodalom, történelem átadásának, a történelmi Magyarország földrajzi ismeretének. A magyar kultúra elsajátításának szervezeti kereteit a hétvégi magyar iskola és a magyar cserkészlet együttesen teremtték meg.

Bár a második világháború után érkezett magyar politikai emigránsok jelentős része kezdetben átmenetinek tekintette argentinai tartózkodását, megfigyelhetők voltak körükben a befogadó ország iránt érzett megkérdőjelezhetetlen hála, lojalitás és érzelmi kötődés megnyilvánulásai egyéni és közösségi szinten egyaránt. A Buenos Aires-i Magyar Centrum közösségi eseményein szimbolikusan is megjelent a kettős kötődés, amelynek egyik példája volt, hogy bár Argentínában nem szokás a nemzeti himnuszt énekelni az újesztendő első percében, a Hungária Egyesület szilveszteri bálján a résztvevők éjfélkor az argentin és a magyar nemzeti himnuszt is elénekelték. Az egyéni megnyilvánulásokban, személyes visszaemlékezésekben Argentína nagylelkű országgént jelent meg, az egyedüli, amely a háború után kinyitotta kapuit a magyar politikai menekültek előtt. Amint a Centrum közösségi életét bemutató részben láthattuk, a Centrumban megforduló spanyol anyanyelvű argentinokkal a Centrum tagjai harmonikus szimbiózisban éltek. A hazatérési szándék a Centrum legbelső köréhez tartozó második generáció egy csoportjában a vizsgálat idejére úgy módosult, hogy az argentinai magyaroknak nem hazatérniük kell,

³¹⁴ Edna Bonachich szerint az a reménység, hogy egy napon visszatérhetnek az anyaországba, tipikus jellemvonása minden diaszpóráközösségnek. Vö. Sik 2000, 158–159.

hanem Magyarországtól nagy távolságra, Argentínában kell továbbra is megmaradniuk magyarnak.

A második világháborút követő évektől a magyarországi rendszerváltozásig terjedő időszak Buenos Aires-i magyar fejleményeire e paradigma számos módon nyomta rá a bélyegét. A Magyar Centrum elődintézményei és tagjai a tőlük eltérő politikai beállítottságú, illetve összetételű magyar intézményektől elzárkóztak, azokkal szemben határozták meg saját magukat. A magyar nagykövetséggel és a Magyarok Világszövetségével igyekeztek minden kapcsolatot kerülni. Az ifjúsági intézmények területén volt érzékelhető, hogy a gyors kultúraváltó, más ütemben integrálódó magyar családok, azaz amelyek nem azonosultak a nyelvi purizmus ideológiájával, illetve nem alkalmazták az autoritatív szülői nyelvhasználati stratégiát, ha lassabb ütemben és más okok miatt is, de ugyancsak elzáródtak a negyvennyolcasok közösségének központi magjától.

Nem a magyarországi rendszerváltás volt az első pillanat a közösség életében, amikor a nyitás szükségszerűségként merült fel a Magyar Centrum közösségében. Tizenöt évvel a vizsgálat időszaka előtt, a nyolcvanas évek közepén, a második generáció egyes, magyarul nem tudó gyerekei szerettek volna bekapcsolódni a Magyar Centrum cserkészmozgalmába. A Centrum akkori vezetői ezt a meglátásuk szerint köztes állapotot, azaz a spanyol nyelvű magyar cserkészkedést egy év alatt szerették volna felszámolni. Úgy vélték, a harmadik generációs gyerekek egy év alatt megtanulhattak volna magyarul annyira, hogy a magyar nyelvű foglalkozásokon részt tudjanak venni. A kudarccal záruló próbálkozás a mai napig fájdalmas téma a Centrum központi magját és perifériáját alkotó tagok között. Egy második generációs interjúalanyom, akinek gyerekei időben megtanultak magyarul, és részt vettek a Buenos Aires-i magyar ifjúsági képzésben, így vélekedett:

„Sokan mondják is, hogy zárt volt, én nem tudtam bemenni, vagy nem engedtetek be, és pá. Voltak emberek, akik nem tudtak magyarul, és kimaradt. Elment, de nem érezte magát jól. Szóval, ez manapság már nem mehet tovább így. Nem beszéltek azzal, vagy magyarul beszéltek, és nem értette, és mondta, és nem fordították le, és rögtön észrevették, hogy na velem nem foglalkoznak. Sokan mondják is, hogy nagy mozgalom volt, cserkész tábor, több mint tíz éve volt, és akkor ezek a vegyes házaspároknak a gyerekei, akik valamit tudtak magyarul, vagy akartak tanulni, vagy a szülei is akarták, együtt mentek táborba a cserkészekkel, két csoport volt. De volt egy hiba, amit elkövettek, hogy akarták, hogy a magyar cserkész központja Amerikában van. És kell tudni magyarul. És akkor ezek nem tudtak már magyarul, és akartak egy számot kapni, egy csapatszámot, és azt mondták nekik, hogy nem. Mert ehhez kellett tudni magyarul. Szerintem nem kellett volna ezt kérni. És akkor abban maradt az egész, hogy ha ilyennel bármikor találkozok, nekem ezek mindig mondják, nekem vagy akárki másnak a klubban, hogy látod [itt felemeli a hangját, szinte kiabál], igen, mert te vagy a hibás, hogy nem vagyok a klubban. Nekem mondják, meg akárki magyarnak. Pl. az Unicenterben, volt egy idő, szóval most a Regös tánccsoport nem működik annyit. De pár évvel ezelőtt rengeteget működött, akármi mozgás volt, ahol a nemzetek működtek, a

magyarok ott voltak. Pont akkor három gyerelem táncolt a Regös csoportban, én is voltam cserkész, és tánccsoportban voltam, én is táncoltam, és a gyerekeim is, és pont mellettem ott volt a barátnőm, aki velem volt a Regös csoportban, és mondom neki, ott táncolnak a gyerekeim, és erre mondja ő: *Az enyémeim is itt lehetnének!* És nem tudtam, mit mondjak neki. Persze, azok kimaradtak, és mérgesek. Egy egész generáció maradt ki. És most nem akarják, hogy ez még egyszer megtörténjen, és ezért mondják, hogy nem baj, ha nem tud magyarul, járjon csak a klubba. Lehet, hogy lesz több tagság, és lehet, hogy nem. De akinek valami köze van a magyarsághoz, az jöjjön.”

A fentebb említett zártság közel sem jelentette, hogy a Centrum magyar származású tagjai nem ápoltak volna jó kapcsolatokat argentin környezetükkel, éppen ellenkezőleg. Jó példa volt erre a Hungária Egyesület éttermét működtető argentin vendéglőshöz fűződő kapcsolat. Magának a Hungária Egyesületnek is voltak nem magyar származású tagjai, akik például a sportolási lehetőségért váltak taggá. Az argentin tagok szavazati joggal azonban nem rendelkeztek, így az egyesület életének további alakulására sem lehettek befolyással.

A Magyar Centrum maga létszámában fokozatosan csökkent, az oda tartozókat viszont a rokoni, baráti, szolidaritási szálak, a közös gyerek- és ifjúkor élményei, a magyar cserkészlet, valamint a magyar nyelv és kultúra ismerete egyre szorosabb szálakkal fűzték egymáshoz. Az aktív, több bevándorló generációt mozgósító intézmények, amelyeket e kötetben Magyar Centrumnak nevezek, a negyvennyolcasok központi intézményéhez, a Hungária Egyesülethez kapcsolódtak. A sűrű kapcsolatháló, az intézményi koncentráció, valamint a paradigma fő komponensei és különösképpen a politikai mozzanat egy több száz fős közösség esetében évtizedekkel hosszabbították meg a migránsok kultúraváltásának folyamatát.

Az 1980-as évek végéig a Hungária Egyesület és a hozzá kapcsolódó intézmények hivatalosan nem tartottak kapcsolatot Magyarországgal. Az egyes személyek tettek rokoni látogatásokat Magyarországra, leveleztek is barátokkal, családtagokkal, de formális kapcsolatot nem hoztak létre, sőt ellenálltak annak. Láthattuk például, hogy a magyar nagykövetség a nyolcvanas években nem a Hungária Egyesülettel, hanem az akkoriban még jóval aktívabb és baloldaliabb beállítottságú Valentín Alsina-i dalkörrel állt szorosabb összeköttetésben.³¹⁵ Az 1990-es választások 180 fokos fordulatot hoztak a Hungária Egyesület közösségének véleményében. Legitimként ismerték el az új magyar kormányt, és hivatalos kapcsolatba léptek az argentinai magyar nagykövetséggel. Néhány hónappal a kelet-európai változások előtt, a magyar követ meghívás nélkül kereste fel a Hungária Egyesület épületében megrendezett március 15-ei ünnepséget. Amikor felismerték, felkérték, hogy távozzon, mert jelenléte nem volt kívánatos. A demokratikus Magyarország új nagykövetét viszont érkezésekor már a repülőtéren is köszöntötte a közösség, és hivatalosan is meghívták a Hungária Egyesületbe.

³¹⁵ Borbándi 1996, 196–203.

A magyarországi rendszerváltással a defenzív viselkedést indokoló fő ok, az illegitimnek tartott kommunista diktatúra formálisan is megszűnt. A hivatalos kapcsolat mellett személyes viszonyok is létrejöttek a diplomáciai testület, valamint a negyvennyolcas magyarok és leszármazottaik közt. Ugyanakkor e nyitás óriási és a vizsgálat időszakának végéig feloldatlan feszültséget eredményezett a klub tagjainak azon csoportjai között, akik a magyarul nem tudó, argentinai magyar külvilág felé továbbra is zárt egységként kívánták megtartani az egyesületet és azok között, akik – az elfogyás veszélyét elkerülendő – nyitást kezdeményeztek volna.

Fentebb idézett második generációs interjúalanyom a Centrum belső köréhez tartozik. A nyitás lehetőségéről 2000-ben így vélekedett:

„Szóval, és... azért gondolom, kicsit kinyílik a magyar kolónia, mert nem bírja tovább zártan. Szóval kéne... most elkezdődött egy mozgalom, a magyar újság, ami spanyolul is le van írva, interneten adták, és le van írva minden forgás itt Argentínában magyarul és spanyolul is, és innen van egy kis mozgás... a Mindszentynumban is, és a klubban³¹⁶ is. És azt mondták, hogy nem muszáj, hogy tudjanak magyarul. Egy hónapon át a Mindszentynumban is előadásokat tartottak, hogy meg is ismerjék, a cserkészek is próbáljanak meg ki-nyitni, hogy nem legyen ilyen zárt. Az is arra volt, hogy toborozni...”

A Coral Hungaria a Buenos Aires-i magyar közösség életének egy olyan pillanatában jött létre, amikor az gyengült, és létszámát tekintve zsugorodott. Egészen más helyzetben tehát, mint a Magyar Centrum és általában a Buenos Aires-i magyarok más, ma is létező intézményei, amelyeket az argentinai magyar közösségi élet második virágkorában, az 1950-es és az 1970-es évtizedek között hoztak létre. Bár a kórusnak volt egy olyan központi magja, amelynek tagjai egymással szoros kapcsolatban álltak, és a Magyar Centrumban is kulcsszerepet töltöttek be, létszámukat a közösségi életben más formában az utóbbi időben részt nem vevő argentinai magyarok, a Magyarországról és a környező országokból érkezett személyek, valamint a nem magyar származású argentinok együttesen meghaladták. A kórus egy új és sikeres inkorporációs kísérletet jelentett a közösség fennmaradása szempontjából kritikus pillanatban, hiszen a közösség hagyományos elzárkózása a magyarul nem beszélő, illetve a nem a közösséghez tartozó magyarok iránt rövid idő alatt megváltozott, és a kórus marginális peremhelyzetből a Magyar Centrum argentinai és magyarországi névjegyévé vált.

A Magyar Centrum tagjainak a terepmunka során megismert magyar kultúrája azokból az elemekből építkezett, amelyet az első generáció képviselői kivittek magukkal Argentínába, és amelyeket aztán átadtak a következő generációknak. Amint azt a Centrum ifjúságnevelési intézményei kialakításának példája mutatta, e speciális új minőségeket is felmutató Buenos Aires-i „Zrínyi Ifjúsági Kör”-ös magyar kultúra megformálásában fontos szerepet játszottak az első generáció egyes különleges tudású és személyes varázssal rendelkező képviselői. Talán érdemes most újra felidézni a diaszpórainitézmények fennmaradása, továbbélése kapcsán a harmadik fejezetben felvetett szempontokat, az ingatlantulajdon, az egyéniség, a földrajzi

³¹⁶ Hungária Egyesület.

elhelyezkedés, az utánpótlás-nevelés, a közös ügy és a kommunikációs eszközök teremtette lehetőségek szerepét a Magyar Centrum vonatkozásában. A legtöbb közösségi esemény Olivison zajlott, ezeket egészítette ki a Mindszentynum belvárosi épülete, amely a Hungária Egyesülettől távol élő belvárosi magyarok számára is potenciálisan megközelíthető volt. Amikor hosszabb vagy rövidebb időre a Centrum elvárásainak megfelelő katolikus pap került a Mindszentynumba, a magyar misék mellett megnőtt az egyéb magyar közösségi események, ebédek és vacsorák, műsoros estek, magyar nyelvkurzusok száma is, amikor azonban az ott levő pap nem találta meg a hangot a helyiekkel, a misék nem vonzottak számottevő közönséget, más események pedig e helyszínen nem is szerveződtek. A legfontosabb két ok, amelyek miatt a Magyar Centrum etnikus közössége a vizsgálat időszakájában, az elődök érkezése után több mint ötven évvel is aktív volt, a negyvennyolcas magyar bevándorlóknak a kibocsátó országhoz elválaszthatatlanul kapcsolódó közös politikai meggyőződése és küldetéstudata, valamint annak a szándéka volt, hogy ezeket átadják az őket követő generációknak is. Az utóbbi részeként igyekeztek tagjaikat megtanítani a magyar nyelvre, ennek erőfeszítéseit jól mutatják a purista szülői nyelvstratégia Centrum-beli példái. E nyelvi stratégiát egészítette ki az a fegyelmezett tanulási és munkakultúra, amelynek technikáit a magyar cserkészlet keretein belül sajátították el a mindenkor Centrum-tagok.

A kilencvenes évek politikai változásai a külföldön élő közösségek számára is meglepő következményekkel jártak. Lehetővé vált a folyamatos napi kapcsolattartás. Az Argentínában született magyarok második és harmadik generációi felkereshették a rokonok történeteiből és a hétvégi magyar iskola tankönyveiből ismert országot. Magyarországon tökéletesíthették magyarnyelv-tudásukat. A fiatalok számára diákcsereprogramot hoztak létre. A Hungária Egyesület rendszeresen vendégül látott hivatalos magyarországi látogatókat, és gyakoriak voltak a magyar művészeti élet képviselőinek látogatásai is. Az emigránsoknak először ekkor nyílt legitím lehetőségük arra, hogy visszatérjenek, Magyarországon éljenek. Az új helyzet következtében módosítaniuk kellett saját helyzetük definícióját, amely szerint évtizedeken keresztül az argentinai magyar politikai emigráció visszatérte a magyarországi politikai helyzettel függött volna, hiszen Argentínában társadalmi kapcsolatok sűrű hálózata tartotta őket együtt. Amint a nyolcadik fejezetben láthattuk, a remigrációt nemcsak a magyarországi politikai változások, hanem az argentin gazdasági helyzet is nagymértékben befolyásolták. A Magyarország felé irányuló migráció nemcsak az első generációt érintette: a második és a harmadik generáció ideköltözésével egy teljesen új helyzet áll elő, amikor a Buenos Airesben kidolgozott magyar identitást megpróbálták összeegyeztetni a magyarországi kontextussal.

Az emigráció és a remigráció során láthatóvá vált, hogy a Buenos Aires-i Magyar Centrum közössége társadalmi beágyazódásának alapvető mintázata, a „más és több”, mint a környezete, és ezt csoportosan is megéli és tovább erősíti. A remigráció során ezt a többletet a spanyolnyelv-tudás és a többfelé tartozás kozmopolita énképe adta. E kötet egy hosszan lejátszódó folyamatba ágyazottan mutatja be a különböző szereplőket. Ez a folyamat nem fejeződött be, a kutatást azonban le kellett zárni, ezt az írást itt így csak megszakítani lehetett.

FÜGGELÉK

A Szent László-iskola múltja és jövője

Jubileumi beszélgetés Valentinné Redl Erzsébet igazgatóval

(Délamerikai Magyar Hírlap, 72. szám, 2001. május)

Délamerikai Magyar Hírlap (kérdezők: Czanyó Adorján és Kiss Péter): Már régen dolgozik itt, az iskolában, gyakorlatilag a kezdettől fogva. Mesélje el nekünk, hogyan is kezdődött ez az intézmény.

Redl Erzsébet: Először a Szent István-Kör alakult meg, csak utána létesült az iskola.

DMH: Az eredeti dokumentumokban legalább 5 helyen szerepel, hogy ez kimondottan felekezeti, katolikus iskolaként indult. Hogyan lett belőle mégis laikus, privát iskola?

RE: Hosszú története van annak... Kezdjük talán az elején. A Páter megvette az első telket 1964-ben, és a következő esztendőben belefogott az építkezésbe.

DMH: Igen, emlékszem, hogy 1965 őszén-telén itt ástuk az alapokat annak a két tanteremnek, amelyek a mai udvar hátsó oldalát képezik.

RE: Igen, és itt jöttek össze a gyerekek szombatonként, a Páter itt foglalkozott velük.

DMH: Hogy lett ebből iskola? A Páter nem mondott erről semmit, ez nem szerepelt a terveiben.

RE: Mondták neki a szomszédok szombatonként, miért nem csinál itt óvodát vagy elemi iskolát hétközben? Neki is tetszett a gondolat, mert ez egyben pénzt is hozott az építkezés folytatásához. Így indult a Szent László 1966-ban, óvodával és első elemivel. Meleg Piroska (jelenleg Egey Gyula felesége) volt az első tanító néni, és Potocko Anna vezette az óvodát.

DMH: Mikor lett belőle rendes iskola?

RE: 1967-ben megkaptuk a szabályos katolikus iskola-státust. Jurschánné Kleizer Adél volt az első igazgató. Én mint tanítónő kezdtem itt dolgozni. Az iskola mindig a Szent István-Kör tulajdona volt kezdettől fogva. A Páter így szervezte meg.

DMH: Persze, hiszen neki, mint jezsuita szerzetesnek, nem lehetett magántulajdona. Ki volt akkoriban a Szent István-Kör elnöke?

RE: Ne haragudjanak, de erre már nem emlékszem. Nagy Pál elődje Pintér Endre volt, a festő; az előzőket elfelejtettem. Azt hiszem, egy Miklós keresztnévű volt katonatiszt volt az elnök, de nem vagyok biztos benne.

DMH: Pesti Páter mikor ment vissza Magyarországra?

RE: Csak 1990-ben, de már a hetvenes években eltávolodott a Szent Lászlótól, mikor az a krízis volt a cserkészcsapatokkal is. Én tulajdonképpen az ő feladatkörét vettem át, mint az iskola jogi képviselője. Ekkor vonták meg a katolikus iskola-státust is, és lett belőle államilag támogatott magániskola.

DMH: Hogyan viszonyul a Szent István-Kör az iskolához, felelősség és elszámolás szempontjából?

RE: A Szent László-iskola a Kör tulajdona, tehát gazdasági eredményeink, minden bevételünk és kiadásunk a Kör mérlegében jelenik meg. Ami a szakmai, pedagógiai felelősséget illeti, az a mindenkori igazgatót, az iskola vezetőit terheli. Az iskola állami támogatást élvez, a Köznevelési Minisztériummal szemben én vagyok a felelős, mint jogi képviselő. Nekem kell minden folyamodványt, minden jelentést, nyugtát, stb. aláírni.

DMH: Mondja el az iskola mai adatait röviden.

RE: 800 növendékünk van óvodától érettségiig, két műszakban (délelőtt és délután).

A különórákra: nyelvóra, torna, stb., az ellenkező műszakban járnak a tanulók.

DMH: Azért nincs több növendék, mert már nem férnek be?

RE: Igen; ezért bővítjük az épületet.

DMH: Hány tagja van ma a Szent István Körnek?

RE: Kb. 40 tagja van.

DMH: Az a mendemonda kering a kolóniában, hogy a Szent István Körbe csak bizonyos feltételek mellett lehet belépni.

RE: Ez igaz. Minden egyesületnek vannak feltételei a tagok felvételével kapcsolatban. Mikor én beléptem a Hungária Egyesületbe, annak is voltak feltételei.

DMH: Tehát csak olyan feltételekről van szó, mint egy klubban?

RE: Igen. Két tag ajánlásával jelentkezhet minden új tagjelölt, és a vezetőség hagyja jóvá a felvételét. Köteles tagdíjat fizetni. Itt az a legfontosabb feltétel, hogy az illető mondja meg, milyen célból akar a Kör tagja lenni?

DMH: Ezt hogyan értelmezzük?

RE: A Hungáriába azért lép be a tag, mert oda akar járni kártyázni, teniszezni, vacsorázni, táncolni, vívni, énekelni, olvasni, stb.

DMH: Ezt akkor is megteheti az ember, ha nem tagja az egyesületnek.

RE: A Szent István-Kör egy sokkal „unalmasabb” egyesület. Itt van egy kis kulturális munka is magyarul és spanyolul, de a főfeladat az iskola támogatása.

DMH: Tehát nincs egyéb feltétel, mint az, hogy az illető ebben a munkában részt akar venni.

RE: Csak egy feltétel van ezen kívül: minden tag magyar származású kell, hogy legyen... mert vannak más egyesületek, ahol nem magyar származásúakat is felvesznek.

DMH: A Hungária felveszi a más nemzetiségűeket, de ezek a tagok más kategóriában vannak. Nem tudom, törvényes megkülönböztetés-e ez a feltétel?

RE: Ez a feltétel szerepel az államilag elfogadott Alapszabályban. Aki nem magyar, nem léphet be ide. A vezetőségnek nincs hatásköre felvenni más nemzetiségű tagokat.

DMH: Pártoló tag sem lehet?

RE: Mint argentin, bárki járathatja a gyerekeit az iskolába, de a Szent István Kör tagja nem lehet. A Segélyegylet vezetőségében pl. már ott vannak Moránék, és a lányuk lett most az öregotthon igazgatója. Itt más, mint magyar származású egyén, nem lehet az iskola tulajdonosa, a SZIK tagja.

DMH: *Ha már ez ennyire kizárólagosan magyar intézmény, van közvetlen kapcsolata a magyar oktatásiügyi hatóságokkal?*

RE: Nincs. Kapcsolatunk van egy iskolával (a Szinyei-Merse Pál gimnáziummal Budapesten).

DMH: *Ez a diákcseré-forgalommal kapcsolatos?*

RE: Igen. Most érkezik három lány Magyarországról, és mi is küldünk három lányt oda látogatóba. Nagy és neves iskola Pesten. A kapcsolatot Major László volt itteni nagykövet felesége által szereztük annakidején, aki tanárnő volt ebben az iskolában.

DMH: *Most térjünk egy másik tárgyra. Itt van a szomszédban a Hungária. Ennek a két fontos magyar intézménynek a kapcsolatait nem lehetne fejleszteni?*

RE: Én sohasem kaptam erre semmiféle jelzést tőlük. A Zrínyi Ifjúsági Körrel más a helyzet: ők kérték, hogy az iskola tantermeiben tarthassák az előadásokat szombaton, és ezt meg is kapták. Nagyon szívesen fogadtuk őket.

DMH: *Ez összesség a Szent László célkitűzéseivel, tehát biztosan nem volt ellene senkinek kifogása.*

RE: Viszont amikor én kerestem a kapcsolatot a Hungáriával, hogy segítsenek a sporttelep-ügyben, nemleges választ kaptam tőlük.

DMH: *Miről volt szó?*

RE: Bérbe akartuk venni tőlük a volt BAME-ingatlant, és ott berendezni az iskola sporttelepét. Nem tudtunk megállapodni. Azóta nem kérek tőlük semmit, és ők sem jelentkeztek.

DMH: *De hajlandó lenne valamiféle szorosabb együttműködésre?*

RE: Mikor az a BAME-tárgyalás volt, már mondtam Pataky Lászlónak, hogy ha szorosabb együttműködésre van igény, nevezzenek ki egy kis csoportot (2-3 embert, mi is kinevezünk egy hasonló méretű csapatot), és tartsunk egy előzetes egyeztető megbeszélést, ahol mindenki előadja az elképzelését, és a két vezetőség ezután, az igények ismeretében, könnyebben tud majd megállapodni. Nem szeretem, mikor hátulról érkeznek a bumerángok. Néha megjátszom ugyan, hogy együgyű vagyok, de ez csak látszat.

DMH: *Tehát a lehetőség nincs elvetve?*

RE: Nincs, de előtte meg kell beszélni a dolgokat, és ebben a tárgyan egyébként sem én döntök, hanem a Szent István-Kör vezetősége.

DMH: *Milyen alapon működik a Szent István-Kör, mint az iskola tulajdonosa?*

RE: Az iskolának nincs saját mérlege, a tagdíjak és az iskola tandíjai egyaránt a Kör mérlegében jelennek meg. Csak a Közoktatásiügyi Minisztérium felé van egy mérlegünk, a támogatások elszámolására.

DMH: *Az iskola sikeres vállalkozás. Hogyan jelenik meg a haszna? Milyen magyar vonatkozásban tapasztalható ez a nyereség?*

RE: A Szent István-Kör közhasznú (non-profit) társaság, minden mérleg-többletet vissza kell forgatni. Lehet ideiglenesen tartalékokat képezni, előre nem látható problémák fedezésére vagy valami nagyobb vásárlásra. Ez a visszaforgatás sok magyar érdekű dologban nyilvánul meg. Pl. most építjük át ezt a két ingatlant, és itt kapnak majd termet az iskola, a Szent István-Kör és az MHBK könyvtárai

(együttesen több mint 3000 kötetről van szó). A tantermeket a Zrínyi Ifjúsági Kör is használja, karbantartásukról, berendezésükéről és takarításukról mi gondoskodunk. Ebből a haszonból finanszírozzuk a diák-csereakciót is. Néha előadókat szerződtetünk, tanfolyamokat rendezünk.

DMH: Az építkezésekkel ki foglalkozik?

RE: Mint építész, az összes építési terveket én írtam alá, kivéve az eredeti iskola-épületét, amit még Vass Béla bácsi tervezett. Én vezetem az építkezéseket is.

DMH: Hány ember dolgozik rajta jelenleg?

RE: Általában 5-6 ember dolgozik az építkezésen, attól függ, mennyi munka van.

DMH: Mekkora a nagyságrendje ennek a bővítésnek?

RE: 700 négyzetméterrel növeljük az iskola beépített területét. Ez két ütemben épül meg, először a létező házhoz építünk egy felső emeletet, majd egy új szárnnal toldjuk meg hátul. Az egész beruházás kb. 700.000 peso lesz, öt év alatt. Ebben az összegben az ingatlan vételára is benne van.

DMH: Az óvoda hol működik?

RE: Az óvoda független épületben van, amelynek a Bouchard-utcáról van a bejárata.

DMH: És most ez lesz az új főépület?

RE: A főépület továbbra is ott marad, ahol van (Moreno 1666). Ide költöznek majd az irodák, itt lesz a könyvtár, a fizikai-kémiai laboratórium, a művészeti műhely, valamint hat új tanterem a középiskola-részleg számára, akik most ott szoronganak.

DMH: Kapott az iskola valami állami támogatást erre a bővítésre?

RE: Nem. Eredetileg úgy volt, hogy kapunk egy alacsony kamatú kölcsönt a Banco de la Provincia de Buenos Aires-től, de ez a vonal, amint Cavallo miniszter lett, hirtelen megszűnt.

DMH: Összegezve az előző témakört: nagyon szeretnénk, ha megtalálnák a hangot a Hungária Egyesülettel. Most, hogy a Hungária új vezetőséget választ ebben a hónapban, talán könnyebben fog menni. Ezt nem azért gondoljuk aktuálisnak, mert jelenleg a Hungária bizonyos anyagi gondokkal küzd, hanem azért, mert együttesen sokkal több közös gondra lehetne alkalmas megoldást találni. Itt van pl. a fennmaradás kérdése. Egyesek szerint a beolvadás csak idő kérdése, mások szerint lehet sikeresen ellensúlyozni. Bárkinek van igaza ebben a tárgyban, nem a létező és hivatásukat teljesítő intézményeknél van a probléma. Az idők szele azt sugallja, hogy a csökkenő tagsággal küszködő, túlméretezett költségvetésekkel birkózó egyesületek, megmaradásuk érdekében szorosabban csatlakozzanak, esetleg fuzionáljanak – egyesülésben az erő! Nem kevesebb a tét – magyar vagyon mentéséről van szó. Ha annak idején azzal kezdtük volna, hogy nem érdemes, hogy úgysem lesz belőle semmi, ezek a mai intézmények sem keletkeztek volna. Nem kellene lehetetlennek minősíteni olyan terveket, amelyeket egyesek nosztalgiából elleneznek. A XXI. században lejárt az emlékezések órája. – Közös kezdeményezésekről szólva: nem lehetne a Zrínyi Ifjúsági Kör ösztöndíj-programját valahogyan összevonni a Szent László cserediák-programjával?

RE: Sajnos nem, és ennek – a célkitűzéseken felül – más akadályai is vannak. A növendékek, akiket mi Pestre küldünk, mind eminens tanulók. Ezek közül is különös figyelemmel válogatjuk ki azokat a gyerekeket, akikkel biztosan nem valunk szégyent magaviseleti szempontból sem. A ZIK nem tud így válogatni: olyan kevesen vannak, hogy ha egy gyerek leteszi az előírt vizsgákat, el kell őt küldeni.

DMH: Mennyi időre mennek Magyarországra a Szent László-iskola növendékei?

RE: Csak két és fél hónapra. Mi nem küldhetjük őket el egy évre, mint a Zrínyi Ifjúsági Kör.

DMH: Valóban, mások a szempontok.

RE: Igen. A mi gyerekeink hamar visszajönnek, mert elkezdik az egyetemet spanyolul, és nem magyar anyanyelvük tökéletesítése az utazás célja. A magyarországi látogatók pedig intenzíven tanulnak spanyolul ittlétük alatt.

DMH: Köszönjük a beszélgetést. Látjuk, hogy az iskola jól működik, a programok jól vannak időzítve, a vezetés jó kezekben van. Reméljük, hogy ennek a sikernek a magyar kolónia szempontjából is kedvező hatása lesz, hiszen a Szent István Kör magyar elkötelezettsége vitathatatlan: benne van az Alapszabályában. (kp-cz)

6. táblázat folytatása

	Hungária	Mindszenty-num	Evangelikusok	Reformátusok	Szent László	Chilavert Öregotthon	Magyar követség	Plátanosi rendház	Nem magyar helyszín
Júl.		1 évre magyar pap jött. 16. Koncert az Öregotthon javára. 18. magyarországi pap első miséje. 18. Közös ebéd a mise után. 23. Magyar folklórest. 23. Vacsora							
Aug.	20. Ünnepség 20. Vacsora						20. Ünnepség		21. Kórus 3. generációs esküvőn énekel
Szept.	Cserkészbál								7. Kórusturné Córdobában
Okt.	23. Ünnepség és műsor 23. Vacsora						23. Ünnepség és fogadás		
Nov.									
Dec.	5-6-7. Karácsonyi vásár 6. Hungária Mikulás 31. Szilveszteri bál							Karácsonyi ünneplés	

FELHASZNÁLT IRODALOM

30. évforduló. 39 számú. *Magyarok Nagyasszonya Leány Cserkészcsapat*. Szerkesztők: Benedek Zsuzsi, Lindquist Pia. Buenos Aires, november 2., 23.
39. *Magyarok nagyasszonya leány cserkészcsapat 39. évfordulóján, 1955–1994*. Összeállította Honfiné R. Kati. Buenos Aires, 1994. október 9.
- Anderson, Benedict 1998. *The Spectre of Comparisons. Nationalism, South-East Asia and the World*. Verso.
- Argentínai magyar ifjúsági évkönyv, 2000*. Anuario de la juventud de origen húngaro en la Argentina. Buenos Aires, EMESE Asociación Cultural.
- Avni, Haim 1991. *Argentina and the Jews: A History of Jewish Immigration*. Alabama, Tuscaloosa.
- Badinyi Jós Ferenc 2006. *Messze az édes hazától*. Budapest, Magyar Ház.
- Balázs Dénes 1988. *Argentína, Uruguay*. Budapest, Panoráma Útikönyvek sorozat.
- Barth, Frederick (szerk.) 1969. *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Boston, Little, Brown.
- Bartha Csilla 1991. *Nyelvhasználat – emigráns kétnyelvűség: Szociolingvisztikai vizsgálatok a detroiti magyar közösségben*. Egyetemi doktori értekezés. Budapest, ELTE.
- Bartha Csilla 1993a [1995]. *Nyelvcseré, nyelvvesztés, emigráns kétnyelvűség – Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítése*. Kandidátusi értekezés. Budapest.
- Bartha Csilla 1993b. *Mindég csak magyarul beszélünk ALL THE TIME – Magyar-nak lenni túl a Kecegárdán*. *Magyar Nyelvőr*, 17. évf., 4, 491–5.
- Bartha Csilla 1993c. *Nyelvhasználat és generációk összefüggése a detroiti magyarban*. *Hungarológia*, 3, 40–51.
- Bartha Csilla 1995a. *Nyelvcseré, nyelvvesztés: Szempontok az emigráns kétnyelvűség vizsgálatához*. In: Kassai Ilona (szerk.): *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézetének Élőnyelvi Osztálya, 37–47.
- Bartha Csilla 1995b. *A nyelvvesztés néhány rendszerbeli szimptomája amerikai magyarok nyelvhasználatában*. In: Laczkó Krisztina (szerk.): *Emlékkönyv Szathmári István hetvenedik születésnapjára*. Budapest, ELTE, 34–45.
- Bartha Csilla 1999a. *A kétnyelvűség alapkérdései: Beszélők és közösségek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

- Bartha Csilla 1999b. A purista nyelvideológiák szerepe a nyelvcsere folyamatában. In: Kugler Nóra – Lengyel Klára (szerk.): *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. Budapest, ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tan-szék, 44–54.
- Bartha Csilla 2002. Nyelvhasználat, nyelvmegtartás, nyelvcsere amerikai magyar kö-zösségekben. In: Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 111–136.
- Bartolomé, Leopoldo 1990. *The Colonos of Apóstoles: adaptative strategy and ethnicity in a Polish-Ukrainian settlement in Northeast Argentina*. New York, 1990, AMS Press INC.
- Bjerg, María M. 2001. *Entre Sofie y Tovelille. Una historia de los inmigrantes daneses en la Argentina (1848–1930)*. Buenos Aires, Editorial Biblos.
- Bócsay Zoltán 1984. *Vázlatos magyar történelem a Magyar Cserkészszövetség érettségi előkészítő tanfolyama számára*. Cleveland, Magyar Cserkészszövet-ség.
- Boglár Lajos – Kovács Katalin 1999. *Magyar hagyományalkotás Brazíliában*. Bu-dapest, MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. MTA PTI Etnoregionális Ku-tatóközpont dokumentum-füzetek 13.
- Borbándi Gyula 1996. *Emigráció és Magyarország. A nyugati magyarok a változá-sok éveiben, 1985–1995*. Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem.
- Borbándi Gyula 1999. *Alkony és derengés. Írások a posztémigrációról*. Lakitelek, Antológia Kiadó.
- Borbándi Gyula 2000. Magyarok Argentínában. *Bécsi Napló*, július–augusztus. 12.
- Czanyó Adorján (szerk.) 1983. *A Hungária Magyar Egyesület tíz évének rövid tör-ténete, 1973–1983*. Hungária Asociación Húngara en la Argentina, Buenos Ai-res, Argentína.
- Csap Lajos – Csapó Endre – Kardos Béla – Kunckelné Fényes Ildikó – Piller Gedeon 1998. *A világ magyarsága. Latin-Amerika, Dél-Afrika, Ausztrália*. Budapest, A Magyarok Világszövetsége kiadványa.
- Durkheim, Émile 1893. *The division of labor in society*. New York, Free Press.
- ÉLÜNK 1973. *Elbeszélések, tanulmányok, versek*. Sajtó alá rendezte Magyar Jó-zsef. Az Argentínai Magyar Irodalmi Társaság Évkönyve.
- Epstein, Arnold L. 1978. *Ethos and Identity: Three Studies in Ethnicity*. London, Tavistock.
- Erős Ferenc 2001. *Az identitás labirintusai*. Budapest, Janus–Osiris.
- Fejős Zoltán 1981. Az Amerikába irányuló kivándorlás néprajzi vizsgálata. In *Hon-ismeret*, 6. szám.
- Fejős Zoltán 1991a. A társadalmi kohézió rítusai: nemzeti jelképek. „Magyar na-pok” és etnikus mozgalom Chicagóban (1893–1943). *Ethnographia*, 102 (3–4), 231–278.
- Fejős Zoltán 1991b. A tengerentúli magyar egyházak. In *Regio*, 3, 89–105.
- Fejős Zoltán 1992. Szokás és jelkép: betlehemesek, kántálók, karácsony magyar Amerikában. In: *Kultúra és Tradíció, I–II. Tanulmányok Újváry Zoltán tisztele-tére*. Miskolc, 289–303.

- Fejős Zoltán 1993. *A chicagói magyarok két nemzedéke, 1890–1940*. Budapest, Közép-Európa Intézet.
- Fejős Zoltán 2004. Diaszpóra és az „amerikai magyarok” – háttér egy fogalom alkalmazhatóságához. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest, Gondolat–MTA ENKI, 9–24.
- Fenyvesi Anna 1995. Language contact and language death in an immigrant language: The case of Hungarian. M.A. thesis. *University of Pittsburgh Working Papers in Linguistics*, Vol. 3., 1–117.
- Ferenczi –Willcox 1929. *International Migrations, I–II*.
- Goñi, Uki 2003. *La autentica Odessa. La fuga nazi de la Argentina de Perón*. Buenos Aires, Paidós.
- Gordon, Milton M. 1964. *Assimilation in American life: The role of race, religion and national origins*. New York, Oxford University Press.
- Gorelik, Adrian 1996. *La grilla y el parque. La emergencia de un espacio publico metropolitano en Buenos Aires, 1887–1936*. (Kiadatlan doktori értekezés.) Universidad de Buenos Aires.
- Grabowska, Caroline 1998. *The Ethnicity of Second Generation Polish Immigrants in Montevideo*. Warsaw, Centre of Latin American Studies (CESLA).
- Gyáni Gábor 2001. Puskás Julianna: Kivándorlás és az amerikai magyarság sorsa. *Magyar Tudomány*, 4. szám, 491–498.
- Gyáni Gábor 2002. 56-os menekültek emlékező stratégiái. In: Kanyó Tamás (szerk.): *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban*. Budapest, L'Harmattan–MTA Kisebbségkutató Intézet, 135–148.
- „Hacia la tierra de nuestros padres” 1996. Primer encuentro folklórico internacional organizado por el conjunto folklórico Regös. Pro participación en Budapest del „Festival Pueblo del Mundo” adhiriendo a los festejos en conmemoración de los 1100 años de la fundación del estado húngaro. Buenos Aires.
- Hofer, Tamás – Niedermüller, Péter (szerk.) 1988. *Lifeshistory as cultural construction/performance*. American–Hungarian Folklore Conference (3.) Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoport.
- Hofer Tamás 1981. Amerikai magyar folklór konferencia Budapesten és Kecskeméten. *Néprajzi Hírek*, X, 1–2, 11–12.
- Hofer Tamás 1983. Magyar–amerikai közös néprajzi kutatás. *Néprajzi Hírek*, 12, 3–4, 80.
- Hofer Tamás 1994. Egy etnikum létformái és önmagáról alkotott elképzelései az évezred végén. *Magyar Tudomány*, 39, 11, 1383–1390.
- Hoppál Mihály 1989a. Etnikus jelképek: hagyományörzés egy zempléni és egy amerikai magyar közösségben. In: Hoppál Mihály (szerk.): *Folklór Archívum*, 18. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 11–61.
- Hoppál Mihály (szerk.) 1989b. Tanulmányok az amerikai magyar etnikus hagyományokról. *Folklór Archívum*, 18. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- Huseby-Darvas Éva 1991. A bevándorló nők mint a kontinuitás fenntartói Delray amerikai magyar közösségben. *Ethnographia*, 102 (3–4), 279–309.

- Huseby-Darvas, Éva 2003. *Hungarians in Michigan*. Michigan State University Press, East Lansing.
- Járosi Katalin 2004. Nagyváros, politika és reprezentáció a Berlinben élő magyarok etnicitásának tükrében. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról*. Budapest, Gondolat–MTA ENKI, 87–96.
- Kanyó Tamás (szerk.) 2002. *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban*. Budapest, L'Harmattan–MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Kerecsendi Kiss Márton 1972. *Emlékkönyv*. Cleveland, Orpheus Kiadás.
- Kik vagyunk? Zrínyi Ifjúsági Kör. 1952 óta Buenos Airesben terjesztjük a magyar kultúrát második és harmadik generációs magyar ifjaknak. Buenos Aires, 1998.
- Kocsis, Károly – Kocsis-Hodosi, Eszter 1998. *Ethnic Geography of the Hungarian Minorities in the Carpathian Basin*. Budapest, MTA Földrajztudományi Intézet–Akadémiai Kisebbségkutató Műhely.
- Kontra Miklós – Vázsonyi Endre – Dégh Linda 1995. *Túl a „Kecegárdán”: Calumet-vidéki amerikai magyar szótár*. Budapest, TLA.
- Kósa László (szerk.) 1990. *A magyarságtudomány kézikönyve*. Budapest.
- Kosacoff, Bernardo 2003. *Producción y trabajo en la Argentina. Memoria fotográfica. 1860–1960*. Universidad Nacional de Quilmes.
- Kovács Éva – Melegh Attila 2000. „Lehetett volna rosszabb is, mehetünk volna Amerikába is.” In Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest, 93–155.
- Kovács Éva – Vajda Júlia 2002. *Mutatkozás. Zsidó Identitás Történetek*. Budapest, Múlt és Jövő.
- Kovács Ilona 1990. A 20. századi magyar személyiségek biográfiai adataira. *Hungarika névkataszter. Könyvtári Figyelő*, 5–6, 473–479.
- Kovács Ilona 1991. A hungarika bibliográfiák jövője. *Könyvtáros*, 1991, 2, 79–81.
- Kovács Ilona 1995. Az európai könyvtárak hungarika anyaga. *Könyvtári Figyelő*, 2, 209–218.
- Kovács Ilona 1997. Az OSZK hungarika biográfiai program helyzete és fejlesztési tervei. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 10, 31–36.
- Kovács Nóra 2000. A magyarok Argentínában. *Kisebbségkutatás*, 9. évf., 3. szám, 501–503.
- Kovács Nóra 2001a. La comunidad húngara en la Argentina a comienzos del siglo XXI: Crisis, identidad e integración. In Josef Opatrn (ed.): *Emigración Centro-europea a América Latina. Ibero-Americana Pragensia Supplementum 8/2000*. Universidad Carolina de Praga Editorial Karolinum, 267–273.
- Kovács Nóra 2001b. The Hungarian diaspora overseas: some research problems and an identity paradigm of the Hungarian community in Argentina. In *Begegnungen. Schriftenreihe des Europa Institutes*. Budapest. Jahrtausendwende 2000. Europa Institut Budapest, 235–244.
- Kovács Nóra 2002. A Buenos Aires-i magyar kórus: közösség és identitásteremtés. In Kovács Nóra – Szarka László (szerk.): *Tér és Terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 137–162.
- Kunz Egon 1997. *Magyarok Ausztráliában*. Budapest, Teleki László Alapítvány.

- Kuper, Adam 1994. *The chosen primate. Human nature and cultural diversity.*
- Kurucz László 1999. *Magyarok Argentínában.* Buenos Aires, Biblioteca Nacional.
- Leach, Edmund 1996. *Szociálintropológia.* Budapest, Osiris.
- Lewin, Boleslao 1974. *La colectividad judia en la Argentina.* Buenos Aires, Alzamor Editores.
- Lilón, Domingo 2000. *Armas y poder. Los húngaros y La Armería de San Cristóbal.* Santo Domingo, Editora Cole.
- Malinowski, Bronislaw 1926. *Crime and custom in savage society.* London, Kegan Paul Trench & Trubner.
- Melegh Attila 1999. Migráció és életút – amerikai magyarok élettörténetei. *Régió,* 1999/3–4.
- Nagy Kázmér 1984. *Elveszett alkotmány. A magyar politikai emigráció, 1945–1975.* Budapest, Gondolat.
- Némethy Kesserű Judit 2003. „Szabadságom lett a börtönöm.” *Az argentinai magyar emigráció története, 1948–1968.* Budapest, Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága.
- Niedermüller Péter 1989. A paraszti kultúra utóélete, avagy a hagyomány lehetőségei (összehasonlító tanulmány). In: Hoppál Mihály (szerk.): *Folklór Archívum* 18. Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 63–134.
- Ortutay Gyula 1978. *Fedics Mihály mesél.* Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel kíséri Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Osvát Anna – Szarka László (szerk.) 2003. *Anyanyelv, oktatás – közösségi nyelvhasználat. Újratanítható-e a kisebbségek anyanyelve a magyarországi nemzeti-ségi iskolákban?* Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet.
- Papp Richárd 2004. „Járható ösvény.” Magyar zsidó fiatalok az izraeli ortodox társadalomban. In: Kovács Nóra (szerk.): *Tanulmányok a diaszpóráról.* Budapest, Gondolat–MTA ENKI, 122–139.
- Pataki László 2000. Argentínai magyar reformátusok. In: *Előreküldött gondolatok. Magyarország, 2000. Egyház és magyarság* (szaktanácskozás). Esztergom, 2000. január 27–28., 60–63.
- Pesti páter rádióbeszédei, 1979. *Kiss Lapok.* Buenos Aires.
- Portes, Alejandro – Böröcz József 2001. Késérő kenyér: a munkaerő nemzetközi migrációjának szociológiai problémái. In: Sik Endre (szerk.): *A migráció szociológiája.* Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 69–89.
- Puskás Julianna 1982. *Kivándorló magyarok az Egyesült Államokban, 1880–1940.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Puskás Julianna 1985. Elvándorlások Magyarországról 1945 óta és a magyar diaszpóra néhány jellegzetessége. In: *Tanulmányok a magyar népi demokrácia 40 évéből.* Budapest, Kossuth Kiadó, 236–259.
- Puskás Julianna 1987. A tengerentúlra vándorlás. Az áttelepült közösségek néhány jellemzője egy mikroanalízis tükrében. *Magyarságkutatás,* 243–264.
- Puskás, Julianna (szerk.) 1990. *Overseas migration from East-Central and South-Eastern Europe 1880-1940.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Puskás Julianna 1999. A tengerentúlra vándorlás történeti kutatásának problémái (1870–1970). In: Tóth Pál Péter – Illés Sándor (szerk.): *Migráció. Tanulmánygyűjtemény, II.* Budapest, KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, 109–124.
- Puskás, Julianna 2000. *Ties that bind, ties that divide. A hundred years of Hungarian experience in the US.* Ellis Island Series.
- Rokob Tibor 2001. Hazatérők. Argentínából Magyarországra vezetett az út. In: *Népszabadság*, 2001. október 31., 12.
- Rubinstein, William D. 2000. *The Myth of Rescue. Why the democracies could not have saved more Jews from the Nazis?* London.
- Sárkány Mihály 1999. Az identitás kutatása az angol és az amerikai szociál- és kulturális antropológiában. In: *Identitás – kettős tükrökben.* Budapest, TIT, 39–59.
- Schneider Arnd 2000. *Futures lost. Nostalgia and identity among Italian immigrants in Argentina.* Berne–New York–Oxford, Peter Lang.
- Schuchat, Molly Geiger 1971. *Hungarian refugees in America and their counterparts in Hungary: the interrelations between cosmopolitanism and ethnicity.* PhD Disszertáció. Washington DC.
- Schwarz, Alfredo José 1991. *Y a pesar de todo.* Buenos Aires.
- Schwarzstein, Dora 2001. *Entre Franco Y Perón, Memoria e identidad del exilio republicano español en Argentina.* Crítica Barcelona.
- Senkman, Leonardo 1989. *La política inmigratoria argentina ante el holocausto (1938–1945).* Indice, N°2, Segunda Época, noviembre 1989.
- Sik Endre – Tóth Judit (szerk.) 2000. *Diskurzusok a vándorlásról. Migrációs Évkönyv.* Budapest.
- Sik Endre 2000. Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról. Migrációs Évkönyv.* 157–184.
- Sik Endre (szerk.) 2000. *A migráció szociológiája.* Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium.
- Smolensky, Eleonora María – Jarach, Vera Vigevani 1999. *Tantas voces, una historia. Italianos judíos en la Argentina 1938–1948.* Buenos Aires, Temas grupo editorial.
- Swiderski, Graciela – Farjat, Jorge Luis 1999. *La Inmigracion. Los viajes. Arribos. Antiguos hoteles. Traslados. Colocaciones laborales. Primeros asentamientos poblacionales. Las políticas migratorias estatales. Estadística y guía orientadora para la búsqueda de datos sobre ingresos.* Buenos Aires, Colección Arte y Memoria Audiovisual.
- Szalay Lajos 1949 (1998). *Egy bevándorló impressziói. 25 tollrajz.* Buenos Aires–Budapest.
- Szántó Miklós 1984. *Magyarok a nagyvilágban.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- Szántó Miklós 2001. *Tengerentúli magyarok.* Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Szilágyi Ágnes Judit 2003. A brazíliai magyar közösségek és az ottani külképviseleteink viszonya ifj. Horthy Miklós követi működése idején (1939–1942). Elő-

- adás a „Magyarok a nagyvilágban – Diaszpóra-kutatás az ezredfordulón” című konferencián, MTA Kisebbségkutató Intézet, 2002. október 17–18.
- Táboriú. A 12. sz. Kinizsi Pál cserkészcsapat értesítője. Különszám. 1983. Buenos Aires.
- Thirring Lajos 1963. Magyarország népességének helyzete 1869 és 1949 között. In: *Magyarország történeti demográfiája*. Szerkesztette Kovacsics József. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Tóth Judit 1999: Mit ér az útleve, ha magyar? A kiutazás szabadságától a hazatérés alapjogáig. *Amaro Drom*, 20–22; 2000, 12–16.
- Tóth Judit 2000. Az elmúlt évtized diaszpóra politikája. In Sik Endre – Tóth Judit (szerk.): *Diskurzusok a vándorlásról. Migrációs Évkönyv*. Budapest.
- Vajda Júlia 2006. A terápiás hatás mint melléktermék. Budapest, *Thalassa*, 1, 123–136.
- Villa Angela. Mi ciudad. 85° aniversario 1910–1995.
- Weber, Max 1992. *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai, I.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Wyman, Mark 1989. *DP: Europe's Displaced Persons, 1945–1951*. Philadelphia–London–Toronto, Balch Institute Press–Associated University Press.
- Zelliger Erzsébet 1996/1997. Generációk az emigrációban. A felső-ausztriai szórványmagyarság néhány jellemzője. In: Bánki Judit (szerk.): *Emlékkönyv B. Lőrinczy Éva hetvenedik születésnapjára*. Linguistica. Series A. Studia et Dissertationes, 21. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete, 94–98.
- Zelliger Erzsébet 1998. Néhány észrevétel a szókincs változásához. A szórványmagyarság nyelvhasználatának sajátosságai. In: Hajdú Mihály – Keszler Borbála (szerk.): *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszéke, 202–207.
- Zelliger Erzsébet 2000. A magyar–magyar kapcsolatok nyelvi következményei a felső-ausztriai magyarok nyelvhasználatában. In: Borbély Anna (szerk.): *Nyelvek és kultúrák érintkezése a Kárpát-medencében*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, Élőnyelvi Osztály.
- Zrínyi Ifjúsági Kör (ismertető). Buenos Aires, 1994.

STATISZTIKÁK

Anuario Estadístico 1940. Ministerio del Gobierno de la Provincia de Buenos Aires.

Anuario Estadístico 1942. Ministerio del Gobierno de la Provincia de Buenos Aires.

Anuario estadístico de la República Argentina 1981–82.

Censo Municipal de Buenos Aires 1887. Censo general de Población, Edificación, Comercio é Industrias de la Ciudad de Buenos Aires, Capital Federal de la República de Argentina.

Entrada, salida y saldos de extranjeros por año, 1875–1973. Biblioteca de la Dirección Nacional de Migraciones, Buenos Aires. (Kiadatlan munkaanyag.)

Klinger András 1958. Magyarország népmozgalma a legutolsó években. *Demográfia*, 1.

Magyar Statisztikai Évkönyv, 1911. KSH-kiadvány.

Tercer Censo Nacional Levantado el 1° de Junio de 1914. Buenos Aires, 1916. Tomos I–VIII.

Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet kiemelt figyelmet fordít a Kárpát-medencében, illetve a diaszpórákban élő magyar kultúrák és közösségek kutatására. Ezekről a „magyar világokról” számos történettudományi, társadalomtudományi munka született, mégis több kérdéskörrel, regionális, kisebbségi magyar közösségekről lehet és kell mélyrehatóbb ismereteket szereznünk. A *Magyar Világok* sorozat célja, hogy értő és értelmező betekintéssel szolgáljon az említett, részleteiben még kevésbé ismert világokba.

A sorozat első kötetei három kérdéskör mentén elemezték a határon túli magyar kultúrák, lokális társadalmak életét. A három tanulmánykötet a diaszpóra, a szórvány, valamint a Kárpát-medencei magyarlakta kistérségek és kisebbségi identitások jelentéstartalmait járta körül. A következő három kötet egy-egy kulturális antropológiai elemzésen keresztül teszi lehetővé, hogy egy adott „magyar világot” ismerhessünk meg mélyrehatóan.

Kovács Nóra argentinai magyarokról szóló könyve az első ezek közül. Ezt a kötetet követi a közeljövőben Papp Richárd a vajdasági, valamint Bakó Boglárka az erdélyi „magyar világokhoz” kapcsolódó monográfiája.

2500 Ft